

**STUDIA  
I DOKUMENTY  
EKUMENICZNE**



FUNDACJA EKUMENICZNA „TOLERANCJA”

**STUDIA  
I DOKUMENTY  
EKUMENICZNE**

**ROK XXVIII: 2012  
Nr 1 – 2 (70 – 71)**

Warszawa 2012

---

Redaktor naczelny:

**KAROL KARSKI**

STUDIA I DOKUMENTY EKUMENICZNE  
(PL ISSN 0239-5541)

FUNDACJA EKUMENICZNA „TOLERANCJA”  
WARSZAWA

ORTHDRUK sp. z o.o.  
BIAŁYSTOK

Adres redakcji:  
00-873 Warszawa, ul. Ogrodowa 37  
telefon: (22) 817 10 10  
Konto bankowe:  
BPH PKO S.A.  
42 1240 6175 1111 0000 4566 4221

Druk i oprawa: Orthdruk, Białystok, tel. (0-85) 742 25 17  
DTP: Art.&Text, Warszawa, tel. 0-512 042 210

Prenumerata za rok 2012 – 30 zł.

---

---

---

*Karol Karcki*

**LEKSYKON EKUMENISTÓW**

---

---



---

## SŁOWO WSTĘPNE

Wielkie idee potrzebują do ich zrealizowania odpowiednich ludzi. Ruch ekumeniczny, który zrodził się na przełomie XIX i XX wieku, od samego początku takich ludzi posiadał. Celem przedkładanego *Leksykonu ekumenistów* jest przybliżenie polskiemu czytelnikowi najważniejszych danych z życia 351 osób z kraju i zagranicy, które wniosły lub nadal wnoszą istotny wkład w dzieło jedności chrześcijan. Są to ludzie wywodzący się z wszystkich głównych tradycji chrześcijaństwa, którzy jako przywódcy kościołowi, teolodzy lub działacze świeccy nie zadowalali się istniejącym stanem rzeczy, lecz odpowiednio do swoich możliwości, kwalifikacji i talentów organizacyjnych podejmowali działania na rzecz przewyciężenia istniejących podziałów i poprawy atmosfery w stosunkach międzywyznaniowych.

Każde takie przedsięwzięcie, jakim jest *Leksykon ekumenistów*, napotyka na różne ograniczenia. Autor zdaje sobie sprawę, że pracując nad nim musiał dokonywać często trudnego wyboru. Niejeden znawca problematyki ekumenicznej zapewne zapyta, dlaczego pewne osoby zostały pominięte, inne zaś uwzględnione, mimo że ich osiągnięcia w interesującej nas sprawie nie są imponujące. Odpowiem na to następująco: niniejszy *Leksykon* jest pierwszą próbą zaprezentowania osób, które w ten lub inny sposób przysłużyły się sprawie ekumenizmu. Wyobrażam sobie, że po jego ukazaniu się dotrą do mnie cenne uwagi i uzupełnienia, które pozwolą mi poprawić to skromne dzieło.

Opracowując *Leksykon ekumenistów* korzystałem w dużej mierze z opracowań encyklopedycznych, które podaję w załączonej Bibliografii. Szeroką garścią korzystałem z informacji zamieszczonych w Internecie. Nie wiem, czy uporałbym się z podjętym zadaniem bez dostępu do *Wikipedii* w różnych językach. W przypadku wielu ekumenistów polskich, a także niektórych zagranicznych, korzystałem z opracowań, które ukazały się na łamach niektórych periodyków, zwłaszcza „Studiów i Dokumentów Ekumenicznych”, „Biuletynu Ekumenicznego” i „Jednoty”. Wykaz tych publikacji znajduje się bezpośrednio pod sylwetką odnośnej osoby.

Jak już wspomniałem, *Leksykon* obejmuje 351 osób – 205 z zagranicy i 146 z Polski. W grupie zagranicznej najliczniej reprezentowani są katolicy rzymscy (50 osób), ewangelicy reformowani (38), prawosławni (37), anglikanie (21), luteranie i ewangelicy unijni (po 20 osób). W grupie polskiej również dominują katolicy (65 osób), po nich następują luteranie (29), reformowani (11), prawosławni (10), metodyści (8), baptyści (6), mariańscy i polskokatolicy (po 5 osób).

Raz jeszcze chciałbym podkreślić, że *Leksykon ekumenistów* w obecnej postaci traktuję jako dzieło niedokończone, coś w rodzaju pierwszej przymiarki i oczekuję, że przyjazne i merytoryczne uwagi pozwolą usunąć ewentualne błędy i wnieść niezbędne poprawki.

Autor

---

## BIBLIOGRAFIA

- Dictionary of Ecumenical Movement*, Geneva 2002.
- Evangelisches Kirchenlexikon. Internationale theologische Enzyklopädie*, Göttingen-Zürich 1986-1997.
- Ch. Feldmann, *Träume beginnen zu leben. Grosse Christen unseres Jahrhunderts*, Freiburg-Basel-Wien 1984.
- R. Fischer-Wollpert, *Lexikon der Päpste*, Regensburg 1985.
- Geschichte der Ökumenischen Bewegung 1517-1948 I-II*, R. Rouse, S.C. Neill (red.), Göttingen 1957.
- Geschichte der Ökumenischen Bewegung 1948-1968*, H.E. Fey (red.), Göttingen 1974.
- G. Gloede, *Ökumenische Gestalten. Brückenbauer der einer Kirche*, Berlin 1974.
- Handbuch der Ökumenik*, t.1-3, H.J. Urban, H. Wagner (red.), Paderborn 1985-87.
- A History of the Ecumenical Movement 1968-2000*, J. Briggs i in. (red.), Geneva 2004.
- K. Karski, *Od Edynburga do Porto Alegre. Sto lat dążeń ekumenicznych*, Warszawa 2007.
- Ku chrześcijaństwu jutra. Wprowadzenie do ekumenizmu*, W. Hryniewicz, J.S. Gajek, S. Koza (red.), Lublin 1997.
- J.B. Navarro, *Ekumenizm. Mały słownik*, Warszawa 2007.
- Orientierung Ökumene. Ein Handbuch*, H.M. Moderow, M. Sens (red.), Berlin 1987.
- Ökumene-Lexikon. Kirchen – Religionen – Bewegungen*, H. Krüger, W. Löser, W. Müller-Römheld (red.), Frankfurt a.M. 1987.
- Religia. Encyklopedia PWN*, T. Gadacz, B. Milerski (red.), t. 1-9, Warszawa 2001-2003.
- Vom Weltbund zur Gemeinschaft. Geschichte des Lutherischen Weltbundes 1947-1997*, J.H. Schjöring, P. Kumari, N. Hjelm (red.), Hannover 1997.
- W. Zuzga, *Słownik myślicieli Kościoła zachodniego XIX-XX wieku*, Warszawa 2000.



**A**

**ABEL, Andrzej Popławski**, ur. 8 IV 1958, Narew, ordynariusz prawosławnej diecezji lubelsko-chełmskiej. Absolwent Prawosławnego Seminarium Duchownego i Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie, 1977 wstępuje do klasztoru w Jabłecznej, 1979 święcenia diakańskie i kapłańskie, 1982-84 proboszcz parafii w Komańczy, 1984 przełożony klasztoru w Jabłecznej, 1989 zostaje archimandrytą i niedługo potem biskupem, 2001 otrzymuje godność arcybiskupa. W 2000 wraz z katolickim arcybiskupem lubelskim Józefem Życińskim wystosował list do katolików i prawosławnych, który przypominał, że Lublin stanowił zawsze w historii Polski "symbol jedności i dialogu". W tym mieście zrodziła się szczególna tradycja i kultura, która wymaga pielęgnowania i dalszego przekazywania. 2002 współprzewodniczący Wspólnej Komisji Kościoła Prawosławnego i Kościoła Grekokatolickiego. Współprzewodniczący Bilateralnego Zespołu Katolicko-Prawosławnego. Członek Komisji ds. Dialogu Konferencji Episkopatu Polski i Polskiej Rady Ekumenicznej.

**ADLER Elizabeth**, ur. 2 VIII 1926, Magdeburg, zm. 15 I 1997, Berlin. Germanistykę i historię studiowała w Halle i Berlinie, 1951-56 sekretarz ewangelickich wspólnot studenckich w NRD, 1957-59 kierownicza funkcja w Akademii Ewangelickiej Berlin- Brandenburg, 1959-65 przebywa w Genewie najpierw jako sekretarz europejski, potem zastępca sekretarza generalnego Światowego Związku Studentów Chrześcijańskich, 1966-1987 była dyrektorem Akademii Ewangelickiej Berlin-Brandenburg. Szczególny rozgłos zdobyła jej praca poświęcona walce

---

ruchu ekumenicznego z segregacją rasową, którą opracowała w 1973 na zlecenie Światowej Rady Kościołów.

**AINSLIE Peter**, ur. 3 VI 1867, Dunnsville (USA), zm. 24 II 1934, Baltimore, należy do najważniejszych pionierów chrześcijańskiej jedności. Jako przewodniczący Konferencji Dorocznej Uczniów Chrystusa (Disciples of Christ) domagał się w 1910 otwarcia wobec członków innych wyznań, zwłaszcza baptystów i prezbiterianów. Przewyciężenie podziału było dla niego poważną kwestią moralną. Został przewodniczącym założonego przez siebie Stowarzyszenia Popierania Jedności Chrześcijańskiej (Association for the Promotion of Christian Unity) i od 1910 do śmierci wydawał „Christian Union Quarterly”, opiniotwórcze czasopismo poświęcone chrześcijańskiej jedności. Podczas I Światowej Konferencji do Spraw Wiary i Ustroju Kościoła w Lozannie (1927) apelował bezskutecznie o wspólną uroczystość Wieczery Pańskiej z udziałem wszystkich jej uczestników. W tym samym roku założył „Christian Unity League for Equality and Brotherhood”, stowarzyszenie oparte na członkostwie osobistym oraz zachęcające do otwartego członkostwa kościelnego, otwartej wspólnoty komunijnej i wymiany kaznodziejów. „Pakt Pojednania” z tymi żądaniami podpisało tysiąc cieszących się autorytetem osób. Mimo że w zasadniczej kwestii, dotyczącej wspólnoty Wieczery Pańskiej, nie odniósł sukcesu, to jednak uchodzi za znaczącego pioniera współpracy międzywyznaniowej w USA. Dał się także poznać jako działacz pokojowy i bojownik o sprawiedliwość społeczną. Był autorem licznych prac poświęconych idei ekumenizmu, m.in. *The Message of the Disciples for the Union of the Church* (1913), *Towards Church Unity* (1918), *If Not a United Church — What?* (1920), *The Equality of All Christians before God* (1930).

**ALEKSY I, Siergiej W. Simanski**, ur. 27 X 1877, Moskwa, zm. 17 IV 1970, tamże, patriarcha Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego. Miał arystokratyczne pochodzenie, studiował najpierw prawo, potem teologię. W 1902 zostaje mnichem, w 1903 kapłanem, 1913 otrzymuje sakrę biskupią, 1926 metropolitą Nowogrodu Wielkiego, jako metropolita Leningradu od 1933 przeżył tutaj gehennę długotrwałej blokady miasta podczas wojny. Po śmierci patriarchy Sergiusza wybrany 2 II 1945 patriarchą Moskwy i całej Rosji. W miarę możliwości starał się dojść do porozumienia z państwem sowieckim. W latach 1922-26 przeżył internowanie. Od 1927 stał konsekwentnie po stronie patriarchy Sergiusza, którego polityka lojalności nie powstrzymała jednak niemal całkowitego zniszczenia struktur kościelnych. Wraz z Sergiuszem został 4 IX 1943 przyjęty przez Stalina, który – w obliczu klęski w wojnie z Niemcami – szukał *modus vivendi* z Kościołem. Jego umiarkowany protest przeciw nowym prześladowaniom za czasów Chruszczowa spowodował, że jeszcze bardziej się wzmożła dyskryminacja ludzi wierzących. W 1961 zdołał jednak wprowadzić swój Kościół do Światowej Rady Kościołów. Rok

później wysłał obserwatorów na rozpoczynający się Sobór Watykański II. Poprawie uległy także stosunki ze staroobrzędowcami, którym w niektórych przypadkach umożliwiono przyjmowanie Komunii św. w Kościele prawosławnym.

**ALEKSY II, Aleksiej Michajłowicz Ridigier**, ur. 23 II 1929, Tallin, zm. 5 XII 2008, Moskwa, patriarcha Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego (RKP). 1947 wstępuje do Leningradzkiego Seminarium Duchownego, 1950 święcenia diakańskie, 1952 kapłańskie, 1953 kończy Akademię Duchowną w Leningradzie, 1957 proboszczem w Tartu i dziekanem tamtejszego okręgu kościelnego, 1961 wstępuje do zakonu, w tym samym roku wyświęcony na biskupa Tallina i całej Estonii, 1964 wyniesiony do godności arcybiskupa, jednocześnie powołany na kanclerza Patriarchatu Moskiewskiego, z czym wiązało się stałe członkostwo Świętego Synodu – organu na co dzień zarządzającego Kościołem. 1963-79 członek Komisji Świętego Synodu ds. Jedności Chrześcijańskiej i Stosunków Międzykościelnych. 1986 mianowany metropolitą leningradzkim i nowogrodzkim, pozostając nadal metropolitą tallińskim i estońskim. Sobór Lokalny, zwołany po śmierci patriarchy Pimena, wybrał go 7 VI 1990 piętnastym patriarchą moskiewskim i całej Rosji. Podczas długoletniej działalności kościelnej brał udział w wielu ważnych wydarzeniach kościelnych i ekumenicznych. Przewodniczył delegacjom RKP w rozmowach teologicznych z przedstawicielami Kościołów ewangelickich w RFN, NRD i Finlandii. Był członkiem delegacji RKP na III Zgromadzenie Ogólne Światowej Rady Kościołów (ŚRK) w New Delhi (Indie) w 1961, które przyjęło Kościół rosyjski w poczet swoich członków. Uczestniczył w zorganizowanej przez ŚRK Światowej Konferencji ds. Kościoła i Społeczeństwa (Genewa, Szwajcaria, 1966). Był członkiem Komitetu Naczelnego (1961-68) i Komisji Wiara i Ustrój (1964-1968) ŚRK. Szczególnie dużą aktywność wykazywał we współpracy z Konferencją Kościołów Europejskich (KKE). Od 1964 był członkiem Prezydium, od 1971 – wiceprzewodniczącym, w latach 1987-92 przewodniczącym KKE. Podczas VIII Zgromadzenia Ogólnego KKE na Krecie (1979) wygłosił główny referat na temat: „W mocy Ducha Świętego – wyzwoleni dla świata”. Od 1972 członkiem Wspólnego Komitetu KKE i rzymskokatolickiej Rady Konferencji Episkopatów Europy (CCEE). Współprzewodniczył I Europejskiemu Zgromadzeniu Ekumenicznemu (EZE), zwołanemu wspólnie przez KKE i CCEE w Bazylei (Szwajcaria, 1989). Podczas II EZE, które odbyło się w Grazu (Austria, 1997) wygłosił przemówienie. Światowa Konferencja „Życie i Pokój” w Uppsali (Szwecja, 1983) wybrała go w poczet jednego z jej prezydentów. Był też inicjatorem i uczestnikiem różnych przedsięwzięć ekumenicznych, międzyreligijnych i pokojowych na terenie swojego kraju. Patriarchą został w momencie upadku ZSRR. Natychmiast zaangażował się w odbudowę życia religijnego na terenie Federacji Rosyjskiej, a także w lokalnych Kościołach podległych kanonicznie Moskwie. Odradzały się monastera, seminaria duchowne, budowano nowe kościoły. Rywalizował

o wpływy w świecie prawosławnym z patriarchą Konstantynopola, jak np. w konflikcie o uprawnienia jurysdykcyjne wobec prawosławnych w Estonii i na Ukrainie. Wobec Watykanu, zwłaszcza za pontyfikatu Jana Pawła II, nie ukrywał dystansu. W 2007 doprowadził do pojednania z RKP poza Granicami Rosji.

Lit.: K.K., *Patriarcha Aleksy II (1929-2008)*, SiDE 2009, z. 1 (64), s. 120-124.

**ALFRINK Bernard Jan**, ur. 5 VII 1900, Nijkerk, zm. 17 XII 1987, Nieuwegein/Utrecht. Od 1951 biskup-koadiutor, 1955-75 rzymskokatolicki arcybiskup Utrechtu, 1960 kardynał. Po święceniach kapłańskich w 1924 odbył studia bibliistyczne w Rzymie, w latach 1945-51 był profesorem Starego Testamentu na Uniwersytecie w Nijmegen. Jako kardynał miał poważny wpływ na wyniki Soboru Watykańskiego II. Był członkiem Prezydium Soboru. W pamięć zapadło jego wystąpienie soborowe z 2 X 1963 nas temat kolegialności biskupów wraz z papieżem, która opiera się na kolegialności apostołów wraz z Piotrem (a nie, jak dotychczas głoszone, na apostołach i Piotrze). Był też autorem propozycji regularnego zwoływania po Soborze synodu biskupów. Także w sprawach wojny i pokoju, dialogu z marksizmem oraz małżeństwa i rodziny wniósł ważny wkład do ostatecznego kształtu Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*. Przez wiele lat był przewodniczącym Pax Christi. Jako arcybiskup Utrechtu był uznanym przywódcą ruchu odnowy w Holandii i inicjatorem holenderskiego synodu pastoralnego (1966-1970), który stał się wzorcem międzynarodowych dążeń reformistycznych, np. w takich kwestiach jak edukacja teologiczna, sprawowanie autorytetu kościelnego, debata o celibacie. Ruchowi ekumenicznemu przysłużył się wspieraniem dyskusji na temat posługi Piotrowej w Kościele i miejsca „krajowych Kościołów partykularnych” w ramach *communio* z Rzymem. Umożliwił wiele nowych inicjatyw ekumenicznych, jak akt pojednania ze starokatolikami w Holandii (1966), uznanie chrztu Kościołów wyrosłych z Reformacji (1967), członkostwo Kościoła rzymskokatolickiego w Radzie Ekumenicznej Holandii (1968) i wspólna deklaracja w sprawie małżeństw mieszanych (1970). W kwestii interkomunii był powściągliwy. Polityka kościelna przyniosła mu międzynarodowe uznanie, lecz nie spotykała się z aprobatą Rzymu.

**ALGERMISSEN Konrad**, ur. 19 VIII 1889, Harsum koło Hildesheim, zm. 22 X 1964, Hildesheim, teolog, działacz społeczny i ekumeniczny, ksiądz katolicki. Studiował teologię na uniwersytecie we Fryburgu Bryzgowijskim i Rzymie. W 1916 przyjął święcenia kapłańskie. Od 1933 profesor teologii dogmatycznej i moralnej w seminarium duchownym w Hildesheim. W 1924 opublikował dzieło *Christliche Sekten und Kirche Christi* (sekty chrześcijańskie i Kościół Chrystusa); w czwartym wydaniu z 1930 posługuje się już tytułem *Konfessionskunde* (wiedza o wyznaniach). Była to porównawcza prezentacja Kościołów i wspólnot chrześcijańskich, obejmująca ich doktrynę i ład organizacyjny. Starał się wyszczególnić

charakter i główne idee poszczególnego Kościoła; w części końcowej zajął się „ideą i historią jednoczenia Kościołów chrześcijańskich”. Dzieło rozrastało się z wydania na wydanie. W pracy nad nim sięgał nie tylko do źródeł i literatury, lecz także nawiązywał osobiste kontakty z członkami różnych wyznań chrześcijańskich. Dzieło to spotkało się również z uznaniem ze strony teologów ewangelicznych.

**ALIVISATOS Hamilkar Spiridonos**, ur. 17 V 1887, Lixourion (Grecja), zm. 14 VIII 1969, Ateny, teolog prawosławny, ekumenista. Po studiach teologicznych i promocji doktorskiej w Atenach studiował historię Kościoła i prawo kanoniczne w Berlinie i Lipsku, gdzie jego nauczycielami byli teologowie protestanccy, m.in. Karl Holl i Adolf von Harnack. Od 1918 był profesorem prawa kanonicznego i teologii pastoralnej na Uniwersytecie w Atenach. Przedmiotem jego szczególnego zainteresowania były: odnowa Kościoła prawosławnego, edukacja duchownych, uznanie społecznej działalności Kościołów, a także porozumienie między Kościołami prawosławnymi (z jego inicjatywy w 1936 odbył się kongres teologów prawosławnych w Atenach). Za pośrednictwem Chrześcijańskich Związków Młodych Mężczyzn (YMCA) nawiązał kontakt z ruchem ekumenicznym. W 1920 bierze udział w posiedzeniu przygotowawczym w Genewie do Światowej Konferencji Kościołów ds. Wiary i Ustroju (odbyła się w 1927 w Lozannie). Od 1948 do śmierci był członkiem Komitetu Naczelnego Światowej Rady Kościołów (ŚRK), Komisji Wiara i Ustrój oraz innych gremiów ekumenicznych. Często krytykował jednostronny protestancki profil teologiczny ŚRK oraz prozelityzm uprawiany w krajach prawosławnych przez niektóre wspólnoty protestanckie.

**AMMUNDSEN Valdemar**, ur. 19 VIII 1875, Pjedsted (Jutlandia), zm. 1 XII 1936, Haderslev, duński historyk, teolog, biskup luterański. 1901–23 profesor historii Kościoła na uniwersytecie w Kopenhadze; na tym stanowisku uzyskał sławę pracami o Lutrze i Kierkegaardzie oraz historią Kościoła XIX stulecia. 1923–36 biskup w Haderslev. Był przez wiele lat przewodniczącym chrześcijańskiego ruchu studentów w Danii; sprawując tę funkcję nawiązał kontakt z przywódcami innych Kościołów i ruchu ekumenicznego, m.in. z Johnem Mottem. W 1910 uczestniczył w I Światowej Konferencji Misyjnej w Edynburgu i był w 1914 w Konstancji przy powoływaniu do życia Światowego Związku Krzewienia Przyjaźni między Narodami za pośrednictwem Kościołów (ŚZKP). Jesienią 1919 na posiedzeniu ŚZKP w Oud Wassenaar k. Hagi poparł plany abpa Natana Söderbloma w sprawie powołania do życia Ruchu Praktycznego Chrześcijaństwa i zwołania Światowej Konferencji Kościołów. Z upływem czasu stał się czołowym reprezentantem ruchu ekumenicznego w swoim Kościele. Jako biskup na terenie granicznym dążył do przezwyciężenia napięć na tle narodowościowym między Duńczykami i Niemcami. W 1925 reprezentował swój Kościół na I Światowej

Konferencji Kościołów do Spraw Praktycznego Chrześcijaństwa w Sztokholmie. Wchodził też w skład Komitetu Kontynuacji Pracy, przekształconego potem w Radę Ekumeniczną Chrześcijaństwa Praktycznego. W 1935 został przewodniczącym ŚZKP.

**ANDRES Stefan**, ur. 1 VII 1901, Gole (woj. mazowieckie), zm. 11 II 1985, Warszawa, duchowny baptystyczny. 1945-46 aktywnie uczestniczy w posiedzeniach Rady Kościołów Protestantycznych, 1947 – prezes Zarządu Głównego Federacji Związków i Stowarzyszeń Chrześcijańskiej Młodzieży Ekumenicznej w Polsce, jednocześnie sekretarz generalny Związku Młodzieży Baptystycznej w Polsce, 1948 prezes Młodzieżowej Rady Ekumenicznej. Uczestniczył w pracach Komitetu Odbudowy Kościelnej (pełnił funkcję sekretarza) oraz w Komisji Ewangelizacyjno-Misyjnej Chrześcijańskiej (Polskiej) Rady Ekumenicznej, 1957 i 1964-67 skarbnik PRE. 1968-71 przewodniczący Komisji Rewizyjnej i aktywny członek Komisji Pomocy Międzykościelnej PRE.

Lit.: A. Seweryn, *Andres Stefan (1901-1985)*, w: tegoż, *Leksykon baptystów w Polsce po 1945 roku*, Warszawa 2007, s. 19-20.

**ANDRONOWSKA Stanisława**, ur. 1905, Bałsk k. Rygi, zm. 25 I 1999, Lublin, zakonnica ze zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo (szarytki). 1929 wstępuje do klasztoru, zdobywa zawód pielęgniarki, działa społecznie w Warszawie, Górze Kalwarii i Lublinie, szczególnie poświęca się pracy nad samotnymi matkami. W 1963 zaangażowała się w ruch ekumeniczny w Lublinie, zostaje referentką ds. ekumenizmu przy kurii lubelskiej, nawiązuje kontakty z chrześcijanami różnych wyznań, organizuje spotkania ekumeniczne, staje się odanym orędownikiem jedności chrześcijan. W 1986 publikuje pierwszy lokalny „Informator ekumeniczny”, który daje obraz życia religijnego wszystkich mniejszościowych Kościołów regionu lubelskiego. Gorąca orędowniczka niezrealizowanego projektu Świątyni Pokoju na Majdanku w Lublinie – obiektu sakralnego, w którym mieli się modlić zarówno chrześcijanie, jak i wyznawcy religii niechrześcijańskich. Aktywna uczestniczka ekumenicznych zjazdów młodzieży w Kodniu nad Bugiem.

Lit.: S.J. Rostworowski, *Siostra Stanisława Andronowska*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1993, z. 2 (32), s. 124-128. – W. Hryniewicz, *Gdy ludzie dialogu odchodzą* (s. Regina Witt, s. Stanisława Andronowska, red. Jerzy Turowicz), „Tygodnik Powszechny” nr 9 z 28.II. 1999. – *Siostra Stanisława Andronowska i jej ekumeniczne dzieło*, red. Mariusz Orłowski, Monika Drozd-Orłowska, „Signa Temporis”, Podkowa Leśna 2010.

**ANTONI, Andriej Borisowicz Bloom**, ur. 19 VI 1914, Lozanna, zm. 5 VIII 2003, Londyn, prawosławny metropolita suroski, podlegający Patriarchatowi Moskiewskiemu. Studia biologiczne i medyczne ukończył we Francji, 1939 składa śluby zakonne, zajmując się dalej praktyką lekarską, 1948 przyjmuje święcenia



kapłańskie i rozpoczyna działalność duszpasterską w Wielkiej Brytanii, 1957 otrzymuje sakrę biskupią, od 1962 reprezentuje Rosyjski Kościół Prawosławny w Wielkiej Brytanii i Irlandii, 1963 mianowany egzarchą dla Europy Zachodniej. Był jednym z najbardziej znanych na Zachodzie hierarchów i myślicieli prawosławnych, przyczynił się do popularyzacji tego wyznania i jego duchowości w środowiskach anglojęzycznych. Autor wielu książek i artykułów o duchowości prawosławnej (niektóre z nich przetłumaczono na język polski). Uczestnik wielu rozmów i spotkań teologicznych zarówno wewnątrzprawosławnych, jak i w dialogu z innymi wyznaniem, zwłaszcza z anglikanami. W latach 1968-75 członek Komitetu Naczelnego Światowej Rady Kościołów.

**APPEL André**, ur. 20 XII 1921, Saverne (Alzacja), zm. 1 XI 2007, Strasburg, francuski teolog luterański. Teologię studiował w Lipsku, Tybindze, Strasburgu i USA. 1949 ordynowany na duchownego, pracuje najpierw w rodzinnej Alzacji, w 1955 zostaje duszpasterzem uniwersyteckim w Paryżu. W latach 1957-64 był sekretarzem generalnym Francuskiego Związku Kościołów, 1965-1974 – sekretarzem generalnym Światowej Federacji Luterskiej (ŚFL), 1974-1987 – prezydentem Kościoła Ewangelickiego Alzacji i Lotaryngii, 1979-1986 – prezydentem Konferencji Kościołów Europejskich. Jako sekretarz generalny ŚFL podejmował starania na rzecz dania nowych impulsów dialogowi ekumenicznemu, dążył też do zwiększenia uczestnictwa w jej pracy młodzieży, kobiet i reprezentantów tzw. młodych Kościołów. Szczególną troską otaczał Kościoły mniejszościowe, rozumiał ich problemy, gdyż sam się z takiego Kościoła wywodził. Wzrost znaczenia Kościołów z Afryki i Azji uważał za wzbogacenie światowej wspólnoty luterskiej.

**ARAM I, Bedros Keshishian**, ur. 1947, Bejrut, katolikos Cylicji, zwierzchnik Ormiańskiego Kościoła Apostolskiego w Libanie. Studia teologiczne odbył w Antelias koło Bejrutu i w Instytucie Ekumenicznym Światowej Rady Kościołów (ŚRK) w Bossey koło Genewy. W 1968 przyjmuje święcenia kapłańskie jako celibatnik, 1980 otrzymuje sakrę biskupią, 1995 wybrany katolikosem Cylicji. Od 1972 aktywny w ruchu ekumenicznym. W 1974 był członkiem założycielem Rady Kościołów Bliskiego Wschodu (MECC); w 2007 został jej przewodniczącym. Jako delegat swojego Kościoła brał udział w pięciu Zgromadzeniach Ogólnych ŚRK: w Nairobi (1975), Vancouver (1983), Canberze (1991), Harare (1998) i Porto Alegre (2006), a także w wielu innych konferencjach międzynarodowych. W 1975 wybrany członkiem Komisji Wiara i Ustrój, w 1983 w skład Komitetu Naczelnego ŚRK; dwukrotnie (1991 i 1998) wybierany moderatorem (przewodniczącym) Komitetu Naczelnego ŚRK. Należał do inicjatorów dialogów dwustronnych swojej tradycji wyznaniowej (orientalne Kościoły narodowe) z prawosławnymi, luteranami, reformowanymi i katolikami. Angażuje się także w poprawę

stosunków z muzułmanami. Jest honorowym przewodniczącym międzynarodowej organizacji „Religie Świata na rzecz Pokoju”.

**ATENAGORAS I, Aristoklis Spiru**, ur. 25 III 1886, Wasilikon (Grecja), zm. 7 VII 1972, Sambuł, arcybiskup Konstantynopola i prawosławny patriarcha ekumeniczny. W 1910, po ukończeniu studiów w Wyższej Szkole Teologicznej na wyspie Chalki, składa śluby zakonne, otrzymuje święcenia diakona i podejmuje pracę w szkolnictwie. W 1923 otrzymuje sakrę biskupią i zostaje ordynariuszem diecezji Kerkira (Korfu), 1930 zostaje egzarchą arcybiskupstwa greckiego w obu Amerykach. W Brooklynie zakłada wyższą szkołę prawosławną, dom dziecka, szkołę dla dziewcząt. Wprowadza pracę świeckich w Kościele, dostosowując ją w dużej mierze do pracy miejscowych Kościołów protestanckich. Umacnia współpracę prawosławnych w Krajowej Radzie Kościołów w USA. 1 XI 1948 zostaje obrany 262. patriarchą Konstantynopola. Od samego początku dążył do pojednania grecko-tureckiego, lecz na tym polu spotkało go niepowodzenie. Większym sukcesem zakończyły się jego starania o pogłębienie wspólnoty między Kościołami prawosławnymi. Starał się ożywić ideę zwołania Soboru Ogólnoprawosławnego. W tym celu w 1961 zwołuje I Konferencję Ogólnoprawosławną; kolejne odbywały się w latach 1963, 1964, 1968. Szczególnie wiele uwagi poświęcał sprawie zbliżenia z drugą rodziną Kościołów wschodnich, tzw. Kościołami przedchalcedońskimi (koptyjski, syryjski, etiopski, ormiański). W latach 1964-71 odbyły się cztery nieoficjalne narady z udziałem obu stron, których rezultatem była propozycja zdjęcia wzajemnych anatematów, ponieważ „istnieje substancjonalna jedność w wierze”. Przyczynił się także do odnowienia kontaktów z anglikanami i starokatolikami (1966) oraz do podjęcia wstępnych rozmów z przedstawicielami różnych protestanckich rodzin wyznaniowych. Od samego początku troszczył się o właściwą reprezentację Kościołów prawosławnych w Światowej Radzie Kościołów; w 1955 mianował stałego przedstawiciela Patriarchatu w siedzibie ŚRK w Genewie. Przyczynił się też do zakończenia wielowiekowej wrogości między Rzymem a Konstantynopolem, przez co położył podwaliny pod przyszłe, prawosławno-rzymskokatolickie rozmowy teologiczne. Spektakularnym wydarzeniem było jego spotkanie w Jerozolimie z papieżem Pawłem VI na początku stycznia 1964. Niecałe dwa lata później (8 XII 1965) w Rzymie i Stambule odwołano ekskomunikę z 1054. W lipcu 1967 Patriarcha gościł Papieża w Stambule, on sam był gościem Pawła VI w październiku tego samego roku w Rzymie.

Lit.: K. Karski, *Ekumeniczny wizjoner – patriarcha Athenagoras*, „Życie katolickie” 1985 nr 4, s. 124-135. – T. Wyszomirski, *Patriarcha ekumeniczny Athenagoras – w setną rocznicę urodzin*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1986, z. 3 (15), s. 118-121.

**AZARIAH Vedanayakam Samuel**, ur. 17 VIII 1874, Tinnewely (Indie płd.), zm. 1 I 1945, Dornakal (stan Andhra Pradeś), pierwszy hinduski biskup Kościoła

---



anglikańskiego, działacz ekumeniczny. 1895-1905 sekretarz Chrześcijańskiego Związku Młodych Mężczyzn (YMCA), 1909-11 wiceprezydent Światowego Związku Studentów Chrześcijańskich. Współzałożyciel Indyjskiego Towarzystwa Misyjnego w Tinnewely (1903) i Narodowego Towarzystwa Misyjnego Indii (1905). W 1907 towarzyszy Johnowi Mottowi w podróży do Chin i Japonii. 1909 ordynowany na duchownego anglikańskiego, 1912 konsekrowany na biskupa. Pod jego kierownictwem nowo utworzona diecezja Dornakal stała się szeroko znana dzięki skutecznej działalności misyjnej prowadzonej zarówno przez duchownych jak i świeckich. Przyczynił się do poważnego wzrostu liczby duchownych pochodzenia miejscowego. Walczył z duchem kastowym, propagował dokształcanie dorosłych, popierał kolportaż Biblii i dążenia ekumeniczne. Od Światowej Konferencji Misyjnej w Edynburgu (1910) poświęcił się całkowicie służbie na rzecz jedności. Uczestniczył w prawie wszystkich znaczniejszych zgromadzeniach międzywyznaniowych, podczas których przedstawiał z realizmem blaski i cienie działalności misyjnej w krajach niechrześcijańskich. Uczestniczył w Światowych Konferencjach Wiary i Ustroju (Lozanna, 1927), Praktycznego Chrześcijaństwa (Oxford, 1937) i Międzynarodowej Rady Misyjnej (Tambaram, Indie, 1938). Dążył usilnie do utworzenia jednego Kościoła Indii Południowych, łączącego Kościoły episkopalne i nieepiskopalne; powstał on w 1947, dwa lata po jego śmierci.

Lit.: K. Karski, *Pionierzy ruchu ekumenicznego wśród młodych Kościołów*, „Życie katolickie” 1984 nr 12, s. 84-94.

## B

**BAËTA Christian Goncalves Kwami**, ur. 23 V 1908, Keta (Ghana), zm. 29 XII 1994, Akra, duchowny Ewangelickiego Kościoła Presbiteriańskiego Ghany. Jako wiceprzewodniczący Międzynarodowej Rady Misyjnej doprowadził w 1961 do jej połączenia z Światową Radą Kościołów. W latach 1961-68 członek Komitetu Naczelnego i Wykonawczego oraz Komisji Kościołów do Spraw Międzynarodowych ŚRK. Stał także na czele Rady Chrześcijańskiej Ghany.

**BAJEŃSKI Paweł**, 23 XII 1908, Chańki (gm. Milejczyce, pow. Bielsk Podlaski), zm. 27 XI 1971, Warszawa, duchowny Zjednoczenia Kościołów Chrystusowych, 1947 członek Rady Naczelnej Kościoła, 1950 aresztowany przez Urząd Bezpieczeństwa wraz z innymi działaczami kościelnymi, 1953-1961 wiceprezes Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego, 1948 członek Komisji Rozdzielczo-Transportowej Komitetu Odbudowy Kościelnej i skarbnik Okręgowej Rady Ekumenicznej w Gdańsku.

**BAJKO Stanisław**, jezuita, sekretarz Komisji Episkopatu ds. Ekumenizmu od momentu jej powołania w 1966; ze względu na zły stan zdrowia zrezygnował z tej funkcji w lutym 1974.

**BALTER Lucjan Napoleon**, ur. 7 I 1936, Wilno, zm. 16 II 2010, Ołtarzew k. Warszawy, członek Stowarzyszenia Apostolstwa Katolickiego (pallotyni), teolog dogmatyk. 1952 wstępuje do zakonu pallotynów, 1959 święcenia kapłańskie, od

1966 wykładowca teologii w Wyższym Seminarium Duchownym w Ołtarzewie, 1969 doktorat z teologii na KUL, od 1972 pracownik dydaktyczno-naukowy na Wydziale Teologicznym Akademii Teologii Katolickiej (obecnie Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego), 1979 doktor habilitowany, 1991 tytuł naukowy profesora; specjalizował się w zakresie eschatologii, eklezjologii, mariologii i józefologii. 1978-96 sekretarz Komisji Episkopatu ds. Ekumenizmu, członek Komisji Mieszanej Komisji Episkopatu ds. Ekumenizmu i Polskiej Rady Ekumenicznej, 1997 współprzewodniczący Komisji ds. Dialogu z Kościołem Adwentystów Dnia Siódmego. Od 1981 redaktor polskiej edycji periodyku „Communio”. Opublikował m.in. *Nieomyślność encyklik papieskich* (1975), *Kapłaństwo Ludu Bożego* (1982), *Eschatologia współczesna dla duszpasterzy i katechetów* (2010). Tłumacz przekładu nowego *Dyrektorium ekumenicznego* (1993) Papieskiej Rady ds. Jedności Chrześcijan.

Lit.: S. Pawłowski, *ŚP. Ks. prof. Lucjan Napoleon Balter SAC (1936-2010)*, „Biuletyn Ekumeniczny” 2010 nr 1-2, s. 122-124.

**BARDECKI Andrzej**, ur. 21 V 1916, Ropienka Mała (pow. Ustrzyki Dolne), zm. 28 IX 2001, Kraków, duchowny katolicki, prałat, kanonik krakowskiej kapituły metropolitalnej. 1951-1991 (z wyjątkiem 1953-56, gdy pismo nie ukazywało się) asystent kościelny „Tygodnika Powszechnego”, jeden z pierwszych ekumenistów w Polsce. 8 maja 1959 w Klubie Inteligencji Katolickiej w Warszawie wygłosił prelekcję „W przededniu zapowiedzianego Soboru Watykańskiego II”. Mianowany przez metropolitę krakowskiego Karola Wojtyłę delegatem ds. ekumenizmu w archidiecezji krakowskiej, podejmuje współpracę z krakowskim oddziałem Polskiej Rady Ekumenicznej, w 1963 współorganizuje na terenie Krakowa pierwszy Tydzień Modlitwy o Jedność Chrześcijan. 1980-85 członek Komisji Episkopatu ds. Ekumenizmu. Swojej fascynacji przemianom w Kościele w wyniku Soboru Watykańskiego II dał wyraz w licznych publikacjach oraz w dwóch książkach: *Kościół epoki dialogu* (1966) i *Przełom. Kościół epoki dialogu II* (1971).

Lit.: G. Polak, *Kto jest kim w Kościele*, Warszawa 1999, s. 20.

**BAROT Madeleine**, ur. 4 VII 1909, Chateau-roux/Touraine (Francja), zm. 28 XII 1995, Paryż, francuska działaczka protestancka i ekumeniczna; początkowo zaangażowała się w ekumeniczny ruch młodzieży, studentów i kobiet; podczas II wojny światowej była główną organizatorką pomocy materialnej, duchowej i kulturalnej dla osób internowanych i prześladowanych (Żydów, Romów, komunistów) w ramach protestanckiej organizacji CIMADE (fr. Comité inter-movement aupres des évacués); po zakończeniu wojny pomagała uchodźcom różnych narodowości w znalezieniu miejsca nowego osiedlenia oraz angażowała się w dzieło pojednania francusko-niemieckiego; 1953–66 kierowała w Światowej Radzie Ko-

ściołów w Genewie wydziałem ds. współpracy mężczyzn i kobiet w Kościele i społeczeństwie, potem pracowała w wydziale ds. rozwoju społecznego; po powrocie do Francji (1972) zajmowała się sprawami społecznymi, ekonomicznymi i międzynarodowymi w ramach Związku Kościołów Protestantckich.

**BARROW Nita**, ur. 15 XI 1916, Barbados, zm. 19 XII 1995, także, członkini Kościoła Metodystycznego na Karaibach, działaczka społeczna i dyplomatka, z wykształcenia pielęgniarka. 1971-81 praca w centrali Światowej Rady Kościołów w Genewie na stanowisku zastępcy a potem dyrektora Chrześcijańskiej Komisji Zdrowia. W latach 1975-1983 była przewodniczącą Światowej Organizacji Chrześcijańskich Związków Młodych Kobiet (YWCA), 1983-1991 członkiem Prezydium ŚRK. W 1990 była pierwszą kobietą, której królowa Elżbieta II powierzyła funkcję gubernatora generalnego Barbadosu; funkcję tę pełniła aż do śmierci.

**BARTH Karl**, ur. 10 V 1886, Bazylea, zm. 10 XII 1968, także, szwajcarski teolog i duchowny ewangelicko-reformowany, twórca teologii dialektycznej. Nowym poglądom, które stały się punktem zwrotnym w historii teologii protestanckiej, dał wyraz w wykładzie „Listu do Rzymian” Pawła Apostoła (*Der Römerbrief*, wyd. 1 – 1919, wyd. 2 zmienione – 1922). Po kilkuletniej profesurze w Getyndze (1921) i w Münster (1925) objął katedrę dogmatyki w Bonn (1930). Po dojściu Hitlera do władzy (1933) związał się z opozycją kościelną, znaną jako Kościół Wyznający (*Bekennende Kirche*). Był inspiratorem i współautorem Barmeńskiej Deklaracji Teologicznej (1934), która ostrzegała przed infiltracją ideologii nazistowskiej do Kościoła ewangelickiego w Niemczech. Po odmowie złożenia przysięgi na wierność Hitlerowi (1935) zmuszony do opuszczenia Niemiec. W latach 1935-62 kierował katedrą teologii systematycznej i homiletyki w rodzinnej Bazylei. W 1932 wydał pierwszy tom dzieła *Kirchliche Dogmatik*, nad którym pracował niemal do końca życia (ponad 10 tys. stron). Ta największa, lecz nieukończona praca spotkała się z przychylną oceną teologów zarówno ewangelickich, jak i katolickich. Początkowo okazywał dużo rezerwy wobec rodzącego się ruchu ekumenicznego, lecz sam ruch zawdzięczał mu wiele istotnych impulsów. Jeszcze przed wybuchem wojny apelował do przywódców ekumenicznych, aby zrobili wszystko w sprawie przyjęcia przez rządy różnych krajów Żydów, zmuszonych do emigracji z Niemiec. Brał udział w posiedzeniach przygotowawczych do Zgromadzenia Ogólnego Światowej Rady Kościołów w Amsterdamie (1948). Podczas obrad dokonał wprowadzenia do głównego tematu: „Zamęt w świecie a Boży plan zbawienia świata”. Brał też aktywny udział w trzech posiedzeniach przygotowawczych (1951, 1952, 1953) do II Zgromadzenia Ogólnego ŚRK, poświęconych pracy nad głównym tematem: „Jezus Chrystus – nadzieją świata”. W samym Zgromadzeniu, które odbyło się w Evanston k. Chicago (1954), nie wziął

udziału z przyczyn zdrowotnych. Dla środowisk ekumenicznych miłym zaskoczeniem był fakt, że w kolejnym tomie swojej *Kirchliche Dogmatik* (t. IV/3, Zollikon 1959) bardzo pozytywnie ocenił ruch ekumeniczny jako znak nowego zwrócenia się Kościoła do świata. Jego poglądy na katolicyzm rzymski również ulegały ewolucji. Już w latach 30. XX w. zapraszał na swoje seminaria teologa katolickiego (Erich Przywara). Przyjaźnił się z teologami katolickimi, zajmującymi się jego myślą teologiczną (Hans Urs von Balthasar, Hans Küng i in.). Ostro krytykował ogłoszenie przez Piusa XII dogmatu o Wziębowzięciu Marii (1950). Interesował się przygotowaniem do Soboru Watykańskiego II, jak i samymi obradami. Był zaproszony do wzięcia udziału w trzeciej sesji Soboru (1964), lecz musiał odmówić ze względów zdrowotnych. Podróż do Rzymu odbył po zakończeniu obrad (1966); sprowadzała się ona do rozmów z teologami jezuickimi i dominikańskimi oraz pracownikami Kurii Rzymskiej na temat uchwalonych przez Sobór dokumentów. Był też przyjęty na audiencji przez papieża Pawła VI. Swoje wrażenia ujął w niewielkiej książce *Ad limina Apostolorum*, pisząc m.in.: „Kościoł i teologia po tamtej stronie zostały wprowadzone w ruch; nie zdawałem sobie sprawy, że przybrał on takie rozmiary”. Niemal do samej śmierci korespondował z Pawłem VI, organizował też seminaria poświęcone najważniejszym dokumentom soborowym.

Lit.: K. Karski, *Karol Barth wobec dążeń ekumenicznych. W czterdziestą rocznicę śmierci*, SiDE 2009 nr 1 (64), s. 11-27.

**BARTŁOMIEJ I, Bartolomeos, Dimitrios Archondonis**, ur. 29 II 1940, wyspa Imroz na Morzu Egejskim (Turcja), arcybiskup Konstantynopola i patriarcha ekumeniczny. 1961 kończy studia teologiczne na wyspie Chalki (Morze Marmara) i zostaje wyświęcony na diakona, po odbyciu służby wojskowej dalsze studia w latach 1963-69 odbywa na Uniwersytecie w Monachium, w Instytucie Ekumenicznym Światowej Rady Kościołów w Bossey k. Genewy i w Papieskim Instytucie Orientalnym w Rzymie, gdzie uzyskał doktorat z prawosławnego prawa kanonicznego. 1969 święcenia kapłańskie i nadanie tytułu archimandryty, 1972 zostaje sekretarzem patriarchy Dimitriosa I, 1973 konsekrowany na biskupa i mianowany metropolitą Filadelfii (Azja Mniejsza), 14 I 1991 wyniesiony do godności metropolity Chalcedonu, jednocześnie zostaje dziekanem Synodu Patriarchatu Konstantynopola, 22 X tego samego roku wybrany przez Święty Synod na arcybiskupa Konstantynopola i patriarchę ekumenicznego. Kontynuuje politykę dialogu swoich poprzedników. VII Zgromadzenie Ogólne ŚRK w Canberze (1991) wbrało go w skład Komitetu Naczelnego i Wykonawczego ŚRK. W 1995 złożył oficjalną wizytę w Watykanie papieżowi Janowi Pawłowi II. Wspiera z jednej strony dialog ze starokatolikami, anglikanami i protestantami, z drugiej zaś z wyznawcami judaizmu i islamu. Jest mocno zaangażowany w działalność proekologiczną, inicjuje liczne seminaria i konferencje poświęcone ochronie środowiska naturalnego.

go. Trzykrotnie odwiedzał Polskę, posiada kilka doktoratów honorowych, w tym nadany przez Chrześcijańską Akademię Teologiczną w Warszawie (1998) i Katolicki Uniwersytet Lubelski (2010).

**BASZKOWSKA Danuta**, od wielu lat jest osobą szeroko znaną w kręgach ekumenicznych Warszawy. Podpisanie przez zwierzchników Kościołów zrzeszonych w Polskiej Radzie Ekumenicznej i Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce ważnego ekumenicznego dokumentu o wzajemnym uznaniu chrztu świętego, które miało miejsce 23 stycznia 2000 w kościele luterańskim Świętej Trójcy, zainspirowało ją do utworzenia Stowarzyszenie Pokoju i Pojednania „Effatha”. Organizacja ta, dla upamiętnienia powyższego faktu, od tej pory w każdy 23. dzień miesiąca organizuje Modlitewne Spotkania Ekumeniczne. Miejszem spotkań jest parafia rzymskokatolicka św. Alojzego Orione w Śródmieściu. O ich popularności świadczy fakt, że uczestniczą w nich zarówno wierni świeccy, duchowni, jak i zwierzchnicy z 13 Kościołów i wyznań chrześcijańskich. Członkowie Stowarzyszenia uczestniczą w wielu wydarzeniach ekumenicznych, m.in. Tygodniu Powszechnej Modlitwy o Jedność Chrześcijan w styczniu, Światowym Dniu Modlitwy Kobiet o pokój w marcu i Dniach Biblijnych w maju. „Effatha” jest członkiem Forum św. Wojciecha, organizującego międzynarodowe Zjazdy Gnieźnieńskie. Będąc członkiem Komitetu Organizacyjnego tych zjazdów, zainspirowała – w oparciu o ekumeniczny dorobek stowarzyszenia – wprowadzenie do programów zjazdowych takich ekumenicznych elementów, jak Ekumeniczna Droga Krzyżowa czy Święta Biblii.

**BAZYLI, Włodzimierz Doroszkiewicz**, ur. 15 III 1914, Cisy k. Narwi, zm. 11 II 1998, Warszawa, prawosławny metropolita warszawski i całej Polski. 1938 święcenia kapłańskie, do 1960 praca duszpasterska w różnych parafiach na Białostocczyźnie oraz Grodzieńszczyźnie, w grudniu 1959 składa wieczyste śluby zakonne, przyjmując imię Bazyli. W roku następnym został wyświęcony na biskupa bielskiego, wikariusza diecezji warszawsko-bielskiej, 1962-1970 biskup wrocławski i szczeciński. Jako ordynariusz tejże diecezji przyczynił się do organizacji kilkudziesięciu nowych parafii tworzonych na potrzeby przesiedlonych w Akcji Wisła. W 1970 objął urząd zwierzchnika Kościoła, który sprawował do śmierci. Jako metropolita był nieprzerwanie wiceprezesem Polskiej Rady Ekumenicznej, w wielu działaniach i gestach dawał wyraz ekumenicznemu zaangażowaniu. W 1981 uczestniczył w ingresie prymasa Józefa Glempa do archikatedry warszawskiej, w styczniu 1982 podejmował prymasa w katedrze prawosławnej w Warszawie.

Lit.: G. Polak, *Ś.p. metropolita Bazyli Doroszkiewicz (1914-1998)*, SiDE 1998, z. 1 (41), s. 119-122.

**BEA Augustin**, ur. 28 V 1881, Riedböhringen (Badenia), zm. 16 XI 1968, Rzym, niemiecki kardynał, biblista, ekumenista, jezuita. 1900 podejmuje studia teologiczne we Fryburgu Bryzgowskim, 1902 w Blijenbeek (Holandia) wstępuje do nowicjatu jezuickiego, 1904 składa śluby zakonne i podejmuje studia filozofii i teologii w zakonnym domu studiów w Valkenburgu k. Maastricht, 1910 studiuje filologię klasyczną w Innsbrucku (Austria), 1912 święcenia kapłańskie, 1913 doktorat teologii i studia języków orientalnych na Uniwersytecie w Berlinie, 1914 organizuje w Akwizgranie pierwszą siedzibę zakonną w Niemczech od czasu wydalenia jezuitów przez Bismarcka, 1917 zostaje profesorem egzegezy Starego Testamentu w Valkenburgu, 1921 nominacja na prowincjała nowo utworzonej prowincji górnoniemieckiej z siedzibą w Monachium, 1924 obejmuje kierownictwo międzynarodowego studium zakonnego w Rzymie, jednocześnie jest profesorem teologii Nowego Testamentu na Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim, 1928 podejmuje wykłady egzegezy Starego Testamentu w Papieskim Instytucie Biblijnym, 1930-1949 pełni funkcję rektora Instytutu. W 1935 uczestniczy w Międzynarodowym Kongresie Wiedzy Starotestamentowej w Getyndze, zorganizowanym przez biblistów protestanckich. W 1943 wywiera duży wpływ na treść encykliki Piusa XII *Divino afflante spiritu*, która aprobowała współczesne metody i kryteria biblistyki. W 1945 zostaje spowiednikiem Piusa XII. 1949 mianowany konsultorem Świętego Oficjum. Pod jego wpływem powstaje Instrukcja *De motivatione oecumenica*, pierwszy oficjalny dokument rzymskokatolicki wypowiadający się pozytywnie o dążeniach ekumenicznych. 1959 podniesiony do godności kardynała, 5 VI 1960 ukazuje się motu proprio *Superno Dei nutu*, powołujące komisje przygotowujące sobór, a wśród nich – Sekretariat do Spraw Jedności Chrześcijan; Jan XXIII powołuje go na stanowisko przewodniczącego Sekretariatu. 22 IX 1960 spotyka się nieoficjalnie w Mediolanie z sekretarzem generalnym Światowej Rady Kościołów, Willemem A. Visser 't Hooftem; omówiono sprawę zaproszenia obserwatorów katolickich na III Zgromadzenie Ogólne ŚRK (1961) i obserwatorów nierzymskokatolickich na Sobór Watykański II. Szczególne zainteresowanie poświęcał trzem schematom opracowywanym przez Sekretariat: o ekumenizmie, o wolności religijnej i o Żydach (ten ostatni wszedł potem do Deklaracji o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich). Podejmował liczne podróże ekumeniczne do różnych krajów. Najważniejsze znaczenie miały jego kontakty z ŚRK i Kościołami prawosławnymi. 18 II 1965 przybywa do Centrum Ekumenicznego w Genewie, aby oznajmić, że jego Kościół jest gotów nawiązać oficjalną współpracę z ŚRK; znalazła ona wyraz w powołaniu Wspólnej Grupy Roboczej. W 1966 wraz z sekretarzem generalnym ŚRK odbiera we Frankfurcie n. Menem Nagrodę Pokoju ufundowaną przez niemieckie księgarnie.

Lit.: K. Karski, *Augustyn Bea – kardynał jedności*, [w:] *Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Wojciechowi Hancowi z okazji 65. rocznicy urodzin*, red. K. Konecki i in., Włocławek 2006, s. 118-129.



**BEAUDUIN Lambert**, ur. 4 VIII 1873, Liège, zm. 11 I 1960, Chevetogne, belgijski teolog katolicki, benedyktyn; 1906 wstąpił do zakonu benedyktynów w Mont-César k. Leuven, gdzie założył czasopismo „La Vie Liturgique”, które dało początek katolickiej odnowie liturgicznej. W okresie I wojny światowej był aktywnym uczestnikiem ruchu oporu, poszukiwanym przez władze niemieckie. W 1925, pod dużym wpływem unickiego arcybiskupa Lwowa Andrzeja Szeptyckiego, zakłada klasztor w Amay, który miał być domem spotkania między chrześcijanami Wschodu i Zachodu, miejscem studiów nad pobożnością i teologią prawosławną. W 1926 przystępuje do wydawania czasopisma „Irénikon”, które stało się wkrótce jednym z najbardziej wyprofilowanych czasopism ekumenicznych na gruncie Kościoła katolickiego. W 1928, pod zarzutem przesadnej otwartości wobec anglikanów i prawosławnych, „zamazywania granic konfesyjnych”, zostaje zmuszony do natychmiastowego opuszczenia klasztoru i osiedlenia się w opactwie En-Calcat w południowej Francji; w 1934 przenosi się do Paryża. Do swego klasztoru, który w 1939 przeniesiono z Amay do Chevetogne, mógł powrócić dopiero 1951; odmówił godności honorowego opata i oficjalnej rehabilitacji.

Lit.: S. Koperek *Dom Lambert Beauduin, prekursor współczesnej odnowy liturgicznej*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 1973 nr 26. – K. Karski, *Dom Lambert Beauduin*, „Życie katolickie” 1985 nr 2, s. 113-119.

**BEDNARCZYK Krzysztof**, ur. 25 VII 1925, Rawa Ruska (pow. lwowski), 6 VIII 1992, Kraków, z wykształcenia inżynier, od najmłodszych lat aktywny działacz Polskiego Kościoła Chrześcijan Baptystów, zwłaszcza w pracy młodzieżowej, 1964 kaznodzieją zboru w Krakowie, 1974 ordynowany na prezbitera. Aktywny uczestnik życia ekumenicznego krakowskiego oddziału Polskiej Rady Ekumenicznej, utrzymywał bliskie kontakty z młodzieżą i duchowieństwem rzymskokatolickim w Krakowie, a także ze środowiskiem Ruchu *Światło-Życie*. Aktywny uczestnik spotkań biblijnych w krakowskim Klubie Inteligencji Katolickiej. W latach 70. XX w. członek Komisji Ewangelizacji oraz Komisji Wychowania Chrześcijańskiego PRE.

Lit.: A. Seweryn, *Bednarczyk Krzysztof (1925-1992)*, w: tegoż, *Leksykon baptystów w Polsce po 1945 roku*, Warszawa 2007, s. 28-30.

**BEDNORZ Herbert**, ur. 22 IX 1908, Gliwice, zm. 12 IV 1989, Katowice, koadiutor i biskup katowicki; 1927–32 studiował teologię na Uniwersytecie Jagiellońskim; 1932 święcenia kapłańskie w Katowicach, dalsze studia w Louvain i Paryżu, podczas okupacji hitlerowskiej proboszcz w Brzezinach Śląskich, po zakończeniu wojny pracownik kurii diecezjalnej i wykładowca na Wydziale Teologicznym UJ. 1950 nominacja biskupia, 1952–56 więziony i deportowany z terenu diecezji; 1967 obejmuje rządy w diecezji jako ordynariusz, uczestniczył we wszystkich sesjach Soboru Watykańskiego II; 1972–75 przeprowadził pierwszy



synod diecezjalny; rozwinął duszpasterstwo robotników, przeniósł seminarium duchowne z Krakowa do Katowic. 1985 przeszedł na emeryturę. W łonie Episkopatu należał do najbardziej wrażliwych na sprawy ekumenizmu, w swojej diecezji podejmował różne próby nawiązania kontaktów i współpracy z duchowieństwem innych Kościołów. W 1978 udostępnił katedrę katowicką znanemu baptyście amerykańskiemu ewangelista amerykańskiemu Billy Grahamowi. Szczególnie bliskie więzy utrzymywał z przeorem Wspólnoty w Taizé br. Rogerem Schutzem, który gościł w Polsce na jego zaproszenie.

Lit.: P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny*, Warszawa 1992, s. 26-27.

**BEGUIN Olivier**, ur. 2 I 1914, Neuchâtel (Szwajcaria), zm. 1 IV 1972, Londyn, pierwszy sekretarz generalny Światowego Związku Towarzystw Biblijnych (ŚZTB). W młodości był działaczem Światowego Związku Studentów Chrześcijańskich. Od 1941 odpowiedzialny za zaopatrzenie w Pismo św. jeńców i uchodźców, 1946 sekretarz europejski, 1949 sekretarz generalny ŚZTB. Był głównym architektem tej światowej wspólnoty autonomicznych krajowych towarzystw biblijnych i planistą systemu federacyjnej współpracy w zakresie przekładu, wydawania i kolportowania Biblii. Inicjator rozmów z Watykanem na temat sformułowania wytycznych współpracy przy międzykonfesyjnych przekładach Biblii. Jego główną zasługą jest uprofilowanie towarzystw biblijnych jako wspólnoty przekraczającej wyznania i kultury z ostatecznym celem otwarcia każdemu człowiekowi dostępu do Pisma św. w jego własnym języku. W ten sposób wniósł istotny wkład do ukształtowania towarzystw biblijnych jako instrumentu ruchu ekumenicznego.

**BELL George Kennedy Allen**, ur. 4 II 1883, Hayling Island (hrab. South Hampshire), zm. 3 X 1958, Canterbury, duchowny i biskup anglikański; wybitny działacz ruchu ekumenicznego. W 1920 był jednym z inicjatorów apelu biskupów anglikańskich wzywającego wszystkich chrześcijan do ponownego zjednoczenia. Szczególnie blisko związany z ruchem Praktycznego Chrześcijaństwa (Life and Work), mobilizującym chrześcijan różnych wyznań do współpracy w sprawach politycznych, społecznych i ekonomicznych (1931 stanął na jego czele). Od 1929 bp Chichester, od 1930 sekretarz Lambeth Conference. Od 1937 jako biskup anglikański członek Izby Lordów. W latach 30. XX w. organizował pomoc humanitarną dla uchodźców pochodzenia żydowskiego przybyłych z Niemiec do Wielkiej Brytanii. Utrzymywał bliskie kontakty ze środowiskami ewangelików niemieckich (Kościoł Wyznający), będących w opozycji do reżimu hitlerowskiego. Podczas II wojny światowej spotykał się 1942 w Szwecji z przedstawicielami niemieckiego ruchu oporu (m.in. z teologiem D. Bonhoefferem), których prośby i postulaty przekazywał rządowi brytyjskiemu. W tym czasie nawiązał też bliskie kontakty ekumeniczne z Kościołem rzymskokatolickim w Wielkiej Brytanii. Współtwórca (1948 w Amsterdamie) Światowej Rady Kościołów (pierwszy prze-

wodniczący jej Komitetu Naczelnego i Komitetu Wykonawczego, 1954 podczas Zgromadzenia Ogólnego w Evanston wybrany na honorowego przewodniczącego). W Wielkiej Brytanii po II wojnie światowej angażował się w działalność na rzecz ponownego zjednoczenia anglikanów i metodystów. Główne dzieła: *Documents on Christian Unity* (t. 1–4 1924–58), *Christian Unity. The Anglican Position* (1948), *The Kingship of Christ: The Story of the WCC* (1954).

**BENEDYKT XV, Giacomo Marchese della Chiesa**, ur. 21 XI 1854, Genua, zm. 22 I 1922, Watykan. 1878 święcenia kapłańskie, od 1882 w papieskiej służbie dyplomatycznej, 1907 arcybiskup Bolonii, 1914 kardynał. 3 IX 1914 wybrany papieżem jako następca Piusa X. Jego pontyfikat przypada na I wojnę światową, w której starał się strzec neutralności. 1 VIII 1917 skierował notę do rządów państw walczących, która wywołała wprawdzie ostrą debatę we wszystkich krajach, lecz nie odniosła żadnego skutku. Popierał wschodnie ryty w Kościele i w tym celu powołał 1917 Kongregację do Spraw Kościoła Wschodniego i Papieski Instytut Studiów Orientalnych. Przyświecały mu przy tym dwa trudne do pogodzenia cele: popieranie kontaktów z prawosławiem i równoczesne wzmacnianie pozycji Kościołów unijnych. 1918 odrzucił zaproszenie na międzynarodową konferencję chrześcijańską poświęconą sprawom pokoju, organizowaną z inicjatywy przywódców luteranckich Kościołów Skandynawii; odmowę motywował tym, że jedyną drogą do jedności jest powrót wszystkich niekatolików do Rzymu. 1919 przyjął delegację Kościoła episkopalnego z USA, która starała się go skłonić do udziału w planowanej konferencji światowej poświęconej sprawom wiary i ustroju Kościoła; także w tym przypadku reakcja papieża była negatywna.

**BENEDYKT XVI, Joseph Alois Ratzinger**, ur. 16 IV 1927, Marktl am Inn (Bawaria). 1945 wstępuje do katolickiego seminarium duchownego we Fryzindze, studiuje też na Uniwersytecie w Monachium, 1951 przyjmuje święcenia kapłańskie, 1953 uzyskuje stopień doktora teologii, 1957 habilitacja, 1958 profesorem kolegium we Fryzindze, 1959 profesorem w Bonn, 1963 wykłady w Münster. Na II Soborze Watykańskim (1962-1965) był doradcą teologicznym niemieckiego arcybiskupa Kolonii Josepha Fringsa. Podczas soboru był uważany za zdecydowanego reformatora. 1966 przewodniczącym wydziału teologii dogmatycznej na uniwersytecie w Tybindze. W swojej książce *Wprowadzenie do chrześcijaństwa* (1968) pisał, że papież ma obowiązek słuchania różnych głosów w Kościele podczas podejmowania decyzji. Pisał także, że Kościół od wieków jest zbyt scentralizowany, ograniczony i nadmiernie kontrolowany przez Rzym. Te zdania jednak nie zostały wydrukowane w kolejnych wydaniach książki, gdyż zostały błędnie zinterpretowane przez autorów kolejnych reprintów. Zamieszki studenckie w 1968 połączone z odchodzeniem od tradycyjnego katolickiego nauczania spowodowały, że jego poglądy na temat wiary i Kościoła

stają się coraz bardziej konserwatywne. Przez lata na II Soborze Watykańskim i na uniwersytecie w Tybindze, publikował artykuły w reformatorskim, teologicznym czasopiśmie „Concilium”, chociaż wybierał coraz częściej mniej reformatorskie tematy, niż inni współtwórcy pisma (Hans Küng czy Edward Schillebeeckx). W 1969 wraca do Bawarii, na uniwersytet w Ratyźbonie, do środowiska o mniej reformistycznych poglądach. W 1972 zakłada międzynarodowe pismo teologiczne „Communio”, którego był aktywnym autorem do czasu wyboru na papieża. W 1977 zostaje ustanowiony arcybiskupem Monachium i Fryzycji, jednocześnie mianowany kardynałem. W 1981 papież Jan Paweł II mianuje go prefektem Kongregacji Nauki Wiary, tym samym rzekł się stanowiska w Monachium. W 2002 zostaje dziekanem kolegium kardynalskiego. Na tym stanowisku pełni tradycyjną, konserwatywną rolę, broniąc i potwierdzając oficjalną doktrynę Kościoła, na takie tematy jak: planowanie poczęć, homoseksualizm i dialog między religiami. Podczas jego prefektury, Kongregacja powzięła kroki mające na celu zdyscyplinowanie teologów głoszących liberalne poglądy w Ameryce Łacińskiej. Był głównym autorem deklaracji *Dominus Iesus*, odmawiającej status Kościoła Kościołom wyrosłym z Reformacji. 19 kwietnia 2005 został wybrany następcą Jana Pawła II w drugim dniu konklawe, po czterech głosowaniach. Inaugurując swój pontyfikat zaznaczył, że priorytetem jego działań będzie ekumenizm. Widzi go w posłudze charytatywnej Kościoła, we wspólnym włączaniu się w prace na rzecz potrzebujących oraz w konieczności opracowania nowego podejścia do coraz powszechniejszych małżeństw mieszanych. Wyjątkowe miejsce w jego nauczaniu zajmuje kwestia szerzenia chrześcijańskiej etyki na naszym kontynencie. Szczególnie ciepło odnosi się do wyznawców judaizmu. Antysemityzm jest dla niego równoznaczny z antychrześcijaństwem. Niefortunna wypowiedź o islamie podczas wykładu w Ratyźbonie ochłodziła przejściowo stosunki Kościoła katolickiego z muzułmanami. Niezrozumiałe dla wielu katolików jest wprowadzenie mszy łacińskiej w rycie trydenckim, z którego zrezygnowano po Soborze Watykańskim II. Wątpliwości budzą próby porozumienia z tzw. lefebrystami, którzy kwestionują uchwały soborowe i współpracę ekumeniczną. Przed wyborem na papieża ośmiokrotnie odwiedzał Polskę. W 1981 brał udział w Warszawie w uroczystościach pogrzebowych prymasa Polski Stefana Wyszyńskiego. Otrzymał doktoraty honoris causa na KUL (1988) i na Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu (2000). W 2006 przebywał w Polsce po raz dziewiąty już jako papież. Odwiedził Warszawę, Kraków, Wadowice, Oświęcim, Kalwarię Zebrzydowską i Częstochowę. Wziął udział w nabożeństwie ekumenicznym, które odbyło się w luterańskim kościele Św. Trójcy w Warszawie. W Oświęcimiu powiedział: „Przybyć tu musiałem. Był to i jest obowiązek wobec prawdy, wobec tych, którzy tu cierpieli, obowiązek wobec Boga: jestem tu jako następca Jana Pawła II i jako syn narodu niemieckiego – syn tego narodu, nad którym grupa zbrodniarzy zdobyła władzę

przez zwodnicze obietnice wielkości (...), by posłużyć się narodem jako narzędziem swej żądzы zniszczenia i panowania”.

Lit.: M. Zimnicki, *Jedność jest darem. Dialog religijny w ujęciu kardynała J. Ratzingera*, „Biuletyn Ekumeniczny” 2003 nr 3-4, s. 54-64. – *Wizyta papieża Benedykta XVI w Polsce. Aspekty ekumeniczne*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” (SiDE) 2007 nr 1-2, s. 169-180. – L. Wawrzyńska-Furman, *Ekumenizm Benedykta XVI w krytycznym spojrzeniu katolickim*, SiDE 2008 nr 2 (63), s. 9-13. – D. Chegurova, *Dojrzałość ekumenizmu Benedykta XVI*, SiDE 2009 nr 2 (65), s. 9-18.

**BENEDYKTOWICZ Witold**, ur. 25 VI 1921, Kraków, zm. 22 I 1997, Warszawa, teolog i duchowny metodystyczny, działacz ekumeniczny i pokojowy; 1941–43 studia w Szkole Biblijnej Kościoła Metodystycznego w Warszawie; 1943–48 kaznodzieja w Krakowie, 1948 pastor w Warszawie; 1948–50 studia na Wydziale Teologii Ewangelickiej Uniwersytetu Warszawskiego, 1954 doktorat tamże, 1965 habilitacja, 1972 tytuł profesora; 1966-91 kierownik Katedry Teologii Systematycznej Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie; 1956-69 zastępca, 1969–83 superintendent naczelny Kościoła Metodystycznego w Polsce, 1975–83 prezes Polskiej Rady Ekumenicznej; 1992-97 przewodniczący Komitetu Krajowego Towarzystwa Biblijnego w Polsce. Wieloletni działacz na rzecz pojednania polsko-niemieckiego, czynny uczestnik wielu spotkań i sympozjów w Polsce i obu państwach niemieckich (RFN i NRD) poświęconych tej problematyce. 1960 uczestnik konferencji, przygotowującej powołanie do życia Chrześcijańskiej Konferencji Pokojowej, potem wieloletni członek Komitetu Roboczego tej organizacji. Działalność ta była inspiracją do napisania rozprawy habilitacyjnej (*Próba irenologii chrześcijańskiej. Doświadczenia praskie*, 1965). Zagadnieniom dialogu, pokoju i pojednania poświęcona była także praca *Ekumenia, pokój, pojednanie* (1988). Na uwagę zasługują jeszcze: *Co powinniśmy czynić? Zarys ewangelickiej etyki teologicznej* (1975, wyd. 2. 1993) i książka poświęcona braciom Wesley’om – założycielom metodyzmu (*Bracia z Epworth* 1971). Kierował zespołem tłumaczy Nowego Testamentu (tzw. przekład dynamiczny).

Lit.: A. Kleszczyński, *Ks. profesor Witold Benedyktowicz – w sześćdziesięciolecie urodzin*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1986, z. 3 (15), s. 114-117. – *Siła poselstwa. Księga jubileuszowa w 75-lecie urodzin ks. prof. dra hab. Witolda Benedyktowicza*, Warszawa 1996. – Z. Tranda, *Ks. prof. Witold Benedyktowicz jakiego pamiętam*, „Jednota” 1997 nr 6, s. 16-17.

**BERGGRAV Eivind**, ur. 25 X 1884, Stavanger, zm. 14 I 1959, Oslo, norweski duchowny ewangelicki, biskup, publicysta, psycholog i pedagog religii. W latach 1908–19 pracował jako nauczyciel szkolny i jednocześnie od 1909 był redaktorem i wydawcą czasopisma „Kirke og Kultur”, którego misją było ukazywanie relacji pomiędzy Kościołem i teologią a kulturą humanistyczną; 1919 rozpoczął pracę jako duchowny w parafii Hurdal; od 1925 pełnił funkcję duszpasterza więziennego w Oslo; 1929 został powołany na urząd biskupa w Halago-

land, od 1937 był biskupem Oslo i zarazem prymasem Norwegii. W latach 1941-45 przewodził walce Kościoła luterńskiego z roszczeniami niemieckich władz okupacyjnych i norweskiego reżimu Quislinga; od IV 1942 w areszcie domowym, z którego zdołał zbiec do Szwecji w II 1945. Od 1951 w stanie spoczynku ze względu na zły stan zdrowia; czas ten poświęca tworzeniu Światowego Związku Towarzystw Biblijnych, będąc od 1946 prezydentem tej organizacji. Z ruchem ekumenicznym związany od samego niemal początku; w 1925 uczestniczył w I Światowej Konferencji Kościołów do Spraw Praktycznego Chrześcijaństwa w Sztokholmie. W 1947 gościł w Oslo Światową Konferencję Młodzieży Chrześcijańskiej. Był referentem na Zgromadzeniach Ogólnych Światowej Rady Kościołów w Amsterdamie (1948) i Evanston (1954); w latach 1950-54 pełnił funkcję jednego z prezydentów ŚRK. Przemawiał także na II Zgromadzeniu Ogólnym Światowej Federacji Luterńskiej w Hanowerze (1952). Wniósł do ruchu ekumenicznego biblijną pobożność i nowe rozumienie chrześcijańskiej odpowiedzialności za świat. Głosił, że obowiązkiem chrześcijanina jest obrona państwa prawa i ostrzeżenie przed totalitarnymi tendencjami we współczesnym państwie dobrobytu.

**BERKHOF Hendrikus**, ur. 11 VI 1914, Appeltern (Holandia), zm. 17 XII 1995, Leiderdorp (Holandia), reformowany teolog, ekumenista. Teologię studiował w Lejdzie i Berlinie. W stolicy Niemiec nawiązał kontakty z opozycyjnym wobec nazizmu Kościołem Wyznającym. Za opór wobec okupacji niemieckiej trafił do więzienia. Od 1950 rektor Seminarium Teologicznego Kościoła Reformowanego Holandii, 1960 profesor teologii dogmatycznej i biblijnej w Lejdzie, 1981 na emeryturze. Był delegatem swojego Kościoła na Ekumenicznej Konferencji Młodzieży w Amsterdamie (1939) i na Zgromadzeniach Ogólnych Światowej Rady Kościołów w Amsterdamie (1948), Evanston (1954), New Delhi (1961), Uppsali (1968); trzykrotnie (1954, 1961 i 1968) wybierany do Komitetu Naczelnego ŚRK. Pracował nad wieloma studiami ŚRK, m.in. wniósł istotny wkład w powstanie dokumentu „Bóg w naturze i historii”, przyjętym na posiedzeniu plenarnym Komisji Wiara i Ustrój w Bristolu (1967). Na Zgromadzeniu w Uppsali wygłosił główny referat „Definitywne znaczenie Jezusa Chrystusa”. Od 1975 przewodniczący Rady Ekumenicznej Holandii. Opublikował wiele studiów poświęconych ważnym problemom ruchu ekumenicznego.

**BLAKE Eugene Carson**, ur. 7 XI 1906, Saint Louis (stan Missouri, USA), zm. 31 VII 1985, Stamford (stan Connecticut, tamże), amerykański działacz ekumeniczny, duchowny presbiteriański; studiował filozofię i teologię w Princeton Theological Seminary i w Edynburgu (Szkocja); 1932 został ordynowany na duchownego Kościoła presbiteriańskiego, następnie podjął pracę duszpasterską w stanie Nowy Jork (1932–40) i w Kalifornii (1940–51). Od 1951 sekretarz general-

ny Zjednoczonego Kościoła Prezbiteriańskiego w USA, jednocześnie kierował Krajową Radą Kościołów Chrześcijańskich w USA (1954–57). Wspierał działania zmierzające do zawarcia unii kościelnej między pokrewnymi Kościołami protestanckimi; zwolennik dopuszczenia kobiet do urzędu duchownego; aktywnie popierał walkę o równouprawnienie Czarnych; przeciwnik zaangażowania USA w wojnę wietnamską (1965–73). Działacz ruchu ekumenicznego od 1948; członek Komitetu Naczelnego i Wykonawczego Światowej Rady Kościołów, 1954–61 przewodniczący jej wydziału ds. pomocy międzykościelnej, służby dla uchodźców i świata; jako sekretarz generalny Rady (1966–72) przyczynił się do zacieśnienia współpracy z Kościołem rzymskokatolickim (m.in. wizyta papieża Pawła VI w siedzibie Rady w Genewie, 1969) i jednocześnie do większego zaangażowania polityczno-społecznego światowej wspólnoty ekumenicznej (m.in. uchwalenie programu zwalczania rasizmu). Od 1973 działał społecznie, m.in. w inicjatywie chrześcijan amerykańskich Chleb dla Świata. Główne dzieło: *The Church in the Next Decade* (1966).

Lit.: K. Karski, *Eugene Carson Blake (1906-1985)*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” (SiDE) 1986, z. 2 (14), s. 104-105. – tenże, *Dotychczasowi sekretarze generalni Światowej Rady Kościołów*, SiDE 2004 z. 1 (54), s. 161-165.

**BLANCY Alain**, ur. 5 I 1927, Berlin, zm. 30 IX 2000, Farges (Francja), teolog ewangelicko-reformowany, jeden z najwybitniejszych ekumenistów francuskich. Pochodził z rodziny żydowskiej, która przed jego urodzeniem przeszła na protestantyzm. Po dojściu Hitlera do władzy rodzice przenieśli się do Francji. Losu milionów Żydów uniknął dzięki pomocy okazanej mu ze strony jednego z pastorów niemieckich. Po 1945 podjął studia teologiczne we Francji, Szwajcarii i USA. Szczególny wpływ na jego poglądy wywarli: znany teolog reformowany Karol Barth i francuski filozof Paul Ricoeur, który też był protestantem. Był doktorem teologii i filozofii. Pracował jako duchowny w różnych parafiach. W latach 1971-1981 był profesorem i wicedyrektorem Instytutu Ekumenicznego Światowej Rady Kościołów w Bossey koło Genewy. W 1973 reprezentował Kościół Reformowany Francji podczas aktu podpisywania Konkordii leuenberskiej. Szczególnie silnie, zwłaszcza w ostatnich latach życia, angażował się na rzecz dialogu chrześcijańsko-żydowskiego. Do samej śmierci był współprzewodniczącym Grupy z Dombes, zrzeszającej teologów protestanckich i katolickich z Francji i Szwajcarii.

**BLAU Paul**, ur. 15 V 1861, Suhl, zm. 19 XII 1944, Poznań, niemiecki duchowny ewangelicki, teolog, generalny superintendent Kościoła Ewangelicko-Unijnego w Wielkopolsce i na Pomorzu. Studia teologiczne odbył na uniwersytetach w Berlinie i w Tybindze. Urząd generalnego superintendenta w Poznaniu pełnił w latach 1910-1944, do 1918 w Prowincji Poznańskiej Prus, następnie, w



czasach II Rzeczypospolitej do 1939 w Wielkopolsce i na Pomorzu, w końcu pod okupacją niemiecką znowu w Poznańskim. W kwestiach narodowych reprezentował niemiecki punkt widzenia, ale starał się też o duszpasterstwo polskiej mniejszości współwyznawców. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę, stał się jednym z przywódców mniejszości niemieckiej, starając się bezskutecznie o zachowanie więzi administracyjnych z macierzystym pruskim Kościołem Ewangelickim Unii Staropruskiej. Niechętnie traktował rozwój polskich parafii ewangelicko-augsburskich w Wielkopolsce i na Pomorzu, zaś kontakty z warszawskim biskupem Juliuszem Bursche cechowała wzajemna nieufność. We wrześniu 1939 r., mimo niechęci do ideologii nazistowskiej podpisał odezwę, witającą wkraczające do Polski oddziały Wehrmachtu. Szybko rozczarował się stosunkiem władz okupacyjnych w tzw. Kraju Warty do Kościoła, które nie tylko uniemożliwiły zjednoczenie z Kościołem w Rzeszy, to jeszcze w szybkim tempie wprowadziły w życie dyskryminujące ograniczenia prawne. W okresie międzywojennym angażował się w prace rodzącego się ruchu ekumenicznego. Uczestniczył w I Światowej Konferencji Kościołów do Spraw Praktycznego Chrześcijaństwa w Sztokholmie (1925) i w I Światowej Konferencji Kościołów do Spraw Wiary i Ustroju Kościoła w Lozannie (1927). W Polsce Kościół, którym kierował, wraz z 5 innymi Kościołami ewangelickimi i Kościołem prawosławnym utworzyły polski oddział Światowego Związku Krzewienia Przyjaźni między Narodami za pośrednictwem Kościołów; była to pierwsza w historii struktura międzywyznaniowa w naszym kraju, zrzeszająca protestantów i prawosławnych.

Lit.: W. Gastpary, *Blau Paul*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. 2, pod red. Feliksa Gryglewicza, Romualda Łukaszyka, Zygmunta Sułowskiego, Lublin, TN KUL, 1985. – J. Szturc, *Ewangelicy w Polsce. Słownik biograficzny XVI-XX wieku*, Bielsko-Biała 1998.

**BLISS Kathleen**, ur. 25 VII 1908, Londyn, zm. 13 IX 1989. Studiowała teologię w Cambridge. Dzięki działalności w Światowym Związku Studentów Chrześcijańskich związała się z ruchem ekumenicznym. Na I Zgromadzeniu Ogólnym Światowej Rady Kościołów w Amsterdamie (1948) wygłosiła referat na temat nierozwiązanych problemów kontroli władzy, który odbił się głośnym echem. Na podstawie wywiadów z kobietami z 50 krajów zrealizowała program badawczy, którego rezultaty zostały opublikowane jako studium pt. „Służba i status kobiety w Kościołach” (1952). W latach 1954-68 wchodziła w skład Komitetu Naczelnego i Wykonawczego ŚRK, jednocześnie była przewodniczącą Kuratorium Instytutu Ekumenicznego ŚRK w Bossey koło Genewy. Na III Zgromadzeniu Ogólnym ŚRK w New Delhi (1961) została przewodniczącą Wydziału Akcji Ekumenicznej. Od 1958 jako sekretarz generalny Wydziału Wychowania Kościoła Anglikańskiego Anglii odegrała istotną rolę w pertraktacjach między Światową Radą Wychowania Chrześcijańskiego i ŚRK oraz w pracy nad studium „Wychowanie i natura człowieka”.

**BOEGNER Marc**, ur. 2 II 1881, Épinal, zm. 12 XII 1970, Strasburg, francuski przywódca kościelny, pionier ruchu ekumenicznego, duchowny ewangelicko-reformowany; po studiach prawniczych i teologicznych ordynowany 1905 na pastora, następnie duszpasterz w Aouste-sur-Sye (do 1911); 1911–18 profesor w seminarium Ewangelickiego Towarzystwa Misyjnego w Paryżu; 1918–54 pastor w Passy k. Paryża, gdzie zasłynął jako kaznodzieja; 1962 jako pierwszy duchowny protestancki został członkiem Akademii Francuskiej; 1929–61 przewodniczący Związku Kościołów Protestantckich, od 1938 pierwszy przewodniczący Rady Krajowej Kościołów Reformowanych; od 1933 działał na rzecz jedności protestantów francuskich; podczas II wojny światowej występował w obronie Żydów i uchodźców; uczestnik światowych konferencji ekumenicznych w Oksfordzie i Edynburgu (1937), jeden z inicjatorów i twórców Światowej Rady Kościołów, 1938–48 członek Komitetu Tymczasowego, po powstaniu Rady (1948) jeden z jej 6 prezydentów; zabiegał szczególnie o zacieśnienie współpracy z Kościołem rzymskokatolickim; uczestniczył w Soborze Watykańskim II jako obserwator, 1965 gościł w siedzibie ŚRK w Genewie pierwszego oficjalnego przedstawiciela Watykanu (kardynała A. Bea, przewodniczącego Sekretariatu ds. Jedności Chrześcijan); gł. dzieła: *Le problème de l'unité chrétienne* (1947), *L'exigence oecuménique* (1968).

**BOGUSIAK Jerzy**, ur. 1928, Sosnowiec, zm. 1994, duchowny katolicki, 1958 proboszcz parafii Skorogoszcz (diecezja opolska). Wieloletni referent i członek Diecezjalnej Komisji Ekumenicznej. Szerzył ekumenizm na szczeblu parafialnym i wszędzie, gdzie się znajdował, brał udział w sesjach i rekolekcjach ekumenicznych w Laskach k. Warszawy, niejednokrotnie jako prowadzący.

**BOJASIŃSKI Tomasz**, ur. 1926, zm. 14 VI 1982, Warszawa, duchowny katolicki, przez 16 lat duszpasterz w kościele św. Marcina w Warszawie, gdzie angażował się we wszystkie podejmowane w tej parafii inicjatywy ekumeniczne.

**BONHOEFFER Dietrich**, ur. 4 II 1906, Wrocław, zm. 9 IV 1945, Flossenbürg, niemiecki teolog i duchowny ewangelicki, członek antyhitlerowskiego ruchu oporu. Teologię studiował w Tybindze i w Berlinie, gdzie 1927 uzyskał stopień doktora. W 1928 zdaje pierwszy egzamin kościelny i udaje się na roczny wikariat w Barcelonie. 1929–30 jest asystentem na wydziale teologicznym w Berlinie, w tym czasie przeprowadza przewód habilitacyjny. Lata 1930–33 są w jego życiu wypełnione pracą wykładowcy, podróżami naukowymi do Szwajcarii i USA oraz działalnością ekumeniczną. 1 marca 1933 wygłasza przez radio wykład *Przemiany pojęcia wodza*, krótko potem publikuje artykuł *Kościół wobec problemu żydowskiego*. Jego wystąpienia nie spotykają się jednak z większym zrozumieniem. Wstrząśnięty postawą własnego Kościoła w październiku 1933 udaje się do Londynu, gdzie podejmuje pracę duszpasterską w parafiach złożonych z emigran-



tów niemieckich. Wiosną 1935 wraca do kraju, stając się aktywnym działaczem Kościoła Wyznającego, jedynej opozycji kościelnej w Rzeszy. Kieruje seminarium kaznodziejskim w Finkenwalde (dzisiaj: Szczecin-Zdroje). W sierpniu 1936 zostaje objęty zakazem wykładania. W 1939 rozpoczyna życie spiskowca politycznego. Nawiązuje kontakty z oficerami Abwehry, którzy planowali zamach na Hitlera; odbywa podróże z tajną misją do Szwajcarii, Szwecji i Norwegii. 5 kwietnia 1943 zostaje aresztowany i umieszczony w więzieniu Tegel w Berlinie. Listy, które pisał z więzienia do swego przyjaciela i powiernika Eberharda Bethge, zawierające m.in. śmiałe myśli teologiczne, zostały po wojnie (1949) wydane w formie książkowej *Widstand und Ergebung* (opór i poddanie); wywarły one zasadniczy wpływ na poglądy wielu współczesnych teologów. Miesiąc przed zakończeniem wojny został zamordowany wraz z innymi spiskowcami. Podczas pobytu w Nowym Jorku (1931) nawiązał pierwsze kontakty z tamtejszymi pionierami ruchu ekumenicznego, m.in. z Reinholdem Niebuhrem. Tam też doszedł do przekonania, że Kościół Jezusa Chrystusa ze względu na swoją głęboką więź z jednym, wspólnym Pojednawcą, nigdy nie może być Kościołem narodowym, lecz musi dawać zawsze pierwszeństwo ekumenicznej łączności wszystkich Kościołów partykularnych w jednym chrześcijaństwie światowym. We wrześniu 1931 bierze udział we wspólnym posiedzeniu Światowego Związku Krzewienia Przyjaźni między Narodami za pośrednictwem Kościołów (ŚZKP) i Ruchu Praktycznego Chrześcijaństwa w Cambridge (Anglia); został tam wybrany sekretarzem regionalnym Wspólnej Komisji Młodzieżowej obu organizacji. Funkcję tę pełnił do 1937. Szczególne zainteresowanie poświęcał kwestii pokoju. Formułował też fundamentalne zapytania odnośnie do samorozumienia i celów ruchu ekumenicznego. Podczas pracy w Londynie zaprzyjaźnia się ze znanym ekumenistą bp. Georgem Bellem, którego zdołał przekonać do opowiedzenia się po stronie Kościoła Wyznającego. W sierpniu 1934, podczas wspólnego posiedzenia ŚZKP i Praktycznego Chrześcijaństwa w Fanö (Dania), wygłasza wykład, w którym uzasadnia teologicznie ekumeniczne zaangażowanie na rzecz pokoju. W 1937 m.in. z powodu rozczarowania ekumenicznymi gremiami, które nie były zdolne udzielić jednoznacznego wsparcia Kościołowi Wyznającemu, rezygnuje z funkcji regionalnego sekretarza młodzieżowego. Podczas tajnych misji, które odbywał podczas wojny, spotykał się z czołowymi działaczami ekumenicznymi: bp Bellem, sekretarzem generalnym Komitetu Tymczasowego Światowej Rady Kościołów W. A. Visser 't Hooftem, a także z K. Barthem. Przekazywał im szczegółowe informacje na temat politycznej i kościelnej sytuacji w Niemczech jak również celów niemieckiego ruchu oporu.

K. Karski, *Dietrich Bonhoeffer a ruch ekumeniczny*, „Rocznik Teologiczny ChAT” 2006 z. 1-2, s. 35-46.

**BONIECKI Adam Edward**, ur. 25 VII 1934, Warszawa, katolicki duchowny, marianin, redaktor. 1953 wstępuje do Zgromadzenia Księży Marianów, 1957

śluby wieczyste. 1952-60 studia w Wyższym Seminarium Duchownym Warszawa-Włocławek, 1961-64 – Katolicki Uniwersytet Lubelski, 1973-74 Instytut Katolicki w Paryżu. 1960 święcenia kapłańskie, praca duszpasterska w Grudziądzu, duszpasterz akademicki w Lublinie i Krakowie. 1974-79 redaktor „Tygodnika Powszechnego”, 1979-1991 redaktor polskiego wydania „L’Osservatore Romano”, 1991-93 redaktor i asystent kościelny „Tygodnika Powszechnego”, 1993-99 generał zakonu marianów, 1999-2011 redaktor naczelny „Tygodnika Powszechnego”. Od września 2007 współpracował ze stacją Religia.tv należącą do grupy ITI. 2011 przechodzi na emeryturę, opuszcza Kraków, mieszka odtąd we wspólnocie Księży Marianów w Warszawie. Jednocześnie zostaje objęty zakonnym zakazem publicznego wypowiedzania się w mediach z wyjątkiem „Tygodnika Powszechnego”. Powodu nie podano, ale z dotychczasowej jego działalności można domniemywać, że chodziło o wypowiedzi nie harmonizujące z opinią niektórych przedstawicieli Episkopatu. W 2001 jako jeden z nielicznych duchownych był obecny na obchodach 60. rocznicy mordu w Jedwabnem. W 2010 należał do inicjatorów akcji „Postawmy znicze na grobach Rosjan”. Jest autorem wielu publikacji i książek, m.in. *Rozmów niedokończonych* (1971), *Notesu rzymskiego* (trzytomowy zapis ponad dziesięcioletniej pracy przy Stolicy Apostolskiej) i *Kalendarium życia Karola Wojtyły* (1983). Na uwagę zasługuje jego ostatnia książka *Trzeba czasem zażartować. Alfabet Księdza Bonieckiego* (2011), są to minirozmowy o charakterze bardzo osobistym.

Lit.: G. Polak, *Kto jest kim w Kościele*, Warszawa 1999.

**BONOMELLI Geremia**, ur. 22 XI 1831, Nigoline di Franciacorta (prowincja Brescia), zm. 3 VIII 1914, tamże, duchowny katolicki, działacz społeczny, w 1871 został biskupem Kremony; jako pierwszy z biskupów włoskich przedstawił 1874 rządowi bullę nominacyjną i uzyskał jej zatwierdzenie; domagał się od papieża Leona XIII uznania zajęcia Rzymu. W 1910, jako jedyny hierarcha katolicki, napisał osobisty list do uczestników I Światowej Konferencji Misyjnej w Edynburgu, w którym stwierdzał, że dostrzega w niej elementy religijne w pełni wystarczające do stworzenia „zdrowej podstawy do dalszych rozmów, przy czym należałoby pracować nad zjednoczeniem tych wszystkich, którzy wierzą w Chrystusa”.

**BOROWOJ Witalis**, ur. 18 I 1916, okolice Witebska (Białoruś Zachodnia), zm. 7 IV 2008, Moskwa. 1929-36 studiuje teologię w seminarium duchownym w Wilnie, kontynuuje (1936-1939) w Studium Teologii Prawosławnej na Uniwersytecie Warszawskim. 1944 przyjmuje święcenia kapłańskie, 1945 organizuje seminarium duchowne w Mińsku, w którym naucza do 1953. Od 1959 profesorem historii Kościoła w Akademii Duchownej w Leningradzie, od 1972 w Moskiewskiej Akademii Duchownej. Dzięki wybitnym zdolnościom i znajomości języków obcych należał w czasach sowieckich do nielicznego grona teologów, które

nawiązywało do wysokiego poziomu akademickiego teologii rosyjskiej sprzed rewolucji. Pod koniec lat 50. XX w. przechodzi do pracy w Wydziale Zewnętrznych Stosunków Kościelnych Patriarchatu Moskiewskiego. Od 1959 zaangażowany w rozmowy z sekretarzem generalnym Światowej Rady Kościołów Willemem A. Visser 't Hooftem w sprawie oficjalnego przystąpienia Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego (i innych Kościołów prawosławnych z państw komunistycznych) do Rady. Następuje to w 1961 podczas III Zgromadzenia Ogólnego ŚRK w New Delhi. Rok później zostaje pierwszym reprezentantem Patriarchatu Moskiewskiego przy ŚRK. 1962 reprezentuje swój Kościół jako obserwator na Soborze Watykańskim II. 1966-72 jest zastępcą dyrektora Sekretariatu ds. Wiary i Ustroju Kościoła ŚRK. W latach 1961-66 i 1975-83 wchodzi w skład Komitetu Naczelnego ŚRK. 1973 zostaje proboszczem stołecznej katedry patriarszej pw. Objawienia Pańskiego. Do Genewy powraca w 1975 jako przedstawiciel Patriarchatu Moskiewskiego przy ŚRK. Funkcję tę pełni do 1984. 1985-1995 był wiceprzewodniczącym Wydziału Zewnętrznych Stosunków Kościelnych Patriarchatu Moskiewskiego. Jednocześnie zostaje honorowym proboszczem moskiewskiej świątyni Zmartwychwstania Pańskiego. Bierze czynny udział w pracach przygotowawczych do Wielkiego i Świętego Soboru Ogólnoprawosławnego. Często był też zapraszany jako referent wielu dwustronnych dialogów teologicznych. Był głęboko przekonany o tym, że tylko solidarność chrześcijańska przez udział w ruchu ekumenicznym uchroniła jego Kościół przed całkowitą izolacją i zagładą. W poufnych rozmowach dawał do zrozumienia, że ceną za międzynarodową aktywność były kompromisy polegające na wspieraniu państwa komunistycznego w jego kampaniach polityczno-społecznych, m. in. uczestniczenie w różnego rodzaju konferencjach pokojowych. Był znakomitym znawcą teologii i historii Kościoła, świetnym kaznodzieją, wybitnym wykładowcą, który wychował wiele pokoleń czołowych naukowców i hierarchów prawosławnych. Często mówił o konieczności „nowej chrystianizacji Rosji”, pragnął odnowy życia kościelnego.

Lit. K. Karski, *In memoriam* (wspomnienie zmarłych ekumenistów), SiDE 2008, z. 2 (63), s. 156-157.

**BORTNOWSKA-DĄBROWSKA Halina**, ur. 23 IX 1931, Toruń, katolicka publicystka, działaczka społeczna i ekumeniczna; studiowała katechetykę w Instytucie Katolickim we Wrocławiu, filozofię na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim i teologię w Leuven; 1950–58 katechetka, następnie redaktor i sekretarz redakcji miesięcznika „Znak” (1960–83); relacjonowała z Rzymu obrady Soboru Watykańskiego II (1962–65); 1970–83 organizatorka edukacji religijnej dorosłych w Nowej Hucie; od 1976 współorganizatorka polskiego ruchu hospicyjnego, przez kilka lat jako wolontariuszka opiekowała się obłożnie chorymi i umierającymi; 1980–89 doradca NSZZ „Solidarność”; członek Komitetu Obywatelskiego przy Lechu Wałęsie; współzałożycielka partii Ruch Obywatelski Akcja Demokratyczna

i Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka (1990); członek Międzynarodowej Rady Pax Christi (1991–97) oraz członek założyciel Otwartej Rzeczypospolitej — Stowarzyszenia przeciw Antysemityzmowi i Ksenofobii (2000); pionier polskiego ruchu ekumenicznego, współpracownik prasy protestanckiej, m.in. ewangelicko-reformowanego miesięcznika „Jednota”; w latach 70. współorganizowała kontakty ekumeniczne między grupami parafialnymi z Polski, NRD i Czechosłowacji; począwszy od IV Zgromadzenia Ogólnego Światowej Rady Kościołów w Uppsali (1968) uczestniczyła w ważnych wydarzeniach ekumenicznych, najpierw na zaproszenie Światowej Rady Kościołów, później (po 1978) jako delegat Watykanu, m.in. konsultor Sekretariatu ds. Jedności Chrześcijan; 1989 zamknęła obrady I Europejskiego Zgromadzenia Ekumenicznego w Bazylei (Szwajcaria), zorganizowanego przez Konferencję Kościołów Europejskich i Radę Konferencji Episkopatów Europy.

**BOYER Charles**, ur. 4 XII 1884, Pradelles (Francja), zm. 23 II 1980, Rzym, francuski teolog, ekumenista, jezuita; 1907 wstąpił do Towarzystwa Jezusowego, 1916 przyjął święcenia kapłańskie; 1922–69 wykładał filozofię i teologię na Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie; na prośbę G.B. Montiniego (późniejszego papieża Pawła VI) przekształcił 1945 wspólnotę ds. zbliżenia i jedności między prawosławiem rosyjskim a Kościołem katolickim w ekumeniczną grupę *Unitas*, która propagowała problematykę ekumeniczną w okresie braku zainteresowania i zrozumienia po stronie katolickiej; mimo oficjalnego watykańskiego zakazu jakiegokolwiek udziału katolików w obradach I Zgromadzenia Ogólnego Światowej Rady Kościołów w Amsterdamie (1948), dzięki kontaktom z jego uczestnikami śledził przebieg obrad; 1950 zorganizował w Grottaferrata konferencję katolików poświęconą problematyce ekumenicznej; stworzył centrum informacyjne dla niekatolickich pielgrzymów w Rzymie, które podczas Soboru Watykańskiego II stało się ważnym ośrodkiem spotkań gości i obserwatorów z innych Kościołów (*Centro pro unione*); czasopismo „Unitas”, istniejące od 1946, szerzyło ideę jedności chrześcijan w różnych środowiskach katolików włoskich; w działalności prowadzonej przez niego obowiązywały: wierność Stolicy Apostolskiej, gotowość do nawrócenia (*metanoia*), wymiana informacji, modlitwa; główne dzieła: *Calvin et Luther* (1973), *Le mouvement oecuménique* (1976).

**BOZOWSKI Bronisław**, ur. 12 V 1908, Warszawa, zm. 14 II 1987 tamże, duchowny katolicki. Cieszył się opinią niezwykle serdecznego, dobrego człowieka, otwartego na innych, żyjącego w przyjaźni z Bogiem i ludźmi. W szczególnym stopniu przestrzegał ubóstwa, zyskując przydomek *biedaczyny z Warszawy*. Rektor kościoła wizytek w Warszawie, apostoł ludzi z marginesu, człowiek o duchowości ekumenicznej, zaprzyjaźniony z środowiskiem ewangelickim (m.in. ks. Otton Krenz, siostry-diakonise).

**BRASH Alan Anderson**, ur. 5 VI 1913, Lower, Hutt (Nowa Zelandia), zm. 24 VIII 2002, Christchurch. W 1937 uczestniczył w II Światowej Konferencji Kościołów do Spraw Praktycznego Chrześcijaństwa w Oxfordzie i w II Światowej Konferencji do Spraw Wiary i Ustroju Kościoła w Edynburgu. Poza II Zgromadzeniem Ogólnym Światowej Rady Kościołów w Evanston (1954) brał udział we wszystkich pozostałych, publikując popularne raporty z Amsterdamu (1948) i New Delhi (1961). W ŚRK kierował w 1966 Wydziałem Misji Światowej i Ewangelizacji, 1970-74 Wydziałem Pomocy Międzykościelnej, Służby dla Uchodźców i Świata. W latach 1974-78 był zastępcą sekretarza generalnego ŚRK i moderatorem Zespołu Programowego II „Sprawiedliwość i służba”. Po powrocie do ojczyzny przez krótki czas (1978-79) był moderatorem Kościoła Prezbiteriańskiego Nowej Zelandii.

**BRENT Charles Henry**, ur. 9 IV 1862, Newcastle (prowincja Ontario, Kanada), zm. 27 III 1929, Lozanna, pionier ruchu ekumenicznego, misjonarz, biskup anglikański. Po ukończeniu 1887 studiów humanistycznych w Trinity College w Toronto został duchownym Protestantckiego Kościoła Episkopalnego i podjął pracę duszpasterską w Buffalo i Bostonie, gdzie działał także społecznie. Reprezentował katolizujący nurt teologiczno-duchowy anglikanizmu (tzw. Wysoki Kościół). W 1901–18 biskup misyjny na Filipinach. Prowadził pracę duszpasterską i kaznodziejską, przyczynił się do rozwoju edukacji i poprawy opieki zdrowotnej. Walczył z handlem opium; delegat rządu amerykańskiego na międzynarodowe konferencje ds. zwalczania handlu narkotykami w Szanghaju (1908 i 1909) i Hadze (1911), później ich przedstawiciel w urzędzie doradczym Ligi Narodów (1923–24). W 1918–19 był naczelnym kapłanem wojskowym w głównej kwaterze amerykańskiej we Francji. Od 1919 kierował diecezją Western New York. Działał na rzecz jedności chrześcijan; uczestnik I Światowej Konferencji Misyjnej w Edynburgu (1910), inicjator utworzenia komisji przygotowującej konferencję całego chrześcijaństwa, poświęconej refleksji nad podstawami jedności i przyczynami podziałów między Kościołami chrześcijańskimi; zapoczątkował ruch Wiara i Ustrój Kościoła, który stał się później — obok Międzynarodowej Rady Misyjnej i ruchu Praktyczne Chrześcijaństwo — jednym z głównych nurtów ruchu ekumenicznego; przewodniczył konferencji przygotowawczej w Genewie (1920) oraz I Światowej Konferencji Kościołów ds. Wiary i Ustroju w Lozannie (1927), w której wzięło udział 400 delegatów z niemal wszystkich (108) Kościołów chrześcijańskich; nawiązał kontakty z greckim Kościołem prawosławnym, zabiegał też o nawiązanie współpracy z Kościołem rzymskokatolickim. Przekonany o potrzebie powrotu do jedności chrześcijaństwa, głosił konieczność badania przyczyn istniejących w nim rozłamów, różnic w sprawach wiary i ustroju kościelnego oraz dróg ich przezwycięzania; przeciwnik prozelityzmu. Główne dzieła:

*With God in the World* (1899), *The Consolations of the Cross* (1902), *The Christian Way toward Unity* (1925).

Lit.: K. Karski, *Charles Henry Brent — pionier zbliżenia Kościołów w dziedzinie doktryny*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1989 z. 3–4 (27-28), s. 97-100.

**BRIA Ion**, ur. 19 VI 1929, Telega (Rumunia), zm. 2 VII 2002, Bukareszt, prawosławny teolog rumuński, działacz ekumeniczny i misyjny. 1950-54 studiuje teologię w Bukareszcie, tam też uzyskuje doktorat (1957); 1962-63 i 1966 dalsze studia w Canterbury i Durham (Anglia). 1969 święcenia kapłańskie. Od 1962 profesor w Instytucie Teologicznym w Bukareszcie, specjalista w dziedzinie misji i ekumenizmu. 1973-1994 pracownik etatowy Światowej Rady Kościołów w Genewie, gdzie był kolejno sekretarzem wykonawczym ds. misji i stosunków z Kościołami prawosławnymi w ŚRK, dyrektorem zespołu programowego ds. odnowy życia parafialnego, kierownikiem zespołu ds. wiary i świadectwa.

**BRILIOTH Yngve Torgny**, ur. 12 VII 1891, Västra Ed (Kalmar Län), zm. 27 IV 1959, Uppsala, szwedzki teolog luteranski, ekumenista. 1916 promocja doktorska w Uppsali, 1914-18 sekretarz arcybiskupa Natana Söderbloma. 1919 docentem historii Kościoła w Uppsali, 1925 profesorem w Turku (Finlandia), 1928 profesorem teologii praktycznej w Lund, 1937 biskupem Vexjö, 1950 arcybiskupem Uppsali. Od 1919 aktywny w ruchu ekumenicznym, m. in. czuwał nad realizacją uchwał I Światowej Konferencji Praktycznego Chrześcijaństwa w Sztokholmie (1925), działał na rzecz łączenia różnych nurtów ruchu ekumenicznego, był aż do śmierci członkiem Komitetu Naczelnego i Wykonawczego Światowej Rady Kościołów, przez pewien czas kierował Komisją ds. Wiary i Ustroju, pod jego patronatem odbyła się w Lund jej światowa konferencja (1952). Był gorącym zwolennikiem dopuszczania wszystkich chrześcijan do sakramentu Wieczery Pańskiej. W swoich licznych publikacjach szczególnie wiele uwagi poświęcał anglikanizmowi.

**BÜHRIG Marga**, ur. 17 X 1915, Berlin, zm. 12 II 2002, Binningen (Szwajcaria), członkini Kościoła Ewangelicko-Reformowanego. 1939 uzyskuje doktorat w dziedzinie literatury niemieckiej i historii współczesnej na uniwersytecie w Zurychu, gdzie również studiowała teologię. Od 1946 była zaangażowana w ekumeniczną pracę młodzieży w Szwajcarii i Niemczech, od 1954 w światowym ruchu ekumenicznym poprzez współpracę z Wydziałem Współpracy Mężczyzn i Kobiet w Kościele, Rodzinie i Społeczeństwie Światowej Rady Kościołów. W latach 1968-72 była współprzewodniczącą ekumenicznej grupy łączności ds. kobiet ŚRK i Katolickiej Rady Laikatu. 1971-81 kierowała Akademią Ewangelicką w Boldern k. Zurychu, 1976-82 była przewodniczącą Ekumenicznego Stowarzyszenia Akademii i Centrów Świeckich Europy. W latach 1983-91 wchodziła w skład Prezy-



dium ŚRK, zaangażowała się wówczas w inicjatywę ekumeniczną „Sprawiedliwość, pokój i integracja stworzenia”.

**BURSCHE Juliusz**, ur. 19 IX 1862, Kalisz, zm. 20 II 1942, Berlin, biskup Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, rzecznik polskiego ewangelicyzmu, działacz ekumeniczny. W 1880–84 studiował teologię ewangelicką w Dorpacie; po ordynacji na duchownego Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Królestwie Kongresowym odbył krótki wikariat w Warszawie; 1885–87 pełnił funkcję proboszcza w Żyrardowie-Wiskitkach; 1888 został trzecim pastorem przy parafii Św. Trójcy w Warszawie, tzw. pastorem diakonem (w zakres jego obowiązków wchodziła opieka nad diakonatem, szpitalem i szkolnictwem parafialnym); 1895 został drugim pastorem i radcą konsystorza, 1898 objął stanowisko pierwszego pastora (proboszcza). Od 1904 do końca życia był głową Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, początkowo w Królestwie Kongresowym jako generalny superintendent, a następnie w Polsce niepodległej, gdzie 3 VII 1937, zgodnie z nowym prawem kościelnym, otrzymał godność biskupa. Cezurę w jego działalności wprowadził wybuch I wojny światowej; IV 1915 został zesłany do Rosji; VII 1917 otrzymał zezwolenie na wyjazd do neutralnej Szwecji, do Polski mógł powrócić dopiero II 1918. Miał istotny wpływ na powstanie 1921 wydziału teologii ewangelickiej na Uniwersytecie Warszawskim; 1930 został jego pierwszym doktorem honorowym. Po wybuchu II wojny światowej z polecenia władz państwowych opuścił stolicę; zatrzymał się w Lublinie, gdzie 3 X 1939 został aresztowany przez niemiecką służbę bezpieczeństwa. Najpierw był więziony w Radomiu, w połowie września przewieziony do centrali gestapo w Berlinie (gdzie przebywał do końca stycznia 1940), a następnie do obozu koncentracyjnego Sachsenhausen-Oranienburg. Według informacji władz niemieckich zmarł w szpitalu więziennym Moabit w Berlinie; miejsce jego pochówku nie jest znane. Już w gimnazjum znalazł się pod duchowym wpływem wybitnego duszpasterza i działacza patriotycznego, księdza L. Otto, który był orędownikiem idei tworzenia silnego Kościoła ewangelickiego zintegrowanego z kulturą i narodem polskim. W okresie studiów został członkiem konwentu Polonia, który stawiał sobie za cel podtrzymywanie patriotyzmu Polaków studiujących w Dorpacie. W 1898 wznowił wydawanie zawieszzonego po śmierci księdza Otto „Zwiastuna Ewangelicznego”, czasopisma służącego konsolidacji Polaków ewangelików w Królestwie Kongresowym — na jego łamach regularnie ukazywały się publikacje poświęcone życiu polskojęzycznej ludności ewangelickiej na Mazurach, Górnym Śląsku i Śląsku Cieszyńskim. Po odzyskaniu niepodległości działał na rzecz przyłączenia tych terenów do Polski bez uprzedniego plebiscytu; w tym celu wyjeżdżał 1919 jako rzeczoznawca na konferencję pokojową w Paryżu, gdzie w przedłożonym memoriale wymienił szanse, jakie powstałyby dla protestantyzmu polskiego, a także dla Polski, gdyby doszło do połączenia wszystkich Polaków ewangelików („Mamy do spełnienia swoją misję w

Polsce, powinniśmy być głosicielami prawdy Bożej w szacie ewangelicznej”). Decyzje polityczne sprawiły, że idea wielkiego polskiego Kościoła ewangelickiego nie spełniła się, natomiast jego uczestnictwo w rokowaniach paryskich stało się utrudnieniem w kontaktach i współpracy z niemieckimi środowiskami protestantskimi, które w niepodległej Polsce miały liczebną przewagę nad Polakami ewangelikami. Po kilkuletnim okresie przewycięzania wzajemnych uprzedzeń i nieufności (1926 utworzono Radę Kościołów Ewangelickich w Polsce), konflikt wzmógł się w połowie lat 30. w związku z przygotowywaną ustawą o stosunku państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego. Oskarżano go o współdziałanie z władzami państwowymi w opracowaniu paragrafów dyskryminujących ewangelików narodowości niemieckiej (te same zarzuty postawiły mu władze niemieckie po aresztowaniu). Należał do zdeklarowanych zwolenników współpracy ekumenicznej w kraju i na arenie międzynarodowej; był współorganizatorem oddziału krajowego Światowego Związku Krzewienia Przyjaźni między Narodami za pośrednictwem Kościołów (1923), który zrzeszał Kościoły ewangelickie i Kościół prawosławny w Polsce (zasiadał w międzynarodowych władzach tej organizacji); uczestniczył też w obu Światowych Konferencjach Kościołów ds. Praktycznego Chrześcijaństwa (Sztokholm 1925, Oksford 1937); jako jedyny reprezentant z Polski był obecny podczas powoływania Komitetu Tymczasowego Światowej Rady Kościołów (Utrecht 1938).

Lit.: W. Gastpary *Biskup Bursche i sprawa polska*, Warszawa 1972. – K. Karski, *Biskup Juliusz Bursche jako ekumenista*, „Rocznik Teologiczny ChAT” 1991 z. 2, s. 33-44. – B. Krebs *Państwo, Naród, Kościół. Biskup Juliusz Bursche a spory o protestantyzm w Polsce w latach 1917–1939*, Bielsko-Biała 1998.

**BUSSE Edward**, ur. 2 VIII 1916, zm. 19 II 1985, Warszawa, duchowny luterski, senior diecezji mazurskiej Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego (1963-1965), administrator parafii w Zielonej Górze, Żyrardowie i Płocku, przewodniczący oddziału Polskiej Rady Ekumenicznej w Zielonej Górze, dyrektor biura PRE, uczestnik licznych konferencji ekumenicznych w kraju i za granicą.

**BYSTRY Aleksander**, ur. 21 XI 1925, Tarnowo Podgórskie, zm. 26 IV 2003, Poznań, duchowny katolicki, wykładowca, publicysta. 1948-52 studia teologiczne w Poznaniu, 1952 święcenia kapłańskie, 1955 dalsze studia na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, uwieńczone doktorem z teologii. Wieloletni wykładowca teologii fundamentalnej, religioznawstwa oraz teologii dogmatycznej na Papiejskim Wydziale Teologicznym w Poznaniu. 1969 otrzymuje misję kanoniczną na prowadzenie wykładów zleconych z zakresu teologii ekumenicznej w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. Przez kilka kadencji członek referatu ds. ekumenicznych Archidiecezji Poznańskiej, przez trzy lata członek Komisji Episkopatu ds. Ekumenizmu.



## C

**CANKOW Stefan**, ur. 4 VII 1881, Gorna Oriachowica, zm. 20 III 1965, Sofia, bułgarski teolog, pionier ruchu ekumenicznego, ksiądz prawosławny; studiował w Bułgarii i Niemczech; 1905–08 był zastępcą sekretarza Świętego Synodu Bułgarskiego Kościoła Prawosławnego; 1908 przyjął święcenia kapłańskie; wykładał na uniwersytecie w Sofii prawo kościelne i małżeńskie oraz socjologię chrześcijaństwa (1923–50), następnie w Prawosławnej Akademii Teologicznej w Sofii (do 1961); 1930–48 członek gremiów kierowniczych Światowego Związku Krzewienia Przyjaźni między Narodami za Pośrednictwem Kościołów oraz ruchów Wiara i Ustrój Kościoła i Praktyczne Chrześcijaństwo; wspierał aktywnie światowy ruch młodzieży chrześcijańskiej; jako reprezentant Kościoła prawosławnego współtworzył w Pradze Chrześcijańską Konferencję Pokojową (1958–59); ogłosił m.in. *Das orthodoxe Christentum des Ostens, sein Wesen und seine gegenwärtige Gestalt* (1928), *Die orthodoxe Kirche in ökumenischer Sicht* (1946).

**CAREY George Leonard**, ur. 13 XI 1935, Londyn, arcybiskup Canterbury (1991-2002), prymas Anglii; honorowy zwierzchnik Wspólnoty Kościołów Anglikańskich. 1958–66 studiował teologię w College of Divinity i w King's College Uniwersytetu Londyńskiego; w tym czasie przyjął święcenia diakonatu i pracował w parafii; wykładowca teologii w Oak Hill Theological College w Southgate, później w Saint John's Theological College w Nottingham (kapelan tamże, 1970–75); 1975–78 był proboszczem parafii i kapłanem więziennym w Durham; 1982–87 dyrektor Trinity College w Bristolu; 1987 został powołany na biskupa Bath-Wells;

prowadził działalność ewangelizacyjno-misyjną w środowiskach najbardziej zagrożonych sekularyzacją (głównie robotników wielkomiejskich); nie będąc entuzjastą dopuszczenia kobiet do urzędu duchownego, bronił decyzji Kościoła anglikańskiego w tej kwestii zarówno wobec krytyków wewnętrznych, jak i zewnętrznych (katolicyzm rzymski, prawosławie); zwolennik zbliżenia z Kościołem rzymskokatolickim; zaangażowany w porozumienie doktrynalne z innymi Kościołami protestanckimi, którego rezultatami są wspólnota ołtarza i ambony z Kościołami luteranckimi Skandynawii i krajów nadbałtyckich oraz gościnność eucharystyczna z Kościołami ewangelickimi Niemiec; autor kilkunastu prac teologicznych poświęconych egzystencji Boga, współczesnemu rozumieniu Chrystusa, ekumenizmowi, stosunkom z Kościołem rzymskokatolickim.

**CASSIDY Edward Idris**, ur. 5 VII 1924, Sydney, dyplomata watykański, kardynał od 1991; 1949 ukończył seminarium duchowne w Springwood i przyjął święcenia kapłańskie, następnie podjął pracę duszpasterską w diecezji Wagga Wagga; 1952–55 studiował na Uniwersytecie Laterańskim (doktorat z prawa kanonicznego) i w Papieskiej Akademii Kościelnej; odtąd w służbie dyplomatycznej Stolicy Apostolskiej, m.in. w nuncjaturach apostolskich w Indiach, Irlandii, Salwadorze i Argentynie; od 1970 arcybiskup tytularny Amanzii i pronuncjusz na Tajwanie, a od 1972 w Bangladeszu; później reprezentował Stolicę Apostolską w Lesotho (1979) i Holandii (1984); od 1988 w Watykanie, najpierw jako substytut sekretarza stanu, 1989–2001 przewodniczący Papieskiej Rady ds. Jedności Chrześcijan oraz działającej w jej ramach Komisji ds. Stosunków Religijnych z Judaizmem; członek watykańskiego Sekretariatu Stanu, 5 kongregacji i 2 rad papieskich (do 2001). W 1999, w imieniu Jana Pawła II, podpisał z kierownictwem Światowej Federacji Luteranckiej *Wspólną deklarację w sprawie nauki o usprawiedliwieniu*.

**CASTRO Emilio Enrique**, ur. 2 V 1927, Montevideo (Urugwaj), działacz ekumeniczny, pastor ewangelicko-metodystyczny. W młodości przeżył „nawrócenie” podczas ewangelizacji prowadzonej przez metodystów; podjął studia teologiczne w Buenos Aires (1944–50) i w Bazylei (uczeń K. Bartha); 1948 został ordynowany na pastora Kościoła metodystycznego; 1951–65 (z przerwą na studia w Bazylei) pracował jako duszpasterz w Urugwaju i Boliwii; 1965–72 koordynator Ruchu na rzecz Jedności Ewangelickiej w Ameryce Łacińskiej (UNELAM), jednocześnie sekretarz wykonawczy Stowarzyszenia Szkół Teologicznych Ameryki Południowej (1966–69); zwierzchnik Kościoła Ewangelicko-Metodystycznego w Urugwaju (1970–72). Od lat 50. XX w. współpracownik Światowej Rady Kościołów, m.in. uczestniczył w III (New Delhi 1961) i IV (Uppsala 1968) zgromadzeniu ogólnym oraz w zgromadzeniach Komisji ds. Misji Światowej i Ewangelizacji (Meksyk 1963, Bangkok 1972); 1964–68 wiceprezydent Chrześcijańskiej Konfe-

rencji Pokojowej z siedzibą w Pradze; 1973–92 pracownik Centrum Ekumenicznego w Genewie, najpierw jako dyrektor Komisji ds. Misji Światowej i Ewangelizacji, od 1985 jako sekretarz generalny ŚRK; dbał o odpowiednią reprezentację w Radzie Kościołów prawosławnych, aby uniknąć zdominowania jej działalności przez Kościoły tradycji protestanckiej; wskazywał na potrzebę większego zaangażowania misyjnego Kościołów i udzielania przez nie poparcia walce wyzwoleńczej w Ameryce Łacińskiej i Afryce Południowej.; mało krytyczny wobec reżimów komunistycznych. Główne dzieła: *Freedom in Mission. The Perspective of the Kingdom of God: An Ecumenical Inquiry* (1985), *When We Pray Together* (1989).

Lit.: K. Karski, *Emilio Enrique Castro – nowy sekretarz generalny ŚRK*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1985, z. 1 (9), s. 114-116. – tenże, *Dotychczasowi sekretarze generalni Światowej Rady Kościołów*, SiDE 2004 z. 1 (54), s. 161-165.

**CHAKKO Sarah**, ur. 13 II 1905, Trichur (ob. Trićur, stan Kerala, Indie), zm. 25 I 1954, Lucknow (ob. Lakhnau, stan Uttar Pradeś, tamże), indyjska działaczka ekumeniczna; należała do Kościoła syryjsko-prawosławnego; studiowała historię w Madrasie, następnie na uniwersytecie w Chicago i Michigan; od 1945 dyrektorem Isabella Thoburn College w Lucknow — ekumenicznej uczelni działającej pod auspicjami metodystów amerykańskich; przywódczyni ekumenicznego ruchu młodzieży i studentów, których reprezentowała podczas konferencji na Jawie (1933) i w San Francisco (1936) oraz podczas wizytacji uniwersytetów w Chinach (1946); współpracowała z krajowym komitetem Chrześcijańskich Związków Młodych Kobiet (YWCA) w Indiach, Birmie i na Ceylonie; wiceprzewodnicząca Światowej Organizacji YWCA; uczestniczka I Zgromadzenia Ogólnego Światowej Rady Kościołów w Amsterdamie (1948), pierwsza przewodnicząca jej Komisji ds. Życia i Pracy Kobiet w Kościele (1950–51), pierwsza kobieta-prezydent Rady (1951–54).

Lit.: K. Karski, *Kobiety w służbie ekumenii*, „Życie katolickie” 1985 nr 3, s. 148-157.

**CHAMIONEK Witalis** (1888-1971), duchowny katolicki, marianin, spowiednik sióstr franciszkanek w Laskach, gdzie brał również udział w sesjach i rekolekcjach ekumenicznych dla księży, a także w konferencjach ekumenicznych, organizowanych przez Ośrodek ds. Jedności Chrześcijan przy Warszawskiej Kurii Metropolitalnej.

**CHANDRAN Joshua Russell**, ur. 6 V 1918, Chennai, Tamil Nadu (Indie), zm. 27 IX 2000, Bangalur, członek Kościoła Indii Południowych, który powstał w 1947 z połączenia anglikanów, metodystów i prezbiterianów, teolog i działacz ekumeniczny. 1941-45 studia w United Theological College w Bangalur, kontynuuje je 1947-48 w Oxfordzie i 1949-50 w Union Theological Seminary w Nowym

Jorku. 1946 ordynacja na duchownego, 1950 profesor teologii i etyki w Bangalur, 1954-83 jako pierwszy Hindus kieruje United Theological College. 1966-68 jest wicemoderatorem Komitetu Naczelnego Światowej Rady Kościołów, na tym stanowisku odegrał kluczową rolę w dochodzeniu do głosu opinii Kościołów tzw. Trzeciego Świata; przez 25 lat współpracuje z Komisją Wiara i Ustrój. W 1975 należał do współzałożycieli Ekumenicznego Stowarzyszenia Teologów Trzeciego Świata; do 1981 był pierwszym przewodniczącym tej organizacji. Przyczynił się w dużej mierze do powstania Pacific School of Theology w Suva (Fidżi).

**CHRYSOSTOMOS, Emilios Konstantinidis**, ur. 28 III 1921, Chrysopolis/Stambuł, prawosławny metropolita Myry. 1935-41 studia teologiczne na wyspie Chalki (Morze Marmara), 1942-46 bibliotekarzem tamże, 1947-50 studia teologii systematycznej m.in. w Instytucie Archeologicznym w Rzymie, gdzie uzyskał doktorat, oraz w Strasburgu. Od 1958 profesor teologii systematycznej i archeologii chrześcijańskiej na Chalki. 1961 sakra biskupia; jako sekretarz generalny reprezentuje Patriarchat Konstantynopola podczas czterech konferencji ogólnoprawosławnych (1961-68), 1971 przewodniczy komisji przygotowawczej do Soboru Ogólnoprawosławnego, a także Międzyprawosławnej Komisji Teologicznej do Dialogu z Kościołami Orientalnymi. Od 1952 jako przedstawiciel Patriarchatu uczestniczy w różnych inicjatywach Światowej Rady Kościołów, w latach 1952-75 był członkiem Komisji Wiara i Ustrój, od 1975 wchodził w skład Komitetu Naczelnego i Wykonawczego ŚRK. Działał także aktywnie w Konferencji Kościołów Europejskich.

**CLEMENT Olivier**, ur. 17 XI 1921, zm. 15 I 2009, Paryż, jeden z najwybitniejszych teologów prawosławnych, poeta i tłumacz. Chrzest prawosławny przyjął w wieku 30 lat, a doszedł do niego przez ateizm, socjalizm, komunizm i religie niechrześcijańskie. Od 1953 wykładał w Instytucie Teologii Prawosławnej św. Sergiusza w Paryżu. Zajmował się teologią i filozofią, historią, pismami mistyków, antropologią i literaturoznawstwem. Pozostawił po sobie ponad 30 książek i setki artykułów. Wiele jego prac przełożono na język polski. Jego monografia *L'Eglise orthodoxe* miała siedem wydań. Znane i cenione był jego książki – rozmowy z patriarchami Konstantynopola: Atenagorasem I i Bartłomiejem I. Praca „Rzym inaczej” powstała w odpowiedzi na apel Jana Pawła II z encykliki „Ut unum sint” i jest poświęcona prymatowi papieskiemu w pierwszym tysiącleciu. Angażował się w dialog międzywyznaniowy, chociaż niewiele spodziewał się po „oficjalnym” ekumenizmie. Wierzył, że tym, „co trwale ukształtuje przyszłość”, są „małe grupy przyjaciół gromadzące prawosławnych, katolików, protestantów”. Niedługo przed śmiercią ukazał się po polsku duchowy testament Clémenta „Pamiętniki nadziei”. Książka ta kończy się rozdziałem o wymownym tytule: „Na progu, w ufnym oczekiwaniu Zmartwychwstania”.

Lit.: P. Bieliński, *Olivier Clément (1921-2009)*, „Wiadomości KAI nr 5 z 1.II. 2009.

**CLEMENTS Keith Winston**, ur. 1943, Guilin (prowincja Syczuan, Chiny) w rodzinie misjonarzy baptystycznych, duchowny baptystyczny z Wielkiej Brytanii. Studiował nauki przyrodnicze i teologię na Uniwersytecie Cambridge, 1967 uzyskuje tytuł magistra, dalsze studia w Regent's Park College i Honours School of Theology w Oxfordzie, 1979 doktorat; 1967 ordynowany na duchownego baptystycznego, 1971-77 prowadzi pracę duszpasterską w Bristolu, 1977-90 wykłada w Bristol Baptist College. W 1990 zostaje sekretarzem koordynacyjnym spraw międzynarodowych w Radzie Kościołów Wielkiej Brytanii i Irlandii. Jako reprezentant Konferencji Kościołów Europejskich jest uczestnikiem rozmów pojednawczych między Kościołami w konflikcie jugosłowiańskim. Odegrał aktywną rolę w programie praw ludzkich realizowanym pod patronatem KKE. Był reprezentantem baptystów brytyjskich w Komisji Wiara i Ustrój Światowej Rady Kościołów. W latach 1997-2005 pełnił funkcję sekretarza generalnego KKE. Opublikował krytyczne biografie Fryderyka Schleiermachera i Dietricha Bonhoeffera. Jest też autorem biografii wybitnego pioniera ruchu ekumenicznego Josepha H. Oldhama.

**CONGAR Yves Marie-Joseph**, ur. 13 IV 1904, Sedan (Francja), zm. 22 VI 1995, Paryż, francuski teolog, kardynał, dominikanin; jeden z najwybitniejszych teologów katolickich XX w., inicjator reformy Kościoła, usankcjonowanej przez Sobór Watykański II, pionier ekumenizmu katolickiego. W 1925 wstępuje do zakonu dominikanów. Filozofię i teologię studiował w Paryżu (1921-24) i Le Saulchoir (1926-31). W 1930 otrzymał święcenia kapłańskie; od 1931 profesor eklezjologii w Le Saulchoir. Wkrótce zajął się ekumenizmem, stanowiącym odtąd jeden z głównych kierunków jego badań. Kontakty z teologami prawosławnymi, protestanckimi i anglikańskimi oraz z pionierami ekumenizmu katolickiego zaowocowały publikacją dzieła *Chrétiens désunis. Principes d'un „oecuménisme” catholique* (1937). Była to pierwsza książka katolicka, która w swym tytule nosiła słowo „ekumenizm”. Powstała ona z wykładów prowadzonych rok wcześniej podczas Tygodnia Modlitwy o Jedność Chrześcijan w Paryżu. Postawił w niej odważną jak na owe czasy tezę, że podziały chrześcijaństwa zubożyły Kościół i ograniczyły jego katolickość. Ekumenizm, jako sposób przeżywania wiary na najgłębszym poziomie, był według niego urzeczywistnieniem powszechności jednego Kościoła. W dialogu z dążeniami ekumenicznymi przejawiającymi się poza Kościołem katolickim, próbował wypracować teologiczne podstawy jedności Kościoła. Niezbędnej reformie Kościoła chciał utorować drogę pracą *Vraie et fausse réforme dans l'Eglise* (1950). W podobnym duchu utrzymana była inna praca *Jalons pour une théologie de laikat* (1953). Ekumenizm doprowadził do podjęcia przez niego badań nad eklezjologią. Ważną rolę w kształtowaniu się jego poglądów odegrały kontakty z eklezjologią prawosławną, znaną na Zachodzie dzięki rosyjskim teologom emigracyjnym. Wskazywał na konieczność przewyciężenia

ekleziologii jurysdykcyjnej i autorytarnej, która definiowała Kościół jako wi-  
działną i hierarchiczną społeczność i akcentowała jego wymiar instytucjonalny.  
Konieczne stało się nowe spojrzenie na Kościół jako na wspólnotę, *communio*. W  
1954 zostaje pozbawiony profesury z powodu głoszenia zbyt śmiałych poglądów  
teologicznych. Po dwuletnim pobycie w Jerozolimie odzyskał możliwość pracy  
dydaktycznej i wykładał w Strasburgu; 1968 powrócił do Le Saulchoir. Rehabili-  
tację przyniósł mu pontyfikat Jana XXIII, który 1959 powołał go na członka ko-  
misji przygotowującej Sobór Watykański II, później zaś członka Komisji Teolo-  
gicznej i oficjalnego eksperta — doradcę Ojców soborowych. Dzięki temu mógł  
wpływać na kształt uchwał Soboru, zwłaszcza w takich zagadnieniach, jak ekle-  
zjologia, ekumenizm, teologia laikatu, kapłaństwo, misjologia, Tradycja. Wpływ  
ten jest widoczny zwłaszcza w konstytucjach dogmatycznych o Kościele *Lumen  
gentium* (rozdział o Ludzie Bożym) i o Objawieniu Bożym *Dei Verbum* (problem  
Tradycji) oraz w dekreście o ekumenizmie *Unitatis redintegratio* i w Konstytucji  
duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*. Od 1968  
wykładał w Instytucie Katolickim w Paryżu. Paweł VI nominował go na członka  
Komisji ds. Dialogu ze Światową Federacją Luterską, Jan Paweł II obdarzył  
godnością kardynała (1994).

Lit.: J. Puyo, *Życie dla prawdy. Rozmowy z ojcem Congarem*, Warszawa 1982. – *Yves Congar  
(1904–1995)*, red. S.C. Napiórkowski, A. Czaja, K. Pek, Lublin 1998.

**COUTURIER Paul**, ur. 29 VII 1881, Lyon, zm. 24 III 1953, tamże, francuski  
duchowny katolicki; pionier pojednania chrześcijańskiego opartego na wspólnocie  
modlitwy. W 1906 uzyskał święcenia kapłańskie w Lyonie; będąc duchownym,  
podjął studia w zakresie nauk przyrodniczych, po których ukończeniu nauczał  
matematyki, fizyki i chemii w gimnazjum kościelnym. Po I wojnie światowej  
zajął się opieką nad liczną grupą emigrantów rosyjskich, dzięki którym odkrył  
bogactwo liturgiczne oraz wartości teologiczne i duchowe Kościoła prawosławne-  
go. Od początku lat 30. XX w. zaangażował się w Lyonie w organizowanie tygo-  
dnia modlitw o jedność chrześcijan; doszedł do przekonania, że jego dotychczasowa  
formuła, polegająca na modłach o powrót innych chrześcijan do Kościoła  
rzymskokatolickiego, wymaga reinterpretacji. W artykule *W sprawie psychologii  
światowego tygodnia modlitwy*, opublikowanym 1935 na łamach „*Revue Apo-  
logétique*”, sformułował pogląd, że w miejsce odrębnych modlitw (katolickiej,  
prawosławnej, anglikańskiej czy protestanckiej) konieczna jest modlitwa wspólna.  
Jego opinia spotkała się z aprobatą przedstawicieli różnych Kościołów, którzy dali  
temu wyraz w korespondencji, publikacjach i w uczestnictwie w obchodach po-  
wszechnego tygodnia modlitwy o jedność chrześcijan. Jeszcze przed wybuchem II  
wojny światowej nowa formuła obchodów tygodnia zadomowiła się w kilku kra-  
jach Europy Zachodniej, natomiast po 1945 zaczęła zyskiwać zasięg światowy.  
Od 1968 doroczne obchody tygodnia modlitwy przygotowuje zespół złożony z



oficjalnych przedstawicieli Światowej Rady Kościołów i Kościoła rzymskokatolickiego. Dzieło Couturiera kontynuuje we Francji Association Interconfessionelle Unité Chrétienne z siedzibą w Lyonie.

Lit.: K. Załęski, *Paul Couturier. Przez modlitwę do jedności*, „Jednota” 1980 nr 1, s. 5-6. – K. Karski *Paul Couturier — inicjator Tygodnia Modlitw o Jedność*, „Życie katolickie” 1985 nr 1, s. 108-114. – R. Obarski, *Apostoł jedności chrześcijańskiej – abbé Paul Couturier (1881-1953)*, „Biuletyn Ekumeniczny” 2003 nr 2, s. 73-91.

**CULLMANN Oscar**, ur. 25 II 1902, Strasburg, zm. 16 I 1999, Chamonix, francuski teolog ewangelicki, biblista i historyk Kościoła pierwotnego, ekumenista. Studia teologiczne ukończył w Strasburgu, tam też, w 1930, otrzymał katedrę Nowego Testamentu na Wydziale Teologii Ewangelickiej. W 1938 przenosi się do Bazylei i na tamtejszym uniwersytecie obejmuje prestiżową katedrę Nowego Testamentu i historii Kościoła pierwszych stuleci. W latach 1945-48, pozostając profesorem w Bazylei, kieruje katedrą Nowego Testamentu w Strasburgu. Potem, przez blisko 25 lat, dzieli czas między Bazyleę i Paryż, gdzie wykłada na różnych wydziałach, m.in. na Wydziale Filozoficznym Sorbony. Był też zapraszany z cyklicznymi wykładami przez Wydział Teologiczny Waldensów w Rzymie i Union Theological Seminary w Nowym Jorku. W 1968 został rektorem Uniwersytetu w Bazylei, w 1972 przeszedł na emeryturę. Fakt podjęcia wykładów u waldensów w Rzymie (1948) wykorzystał do nawiązania kontaktów z Instytutem Biblijnym, którego rektorem był późniejszy kardynał i pierwszy przewodniczący watykańskiego Sekretariatu ds. Jedności Chrześcijan – o. Augustyn Bea. Przy tej okazji poznał osobiście papieża Piusa XII, który zezwolił mu na zapoznanie się z przebiegiem i rezultatami wykopalisk prowadzonych pod katedrą św. Piotra. Głośnym echem w świecie katolickim odbiła się jego książka *Piotr – uczeń, apostoł, męczennik* (1952), w której stwierdzał, że istnieją wystarczające podstawy do uznania, że apostoł Piotr przebywał w Rzymie i tam zginął. Nie akceptował natomiast poglądu o sukcesji apostoelskiego urzędu Piotra i prymacie papieża. W 1957, nawiązując do organizowanej przez apostoła Pawła kolekty dla Jerozolimy, zaproponował protestantom i katolikom wspólne zbieranie kolekt, co byłoby praktycznym wyrazem ich solidarności i znakiem „jedności w podziale”, która to jedność już istnieje w Chrystusie. Uczestniczył w Soborze Watykańskim II (1962-65) na osobiste zaproszenie Jana XXIII. Jego publicznych wypowiedzi na temat przebiegu obrad pilnie słuchali zarówno ojcowie soborowi, jak i dziennikarze, którzy rozpowszechniali je w mass-mediach jako stanowisko reprezentatywne dla całego protestantyzmu. Na jego opinie powoływało się też wielu mówców w auli soborowej. Syntezą jego wieloletnich doświadczeń i przemyśleń w dziedzinie ekumenizmu była książka *Einheit durch Vielfalt* (jedność przez wielość, 1986), która spotkała się z żywym oddźwiękiem w wielu Kościołach. Twierdził, że „każda konfesja chrześcijańska ma niezbywalny dar Ducha, charyzmat, który powinna zachować,



pielegnować, oczyszczać i pogłębiać, a nie wyzbywać się go w imię ujednolicenia”. Proponował rzeczywistą wspólnotę w pełni samodzielnych Kościołów, które pozostając przy tradycji katolickiej, protestanckiej i prawosławnej, zachowują swoje dary duchowe, nie po to jednak, by się separować, lecz utworzyć wspólnotę wszystkich ludzi, którzy wzywają imienia Jezusa Chrystusa. Opowiadał się za strukturalnym urzeczywistnieniem wspólnoty. Odrzucał jednak model z „urzędem Piotrowym”, gdyż na obecnym etapie stosunków międzywyznaniowych nie byłoby to rozwiązanie zadowalające wszystkie strony. Proponował rozwiązanie soborowe, przy czym sobór musiałby być niezależny od papieża. W prezydium zgromadzenia soborowego zasiadaliby delegaci różnych Kościołów w liczbie proporcjonalnej do wielkości Kościoła, zaś przedmiotem obrad byłyby wyłącznie sprawy interesujące wszystkie autonomiczne Kościoły. Gremium to, nie roszcząc sobie „prawa boskiego” (*ius divinum*), oznaczałoby dla wszystkich więcej niż jakakolwiek konferencja, zwłaszcza gdyby decyzje podejmowano po modlitwie o światło Ducha Świętego. Decyzje te „nie mogłyby mieć jednak hamującego wpływu na dalszy rozwój charyzmatów różnych Kościołów”.

Lit.: K. Karski, *Oscara Cullmanna wizja jedności Kościoła*, „Rocznik Teologiczny ChAT” 1993 z. 2, s. 57-64. – K. Góźdź, *Teologia historii zbawienia według Oscara Cullmanna*, Lublin 1996. – K. Karski, *Oscar Cullmann (1902-1999)*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1999, z. 1 (43), s. 139-145.

**CYRYL I, Władimir Michajłowicz Gundiajew**, ur. 20 XI 1946, Leningrad, 16. patriarcha Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego. 1965-70 studia teologiczne w Seminarium i Akademii Duchownej w Leningradzie, 1969 wieczyste śluby mnisze, przyjmuje imię Cyryl, jednocześnie otrzymuje święcenia diakońskie i kapłańskie, 1971 otrzymuje godność archimandryty, 1974-84 pełni funkcję rektora Akademii Duchownej w Leningradzie, 1976 otrzymuje sakrę biskupią, 1984 mianowany arcybiskupem smoleńskim i wiaziemskim, 1989 arcybiskup smoleński i kaliningradzki, jednocześnie staje na czele Wydziału Zewnętrznych Stosunków Międzykościelnych Patriarchatu, 1991 otrzymuje godność metropolity, 27 I 2009 wybrany patriarchą Moskwy i całej Rosji, 1 II intronizacja. W latach 1968-85 działał w Chrześcijańskiej Konferencji Pokojowej, 1968-74 był reprezentantem Patriarchatu Moskiewskiego przy Światowej Radzie Kościołów, od 1975 członek Komitetu Naczelnego i Wykonawczego ŚRK, 2004 doktorat honorowy Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie.

Lit.: *Patriarcha Cyryl I*, „Biuletyn Ekumeniczny” 2009 nr 1-4, s. 130-132.

**CZAJKOWSKI Michał Franciszek**, ur. 3 X 1934, Chełmża, teolog katolicki, biblista i ekumenista. W 1958 przyjął święcenia kapłańskie. Studia: m.in. w Papieskim Instytucie Biblijnym w Rzymie (1960–63), École Biblique w Jerozolimie (1964–66) oraz Angelicum w Rzymie; 1976–2004 pracownik naukowy Akademii

Teologii Katolickiej (od 1999 Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego) w Warszawie (adiunkt, docent, profesor, prodziekan Wydziału Teologicznego przez dwie kadencje, kierownik Katedry Introdukcji Biblijnej i Katedry Teologii Ekumenicznej). W działalności teologiczno-duszpasterskiej zabiega o realizację postulatów Soboru Watykańskiego II, zwłaszcza w odniesieniu do roli świeckich w Kościele, odnowy biblijnej i liturgicznej oraz ekumenizmu; członek-założyciel (2002-2006 współprzewodniczący) Polskiej Rady Chrześcijan i Żydów, członek Zarządu Międzynarodowej Rady Chrześcijan i Żydów, członek Rady Episkopatu ds. Dialogu z Judaizmem, Komisji Episkopatu ds. Dialogu z Kościołem Adwentyistów Dnia Siódmego. Laureat wielu nagród ekumenicznych, m.in. odznaczony Międzyreligijnym Złotym medalem „Pokój przez dialog” Międzynarodowej Rady Chrześcijan i Żydów. Uczestnik niemal wszystkich ważniejszych uroczystości i wydarzeń ekumenicznych nie tylko w Warszawie. Często służył Słowem Bożym w świątyniach Kościołów członkowskich Polskiej Rady Ekumenicznej. Kilkakrotnie przeproszał chrześcijan z tych Kościołów za winy, jakie popełnili wobec nich rzymscy katolicy. Wniósł również poważny wkład do pojednania chrześcijańsko-żydowskiego. Przez wiele lat, przy różnych okazjach, apelował wytrwale, aby nauczanie Kościoła o Żydach i judaizmie znalazło właściwe miejsce w katolickim zwiastowaniu, katechezie i wychowaniu seminaryjnym. W publicystyce i kazaniach bez ogródek mówił o przewinach chrześcijan wobec Żydów, nie wyłączając własnego Kościoła. Słowem pisany i mówionym udowadniał wyraźnie, że antysemityzm jest grzechem. Był jednym z inicjatorów ustanowienia dorocznego Dnia Judaizmu, który od 1998 jest obchodzony 17 stycznia, w przeddzień dorocznego Tygodnia Modlitw o Jedność Chrześcijan. Jest autorem kilkunastu książek oraz kilkuset artykułów, rozpraw i publikacji popularnonaukowych, głównie o tematyce biblijnej i ekumenicznej. Na szczególną uwagę zasługują: *Apokalipsa jako księga profetycznego orędzia napomnienia, pokrzepienia i nadziei* (1987), *Lud Przymierza* (1992), *Egzystencjalna lektura Biblii* (1993).

Lit.: G. Polak, Ks. Michał Czajkowski – w 60. rocznicę urodzin, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1994, z. 2 (34), s. 113-116. – Z. Tranda, Ks. prof. Michał Czajkowski – teolog ekumenista. W 70-lecie urodzin, „Jednota” 2004 nr 10, s. 14. – *Słowo pojednania. Księga pamiątkowa z okazji siedemdziesiątych urodzin Księdza Michała Czajkowskiego*, red. ks. Julian Warzecha, Warszawa 2004.

**D**

**DAMASKINOS, Basil Papandreu**, ur. 23 II 1936, Kato Chryssovitsa (grecka Etolia), zm. 5 XI 2011, Genewa. 1955-59 studiuje teologię w Wyższej Szkole Teologicznej na wyspie Chalki. 1959 święcenia na diakona i dalsze studia na uniwersytetach w Marburgu i Bonn, 1966 obrona doktoratu w Atenach, 1961 święcenia kapłańskie i związany z nimi tytuł archimandryty, 1968 teologiczny doradca delegacji Patriarchatu Konstantynopola na IV Zgromadzenie Ogólne Światowej Rady Kościołów w Uppsali, 1969 nominacja przez Atenagorasa I na kierownika Centrum Prawosławnego w Chambésy k. Genewy, 1970 nominacja biskupia, 1982-2003 metropolita Szwajcarii. Blisko związany z Fundacją „Pro Oriente” założoną przez kard. Franza Königa z Wiednia. 1974 uczestniczy w konsultacji „Koinonia”, która przygotowywała dialog teologiczny między katolikami i prawosławnymi. 1980 współprzewodniczący Komisji Mieszanej dla Dialogu Kościoła Prawosławnego z Kościołem Starokatolickim, 1988 współprzewodniczący Komisji dla Dialogu Kościoła Prawosławnego z orientalnymi Kościołami narodowymi, 1986-92 członek Prezydium Konferencji Kościołów Europejskich. Odegrał istotną rolę w przygotowaniu Soboru Ogólnoprawosławnego, w 1969 zostaje sekretarzem Sekretariatu dla „Przygotowania Świętego i Wielkiego Soboru Kościoła Prawosławnego”, potem także sekretarzem wszystkich międzyprawosławnych komisji przygotowawczych. Jego praca była wysoko oceniona przez wszystkie Kościoły prawosławne.

**DANIEL, Dan Ilie Ciobotea**, ur. 22 VII 1951, Debreszti (zachodnia Rumunia), 1970-76 studia teologiczne w Sibiu i Bukareszcie, potem na wydziałach teo-

logii protestanckiej w Strasburgu i katolickiej we Fryburgu Bryzgowijskim, 1979 doktorat w Strasburgu, 1980 w Bukareszcie, 1980-88 profesor Instytutu Ekumenicznego Światowej Rady Kościołów w Bossey k. Genewy, jednocześnie działalność dydaktyczna w Genewie i we szwajcarskim Fryburgu, 1987 przyjmuje mnisze postrzyżyny i zostaje doradcą patriarchy Teoktista I ds. ekumenicznych, 1990 sakra biskupia, nominacja na metropolitę Mołdawii i Bukowiny, 1992 profesor teologii prawosławnej Uniwersytetu w Jassach na wydziale utworzonym z jego inicjatywy. Od 1990 zasiada w prezydium Konferencji Kościołów Europejskich, 1991-98 członek Komitetu Naczelnego i Wykonawczego ŚRK. We wrześniu 2007 wybrany patriarchą Rumuńskiego Kościoła Prawosławnego.

**DAVIDSON Randall Thomas**, ur. 7 IV 1848, Muirhouse koło Edynburga, zm. 25 V 1930, Chelsea. Teologię studiował w Oxfordzie i w 1877 został kapelanem arcybiskupa Canterbury. 1883 dziekan Windsoru, 1891 biskup Rochester, 1895 biskup Winchester, 1903-1928 arcybiskup Canterbury i honorowy zwierzchnik Wspólnoty Kościołów Anglikańskich. Był wybitnym przywódcą kościelnym pierwszej połowy XX w. popierającym rodzący się ruch ekumeniczny. W 1910 wygłosił przemówienie inauguracyjne podczas I Światowej Konferencji Misyjnej w Edynburgu. Decyzją tą przełamał opór w łonie Kościoła anglikańskiego wobec współpracy z Kościołami protestanckimi. Tym samym zapewnił udział anglikanów w dążeniach ekumenicznych. Przewodniczył konferencjom biskupów anglikańskich z całego świata (tzw. Konferencje w Lambeth) w 1908 i 1920 r. Pierwsza dała zielone światło rozmowom na temat jedności Kościoła z Jednotą Braterską i Kościołem Luterskim Szwecji, druga wyśtosowała „Apel do całego ludu chrześcijańskiego”, który stał się podstawą dla wszelkich anglikańskich wysiłków na rzecz chrześcijańskiej jedności. Także tzw. rozmowy mechlińskie, czyli nieoficjalny dialog katolicko-anglikański prowadzony w latach 1921-25 przez przedstawicieli nurtu wysokościelnego w Kościele anglikańskim z francuskojęzycznymi katolikami, odbywały się za jego wiedzą i zgodą. W latach 1920-30 pełnił funkcję honorowego prezydenta Światowego Związku Krzewienia Przyjaźni między Narodami za pośrednictwem Kościołów.

**DEISSMANN Adolf**, ur. 7 XI 1866, Langenscheid-Lahn, zm. 5 IV 1937, Wünsdorf k. Berlina, niemiecki teolog ewangelicki, bibliista. Wyrósł w konserwatywno-pietystycznym domu rodzinnym. Jak ojciec i dziadek poświęcił się studiom teologicznym, które odbył w Tybindze, Berlinie i Herborn (1885-1889). Po zdaniu egzaminów kościelnych i krótkiej praktyce duszpasterskiej w 1891 udaje się do Marburga, gdzie pogłębia wiedzę teologiczną i filologiczną. W 1892 zostaje docentem w Marburgu, 1895 duchownym i docentem w Seminarium Teologicznym w Herborn, 1897 profesorem Nowego Testamentu w Heidelbergu i w 1908 w Berlinie. Jako pierwszy zwrócił uwagę na znaczenie odkrytych w Egipcie papiru-

sów dla zrozumienia greki biblijnej. 1926-28 pracował przy wykopaliskach archeologicznych w Efezie. Na synodach generalnych Kościoła Ewangelickiego Unii Staropruskiej w 1925 i 1927 należał na wprowadzenie urzędu biskupa w miejsce superintendenta generalnego. Był też znany jako wybitny przywódca ruchu ekumenicznego. Aktywnie współpracował nie tylko z Światowym Związkiem Krzewienia Przyjaźni między Narodami za pośrednictwem Kościołów, lecz również z ruchami Praktycznego Chrześcijaństwa oraz Wiary i Ustroju Kościoła. Był uczestnikiem I Światowej Konferencji Kościołów do Spraw Praktycznego Chrześcijaństwa w Sztokholmie (1925) i I Światowej Konferencji do Spraw Wiary i Ustroju Kościoła w Lozannie (1927). Od 1929 był członkiem Rady Ekumenicznej Praktycznego Chrześcijaństwa.

**DEMBOWSKI Bronisław**, ur. 2 X 1927, Komorowo k. Ostrowii Mazowieckiej, teolog i filozof katolicki, biskup włocławski. Po studiach filozoficznych na Uniwersytecie Warszawskim wstąpił do Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Warszawie, gdzie w 1953 otrzymał święcenia kapłańskie; 1956-92 rektor kościoła Św. Marcina w Warszawie, parafii, z którą związane są ściśle początki ruchu ekumenicznego w Kościele rzymskokatolickim w Polsce; tutaj, 10 stycznia 1962 odbyło się pierwsze nabożeństwo ekumeniczne zorganizowane przez Kościół rzymskokatolicki z udziałem przedstawicieli Kościołów ewangelickich i prawosławnego. 1992-2003 biskup włocławski; członek wielu komisji i zespołów Konferencji Episkopatu Polski: 1996 członek Rady Episkopatu ds. Ekumenizmu, 1997-2010 współprzewodniczący Komisji Katolicko-Mariawickiej ds. Dialogu, 2001 przewodniczący Komitetu ds. Dialogu z Niewierzącymi, członek Rady ds. Dialogu Religijnego.

Lit.: G. Polak, *Kto jest kim w Kościele*, Warszawa 1999, s. 61-62.

**DEVANANDAN Paul David**, ur. 9 VII 1901, Madras, zm. 10 IX 1962, Dehradun (Indie), duchowny Kościoła Indii Południowych, działacz ruchu ekumenicznego, pionier dialogu międzyreligijnego; studiował teologię i filozofię na uniwersytecie w Madrasie i w Pacific School of Religion w Berkeley oraz filozofię religii na Uniwersytecie Yale (doktorat); działacz Chrześcijańskiego Związku Młodych Mężczyzn (YMCA) w Indiach i Wschodnioazjatyckiej Konferencji Chrześcijańskiej; 1958-62 dyrektor Christian Institute for the Study of Religion and Society w Bangalurze; redaktor „Religion and Society”; jeden z głównych referentów podczas III Zgromadzenia Ogólnego Światowej Rady Kościołów w New Delhi (1961); wykładał teologię, filozofię i religioznawstwo w Selly Oak w Birmingham, Union Theological Seminary w Nowym Jorku i na uniwersytecie w Cambridge; autor prac poświęconych dialogowi chrześcijaństwa z hinduizmem i sytuacji chrześcijaństwa w Azji: *Christian Concern in Hinduism* (1961), *Christian Issues in Southern Asia* (1963).

**DIBELIUS Otto**, ur. 15 V 1880, Berlin, zm. 31 I 1967, tamże, niemiecki teolog ewangelicki i działacz antynazistowski. Studia teologiczne w Berlinie i Wittenberdze, 1906 ordynowany na duchownego, pracował w różnych parafiach (m.in. Gubin, Gdańsk, Berlin), 1921 zostaje nadradcą kościelnym, 1925 superintendentem generalnym okręgu Brandenburg Kościoła Ewangelickiego Unii Staropruskiej (KEUS). 1933 pozbawiony urzędu przez władze hitlerowskie, podejmuje działalność w opozycyjnym wobec nazizmu Kościele Wyznającym. 1945-66 biskup Kościoła Ewangelickiego Berlin-Brandenburg, jednocześnie, w latach 1949-61 przewodniczący Rady Kościoła Ewangelickiego w Niemczech (EKD). Bezpośrednio po pierwszej wojnie światowej należał do głównych rzeczników zachowania łączności organizacyjnej z KEUS tej części Kościoła, która znalazła się w granicach państwa polskiego. W tym celu rozpowszechnił pogląd, iż granice państwowe nie są granicami kościelnymi. Polemizował w tej sprawie z biskupem Juliuszem Bursche; w książce *Das Jahrhundert der Kirche* (1926) niesprawiedliwie i jednostronnie przedstawił sylwetkę polskiego biskupa. W 1910 wziął udział w I Światowej Konferencji Misyjnej w Edynburgu. Współpracował ze Światowym Związkiem Krzewienia Przyjaźni między Narodami za pośrednictwem Kościołów, uczestnicząc m.in. w konferencji regionalnej w Wolnym Mieście Gdańsku (1926). Brał udział w I Światowej Konferencji Kościołów do Spraw Praktycznego Chrześcijaństwa w Sztokholmie (1925) i w I Światowej Konferencji Kościołów do Spraw Wiary i Ustroju w Lozannie (1927), gdzie przewodniczył sekcji V: „Urząd duchowny Kościoła”. W październiku 1945 wraz z innymi członkami EKD podpisał dokument, w którym najwyżsi przedstawiciele protestantyzmu niemieckiego publicznie obwinili się za rozwój wydarzeń w okresie rządów nazistowskich (tzw. Stuttgarekkie Wyznanie Winy). W latach 1954-61 był członkiem Prezydium Światowej Rady Kościołów.

**DICKINSON Willoughby Hyett**, ur. 9 IV 1859, Stroud, Gloucestershire, zm. 31 V 1943, lord, z wykształcenia prawnik; członek parlamentu brytyjskiego; przez pewien czas pełnił funkcję przewodniczącego Wydziału do Spraw Mniejszości Ligi Narodów i prezydenta Międzynarodowej Federacji Przyjaciół Ligi Narodów; jeden z najwplywowszych działaczy Światowego Związku Krzewienia Przyjaźni między Narodami za pośrednictwem Kościołów.

**DIÉTRICH Suzanne de**, ur. 29 I 1891, Niederbronn (Alzacja), zm. 24 I 1981, Strasburg, działaczka ruchu ekumenicznego, pisarka religijna. Pochodziła z luterkańskiej rodziny przemysłowców. W 1913 uzyskała dyplom inżyniera elektryka na uniwersytecie w Lozannie, nie powróciła jednak do rodzinnych zakładów hutniczych, lecz podjęła działalność w Chrześcijańskim Związku Studentów Francji i w międzynarodowym ruchu młodzieżowym; pełniła funkcję wiceprezydenta Światowego Związku Studentów Chrześcijańskich (1922–32) oraz Światowej Or-



ganizacji Chrześcijańskich Związków Młodych Kobiet (YWCA, 1936–38). Mimo kłopotów zdrowotnych (trudności w chodzeniu) wiele podróżowała po Europie, a także do obu Ameryk i Indii. Odegrała ważną rolę w ruchu ekumenicznym w okresie od II Światowej Konferencji Kościołów ds. Praktycznego Chrześcijaństwa w Oksfordzie (1937) po I Zgromadzenie Ogólne Światowej Rady Kościołów (ŚRK) w Amsterdamie (1948). Podczas I Światowej Konferencji Młodzieży Chrześcijańskiej w Amsterdamie (1939) prowadziła pracę biblijną. Podczas II wojny organizowała w Genewie pomoc dla potrzebujących, m.in. Żydów. W 1946–54 była wicedyrektorem Instytutu Ekumenicznego ŚRK w Bossey k. Genewy; prowadziła studia biblijne, które opierała na fundamentalnej jedności orędzia chrześcijańskiego. Od 1956 mieszkała w Paryżu; uczestniczyła w licznych kursach i kongresach, prowadziła działalność pisarską oraz angażowała się w prace nad odnową liturgii Kościoła reformowanego Francji. Diétrich zaliczana jest do najwybitniejszych teologów świeckich współczesności. Jej prace, poświęcone przede wszystkim czytaniu i rozumieniu *Pisma Świętego*, zostały przełożone na wiele języków (m.in. arabski, perski i hindi). Ogłosiła m.in.: *The Rediscovering of the Bible* (1941), *Boży plan zbawienia* (1943, wyd. pol. 1967), *Cinquante ans d'histoire de la Fédération Universelle* (1946), *The Witness in Community* (1958), *Free Men* (1959).

Lit.: K. Karski, *Suzanne de Diétrich*, „Jednota” 1975 nr 11, s. 12-14. I. Niewieczerał, *Suzanne de Diétrich, 1891-1981*, „Jednota” 1981 nr 4, s. 12-13. – K. Karski, *Kobiety w służbie ekumenii*, „Życie Katolickie” 1985 nr 3, s. 148-157.

**DIETZ Edward**, ur. 28 VI 1911, Warszawa, zm. 3 VIII 1988, Sopot, duchowny luterański, długoletni proboszcz w Sopocie, senior diecezji pomorsko-wielkopolskiej. Ukończył Wydział Teologii Ewangelickiej Uniwersytetu Warszawskiego, studia uzupełniające odbył w Berlinie. Po ordynacji na duchownego (1936) został wikariuszem w Żyrardowie. W latach 1938-1939 pracował jako polski prefekt w Siemianowicach Śląskich i w Katowicach. Podczas II wojny światowej pozbawiony urzędu przebywał w Warszawie. W latach 1945-1946 był delegatem Konsystorza na Górny Śląsk. Od 1946 aż do przejścia na emeryturę w 1983 był związany z parafią w Sopocie, jako administrator i proboszcz, kładąc podwójny pod organizację powojennego polskiego życia ewangelickiego na Wybrzeżu. W 1960 został wybrany seniorem diecezji pomorsko-wielkopolskiej. W pierwszych latach powojennych był przewodniczącym Komisji Młodzieży przy Chrześcijańskiej Radzie Ekumenicznej i Okręgowej Rady Ekumenicznej w Gdańsku, w latach późniejszych – prezesem Oddziału Wojewódzkiego Polskiej Rady Ekumenicznej w Gdańsku.

**DIMITRIOS I, Dimitrios Papadopoulos**, ur. 8 IX 1914, Stambuł, zm. 3 X 1991, tamże, patriarcha ekumeniczny Konstantynopola, honorowy zwierzchnik



wszystkich Kościołów prawosławnych; ukończył studia teologiczne w klasztorze na wyspie Chalki (Turcja) i przyjął święcenia kapłańskie (1942); 1964 konsekrowany na biskupa Elaia, II 1972 mianowany metropolitą Tenedos i Imros; 13 VII 1972, po śmierci Atenagorasa I, wybrany na stanowisko patriarchy ekumenicznego, uzyskał tym samym godność *primus inter pares* [‘pierwszy wśród równych’] w gronie zwierzchników autokefalicznych Kościołów prawosławnych; kontynuował przygotowania Atenagorasa I do soboru wszystkich Kościołów prawosławnych (niezrealizowany); pogłębiał i poszerzał ekumeniczne kontakty z innymi Kościołami chrześcijańskimi, m.in. spotkał się z papieżem Pawłem VI (Rzym 1975) i anglikańskim arcybiskupem Canterbury (1987), odwiedził Światową Radę Kościołów w Genewie; jego spotkanie z papieżem Janem Pawłem II w siedzibie patriarchatu Konstantynopola w Stambule 1979 rozpoczęło oficjalny dialog katolicko-prawosławny; przyczynił się także do podjęcia na przełomie lat 70. i 80. XX w. przez Kościoły prawosławne rozmów ze Światową Federacją Luterzańską i Światowym Aliansem Kościołów Reformowanych.

**DIONIZY, Konstantyn Waledyński**, ur. 4 V 1876, Murom (Rosja), zm. 15 III 1960, Warszawa, prawosławny arcybiskup warszawski i metropolita całej Polski (1923–48), zwierzchnik Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego. Ukończył niższą szkołę duchowną, seminarium oraz Akademię Duchowną w Kazaniu (1900); 1897 złożył śluby zakonne i przyjął święcenia kapłańskie. W 1901–02 wykładał w seminarium duchownym w Symferopolu, później został rektorem seminarium duchownego w Chełmie Lubelskim (do 1911). W 1911–13 przebywał w Rzymie, gdzie m.in. kontynuował studia nad zabytkami starożytnymi. W 1913 konsekrowany na biskupa krzemienieckiego; od 1922 arcybiskup wołyński i krzemieniecki. Dążył do unormowania życia Kościoła prawosławnego we wszystkich dziedzinach. Mimo sprzeciwu patriarchatu moskiewskiego, uzyskał od patriarchatu ekumenicznego Konstantynopola autokefalię dla polskiego Kościoła prawosławnego (1924); doprowadził też do wydania dekretu prezydenta o stosunku państwa do Kościoła prawosławnego (1938). Przyczynił się do utworzenia Studium Teologii Prawosławnej Uniwersytetu Warszawskiego (1925, profesor i kierownik tamże). Zorganizował szkołę teologiczną dla mnichów w Ławrze Poczajowskiej oraz szkołę dla dyrygentów chórów cerkiewnych w klasztorach w Jabłecznej i Krzemieńcu. Był wybitnym znawcą archeologii chrześcijańskiej, autorem licznych prac z tej dziedziny, a także z teologii pastoralnej. Prowadził ożywioną działalność charytatywną (powołał metropolitalne Towarzystwo Dobroczynności) i wydawniczą (założył drukarnię, w której drukowano księgi liturgiczne, podręczniki do nauki religii, skrypty uniwersyteckie oraz książki religijne). Organizował zjazdy misjonarskie i nauczycieli religii. Powołał Misję Prawosławną na Łemkowszczyźnie. Otwarty wobec dążeń ekumenicznych; uczestnik międzynarodowych konferencji ekumenicznych, m.in. obu Światowych

Konferencji ds. Wiary i Ustroju Kościoła w Lozannie (1927) i Edynburgu (1937) oraz II Światowej Konferencji Kościołów do Spraw Praktycznego Chrześcijaństwa w Oxfordzie (1937); współpracował także z Kościołami ewangelickimi w ramach polskiego oddziału Światowego Związku Krzewienia Przyjaźni między Narodami za pośrednictwem Kościołów. Po wybuchu II wojny świat. zmuszony przez Niemców do złożenia urzędu i osadzony w areszcie domowym w Otwocu; IX 1940, po podpisaniu deklaracji lojalności, ponownie objął rządy w Kościele działającym na terenie Generalnego Gubernatorstwa. Po wojnie podjął starania o odbudowę życia kościelnego w nowej rzeczywistości społeczno-politycznej; 1948 pozbawiony przez władze komunistyczne funkcji zwierzchnika Kościoła, ostatnie lata życia spędził na wygnaniu w Sosnowcu i Warszawie. Ogłosił m.in.: *Przegląd historyczny rosyjskiej literatury pastorologicznej wieku XIX* (1925), *Improwizacja i jej znaczenie w kaznodziejstwie kościelnym* (1928), *Archeologia chrześcijańska, jej charakter i jej metoda naukowa* (1928), *Najnowsze wykopaliska i odkrycia w katakumbach rzymskich* (1928), *Christianstwo i iskusstwo* (1935).

Lit.: K. Urban *Przyczynek do losów metropolity Dionizego Waledyńskiego po drugiej wojnie światowej*, „Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego” 1990 nr 4. – M. Bendza *Metropolita Dionizy jako kierownik Studium Teologii Prawosławnej Uniwersytetu Warszawskiego*, „Rocznik Teologiczny ChAT” 2000 z. 1. – S. Dudra, *Metropolita Dionizy (Waledyński) 1876-1960*, Warszawa 2010.

**DU PLESSIS David J.**, ur. 7 II 1905, Afryka Pd., zm. 2 II 1987, Pasadena (Kalifornia), działacz ekumeniczny, duchowny zielonoświątkowy; pochodził z rodziny francuskich hugenotów; 1928 ordynowany na duchownego Apostolic Faith Mission of South Africa; 1949 zamieszkał w USA; przez wiele lat był czołową postacią w relacjach między Kościołami zielonoświątkowymi a ruchem ekumenicznym; 1947–58 sekretarz generalny Światowej Konferencji Zielonoświątkowców; uczestnik konferencji organizowanych przez Międzynarodową Radę Misyjną oraz wielu zgromadzeń ogólnych Światowej Rady Kościołów (1954–83); prowadził działalność kaznodziejską w ponad 50 krajach, wykładał na licznych uczelniach teologicznych na temat ruchu zielonoświątkowego; inicjator charyzmatycznego ruchu odnowy w USA w latach 60. XX w. we wszystkich wyznaniach chrześcijańskich; przez wiele środowisk zielonoświątkowych traktowany podejrzliwie z powodu kontaktów z ŚRK i Kościołem rzymskokatolickim; jedyny zielonoświątkowy obserwator na Soborze Watykańskim II; przyczynił się do podjęcia i rozwoju dialogu katolicko-zielonoświątkowego (1972); znany pod przydomkiem „Mister Pentecost”.

Lit.: *Mister Pentecost*, Warszawa 1994.

**DUPREY Pierre**, ur. 26 XI 1922, Croix (Francja), zm. 13 V 2007, Rzym, ekumenista, hierarcha watykański, biskup (od 1990); po ukończeniu seminarium

Zgromadzenia Ojców Białych przyjął święcenia kapłańskie (1950), następnie studiował w Papieskim Instytucie Orientalnym w Rzymie (doktorat 1953) oraz na Uniwersytecie Św. Józefa w Bejrucie (język i literatura arabska, 1954–56); 1956–63 profesor teologii dogmatycznej i historii dogmatów w Saint Anne Seminary w Jerozolimie oraz redaktor „Proche Oriente”; 1961 był gościem na I Ogólnoprawosławnej Konferencji na Rodos; uczestniczył w pierwszej sesji Soboru Watykańskiego II jako „teologiczny opiekun” obserwatorów nierzymskokatolickich; od 1963 podsekretarz, 1983–99 sekretarz watykańskiego Sekretariatu ds. Jedności Chrześcijan (od 1989 Papieska Rada ds. Jedności Chrześcijan); członek Wspólnej Grupy Roboczej Światowej Rady Kościołów i Kościoła rzymskokatolickiego (od 1965), 1971–83 łącznik między Sekretariatem a Komisją Wiara i Ustrój ŚRK; reprezentował Sekretariat w dialogu dwustronnym z Kościołami prawosławnymi i orientalnymi (koptyjskim, syryjsko-malankarskim, asyryjskim), Wspólnotą Kościołów Anglikańskich, Światową Federacją Luterską, Światowym Aliansem Kościołów Reformowanych i Kościołami zielonoświątkowymi; od 1983 wiceprzewodniczący watykańskiej Komisji ds. Stosunków Religijnych z Żydami; członek komitetu wykonawczego Ekumenicznego Instytutu Badań Teologicznych w Tantur k. Jerozolimy.

**E**

**EMILIANOS, Timidis**, ur. 10 III 1916, Azja Mniejsza, zm. 22 II 2008, Aigion (Grecja), teologię studiował na wyspie Chalki, 1941 święcenia kapłańskie, 1947 udaje się do Londynu, gdzie zostaje wikariuszem generalnym i sekretarzem osobistym egzarchów Europy Zachodniej i metropolitów Tiatry: Germanosa i Atenagorasa. Dalsze studia teologiczne (zwłaszcza w teologii pastoralnej) w Oxfordzie (do 1951). 1966 promocja doktorska na Uniwersytecie w Salonikach. 1959-85 stały przedstawiciel Patriarchatu Konstantynopola w siedzibie Światowej Rady Kościołów w Genewie. Synod Patriarchatu wybrał go w 1960 biskupem Melo. 1967 zostaje tytularnym metropolitą Kalabrii, 1968 – metropolitą Silivria. Był obserwatorem na Soborze Watykańskim II (1962-65) oraz przewodniczącym Komisji Międzyprawosławnej do Teologicznego Dialogu z Luteranami.

**EMMEN Egbert**, ur. 18 III 1902, Den Bojmel (Holandia), zm. 9 XI 1985, Zutphen (Holandia). 1946-67 sekretarz generalny Kościoła Reformowanego Holandii, inicjator powołania do życia Konferencji Kościołów Europejskich, 1959-71 przewodniczący Prezydium i Komitetu Doradczego KKE, potem honorowy prezydent KKE.

**ENHOLC Aleksander**, ur. 1893, zm. 13 II 1968, Warszawa, wieloletni (w okresie przed- i powojennym) dyrektor Brytyjskiego i Zagranicznego Towarzystwa Biblijnego w Polsce (przeszedł na emeryturę z końcem czerwca 1967), czło-

nek Kościoła Anglikańskiego, potem Ewangelicko-Reformowanego, 1945 członek Rady Protestanckich Kościołów w Polsce. W Kościele Ewangelicko-Reformowanym był członkiem Kolegium Kościelnego w Warszawie i radcą świeckim Konsystorza.

**ETCHEGARAY Roger**, ur. 25 IX 1922, Espelette k. Bayonne (Francja), działacz społeczny, ekumenista, dyplomata watykański, kardynał; studiował w seminarium duchownym w Bayonne i na Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie (doktor prawa kanonicznego); po święceniach kapłańskich 1947 podjął pracę w macierzystej archidiecezji najpierw jako wikary, później — sekretarz biskupa; 1960 mianowany wikariuszem generalnym, 1966 — sekretarz Konferencji Episkopatu Francji; od 1969 biskup pomocniczy w Paryżu, od 1970 arcybiskup Marsylii, od 1979 — kardynał; jako pierwszy przewodniczący Rady Konferencji Episkopatów Europy (1971–80) nawiązał oficjalną współpracę z Kościołami protestanckimi i prawosławnymi, zrzeszonymi w Konferencji Kościołów Europejskich; przewodniczący Papieskiej Komisji (od 1988 Rady) *Iustitia et Pax* (od 1984) i Papieskiej Rady *Cor Unum* (do 1994); pełniąc te funkcje, rozwijał współpracę z odpowiednimi agendami Światowej Rady Kościołów; był odpowiedzialny za przygotowania do jubileuszu 2000 (od 1994 przewodniczący powołanego specjalnie w tym celu papieskiego komitetu); wielokrotny wysłannik papieża Jana Pawła II do regionów i państw objętych kryzysami społeczno-politycznymi (Półwysep Bałkański, Etiopia, Angola, Ruanda), a także do krajów, z którymi Watykan nie utrzymuje oficjalnych kontaktów dyplomatycznych (np. Chiny, Kuba, Wietnam).

**EVDOKIMOV Paul**, ur. 2 VIII 1901, Petersburg, zm. 16 IX 1970, Meudon k. Paryża, rosyjski teolog prawosławny, ekumenista. 1921 wyemigrował z Rosji, 1923 przybył do Francji, 1924-28 studiował na Sorbonie (filozofia) i w Instytucie Św. Sergiusza w Paryżu (teologia); tamże od 1953 wykładowca i kierownik katedry teologii moralnej. Współpracował ze Światową Radą Kościołów, zwłaszcza z Instytutem Ekumenicznym w Bossey k. Genewy jako profesor i członek kuratorium (1950-68) oraz z Komisją Wiara i Ustrój.

**EVERT Ludwik Józef**, ur. 23 IX 1863, Kielce, zm. 20 III 1945, Grodzisk Mazowiecki, znany księgarz i wydawca; 1928 senator RP; prezes Kolegium Kościelnego Parafii Ewangelicko-Augsburskiej Św. Trójcy w Warszawie. W okresie międzywojennym uczestnik spotkań polskiego oddziału Światowego Związku Krzewienia Przyjaźni między Narodami za pośrednictwem Kościołów oraz Rady Kościołów Ewangelickich w Polsce.

## F

**FEDOROWICZ Aleksander**, ur. 16 VI 1914, Klebanówka koło Podwołoczysk (Podole), zm. 15 VII 1965, Warszawa, duchowny katolicki, duszpasterz, rekolekcjonista. 1942 – święcenia kapłańskie, 1945-52 kapelan i wychowawca niewidomej młodzieży w Laskach pod Warszawą, 1951-65 – proboszcz parafii w Izabelinie. 10 stycznia 1962, podczas pierwszego nabożeństwa ekumenicznego zorganizowanego przez Kościół rzymskokatolicki w kościele św. Marcina w Warszawie był poproszony o wygłoszenie kazania; nie dokończył go ze względu na głębokie wzruszenie spowodowane obecnością przedstawicieli innych Kościołów.

**FISCHER Jean Eugene**, ur. 8 VII 1933, Tunis. Szwajcar, członek Kościoła reformowanego, z wykształcenia inżynier mechanik, 1956 z ramienia Paryskiego Ewangelickiego Towarzystwa Misyjnego przebywa w dzisiejszym Zimbabwe w celu przysposobienia młodych ludzi do zawodu, 1963-83 sekretarz afrykański, następnie wicedyrektor i dyrektor Komisji Pomocy Międzykościelnej, Służby dla Uchodźców i Świata Światowej Rady Kościołów, od 1983 referent kantonów francuskich w organizacji Pomocy Kościołów Ewangelickich Szwajcarii (HEKS), 1987-97 sekretarz generalny Konferencji Kościołów Europejskich.

**FISHER Geoffrey Francis**, ur. 5 V 1887, Higham (Anglia), zm. 15 IX 1972, Sherborne. 1945 zostaje arcybiskupem Canterbury, 1948 przewodniczy inauguracyjnemu posiedzeniu Światowej Rady Kościołów w Amsterdamie, 1948-54

członek Prezydium ŚRK. W późniejszym okresie proponował, by Rada przekształciła się w organizację pomocy międzykościelnej, co ułatwiłoby przystąpienie do niej Kościoła rzymskokatolickiego. W 1960, jako pierwszy arcybiskup Canterbury, spotkał się z papieżem Janem XXIII; w tym samym roku spotkał się także z prawosławnym patriarchą Jerozolimy i z patriarchą ekumenicznym Konstantynopola.

**FLOROWSKIJ Georgij**, ur. 28 VIII 1893, Odessa (Ukraina), zm. 11 IX 1979, Princeton (Nowy Jork, USA). Studiował najpierw filozofię, w 1920 został docentem prywatnym, wyemigrował do Pragi, gdzie poświęcił się samodzielnemu studiom teologicznym. 1926 powołany na katedrę patrologii w Instytucie św. Sergiusza w Paryżu. 1932 przyjmuje święcenia kapłańskie. 1948 emigruje do USA, gdzie najpierw kieruje Prawosławnym Seminarium św. Włodzimierza, w 1956 podejmuje pracę w Uniwersytecie Harvarda, po przejściu na emeryturę wykłada na Uniwersytecie Princeton. Był reprezentantem samokrytycznej odnowy teologii prawosławnej i jednocześnie ostrym polemistą z teologią zachodnią. Już wcześniej stał się gorliwym, choć często także niewygodnym współpracownikiem ruchu ekumenicznego. W 1937 reprezentował stanowisko prawosławne na II Światowej Konferencji do Spraw Wiary i Ustroju Kościoła w Edynburgu. Na I Zgromadzeniu Ogólnym Światowej Rady Kościołów w Amsterdamie (1948) został członkiem Komitetu Naczelnego; był nim do 1961. W 1950 wywarł decydujący wpływ na kształt Deklaracji eklezjologicznej z Toronto „Kościół, Kościoły i Światowa Rada Kościołów”. Współpracował z Komisją Wiara i Ustrój ŚRK. W latach 1954–57 był wiceprzewodniczącym Krajowej Rady Kościołów w USA. Brał udział jako obserwator w Soborze Watykańskim II.

**FRIELING Reinhard**, ur. 15 VI 1936, Dortmund, teolog, działacz ekumeniczny, duchowny ewangelicki. Studiował teologię w Marburgu, Münster i w Instytucie Ekumenicznym Światowej Rady Kościołów w Bossey k. Genewy. Początkowo duszpasterz w Westfalii, od 1967 pracownik Instytutu Badań Konfesyjnych (Konfessionskundliches Institut) w Bensheim, 1981–99 jego dyrektor; jako referent ds. ekumenizmu zajmował się relacjami ewangelicko-katolickimi, ewangelicko-prawosławnymi i międzyprotestanckimi; 1968–98 uczestniczył w kolejnych zgromadzeniach ogólnych Światowej Rady Kościołów; 1988–2001 profesor teologii systematycznej i ekumenicznej w Marburgu; kilkakrotnie podróżował do Ameryki Łacińskiej w celu zbadania teologii wyzwolenia; członek Synodu Kościoła Ewangelickiego w Niemczech (1984–99) oraz Wspólnej Grupy Roboczej ŚRK i Kościoła rzymskokatolickiego (1991–98). Ogłosił m.in.: *Die Bewegung für Glauben und Kirchenverfassung 1910–1937* (1970), *Ökumene in Deutschland* (1970), *Kleines Handbuch für evangelisch-katholische Begegnungen* (1983), *Befreiungstheologien* (1984), *Der Weg des ökumenischen Gedan-*



*kens* (1992), *Konfessionskunde. Orientierung im Zeichen der Ökumene* (1999, z E. Geldbachem i R. Thöle).

**FRIES Heinrich**, ur. 31 XII 1911, Mannheim, zm. 19 XI 1998, Monachium, niemiecki teolog katolicki i ekumenista; 1948–58 profesor teologii w Tybindze, 1958–79 profesor teologii fundamentalnej i kierownik Instytutu Teologii Eku-  
menicznej na uniwersytecie w Monachium. W swych pracach ukazywał obraz Kościoła otwartego na świat, Kościoła samoświadomego, który nie musi się obawiać innych „ofert zbawienia”. Jeden z największych katolickich animatorów ruchu ekumenicznego, członek watykańskiego Sekretariatu ds. Jedności Chrześcijan; wraz z ewangelickim teologiem W. Pannenbergiem prowadził w Monachium przez wiele lat wspólne seminaria. Swoje poglądy na temat dróg wiodących do jedności Kościoła przedstawił najdobitniej w pracy napisanej wraz z K. Rahnerem *Einigung der Kirchen — reale Möglichkeit* (1983). Zawarte w niej tezy nie wymagały uznania dogmatów Kościoła rzymskokatolickiego, lecz zostały oparte na „realistycznej zasadzie wiary” (*realistisches Glaubensprinzip*): „Żaden Kościół partykularny nie może odrzucać zdecydowanie i z przyczyn wyznaniowych formuły, która w innym Kościele partykularnym jest obowiązującym dogmatem”. Tezy te wywołały szeroką dyskusję; w opinii teologów ewangelickich ich wymowę osłabiał fakt, że domagały się one a priori uznania przez wszystkie Kościoły urzędu papieskiego i struktury hierarchicznej. Najważniejsze dzieła: *Wir sind die andern. Beiträge zum Thema: Die Kirche in Gespräch und Begegnung* (1966), *Was heißt Glauben?* (1969), *Glaube und Kirche auf dem Prüfstand. Versuche einer Orientierung* (1970), *Glaube und Kirche als Angebot* (1976), *Ökumene statt Konfessionen. Das Ringen der Kirche um Einheit* (1977), *Fundamentaltheologie* (1985).

Lit.: Fries Heinrich, *Ekumenizm między rezygnacją a nadzieją. Podstawowe tezy dialogu*, „Biuletyn Ekumeniczny” 1992 nr 3-4, s. 91-98.

**FRY Franklin Clark**, ur. 30 VIII 1900, Betlehem (Pensylwania, USA), zm. 6 VI 1968, New Rochelle/Nowy Jork. W jego ojczyźnie nazywano go „Mister Lutheran”. Jednak nie tylko dla luteranizmu, ale także dla ruchu ekumenicznego był znaczącą postacią. Po ukończeniu studiów w Lutheran Theological Seminary w Filadelfii został ordynowany w 1925. Przez 19 lat był duszpasterzem parafialnym. W 1944 został wybrany prezydentem Zjednoczonego Kościoła Luteranckiego w Ameryce. Od tego momentu rósł jego prestiż w krajowym i międzynarodowym luteranizmie. Jako zwolennik jedności konfesyjnej i ekumenicznej odegrał wiodącą rolę w powołaniu do życia w 1947 Światowej Federacji Luteranckiej (ŚFL), w 1948 Światowej Rady Kościołów (ŚRK) i w 1950 Krajowej Rady Kościołów w USA. W 1962, po połączeniu czterech Kościołów luteranckich, zostaje prezydentem nowego Kościoła Luteranckiego w

Ameryce; funkcję tę pełnił aż do śmierci. 1948-54 jest zastępcą, 1954-1968 przewodniczącym Komitetu Naczelnego i Wykonawczego ŚRK. Jego nazwisko wiąże się ściśle z wszystkimi akcjami, które ŚRK w owym czasie podejmowała na polu międzynarodowych konfliktów. W ŚFL był kolejno skarbnikiem (1948-52), wiceprezydentem (1952-57) i prezydentem (1957-63), potem, aż do śmierci, członkiem jej Komitetu Wykonawczego. W 1958 wygłosił kazanie podczas uroczystości ponownego poświęcenia odbudowanego ze zniszczeń wojennych kościoła luterańskiego Św. Trójcy w Warszawie. Miał 34 tytuły honorowego doktora.

**G**

**GARDINER Robert Hallowell**, ur. 9 IX 1855, Fort Tejon/Kalifornia, zm. 15 VI 1924, Gardiner/Maine. Z zawodu był dobrze prosperującym prawnikiem. Jednocześnie należał do zaangażowanych członków Protestantckiego Kościoła Episkopalnego w USA. W 1910 poparł natychmiast przedstawioną przez bp. Charlesa Brenta propozycję utworzenia komisji przygotowującej konferencję całego chrześcijaństwa, poświęconej refleksji nad podstawami jedności i przyczynami podziałów między Kościołami chrześcijańskimi. Przyjęcie tej propozycji przez władze Kościoła dało początek ruchowi Wiara i Ustrój Kościoła. Został honorowym sekretarzem i głównym motorem komisji przygotowującej konferencję, „inkarnacją idei planowanej światowej konferencji” (Natan Söderblom). Aż do swojej śmierci prowadził rozległą korespondencję z teologami i przywódcami kościelnymi na całym świecie (m.in. ze zwierzchnikiem Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Polsce – bp. Juliuszem Bursche), rozsyłał zaproszenia i agitował na rzecz przygotowania i przeprowadzenia planowanej konferencji, osobiście pisał artykuły oraz kolportował informacje i materiały. Uważał, że jedność chrześcijańska może nadejść tylko przez zaangażowanie ludzi świeckich w Kościołach i że decydującym warunkiem w jej osiągnięciu musi być modlitwa. Zmarł trzy lata przed I Światową Konferencją do Spraw Wiary i Ustroju w Lozannie (1927).

**GASSMANN Günther**, ur. 15 VIII 1931, teolog ewangelicki, Kościół Ewangelicki w Niemczech, 1969-76 profesor w luterańskim Instytucie Badań Ekumenicznych w Strasburgu, 1977-82 przewodniczący Luterańskiego Urzędu Ko-

---

ścielnego w Hanowerze, 1982-83 referent ds. rozmów międzywyznaniowych i zastępca dyrektora Wydziału Studiów Światowej Federacji Luterkańskiej, 1984-96 dyrektor Sekretariatu Komisji Wiara i Ustrój Światowej Rady Kościołów. Autor licznych publikacji i tekstów źródłowych poświęconych różnym aspektom ekumenizmu.

**GASTPARY Woldemar**, ur. 12 VII 1908, Henryków (pow. sieradzki), zm. 22 XII 1984, Warszawa, duchowny Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, historyk Kościoła, 1940-45 więzień obozów koncentracyjnych w Sachsenhausen i Dachau, 1945-1954 proboszcz w Tomaszowie Mazowieckim, 1950-1952 senior Diecezji Łódzkiej, 1954-1965 proboszcz w Łodzi i senior Diecezji Warszawskiej, 1965-1981 rektor Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej (ChAT) w Warszawie. Przyznawał, że najlepszą szkołą ekumenizmu były dla niego lata drugiej wojny światowej i zawiązana w Dachau z duchownymi i świeckimi różnych wyznań społeczność. Przyjaźnie zawarte wtedy z duchownymi katolickimi przetrwały do ostatnich chwil jego życia. Innym terenem, na którym przez ponad 25 lat miał możliwość praktykowania ekumenizmu, była ChAT. Osiągnięcie stanu harmonijnego współżycia i współdziałania przedstawicieli tak wielu i tak różnych tradycji w ramach jednej uczelni było niewątpliwie zasługą jej wieloletniego rektora. Z racji sprawowanej funkcji był członkiem Prezydium Polskiej Rady Ekumenicznej, poza tym przewodniczył jej Komisji Ekumeniczno-Teologicznej. Wszedł w skład Podkomisji ds. Dialogu, powołanej w 1977 przez PRE i Komisję Episkopatu ds. Ekumenizmu. O uznaniu, jakim się cieszył wśród Kościołów zrzeszonych w PRE, najlepiej świadczy fakt, że bardzo często bywał zapraszany do wygłaszania kazań podczas Tygodnia Modlitwy o Jedność Chrześcijan. Jako świadek i ofiara zbrodniczej działalności nazizmu niemieckiego należał do pierwszych działaczy chrześcijańskich w Polsce, którzy włączyli się aktywnie w dzieło normalizacji stosunków między Polską a RFN oraz wiążące się z tym dzieło pojednania obu narodów. Wchodził w skład delegacji PRE udających się do RFN na zaproszenie tamtejszych Kościołów ewangelickich, brał udział w posiedzeniach i sympozjach organizowanych przez różne środowiska protestanckie w RFN i Berlinie Zachodnim. Od samego początku (1974-82) był członkiem Komisji Kontaktów PRE i Rady Kościoła Ewangelickiego w Niemczech. Nawiązał współpracę z historykami Kościoła w RFN i NRD. W 1979 otrzymał honorowy doktorat Sekcji Ewangelickiej Uniwersytetu im. Humboldta w Berlinie.

K. Karski, *W 70 rocznicę urodzin ks. Waldemara Gastpary'ego*, J 1978 nr 6, s. 8-9. – tenże, *Woldemar Gastpary (1908-1984)*, SiDE 1985, z. 3-4 (11-12), s. 186-187. – G. Polak, *Śp. ks. Waldemar Gastpary – wybitny teolog ewangelicki*, BE 1985 nr 1, s. 39-41. – A. Grześkowiak, *Ks. prof. Waldemar Gastpary (1908-1984) – ewangelicki historyk i ekumenista*, „Materiały problemowe” 1988 nr 1, s. 102-105.

**GAŚ Piotr**, ur. 15 I 1959, Ustroń, duchowny Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego (KEA) w RP, radca Konsystorza, działacz ekumeniczny. 1978-83 studia teologiczne w Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie, 1983 ordynowany na duchownego, 1983-2006 praca duszpasterska w Szczecinie (od 1990 jako proboszcz), od 2007 proboszcz parafii Świętej Trójcy w Warszawie. 2000 współzałożyciel polsko-niemieckiej Grupy Inicjatywnej na rzecz utworzenia Międzynarodowego Centrum Studiów i Spotkań im. Ks. dr. Dietricha Bonhoeffera w Szczecinie, członek polsko-niemieckiego konwentu ekumenicznego, zaangażowany w pracę oddziału regionalnego Polskiej Rady Ekumenicznej w Szczecinie, od 1996 członek Konsystorza KEA, 1992-2012 członek Synodu Kościoła. Delegat na VII (1990, Kurytyba, Brazylia) i VIII (1997, Hongkong) Zgromadzenie Ogólne Światowej Federacji Luteranckiej; w Kurytybie wybrany na 7-letnią kadencję w skład Rady (komitetu wykonawczego) ŚFL. 2001 i 2006 wybierany w skład Komitetu Wykonawczego Wspólnoty Kościołów Ewangelickich w Europie. 2005 laureat nagrody im. Brata Alberta za działalność ekumeniczną. 2006 honorowy doktorat wydziału teologii ewangelickiej Uniwersytetu w Greifswaldzie za zasługi w dziedzinie porozumienia polsko-niemieckiego.

**GADECKI Stanisław**, ur. 19 X 1949, Strzelno, teolog katolicki, biblista, biskup. W 1973 przyjął święcenia kapłańskie w Gnieźnie; studia biblistyczne odbył w Rzymie i Jerozolimie. Od 1982 wykładowca biblistyki w Prymasowskim Wyższym Seminarium Duchownym w Gnieźnie. 1989–92 wikariusz generalny archidiecezji gnieźnieńskiej; 1992 biskup pomocniczy w Gnieźnie, 2002 arcybiskup metropolita poznański. Przewodniczący Komisji (Komitetu) Episkopatu Polski ds. Dialogu z Judaizmem (od 1994) oraz Rady Episkopatu Polski ds. Dialogu Religijnego (od 1996); od 1995 konsultor Papieskiej Komisji ds. Religijnych Relacji z Judaizmem. Jest wybitnym specjalistą w dziedzinie biblistyki. Ma też opinię zaangażowanego ekumenisty i niezłomnego orędownika dialogu. Był jednym z głównych inicjatorów styczniowego Dnia Judaizmu, obchodzonego w Polsce od 1998. W swych wystąpieniach i publikacjach podkreśla konieczność przełamywania murów niechęci i historycznej przepaści między chrześcijanami a Żydami – jako starszymi braćmi w wierze. Uczestnik wielu konferencji, sesji i sympozjów poświęconych tej tematyce w kraju i za granicą.

Lit.: G. Polak, *Kto jest kim w Kościele*, Warszawa 1999, s. 96. – *Leksykon Kościoła katolickiego w Polsce*, Warszawa 2003, s. 85.

**GERMANOS, Strenopoulos**, ur. 15 IX 1872, Silivira (Grecja), zm. 24 I 1951, Londyn, arcybiskup Tiatry, jeden z najwybitniejszych pionierów ruchu ekumenicznego w Kościele prawosławnym. Studiował w Chalki (do 1897), następnie w Halle, Lipsku, Strasburgu i Lozannie. W 1903 objął katedrę dogmatyki i symboliki w Wyższej Szkole Teologicznej Patriarchatu Konstantynopola w Chalki, od

1908 rektor tamże. W 1907 przyjął święcenia kapłańskie, 1912 został tytularnym metropolitą Seleucji, a 1922 — arcybiskupem Tiatyry z siedzibą w Londynie oraz egzarchą Europy zachodniej i środkowej Patriarchatu Konstantynopola. Popierał inicjatywy ekumeniczne, pełniąc rolę pośrednika między prawosławiem a ruchem ekumenicznym. Pod wpływem Germanosa Święty Synod Patriarchatu wydał encyklikę z propozycją utworzenia związku Kościołów chrześcijańskich (1919); ideę tę propagował podczas konferencji ekumenicznych zwoływanych w latach 20. i 30. XX w. przez ruchy Praktyczne Chrześcijaństwo oraz Wiara i Ustrój Kościoła. Podkreślał, że współpraca Kościołów jest możliwa także bez ponownego zjednoczenia oraz że jedność nie oznacza jednorodności. Dbając o zachowanie przez Kościół prawosławny autorytetu duchowego, był przeciwny zawieraniu jakichkolwiek kompromisów w sprawach wiary i sumienia, jednocześnie popierał rozwój współpracy ekumenicznej. W uznaniu zasług dla zbliżenia Kościołów chrześcijańskich został wybrany na jednego z 6 prezydentów utworzonej 1948 Światowej Rady Kościołów. Wydał m.in. *Kyrillos Loukaris, 1572–1638: A Struggle for Preponderance between Catholic and Protestant Powers in the Orthodox East* (1951).

Lit.: K. Karski *Arcybiskup Germanos — rzecznik prawosławia w ruchu ekumenicznym*, Żklat 1984 nr 9, s. 81-91.

**GLASS Jakub**, ur. 12 I 1864, Warszawa, zm. 21 V 1942, tamże, prawnik, sędzia Sądu Najwyższego, działacz ewangelicki i narodowy. 1919–36 prezes Konsystorza Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, zaangażowany w działania na rzecz niepodległości Polski oraz praw polskich ewangelików na Śląsku i Mazurach, towarzyszył delegacji Mazurów podczas konferencji w Wersalu (1919). Jeden z inicjatorów powołania do życia oddziału krajowego Światowego Związku Krzewienia Przyjaźni między Narodami za pośrednictwem Kościołów (1923), pierwszej organizacji skupiającej Kościoły ewangelickie i Kościół prawosławny w Polsce. Uczestnik konferencji regionalnych zwołanych przez tę organizację (Wolne Miasto Gdańsk, 1926; Królewiec, 1929), a także I Światowej Konferencji Kościołów do Spraw Praktycznego Chrześcijaństwa w Sztokholmie (1925). Należał do najbliższych współpracowników bpa J. Burschego, z którym głosił program polskiego protestantyzmu. Współzałożyciel i pierwszy prezes Towarzystwa do Badania Dziejów Reformacji w Polsce (1920). Najważniejsza praca: *Ewangelicy Polacy w świetle dokumentów urzędowych* (1919).

Lit.: J. Szturc, *Ewangelicy w Polsce. Słownik biograficzny XVI-XX wieku*, Bielsko-Biała 1998, s. 92-93.

**GLEMP Józef**, ur. 18 XII 1929, Inowrocław, prymas Polski, kardynał, teolog i prawnik. 1950–56 studiował w Wyższym Seminarium Duchownym w Gnieźnie i w Arcybiskupim Seminarium Duchownym w Poznaniu; 1956 otrzymał święcenia

kapłańskie. 1958–64 odbył studia prawnicze w Rzymie na Papieskim Uniwersytecie Laterańskim (doktorat obojga praw) i Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim oraz w Studium Rotalnym (adwokat Roty Rzymskiej). 1967–79 był sekretarzem prymasa Stefana Wyszyńskiego i 1968–79 wykładowcą prawa rzymskiego w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie; 1979 zostaje biskupem ordynariuszem diecezji warmińskiej; 7 VII 1981 mianowany arcybiskupem gnieźnieńskim i warszawskim, prymasem Polski. Jego posługa prymasowska przypadła w okresie, gdy kontakty ekumeniczne w naszym kraju były już w pewnym stopniu rozwinięte. Przedstawiciele innych Kościołów byli obecni na jego ingresie do archikatedry warszawskiej 24 września 1981, 4 listopada 1981 prymas rewizytował Polską Radę Ekumeniczną. Uczestniczył sporadycznie w różnych spotkaniach ekumenicznych, z okazji dorocznego Tygodnia Modlitwy o Jedność Chrześcijan był np. w katedrze prawosławnej św. Marii Magdaleny (1982) i w kościele luterańskim Św. Trójcy w Warszawie (1989) – w obu świątyniach głosił homilie. Brał udział w różnych zagranicznych kontaktach ekumenicznych: w 1988 stał na czele delegacji Kościoła rzymskokatolickiego na obchody tysiąclecia chrztu Rusi w Moskwie i Kijowie, 1991 przyjmował w Warszawie delegację Episkopatu Kościoła luterańskiego ze Szwecji, w 1992 – Kościoła anglikańskiego i rzymskokatolickiego z Wielkiej Brytanii, w 1995 odwiedził siedzibę Światowej Rady Kościołów w Genewie. W styczniu 2000 uczestniczył w akcie podpisania deklaracji o wzajemnym uznaniu chrztu z Kościołami protestanckimi, starokatolickimi i prawosławnym, a w maju tego samego roku publicznie wyznał grzechy Kościoła w Polsce. W 2001 biskupi polscy pod jego przewodnictwem prosili o przebaczenie za zbrodnię dokonaną w 1941 na ludności żydowskiej w Jedwabnem.

Lit.: P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny*, Warszawa 1992, s. 67. – G. Polak, *Kto jest kim w Kościele*, Warszawa 1999, s. 98-99. – *Caritati in Iustitia. Dwadzieścia lat posługi prymasowskiej kardynała Józefa Glempa*, red. A. Wieczorek, Warszawa 2001. – *Leksykon Kościoła katolickiego w Polsce*, Warszawa 2003, s. 26.

**GOODALL Norman**, ur. 30 VIII 1896, Birmingham, zm. 1 I 1985, Oxford. Studia teologiczne odbył w Oxfordzie (Mansfield College). Londyńskie Towarzystwo Misyjne (LTM) z przyczyn zdrowotnych nie przyjęło go służby misyjnej. Został duchownym zboru kongregacyjnego w Londynie, w 1936 został jednak zatrudniony przez LTM jako sekretarz zagraniczny do spraw Indii. 1944-55 był sekretarzem Międzynarodowej Rady Misyjnej (MRM), 1955-61 – Komitetu Łączności między MRM a Światową Radą Kościołów (ŚRK). 1954 zostaje przewodniczącym Unii Kongregacjonalistów Anglii i Walii, 1960 przewodniczącym LTM, 1962 moderatorem Międzynarodowej Rady Kongregacyjnej. Jako doradca i członek sztabu uczestniczył w dwóch pierwszych Zgromadzeniach Ogólnych ŚRK (1948, 1954), jako sekretarz Komitetu Łączności konsekwentnie i cierpliwie doprowadził w 1961 do połączenia MRM z ŚRK. 1961-63 pełnił funkcję zastępcy sekretarza ge-



neralnego ŚRK. W sposób istotny przyczynił się także do połączenia kongregacjonalistów i reformowanych w Wielkiej Brytanii i na płaszczyźnie światowej. Jest autorem licznych publikacji, był zapraszany z wykładami gościnnymi na różne uczelnie (m.in. Selly Oak College, Birmingham; The Jesuit College, Heythrop).

**GÓRKA Leonard**, ur. 29 XI 1936, Cieszyn, członek Zgromadzenia Słowa Bożego (werbiści), duchowny, teolog i ekumenista. Studia teologiczne odbył w Wyższym Seminarium Misyjnym Księży Werbistów w Pieniężnie i w Nysie, 1963 święcenia kapłańskie, 1965-68 studia specjalistyczne z teologii dogmatyczno-porównawczej na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, 1968 wykłady z dogmatyki i ekumenizmu w Pieniężnie, 1973 pracownik naukowy KUL w Sekcji Teologii Porównawczej i Ekumenicznej, 1978 doktorat, 1983 adiunkt w nowoutworzonym Instytucie Ekumenicznym KUL, 2001 uzyskanie stopnia doktora habilitowanego, 2002 kierownik Katedry Teologii Ekumenicznej IE, 2005-2008 dyrektor IE KUL. Główne obszary jego badań naukowych to: eklezjologia i sakramentologia ekumeniczna, teologia jedności Kościoła i jedności chrześcijan, historia i teologia dekretu *Unitatis redintegratio* Soboru Watykańskiego II, historia ruchu ekumenicznego, ze szczególnym uwzględnieniem inicjatyw słowiańskich, zwłaszcza tradycji cyrylo-metodiańskiej i wyrosłych z niej Kongresów Welehradzkich (1907-1936). W tej ostatniej tematyce stał się uznanym autorytetem nie tylko w skali krajowej, ale i międzynarodowej. Wyniki swoich badań i przemyśleń zawarł w dwóch pracach: *Dziedzictwo Ojców. Ekumeniczny charakter tradycji welehradzkiej oraz Święty Cyryl i Metody a pojednanie. Słowiańskie dziedzictwo w służbie jedności i Kościołów* (Warszawa 2001). Przez wiele lat należał do wiernych uczestników sympozjów międzywyznaniowych organizowanych wspólnie przez Instytut Ekumeniczny KUL i Chrześcijańską Akademię Teologiczną w Warszawie. Jego wystąpienia, charakteryzujące się kompetencją i umiejętnością wczuwania się w sytuację partnera dialogu, spotykały się zawsze z pozytywnym odbiorem ze strony przedstawicieli Kościołów nierzymskokatolickich. Uczestniczył też wielokrotnie w międzynarodowych sympozjach ekumenicznych, m.in. brał udział w pracach Societas Oecumenica – międzynarodowej organizacji zrzeszającej badaczy ekumenizmu. W 2009 został laureatem Nagrody im. Św. Brata Alberta Adama Chmielowskiego za wybitne osiągnięcia na polu naukowym i dydaktycznym w dziedzinie zbliżenia ekumenicznego.

Lit.: *Różnić się w zgodzie. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Leonardowi Górcze SVD z okazji 40-lecia pracy naukowo-dydaktycznej (Pieniężno-Lublin 1968-2008)*, Lublin 2008. – K. Karski, *Profesor Leonard Górka – wierny sługa ruchu ekumenicznego*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 2010, z. 1 (66), s. 158-161.

**GRABSKA Stanisława**, ur. 30 III 1922, Lwów, zm. 13 XI 2008, Warszawa, teolog, biblistka, publicystka i działaczka katolicka; współorganizatorka (1956) i

działaczka Klubu Inteligencji Katolickiej w Warszawie (członek zarządu, wiceprezes, prezes); 1963-68 studia teologiczne na KUL, 1970-74 dalsze studia na Uniwersytecie Katolickim w Leuven, uwieńczone doktoratem z teologii (była pierwszą kobietą w historii tej uczelni, która uzyskała ten stopień). Uprawiała tzw. teologię opowiadającą, opartą na *Biblii*, podejmującą problemy człowieka i stawiającą pytania wobec współczesności; wniosła ogromny wkład w rozwój teologii i duchowości świeckich; współpracowała z „Tygodnikiem Powszechnym”, „Więzią” i „Znakiem”, popularyzując tematykę teologiczną; cieszyła się autorytetem wśród katolików świeckich, a także przedstawicieli innych wyznań, gdyż cała jej twórczość była przepełniona duchem ekumenicznym. Opublikowała m.in.: *Nadzieja, która jest wezwaniem* (1980), *Pacierz w Biblii zakorzeniony* (1983), *Człowiek wobec Trójcy Świętej* (1990).

Lit.: G. Polak, *Stanisława Grabska (1922-2008)*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 2009, z. 1 (64), s. 125-126.

**GRAHAM Billy (William) Franklin**, ur. 7 XI 1918, Charlotte (stan Karolina Pn.), amerykański kaznodzieja i pisarz, duchowny baptystyczny. Urodził się w rodzinie presbiteriańskiej, w wieku 16 lat przeżył nawrócenie, po studiach teologicznych w Florida Bible Institute został ordynowany 1939 na pastora w Południowej Konwencji Baptystów. Działalność ewangelizacyjna przyniosła mu ogromny rozgłos. Przemawiał w kilkudziesięciu krajach świata. Przez wiele lat grzmiał przeciwko „liberalizmowi, upadającej moralności”, przeciw groźbie komunizmu, który „jest wrogiem tego wszystkiego, co drogie dla Amerykanów – naszych szkół, naszego porządku społecznego, naszego Boga, naszej Biblii, naszych Kościołów, naszych rodzin”. Chciał stworzyć „chrześcijańską Amerykę”, gdyż wówczas naród w walce z komunizmem miałby Boga po swej stronie. Jeszcze w połowie lat 60. XX w. popierał wojnę w Wietnamie. Szczególnie bliskie więzi łączyły go z prezydentem Richardem Nixonem, którego w 1968 nazwał człowiekiem o wysokich zasadach moralnych. Afera Watergate, która zmusiła Nixona w 1974 do rezygnacji z prezydentury, była dla Grahama wielkim wstrząsem. Kilka lat później przyznał, że „pomieszał Królestwo Boże z amerykańskim stylem życia”. W 1982 na kongresie pokojowym w Moskwie stwierdził: „Wzywam przywódców wszystkich narodów, zwłaszcza wielkich mocarstw, do zaniechania wrogiej retoryki, póki nie wzrasta w klimacie nieufności”. W Polsce przebywał po raz pierwszy w 1978. Odwiedził wówczas Warszawę, Poznań, Kraków Katowice i Białystok, przemawiając w świątyniach i kaplicach różnych Kościołów (również w świątyniach katolickich). W 1981 Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie nadała mu honorowy doktorat w uznaniu niestrudzonej działalności mającej za cel odrodzenie człowieka, w służbie zbratania narodów i krzewienia wśród nich pokoju oraz za rozumienie spraw polskich.

**GREGORIOS PAULOS MAR, Paul Verghese**, ur. 9 VIII 1922, Tripunithura (stan Kerala), zm. 24 XI 1996, Delhi, metropolita Delhi w Kościele Syryjsko-Malankarskim w Indiach, teolog, działacz ekumeniczny; wszechstronnie wykształcony, studiował w Indiach, USA, Anglii i Niemczech; znawca stosunków międzynarodowych; 1955–57 pełnił funkcję sekretarza generalnego Prawosławnego Ruchu Studentów w Indiach; 1956–59 należał do grona osobistych doradców cesarza Etiopii Hajle Syllasje I; zastępca sekretarza generalnego (1962–67) i prezydent (1983–91) Światowej Rady Kościołów (ŚRK); obserwator z ramienia ŚRK na II Soborze Watykańskim (1962–65), 1965–75 członek Wspólnej Grupy Roboczej ŚRK i Kościoła rzymskokatolickiego, 1966 przewodniczący delegacji ŚRK w UNESCO, a 1979 — Światowej Konferencji ds. Wiary, Nauki i Przyszłości zwołanej przez ŚRK; reprezentował ŚRK na specjalnych sesjach Zgromadzenia Generalnego ONZ poświęconych rozbrojeniu (1983 i 1988); pełnił ważne funkcje w swoim Kościele w Indiach, m.in. członek Synodu Biskupów, sekretarz ds. stosunków międzykościelnych, dyrektor Seminarium Teologicznego w Kottayam i Centrum Prawosławnego w Delhi; w celu wyjaśnienia kwestii spornych organizował rozmowy teologiczne z przedstawicielami różnych Kościołów chrześcijańskich obecnych w Indiach, m.in. z katolikami i luteranami; najważniejsze publikacje: *The Gospel of the Kingdom* (1968), *The Human Presence* (1978), *Science for Sane Societies* (1980), *Cosmic Man* (1988).

**GROSCHÉ Robert**, ur. 7 VI 1888, Düren, zm. 21 V 1967, Kolonia, teolog katolicki, ekumenista. Od 1912 czynny jako duszpasterz, 1943 dziekan Kolonii, 1954 profesor honorowy teologii katolickiej na Uniwersytecie w Kolonii. W 1932 założył czasopismo „Catholica” poświęcone teologii kontrowersyjnej. Po pojawieniu się teologii dialektycznej Karola Bartha dostrzegł jako pierwszy, że teraz może nastąpić dialog ekumeniczny między teologami katolickimi i ewangelickimi, który też nastąpił. 1938 publikuje zbiór artykułów zatytułowany *Pilgernde Kirche* (Kościół pielgrzymujący) – określenie to weszło do słownictwa Soboru Watykańskiego II. W jego opublikowanym pośmiertnie komentarzu *Listu do Rzymian* (1975) widać, że już około 1940 rozważał ewangelicko-katolickie porozumienie w nauce o usprawiedliwieniu. W mariologii i kwestii papieskiej torował drogi do przewyciężenia kontrowersji.

**GROSS Jan**, ur. 25 IV 1938, Stargard Gdański, duchowny Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego. W 1960, po ukończeniu Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej, ordynowany na duchownego, 1960-62 praca duszpasterska na Mazurach (Dąbrówno, Lipowo, Glaznoty), 1963-1978 na Śląsku Cieszyńskim (Cieszyn, Golezów), 1978-2003 proboszcz parafii w Mikołowie (Górny Śląsk); 1980-90 konsenior diecezji katowickiej, od 1986 członek, 2003-2007 prezes Synodu Kościoła, 1990-2001 – radca Konsystorza. Od 1982 przez ponad ćwierć

wieku był przewodniczącym Śląskiego Oddziału Polskiej Rady Ekumenicznej, który pod jego kierownictwem stał się jednym z najbardziej aktywnych oddziałów regionalnych PRE, koordynując pracę ekumeniczną na terenach ówczesnych województw: katowickiego, bielskiego, opolskiego i częstochowskiego, a obecnie śląskiego i opolskiego. Współpracą na tym terenie obejmowała – i nadal obejmuje – nie tylko Kościoły członkowskie PRE, lecz również Kościół Rzymskokatolicki, Kościół Zielonoświątkowy i Wspólnotę Kościołów Chrystusowych. Dwukrotnie brał udział w spotkaniu ekumenicznym z papieżem Janem Pawłem II podczas jego trzeciej (1987) i czwartej (1991) wizyty w Polsce. Był członkiem Komisji Dialogu z Kościołem Ewangelicko-Methodystycznym – zakończonego postanowieniem o interkomunii oraz Komisji Dialogu z Kościołem Rzymskokatolickim w sprawie wzajemnego uznania sakramentu Chrztu św.

Lit.: G. Polak, *Ks. Jan Gross – w 65 rocznicę urodzin*, SiDE 2003, z. 2 (53), s. 172-176.

**GRUBB Kenneth**, ur. 9 IX 1900, Oxton (Anglia), zm. 3 VI 1980, świecki działacz Kościoła Anglikańskiego Anglii. Od 1946 uczestniczył w pracy ekumenicznej. Od 1929 w służbie misyjnej. Jako przewodniczący wydziału międzynarodowego Brytyjskiej Rady Kościołów (1945-56) brał udział w 1946 w zgromadzeniu konstytucyjnym Komisji Kościołów do Spraw Międzynarodowych, które powołało go na stanowisko przewodniczącego. Wraz z dyrektorem Frederickem Nolde rozwinął w ramach Światowej Rady Kościołów żywą działalność, której założeniem było, by głos Kościołów był słyszany w życiu publicznym i polityce. M.in. w tym celu angażował się osobiście w pracę różnych gremiów kulturalnych i kościelnych. Był brytyjskim delegatem na Zgromadzeniu Ogólnym UNESCO (1954), dyrektorem magazynu „The British Weekly”, przewodniczącym parlamentu świeckich Kościoła Anglii i in. Starał się jako laik służyć swojemu Kościołowi na wszystkich możliwie obszarach, swoją działalność ekumeniczną opisał w książce autobiograficznej *Crypts of Power* (1971).

**GRYNIAKOW Jerzy**, ur. 8 XI 1925, Włocławek, zm. 14 IX 1992, Essen, duchowny Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP, profesor i rektor Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie. Ukończył Wydział Teologii Ewangelickiej Uniwersytetu Warszawskiego, 1951 ordynowany na duchownego, wikariusz i administrator parafii w Piotrkowie i Zelowie, 1966-1991 proboszcz parafii w Piotrkowie, jednocześnie 1983-1987 administrator parafii w Tomaszowie Mazowieckim. Ogólnopolski duszpasterz młodzieżowy, przez wiele lat członek Synodu Kościoła i Konsystorza. Od 1970 pracownik naukowo-dydaktyczny ChAT, gdzie w 1971 uzyskał stopień doktora teologii za pracę *Dążenia ekumeniczne protestantyzmu polskiego od Traktatu warszawskiego 1767-68 do II wojny światowej*. Po uzyskaniu habilitacji (1975) mianowany docentem i kierownikiem Katedry Teologii Praktycznej; wykładał homiletykę i katechetykę. 1983 nominacja na profesora nadzwyczajnego,

1984-87 prorektor, 1987-1990 rektor ChAT. Był inicjatorem i uczestnikiem wielu sympozjów i konferencji krajowych oraz zagranicznych z dziedziny teologii praktycznej i ekumenicznej oraz kontaktów międzyuczelnianych, m.in. z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim, Akademią Teologii Katolickiej w Warszawie i Wydziałem Teologii Ewangelickiej Uniwersytetu w Bonn. W 1984 powołany na członka Rady Konsultacyjnej Instytutu Ekumenicznego KUL.

Lit.: W. Nast., *Ks. prof. dr hab. Jerzy Gryniakow 8.11.1925 – 14.9.1992*, „Rocznik Teologiczny ChAT” 1992 z. 2, s. 7-16.

**GRZEGORCZYK Andrzej**, ur. 22 VIII 1922, Warszawa, matematyk i filozof, specjalizujący się w logice, podstawach matematyki oraz matematycznych podstawach informatyki. Wieloletni członek Klubu Inteligencji Katolickiej w Warszawie, bliski przyjaciel prawosławnego teologa ks. Jerzego Klingera, autor pierwszego nadzwyczaj pozytywnego artykułu o wyznawcach mariawityzmu pt. *Nasi bracia mariawici*, zamieszczonego w 1965 na łamach katolickiego miesięcznika „Więź”.

**GULBINOWICZ Henryk Roman**, ur. 17 X 1923, Wilno, biskup rzymskokatolicki, 1970–1976 administrator wileński w Białymstoku, 1976–2004 arcybiskup metropolita wrocławski, 1985 kardynał prezbiter. W 1944 rozpoczął studia w Metropolitalnym Wyższym Seminarium Duchownym w Wilnie, przeniesionym w 1945 do Białegostoku, gdzie w 1950 otrzymał święcenia kapłańskie. W latach 1951–1955 kontynuował naukę na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, kończąc je doktoratem z teologii moralnej i etyki. Krótco po święceniach kapłańskich pracował jako wikariusz i prefekt szkół podstawowych w Szudziałowie (powiat Sokółka), a po studiach w Lublinie był duszpasterzem akademickim w Białymstoku. W 1959 przeniesiony do Olsztyna, gdzie był profesorem teologii moralnej i etyki w Wyższym Seminarium Duchownym „Hosianum”. W warmińskim seminarium pełnił szereg funkcji – prefekta studiów, wicerektora, wreszcie rektora. Powrócił do Białegostoku w 1970 po otrzymaniu nominacji biskupiej. Jako zwierzchnik administratury apostolskiej przeprowadził zmiany organizacyjne oraz powołał do życia Ośrodek Duszpastersko-Katechetyczny. Jako arcybiskup metropolita wrocławski przeprowadził pierwszy po wojnie synod diecezjalny (1985–91); członek watykańskich kongregacji: Ewangelizacji Narodów, Kościołów Wschodnich oraz ds. Duchowieństwa, a także Rady Stałej i Komisji ds. Ekumenizmu Episkopatu Polski. W 1974 zostaje pierwszym współprzewodniczącym nowopowołanej Komisji Mieszanej Episkopatu Polski i Polskiej Rady Ekumenicznej. We Wrocławiu rozwinął wzorcową współpracę z Kościołami członkowskimi PRE i Żydowską Gminą Wyznaniową.

Lit.: Jeremiasz bp, *Przyczynek do szkicu służby ekumenicznej Henryka kardynała Gulbinowicza*, „Biuletyn Ekumeniczny” 1995 nr 1, s. 37-53. – L. Wołosiuk, *A Kościół trwa. Rozmowy z kardynałem Gulbinowiczem*, Wrocław 2000.

## H

**HALIFAX Charles Lindley Wood**, ur. 7 VI 1839, Londyn, zm. 19 I 1934, Hickleton k. Doncaster, brytyjski świecki działacz Kościoła anglikańskiego, nurtu wysokokościelnego, szukającego zbliżenia z Kościołem rzymskokatolickim. W latach 1866-1919 i 1927-34 stał na czele English Church Union, stowarzyszenia dążącego do porozumienia z Rzymem. Ponieważ podjęcie jakiegokolwiek dialogu z brytyjskimi katolikami okazało się niemożliwe, przeto zwrócił się z propozycją rozmów do belgijskiego kardynała D.J. Merciera. Ten, po uprzedniej zgodzie Piusa XI, prowadził takie rozmowy w swojej siedzibie w Mechelen w latach 1921-26, o których był informowany na bieżąco arcybiskup Canterbury. Ten nieoficjalny dialog został przerwany po śmierci kard. Merciera.

**HANC Wojciech**, ur. 5 X 1941, Wilczyn (woj. konińskie), duchowny katolicki, profesor. 1959-65 studia filozoficzne i teologiczne w Wyższym Seminarium Duchownym we Włocławku, 1965 święcenia kapłańskie, 1965-66 wikariat w Lipnie, 1966-69 dalsze studia na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim (magisterium i licencjat na podstawie pracy „Podstawy ekumenizmu w dekreście Soboru Watykańskiego II *De oecumenismo*”), 1971 doktorat tamże (w oparciu o rozprawę „Teologiczne podstawy ekumenizmu w świetle współczesnej teologii katolickiej od Soboru Watykańskiego II”). Od 1970 wykładowca teologii dogmatycznej i ekumenizmu w Wyższym Seminarium Duchownym we Włocławku, 1992-2001 rektor tegoż Seminarium. 1983 członek Rady Konsultacyjnej Instytutu Ekumenicznego KUL. Od 1985 przewodniczący Sekcji Ekumenicznej



Księży Profesorów i Wykładowców przy Komisji Episkopatu ds. Nauki. 1989-94 członek Komisji Episkopatu ds. Ekumenizmu, 1996 konsultor Rady ds. Ekumenizmu Konferencji Episkopatu Polski. Od 1994 związał się z Akademią Teologii Katolickiej (obecnie Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego) w Warszawie, prowadząc tam od początku zajęcia z zakresu teologii ekumenicznej. W rozprawie habilitacyjnej (2003) zajął się „Ekumenicznym wymiarem sakramentów chrześcijańskiej inicjacji w świetle międzywyznaniowych dialogów doktrynalnych”. W 2004 został kierownikiem Katedry Teologii Ekumenicznej, rok później – kierownikiem Sekcji Teologii Ekumenicznej na Wydziale Teologicznym UKSW. W tym samym roku powołany przez rektora na stanowisko profesora nadzwyczajnego. Jego dorobek naukowy obejmuje ok. 250 pozycji drukowanych. We wszystkich jego publikacjach i głoszonych referatach widoczne jest wyraźne znamię ekumeniczne. „Jest ekumenistą nie tylko z wykształcenia, ale także z przekonania i serca”. Jako diecezjalny duszpasterz do spraw ekumenizmu przez wiele lat organizował w diecezji wrocławskiej Tygodnie Modlitw o Jedność Chrześcijan. Ma sporo przyjaciół pośród grona duchownych ewangelickich i prawosławnych.

Lit.: *Ekumenizm – teologia – kultura. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Wojciechowi Hancowi z okazji 65. rocznicy urodzin*, red. K. Konecki, Z. Pawlak, K. Rulka, Wrocław 2006.

**HANSELMANN Johannes**, ur. 9 III 1927, Ehingen/Ries (Niemcy), zm. 2 X 1999, Rotthalmünster (Niemcy). Teologię studiował w Niemczech i USA, 1975-1994 biskup Ewangelicko-Luterańskiego Kościoła Krajowego Bawarii. Człowiek pojednania między różnymi frakcjami kościelnymi, umożliwił kobietom w swoim Kościele ordynację na duchownego; 1978-87 wiceprezydent, 1987-80 prezydent Światowej Federacji Luterańskiej. Dzięki dobrym stosunkom z kard. Josephem Ratzingerem przyczynił się do przezwyciężenia ostatnich przeszkód w listopadzie 1998 na drodze do podpisania *Wspólnej deklaracji w sprawie nauki o usprawiedliwieniu*.

**HAUPTMAN Alfred**, ur. 21 II 1909, Łódź, zm. 17 XI 1985, Kolonia (RFN), duchowny Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, 1932 ordynacja na duchownego, 1932-39 wikariusz w polskiej parafii ewangelickiej w Łodzi, 1940-45 więzień obozów koncentracyjnych w Sachsenhausen i Dachau, 1945-1982 administrator i proboszcz parafii w Zabrze, 1950-1981 senior Diecezji Katowickiej, 1950-79 członek Synodu Kościoła. W 1948 zostaje przewodniczącym Okręgowej Rady Ekumenicznej na Górnym Śląsku, w okresie późniejszym stał przez wiele lat na czele oddziału PRE w Katowicach.

Lit.: *Ś.P. Ks. senior Alfred Hauptman*, „Kalendarz Ewangelicki 1987”, Warszawa 1986, s. 92-96.



**HAUSE Jan**, ur. 8 II 1934, Kraków, zm. 11 VI 2009, Warszawa, duchowny Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, ekumenista, naczelny kapelan wojskowy. 1957-61 studia teologiczne w Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie, 1961 ordynacja na duchownego, potem praca duszpasterska w różnych parafiach (Kraków, Karpacz, Włocławek, Płock, Radom, Lublin, Kielce, Węgrów, Żyrardów), 1975-99 dyrektor biblioteki ChAT, 1995-99 Naczelny Kapelan Ewangelickiego Duszpasterstwa Wojskowego, przewodniczący warszawskich oddziałów Polskiej Rady Ekumenicznej (od momentu powstania w lutym 1994) i Polskiego Towarzystwa Ewangelickiego. W swej wieloletniej działalności dał się poznać jako zaangażowany ekumenista, głoszący kazania i pogadanki podczas różnych nabożeństw, konferencji i spotkań międzywyznaniowych.

Lit.: G. Polak, *Ks. Jan Hause – w 60. rocznicę urodzin*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1994, z. 1 (33), s. 123-124. – S. Pawłowski, *Śp. Ks. Jan Hause (1934-2009)*, „Biuletyn Ekumeniczny” 2009 nr 1-4, s. 184-185.

**HAYWARD Victor K.W.**, ur. 1908, Londyn, zm. IV 1988, duchowny baptystryczny z Wielkiej Brytanii, misjonarz, ekumenista. Od 1934 pracował jako misjonarz w Chinach, 1951-59 był sekretarzem zagranicznym Baptystycznego Towarzystwa Misyjnego, 1959 podejmuje pracę w Światowej Radzie Kościołów (ŚRK) jako sekretarz Wydziału Studiów Misyjnych, 1969 zostaje zastępcą sekretarza generalnego ŚRK odpowiedzialnym za relacje z krajowymi i regionalnymi radami chrześcijańskimi i ekumenicznymi. W 1971 zwołał w Genewie I Światową Konsultację Rad Ekumenicznych, na którą przybyli przedstawiciele 66 rad krajowych.

**HEILER Friedrich**, ur. 30 I 1892, Monachium, zm. 28 IV 1967, tamże. Studiował religioznawstwo, filozofię i teologię katolicką w Monachium, 1920-60 był profesorem religioznawstwa porównawczego i filozofii religii w Marburgu. Pod wpływem abpa Natana Söderbloma w latach 20. XX w. uczestniczył aktywnie osobiście i publicystycznie w ruchu ekumenicznym. Poczynał się do łączności z światem katolickiego modernizmu i krytyczną teologią protestancką, jednocześnie był przywiązany do starych tradycji liturgicznych, wszystkie te elementy starał się godzić ze sobą w ramach „ewangelijnej katolickości”. W tym celu w 1929 powołał do życia Stowarzyszenie Wysokokościelne. Choć pod wpływem Söderbloma w 1919 konwertował do Kościoła luteranckiego, znajdował swoją właściwe miejsce pomiędzy konfesjami. Takie podejście oddalało go od głównego nurtu ruchu ekumenicznego, który mimo to zawdzięcza mu wiele ważnych impulsów.

Lit.: S. J. Koza, *Friedrich Heiler – teolog ekumenicznego otwarcia*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1993, z. 1 (31), s. 115-122.

**HENRIOD Henri-Louis**, ur. 2 XII 1887, zm. 1970, duchowny reformowany z Szwajcarii, teologię studiował w Neuchâtel i Marburgu, 1920-1931 sekretarz ge-

neralny Światowego Związku Studentów Chrześcijańskich, 1932-38 sekretarz generalny Światowego Związku Krzewienia Przyjaźni między Narodami za pośrednictwem Kościołów i Rady Ekumenicznej Chrześcijaństwa Praktycznego, 1946-1951 sekretarz Instytutu Ekumenicznego Światowej Rady Kościołów w Bossey k. Genewy, potem pastor w Neuchâtel i prezydent Szwajcarskiego Towarzystwa Biblijnego.

**HERZOG Eduard**, ur. 1 VIII 1841, Schongau (kanton Lucerna, Szwajcaria), zm. 26 III 1924, Olten, pierwszy biskup starokatolicki Szwajcarii. Teologię studiował w Lucernie, Tybindze, Fryburgu Bryzgowijskim i Bonn. W 1868 zostaje profesorem egzegezy w katolickim seminarium duchownym w Lucernie. W 1870 protestuje przeciw uchwaleniu dogmatów papieskich przez Sobór Watykański I i przystępuje do ruchu starokatolickiego. 1874 zostaje profesorem Nowego Testamentu na nowo utworzonym wydziale teologii starokatolickiej Uniwersytetu w Bernie. 1875 uczestniczy w drugiej bońskiej konferencji unijnej, 1876 zostaje wybrany biskupem Kościoła Chrześcijańskokatolickiego (Starokatolickiego) Szwajcarii. 1889 wnosi istotny wkład w utworzenie Unii Utrechckiej Kościołów Starokatolickich. Inicjował zbliżenie z Kościołem anglikańskim (1883 pierwsza wspólna Eucharystia), 1895 i 1920 publikuje listy pasterskie w sprawie jedności. 1920 przewodniczy konferencji przygotowawczej Ruchu Wiara i Ustrój Kościoła w Genewie.

**HILD Helmut**, ur. 23 V 1921, Weinbach k. Wielburg/Lahn, zm. 11 IX 1999, Darmstadt. Lata drugiej wojny światowej spędził jako żołnierz na froncie, w 1946 rozpoczął studium teologii ewangelickiej w Marburgu, 1951 ordynowany na duchownego, 1969-85 prezydent Kościoła Ewangelickiego Hesji-Nassau, 1973-85 wiceprzewodniczący Rady Kościoła Ewangelickiego w Niemczech (EKD). 1971 kieruje pierwszą delegacją swojego Kościoła, która na zaproszenie Polskiej Rady Ekumenicznej (PRE) składa oficjalną wizytę w Polsce. 1973 stoi na czele delegacji EKD wizytującej nasz kraj. 1974 główny inicjator powołania Komisji Kontaktów PRE i EKD. 1977 z jego inicjatywy powstaje Fundacja „Znaki nadziei”, wspierająca przez wiele lat byłych więźniów obozów koncentracyjnych w Polsce. Za zasługi na polu współpracy polsko-niemieckiej otrzymał w 1974 honorowy doktorat Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej.

**HLADOWSKI Władysław**, ur. 2 V 1913, Kuszelewo k. Nowogródka, zm. 22 IX 2004, Drohiczyn. 1932 rozpoczęcie studiów w Wyższym Seminarium Duchownym w Pińsku, 1938 święcenia kapłańskie, wychowawca w Gimnazjum Biskupim w Drohiczynie, 1939-46 praca duszpasterska w parafiach Dziadkowice i Hajnówka, 1948 magisterium na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Warszawskiego, 1951 doktorat na podstawie rozprawy: „Początki chrześcijaństwa według

egzystencjalnej interpretacji R. Bultmanna”, 1957-88 rektor Wyższego Seminarium Duchownego w Drohiczynie, jednocześnie wykłada tam dogmatykę, religioznawstwo, metodologię i zagadnienia ekumeniczne; 1970 habilitacja w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. Referent diecezjalny ds. ekumenizmu, 1967 członek Komisji Episkopatu ds. Ekumenizmu; 1974 członek Komisji Mieszanej, 1977 przewodniczący Podkomisji ds. Dialogu Polskiej Rady Ekumenicznej i Komisji Episkopatu ds. Ekumenizmu. Przewodniczył przez kilkanaście lat Sekcji Ekumenicznej Profesorów. Organizował bilateralne dialogi między Kościołem katolickim i Kościołami zrzeszonymi w PRE na temat wzajemnego uznania sakramentu chrztu. Organizował Tygodnie Modlitw w Seminarium i w parafii Drohiczyn oraz na terenie diecezji; zapraszał wybitnych ekumenistów z kazaniem. Dbał, by w Drohiczynie nabożeństwa odbywały się wspólnie z prawosławnymi tak w kościele, jak w cerkwi. Miał spotkania z młodzieżą prawosławną w ramach katechizacji prowadzonej przez duszpasterzy prawosławnych. W Seminarium odbyło się kilka spotkań z duchownymi prawosławnymi. Dwukrotnie uczestniczył w rekolekcjach wspólnie z luteranami z NRD.

Lit.: G. Polak, *Ks. rektor Władysław Hładowski – w 75. rocznicę urodzin*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1989, z. 1 (25), s. 106-108. – K. Karski, *Senior polskich ekumenistów [w 75 rocznicę urodzin i 50-lecie kapłaństwa ks. prof. Władysława Hładowskiego]*, „Studia Teologiczne”, Białystok-Drohiczyn-Łomża 1990 nr 8, s. 45-47.

**HOEKENDIJK Johannes Christiaan**, ur. 3 V 1912, Garut (Jawa), zm. 25 VI 1975, Long Island (USA), holenderski teolog protestancki, misjolog i ekumenista. 1947-49 sekretarz Holenderskiej Rady Misyjnej, 1949-52 sekretarz do spraw ewangelizacji w Światowej Radzie Kościołów, 1953-65 profesor Uniwersytetu w Utrechcie, 1965-75 profesor w Union Theological Seminary w Nowym Jorku. Głosił, że „Kościół, który wie, że (...) podstawą jego egzystencji (...) jest zwiastowanie królestwa ekumenii, nie uprawia misji, lecz sam staje się misją (...) Toteż Kościół nie uprawiający misji traci sens swojego istnienia. Bowiem Kościół jest tylko wówczas i tylko na tyle prawdziwym Kościołem, gdy w pełni podporządkowuje się działaniu Bożemu w ekumenii”. „Ekumenia” rozumiana jest tutaj jako słowo wymienne ze słowem „świat”, zadanie jedności Kościoła zostało potraktowane jako część szerszej misji Kościoła wobec świata, jednocześnie ograniczeniu uległo tradycyjne pietystyczne i kościelne rozumienie misji. Jego teologia wywarła istotny wpływ na ekumeniczne studium dotyczące struktur wspólnot misyjnych (1961) i na profil Światowej Konferencji Misyjnej w Bangkoku (1972-73).

**HOFFMAN Kazimierz**, ur. 1930, zm. 1975, duchowny katolicki, wykładowca na Wydziale Teologicznym Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, w latach 60. XX w. ogromnie zaangażowany ekumenicznie, pierwszy w środo-

wisku katolickim w Polsce pisał o Lutrze inaczej, m.in. na łamach „Tygodnika Powszechnego”.

**HROMADKA Josef Lukl**, ur. 8 VI 1889, Hodslavice (Morawy), zm. 26 XII 1969, Praga, teolog ewangelicki, ekumenista; pionier dialogu chrześcijańsko-marksistowskiego. Studiował teologię w Wiedniu, Bazylei, Heidelbergu i Aberdeen (1907–12). Po ordynacji na duchownego (1912) podjął pracę duszpasterską we Vsetině na Morawach, później w Pradze i Sónové, jednocześnie studiował filozofię; 1920 powołany na profesora nowo założonej uczelni protestanckiej im. J. Husa w Pradze. Zdecydowany przeciwnik nazizmu, opuścił Czechosłowację po inwazji niemieckiej 1938 i udał się do USA, gdzie do 1947 wykładał apologetykę i etykę w Princeton Theological Seminary. Po powrocie do kraju profesor i dziekan Wydziału Teologii Ewangelickiej im. J.A. Komeńskiego w Pradze (do 1966). Poglądy Hromadki ukształtowały się pod wpływem myśli filozoficznej T.G. Masaryka (pierwszy prezydent Czechosłowacji) i teologa E. Troeltscha. Interesowała go rola Kościoła i religii w zeświecczonym świecie. W swych publikacjach, ogłaszanych na długo przed Soborem Watykańskim II, próbował przewyciężyć stereotypy w poglądach protestantów czeskich na katolicyzm rzymski. W celu lepszego zrozumienia prawosławia nauczył się języka rosyjskiego, by móc czytać w oryginale dzieła literackie i teologiczne. W swoim kraju należał do pionierów ruchu ekumenicznego; przyczynił się do zjednoczenia luteran i reformowanych w Kościele Ewangelickim Braci Czeskich (1918), a także do powstania Unii Kościołów Ewangelickich w Czechosłowacji (1926). Przed II wojną światową uczestniczył w międzynarodowych konferencjach ekumenicznych. W Amsterdamie, podczas zgromadzenia powołującego do życia Światową Radę Kościołów (1948), miała miejsce jego słynna polemika z amerykańskim prezbiterianinem J.F. Dullesem (późniejszy sekretarz stanu rządu USA), w której Hromadka bronił rewolucji socjalistycznej; był przekonany, że „zachodnia cywilizacja” wyczerpała swoje możliwości i że socjalizm stworzy nowe społeczeństwo „wolne od żądzy zysku i materialnej tyranii”. W 1957 przyczynił się do utworzenia Chrześcijańskiej Konferencji Pokojowej, która stała się miejscem spotkań teologów Wschodu i Zachodu, zaniepokojonych groźbą wybuchu konfliktu nuklearnego; niemal do samej śmierci pełnił funkcję prezydenta tej organizacji. Uważał, że nieustępliwy antykomunizm może doprowadzić do katastrofy, toteż poświęcał wiele uwagi sprawie dialogu chrześcijańsko-marksistowskiego. Po inwazji wojsk Układu Warszawskiego na Czechosłowację (1968), która położyła kres „praskiej wiośnie” i nadziei na zbudowanie „socjalizmu o ludzkim obliczu”, oskarżył rząd ZSRR o zdyskredytowanie w oczach społeczeństwa moralnego przesłania socjalizmu i komunizmu. Najważniejsze prace: *Doom and Resurrection* (1945, wyd. pol. *Śmierć i zmartwychwstanie* 1968), *Theology between Yesterday and Tomorrow* (1957), *Das Evangelium für Atheisten* (1960), *Kirche und Theologie im Umbruch der Gegen-*

wart (1961), *Thoughts of a Czech Pastor* (1970), *Mein Leben zwischen Ost und West* (1971).

Lit.: K. Karski, *Józef Lukl Hromadka (W piątą rocznicę zgonu)*, „Jednota” 1974 nr 12, s. 7-8.

**HRYNIEWICZ Waclaw**, ur. 23 VII 1936, Łomazy k. Białej Podlaskiej, teolog katolicki, członek Zgromadzenia Misjonarzy Oblatów, profesor, ekumenista, znawca teologii prawosławnej. Całe swoje życie naukowe związał z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim. W 1966 obronił rozprawę doktorską, po czym odbył dwuletnie badania naukowe w Louvain, Paryżu, Londynie i Rzymie, które zaowocowały rozprawą habilitacyjną pt. „Rola tradycji w interpretacji teologicznej. Analiza współczesnych poglądów dogmatyczno-ekumenicznych”, obronioną w 1974. Rok później otrzymuje nominację na docenta, w 1984 tytuł profesora nadzwyczajnego, w 1992 – profesora zwyczajnego. W latach 1975-83 kieruje Sekcją Teologii Porównawczej i Ekumenicznej Wydziału Teologicznego KUL, po jej przekształceniu w Instytut Ekumeniczny (1983) zostaje kierownikiem Katedry Teologii Prawosławnej oraz zastępcą dyrektora IE. W latach 1997-2005 pełnił funkcję dyrektora IE. Był przez wiele lat współpracownikiem różnych gremiów ekumenicznych w kraju i za granicą: 1979-84 konsultorem watykańskiego Sekretariatu ds. Jedności Chrześcijan, 1980–92 i ponownie od 1995 członkiem Międzynarodowej Komisji ds. Dialogu Teologicznego między Kościołem Rzymskokatolickim i Kościołem Prawosławnym; od 1988 członkiem Societas Oecumenica (European Society for Ecumenical Research); od 1995 współpracownikiem Fundacji Pro Oriente; 1989–94 członkiem Komisji Episkopatu Polski ds. Ekumenizmu. W latach 1998-2000 był członkiem powołanego przez Konferencję Kościołów Europejskich i Radę Konferencji Episkopatów Europy zespołu ekumenicznego, który opracował Kartę Ekumeniczną – dokument zawierający wytyczne dla wzrastającej współpracy między Kościołami w Europie; Kościoły europejskie przyjęły go w 2001 w Strasburgu. Jako zastępca a następnie dyrektor Instytutu Ekumenicznego KUL był organizatorem lub współorganizatorem licznych sympozjów naukowych – krajowych i międzynarodowych – o charakterze ekumenicznym. Włączał się też aktywnie – jako współorganizator – do sympozjów międzywyznaniowych, które odbywały się na terenie Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej. Jego dorobek naukowy obejmuje ponad 850 pozycji, w tym 25 książek. W całym dorobku szczególną pozycję zajmuje jego trylogia paschalna: *Chrystus – nasza Pascha* (1983), *Nasza Pascha z Chrystusem* (1987), *Pascha Chrystusa w dziejach człowieka i wszechświata* (1991), której poświęcił 10 lat życia. W dziewięciu książkach podejmuje tematykę, którą można ująć hasłowo jako „Chrześcijaństwo i nadzieja powszechnego zbawienia”. Ten krąg tematyczny wzbudza największe zainteresowanie czytelnicze, lecz jednocześnie staje się przedmiotem ostrych polemik. Zainteresowaniu prawosławiem dał wyraz z jednej strony w studiach starosłowiańskich, z drugiej zaś w bieżącym opisie dialogu katolicko-pra-

wosławnego: *Kościół siostrzane. Dialog katolicko-prawosławny 1980-1991* (Warszawa 1993). Był też redaktorem ośmiu publikacji zbiorowych dotyczących tematyki ekumenizmu, w tym obszernego podręcznika *Ku chrześcijaństwu jutra. Wprowadzenie do ekumenizmu* (1996). Jako szczery i zaangażowany ekumenista posiadał umiejętność wczuwania się w sposób myślenia i argumentowania członków innych Kościołów. Charakteryzująca go empatia sprawia, że nie waha się przed podjęciem krytyki najwyższych władz własnego Kościoła za zbyt arbitralne – w jego opinii – wyrokowanie o statusie eklezjalnym innych Kościołów. Jako „budowniczy mostów” między ludźmi wiary i wątpiącymi, Kościołami Wschodu i Zachodu, został wyróżniony honorowym doktoratem Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie (2009).

Lit.: *Instaurare omnia in Christo. O zbawieniu, teologii, dialogu i nadziei. Wacławowi Hryniewiczowi OMI w 70. rocznicę urodzin*, Lublin 2006. – A. Boniecki, *Kongregacja myśli* (spór o Wacława Hryniewicza z Kongregacją Nauki Wiary), „Tygodnik Powszechny” nr 39 z 28.IX.2008. – K. Karski, *Profesor Wacław Hryniewicz – ekumenista spolegliwy i odważny*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 2009 z. 2 (65), s. 181-187.

**HUME George Basil**, ur. 2 III 1923, Newcastle upon Tyne, zm. 17 VI 1999, Londyn, angielski duchowny katolicki, arcybiskup Westminsteru, przewodniczący Konferencji Biskupów Anglii i Walii, kardynał, benedyktyn, ekumenista. 1941 wstępuje do zakonu benedyktynów i przyjmuje imię Basil, studia teologiczne odbywa w opactwie Amleforth, Oxfordzie i na Uniwersytecie we Fryburgu Szwajcarskim, 1950 święcenia kapłańskie, 1953-63 nauczyciel w koledżu klasztoru w Ampleforth, 1963 wybrany opatem tegoż klasztoru, 1976 mianowany arcybiskupem Westminsteru oraz prymasem Anglii i Walii, w tym samym roku podniesiony do godności kardynała. Był zaangażowanym ekumenistą. Jako przewodniczący Rady Konferencji Episkopatów Europy (1979-86) rozwinął ścisłą współpracę z Konferencją Kościołów Europejskich.



**I**

**IAKOVOS, Demetrios Coucouzis**, ur. 29 VII 1911, wyspa Imvros (Turcja), zm. 10 IV 2005, Stamford (Connecticut, USA). W 1934, po ukończeniu Akademii Teologicznej na wyspie Chalki, przyjmuje święcenia diakonackie i składa śluby zakonne, wyjeżdża do USA, gdzie u boku późniejszego patriarchy ekumenicznego Atenagorasa I posługuje jako diakon, 1940 wyświęcony na kapłana, 1954 otrzymuje sakrę biskupią i jest przez cztery lata osobistym reprezentantem patriarchy Atenagorasa I w siedzibie Światowej Radzie Kościołów (ŚRK) w Genewie. 1959-1996 duchowny zwierzchnik w randze arcybiskupa Greckiej Prawosławnej Archidiecezji w Ameryce, 1961-68 jeden z prezydentów ŚRK. Był pierwszym grecko-prawosławnym arcybiskupem, który w 1959 spotkał się z papieżem Janem XXIII. W USA nawiązał dialog z Kościołami: rzymskokatolickim, anglikańskim, luterzańskim i baptystycznym, a także zapoczątkował rozmowy z wyznawcami judaizmu. Jego wysiłek na rzecz zacieśnienia więzi pomiędzy jurysdykcjami poszczególnych Kościołów prawosławnych doprowadził do powołania Stałej Konferencji Prawosławnych Kanonicznych Biskupów Ameryki Północnej. Angażował się w walkę na rzecz obrony praw człowieka i obywatela, m.in. wspierał aktywnie ruch praw obywatelskich pod przewodnictwem pastora Martin Luther Kinga, opowiadał się przeciw gwałceniu wolności religijnej, otwarcie krytykował wojnę w Wietnamie, popierał prawo Izraelczyków do pokoju i bezpiecznych granic, jednocześnie wzywał do zrozumienia żądań Palestyńczyków.



**INDRZEJCZYK Roman**, ur. 13 XI 1931, Żychlin, zm. 10 IV 2010, Smoleńsk, prezbiter rzymskokatolicki, kapelan Prezydenta RP i rektor kaplic prezydenckich w latach 2005–2010. 1956 przyjął święcenia kapłańskie, pracował w różnych parafiach warszawskich i podwarszawskich, 1964–1986 był proboszczem parafii św. Edwarda w Pruszkowie oraz duszpasterzem szpitala psychiatrycznego w Tworkach, 1986–2004 proboszczem parafii Dzieciątka Jezus na warszawskim Żoliborzu. W parafii tej, jako jedyny proboszcz w Polsce, organizował wspólne modlitwy chrześcijan i Żydów z okazji żydowskiego święta Simchat Tora (radość Tory); przy tej okazji przy ołtarzu stawał i przemawiał przedstawiciel religii mojżeszowej. Organizował też nabożeństwa ekumeniczne z udziałem duchowieństwa i wiernych z różnych Kościołów. Kilka razy przystąpił do Stołu Pańskiego w kościele ewangelickim, za co miał nieprzyjemności w swoim macierzystym Kościele. Wiele wskazuje na to, że pod jego wpływem prezydent Lech Kaczyński odwiedził warszawską synagogę, a także prawosławną katedrę św. Marii Magdaleny w Warszawie. W kaplicy prezydenta RP odbywały się też nabożeństwa ekumeniczne, m.in. z grekokatolickimi i prawosławnymi biskupami z Polski i Ukrainy.

Lit.: G. Polak, *Trzej tragicznie zmarli ekumeniści*, SiDE 2010 z. 2 (67), s. 142-146.

**ISERLOH Erwin**, ur. 15 V 1915, Duisburg, zm. 14 IV 1996, Münster (Westfalia), wybitny katolicki historyk Kościoła i ekumenista. 1940 święcenia kapłańskie, 1947-1950 kontynuacja studiów w Rzymie, 1951-53 docent prywatny w Bonn, 1954-64 profesor historii Kościoła w Trewirze, 1964-1983 kierownik katedry średniowiecznej i nowszej historii Kościoła na Wydziale Teologii Katolickiej Uniwersytetu w Münster, członek Rady Naukowej Instytutu J.M. Möhlera w Paderborn, uznany autorytet w dziedzinie badań nad Lutrem. W latach 60. XX w. sensację wywołało jego twierdzenie, że fakt przybicia też przez Lutra na drzwiach kościoła zamkowego w Wittenberdze 31 października 1517 w formie przekazanej przez tradycję nie miał miejsca. Jako dobry znawca życia i dzieła Marcina Lutra nie kwestionował jednak autentyczności 95 tez. Jego publikacje dotyczące Reformacji XVI w. są przeniknięte głębokim duchem ekumenizmu.

**J**

**JABŁOŃSKI Michał Remigiusz Maria Ludwik**, ur. 19 XII 1950, Niesułków k. Łodzi, biskup naczelny Kościoła Starokatolickiego Mariawitów w RP. W 1972, po ukończeniu Seminarium Duchownego w Płocku i studiów w Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie, przyjmuje święcenia kapłańskie. Był duszpasterzem w kilku parafiach (Dobra, Łódź, Pabianice, Piątek, Wiśniew, Zgierz). W 1995 otrzymuje sakrę biskupią i staje na czele diecezji lubelsko-podlaskiej, w latach 1997-2007 zostaje ordynariuszem diecezji śląsko-łódzkiej. W 2007 Kapituła Zgromadzenia Mariawitów wybiera go zwierzchnikiem Kościoła; jednocześnie zostaje ordynariuszem diecezji warszawsko-płockiej. Od 2011 roku jest dodatkowo biskupem diecezji lubelsko-podlaskiej. W przeszłości był wiceprzewodniczącym oddziału łódzkiego Polskiej Rady Ekumenicznej, jako zwierzchnik Kościoła wchodzi w skład Prezydium PRE. 1997-2011 członek, a następnie współprzewodniczący Komisji ds. Dialogu Teologicznego między Kościołem Starokatolickim Mariawitów a Kościołem Rzymskokatolickim.

Lit.: G. Polak, *Kto jest kim w Kościele*, Warszawa 1999, s. 478.

**JAEGER Lorenz**, ur. 23 IX 1892, Halle/Saale, zm. 1 IV 1975, Paderborn, pionier ruchu ekumenicznego w Kościele rzymskokatolickim. Teologię studiował w Paderborn i Monachium, 1922 święcenia kapłańskie, 1941 sakra biskupia i powołanie na arcybiskupa Paderborn, 1942 przedstawia Konferencji Biskupów szczegółowe stanowisko wobec ruchu ekumenicznego proponując utworzenie Seminarium Ekumenicznego. 1943 staje na czele utworzonego przez Konferencję

Biskupów Niemieckich Referatu ds. Ponownego Zjednoczenia we Wierze. 1946 powstaje Komitet Ewangelicko-Katolicki ds. Ekumenizmu, kierowany przez Jaegera i biskupa ewangelickiego Wilhelma Stählina. Podczas dorocznych posiedzeń Komitetu dyskutowano ważne kontrowersyjne problemy teologiczne. Także z inicjatywy Jaegera powstał w 1957 Instytut im. J.A. Möhlera w Paderborn, który zajął się studiami nad ekumenizmem i protestantyzmem. Przyczynił się w istotny sposób do utworzenia watykańskiego Sekretariatu ds. Jedności Chrześcijan, którego był członkiem od samego początku. Uczestniczył aktywnie w przygotowaniach do Soboru, szerzył w Kurii Rzymskiej rzeczową informację na temat protestantyzmu, w styczniu 1965 powołany do kolegium kardynalskiego.

**JAN XXIII, Angelo Giuseppe Roncalli**, ur. 25 XI 1881, Sotto il Monte k. Bergamo, zm. 3 VI 1963, Rzym, papież w latach 1958-1963, zwołał Sobór Watykański II, krzewił *aggiornamento*, tj. odnowę Kościoła, otworzył Kościół na ekumenizm i świat. 1904 święcenia kapłańskie, od 1925 przez blisko 25 lat w służbie dyplomatycznej w Bułgarii, Turcji i Grecji. W okresie tym nawiązał żywe stosunki z prawosławiem. 1944 nuncjusz w Paryżu – utrzymywał intensywne kontakty z przedstawicielami protestantyzmu francuskiego. 1952 otrzymuje kapelusze kardynalski, 1953 patriarchą Wenecji, 28 X 1958 konklawe wybiera go papieżem. Z powodu zaawansowanego wieku był traktowany początkowo jako „papież przejściowy”, ale wkrótce wzbudził podziw całego świata. Udało mu się wprowadzić Kościół katolicki w nową epokę. Od początku swego pontyfikatu wyrażał zdecydowaną wolę działania na rzecz jedności chrześcijaństwa i odnowy Kościoła „w głowie i członkach” w świetle świadectwa biblijnego („*aggiornamento*”) W przemówieniu do kardynałów 25 I 1959 zapowiedział niespodziewanie zwołanie Soboru, a w encyklice „*Ad Petri cathedra*” (29 VI 1959) wyszczególnił motywy przewodnie tego zgromadzenia kościelnego – prawda, jedność, pokój, miłość. Sobór w jego rozumieniu miał służyć sprawie ponownego zjednoczenia z „braćmi odłączonymi”. W ramach przygotowań do Soboru w 1960 utworzył Sekretariat do Spraw Jedności Chrześcijan. 11 X 1962 dokonał otwarcia pierwszej sesji Soboru. Drugiej sesji nie dożył. Przełomowe znaczenie miały też dwie jego encykliki: „*Mater et Magistra*” (1961) i „*Pacem in terris*” (1963).

**JAN PAWEŁ II, Karol Józef Wojtyła**, ur. 18 V 1920, Wadowice, zm. 2 IV 2005, Watykan. Polski biskup rzymskokatolicki, arcybiskup krakowski, kardynał, papież. 1946 święcenia kapłańskie, 1958 – biskup pomocniczy archidiecezji krakowskiej, 1964 – arcybiskup metropolita krakowski, 1967 – kardynał, 16 X 1978 – wybrany 264. papieżem w dziejach Kościoła rzymskokatolickiego. Uczestniczył we wszystkich czterech sesjach Soboru Watykańskiego II (1962-65), należąc do najaktywniejszych ojców soborowych. Wniósł istotny wkład do sformułowań dotyczących wolności religijnej. Brał też udział w pierwszych pięciu Synodach Bi-

skupów w Rzymie; ich członkowie wybierali go nieustannie reprezentantem europejskim w Komitecie przygotowującym obrady. Po przeszło 400 latach został pierwszym nie-Włochem wybranym na najwyższy urząd w Kościele rzymskokatolickim. Jako papież cechował się niezwykle dynamicznym. Już w przemówieniu do delegacji Kościołów nierzyskokatolickich, które wzięły udział w uroczystości rozpoczęcia pontyfikatu, oświadczył, że ma zdecydowaną wolę kroczyć na przód po drodze jedności, w duchu soborowym, idąc za przykładem swoich poprzedników. Przywiązywał dużą wagę do bezpośrednich kontaktów z ludźmi różnych wyznań i światopoglądów. W swoich licznych podróżach (odbył ich 104) spotykał się z reguły z przedstawicielami Kościołów nierzyskokatolickich i reprezentantami innych religii w danym kraju. Był pierwszym papieżem, który przekroczył nie tylko próg świątyni protestanckiej, lecz również synagogi i meczetu. W swoich wystąpieniach był orędownikiem szeroko rozumianych praw ludzkich, których nieodzownym składnikiem jest wolność religijna i swoboda głoszenia poglądów politycznych i społecznych. Wśród badaczy najnowszych dziejów Europy Środkowo-Wschodniej istnieje dosyć zgodna opinia, iż jego pielgrzymki do Polski wywarły istotny wpływ na załamanie się reżimu komunistycznego nie tylko w tym, ale i w sąsiednich krajach. Publiczne deklaracje, listy, encykliki oraz podróże po całym świecie sprawiły, że sprawowany przezeń urząd uzyskał nowy, uniwersalny profil, który został przeniesiony na cały Kościół rzymskokatolicki. Był daleki od tego, aby przeprowadzić nową interpretację prymatu biskupa Rzymu, nieomylności papieskiej, nie wahał się również przed zaangażowaniem swego autorytetu, aby umocnić i potwierdzić historyczną tożsamość Kościoła rzymskokatolickiego. Ekspozował kult i pobożność maryjną, chociaż zdawał sobie sprawę, że przez to komplikuje osiągnięcie postępów w dialogu z protestantami różnych kierunków. Dbałość o zachowanie historycznej tożsamości Kościoła była też powodem, że przywołał na wszczęcie procesów dyscyplinarnych wobec kilkunastu teologów katolickich (głoszących zbyt śmiało poglądy zwłaszcza w zagadnieniach etyki seksualnej lub reprezentujących lewicującą teologię wyzwolenia w Ameryce Łacińskiej). Mimo ekumenicznej otwartości w swoich wypowiedziach nigdy nie wykraczał poza to, co w swoim czasie zostało ustalone na Soborze. Był zdecydowanym obrońcą bezżenności duchownych i przeciwnikiem dopuszczenia kobiet do kapłaństwa. Mimo kontrowersyjnych ocen pontyfikatu jego osoba i działalność fascynowała wielu obserwatorów również spoza kręgów Kościoła katolickiego. W pewnym sensie próbą bilansu ponadtrzydziestoletniej aktywności Kościoła rzymskokatolickiego na niwie ekumenicznej była encyklika *Ut unum sint* (1995). Papież stwierdził w niej jednoznacznie, że „Kościół katolicki wszedł nieodwołalnie na drogę ekumenicznych poszukiwań” (nr 9). Jednocześnie – ku rozczarowaniu szerokich środowisk Kościołów protestanckich – powtórzył niemal dosłownie odnośne fragmenty tekstów soborowych, stwierdzające, że wszystkie elementy uświęcenia i prawdy istnieją łącznie i w całej pełni w Koście-

le katolickim oraz bez takiej pełni w innych Wspólnotach eklezjalnych. Posłużył się tutaj pewną gradacją: Kościół rzymskokatolicki odczuwa większą bliskość kultowo-doktrynalną z Kościołami wschodnimi niż z Kościołami protestanckimi wyrosłymi z Reformacji XVI w., choć z tymi ostatnimi posiada „wspólną cechę zachodnią” (nr 65). Powtórzył też swoje roszczenia do prymatu, którego – w obecnej formie – nie akceptuje żadna inna tradycja chrześcijańska. Mimo tych czy innych trudności papież kontynuował kontakty i spotkania z prawosławiem, zapoczątkowane przez Pawła VI, doprowadzając w 1979 do rozpoczęcia oficjalnego dialogu na płaszczyźnie światowej. Stosunki katolicko-prawosławne skomplikowały się jednak w latach 90. XX w., a to za sprawą odradzającego się w niektórych byłych państwach komunistycznych Kościoła katolickiego obrządku wschodniego. Mimo opracowania wspólnego dokumentu poświęconego tej kwestii (1993), do końca jego pontyfikatu nie udało się przełamać impasu we wzajemnych stosunkach, zwłaszcza że największy z Kościołów prawosławnych, rosyjski, przy różnych okazjach wysuwał pod adresem Kościoła katolickiego zarzut, iż pod pozorem pracy duszpasterskiej prowadzi działalność prozelicką wśród prawosławnych na terenie Rosji. Lepiej niż z prawosławiem układały się stosunki z Kościołami tradycji protestanckiej. Ponad 30-letni dialog z Kościołami luteranckimi zaowocował podpisaniem w 1999 *Wspólnej deklaracji w sprawie nauki o usprawiedliwieniu*. W opinii papieża dokument ten stanowił „krok milowy na niełatwej drodze przywracania pełnej jedności między chrześcijanami”. W okresie jego pontyfikatu Kościół katolicki podjął lub kontynuował dwustronny dialog teologiczny również z Kościołem anglikańskim i innymi Kościołami tradycji protestanckiej (reformowani, metodyści, menonici, baptyści, uczniowie Chrystusa, zielonoświątkowcy). Aktywna działalność ekumeniczna papieża wywarła pozytywny wpływ na poprawę atmosfery międzywyznaniowej w jego ojczyźnie. Podczas swoich kolejnych pielgrzymek do Polski niemal zawsze znajdował czas na osobiste spotkanie z przedstawicielami Kościołów protestanckich, starokatolickich i prawosławnego, a także z reprezentantami judaizmu i islamu. W sposób szczególny wryła się w pamięć jego czwarta pielgrzymka (1991), kiedy przekroczył po raz pierwszy w Polsce próg świątyni prawosławnej (Białystok) i luteranckiej (Warszawa).

Lit.: W. Hanc, *Ekumenizm Jana Pawła II*, „Ateneum Kapłańskie” 1999, z. 543-544, s. 199-228. – K. Karski, *Ekumenizm papieża Pawła VI i Jana Pawła II*, w: *Historia chrześcijaństwa*, Warszawa 2002, s. 696-700. – tenże, *Papież Jan Paweł II i ekumenia*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 2005 nr 1-2 (56-57), s. 107-113. – M. Zięba, *Jan Paweł II – apostoł jedności*, „Więź” 2004 nr 4, s. 54-65.

**JASKÓŁA Piotr**, ur. 22 V 1952, Jemielnica k. Strzelec Opolskich, kapłan diecezji opolskiej, profesor nauk teologicznych. Studia: 1971-77 – Wyższe Seminarium Duchowne Śląska Opolskiego w Nysie-Opolu, 1978-82 studia specjalistycz-

ne z teologii ekumenicznej na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, 1983 staż naukowy w Cambridge, 1986-87 staż naukowy w Instytucie Ekumenicznym w Paderborn. Specjalizuje się w ekumenizmie, teologii dogmatycznej i teologii protestanckiej. Pełni funkcję dyrektora Instytutu Ekumenizmu i Badań nad Integracją Uniwersytetu Opolskiego. W 1996 został sekretarzem Rady ds. Ekumenizmu Konferencji Episkopatu Polski, w 2000 członkiem Katolicko-Luterańskiej Komisji ds. Dialogu w Polsce. W 2008 powołany na członka Komisji Wiara i Ustrój Światowej Rady Kościołów.

Lit.: G. Polak, *Kto jest kim w Kościele*, Warszawa 1999, s. 142.

**JAWORSKI Zdzisław Maria Włodzimierz**, ur. 2 I 1937, Łęki k. Piątku (pow. Łęczycza), duchowny mariawicki, b. zwierzchnik Kościoła Starokatolickiego Mariawitów. Studia: Seminarium Duchowne w Płocku, a następnie Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie. 1960 święcenia kapłańskie, praca duszpasterska w kilku parafiach (Radziminiek, Łódź, Pabianice, Piątek). 1983 wybrany na biskupa, obejmuje jako ordynariusz diecezję śląsko-lódzką z siedzibą w Łodzi. 1997-2007 biskup naczelny Kościoła Starokatolickiego Mariawitów, jednocześnie ordynariusz dwóch diecezji: warszawsko-płockiej i lubelsko-podlaskiej oraz proboszcz Świątyni Miłosierdzia i Miłości w Płocku. Od 2007 ponownie ordynariusz diecezji śląsko-lódzkiej. Jako zwierzchnik Kościoła był z urzędu członkiem Prezydium Polskiej Rady Ekumenicznej, pełnił też przez pewien czas funkcje sekretarza, skarbnika i wiceprezesa PRE. W okresie pełnienia funkcji biskupa naczelnego rozpoczął się dialog mariawitów z Kościołem rzymskokatolickim.

Lit.: G. Polak, *Kto jest kim w Kościele*, Warszawa 1999, s. 478.

**JELINEK Emil**, ur. 7 VII 1905, Łódź, zm. 7 I 1979, Czerniłowo (Czechosłowacja), do końca drugiej wojny światowej duchowny Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w Polsce, w 1944 jeden z trzech głównych autorów i sygnatariusz Konfesji Polskiej, w 1945 wraz z grupą parafian, potomków Braci Czeskich, wyjechał do Czechosłowacji, gdzie do śmierci pracował jako duchowny Kościoła Czeskobraterskiego. Jednocześnie nadsyłał do miesięcznika „Jednota” artykuły, które podpisywał swoim nazwiskiem lub pseudonimami: Jan Konar i Wojciech Wrzos.

**JEREMIASZ, Jan Anchimiuk**, ur. 3 X 1943, Odrynki (Białostoczczyzna), arcybiskup Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, działacz ruchu ekumenicznego. Absolwent sekcji prawosławnej Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie (1965) oraz Moskiewskiej Akademii Teologicznej z siedzibą w Zagorsku (1966) i Wydziału Teologii Ewangelickiej w Zurychu (1968); wykładowca i wychowawca w Prawosławnym Seminarium Duchownym w Warszawie (1968–76), jednocześnie pracownik naukowo-dydaktyczny w ChAT: profesor, kierownik katedry egzegezy prawosławnej *Nowego Testamentu* (od 1981) i



rektor (1996–2002, 2008-2012). W 1983 przyjął święcenia kapłańskie, wstąpił do zakonu i złożył śluby wieczyste, otrzymał sakrę biskupią i został ordynariuszem diecezji wrocławsko-szczecińskiej z siedzibą we Wrocławiu. Przyczynił się znacząco do zacieśnienia współpracy między 3 wrocławskimi parafiami chrześcijańskimi (katolicką, ewangelicką i prawosławną) oraz gminą żydowską, obejmującej spotkania studyjne i modlitewne oraz działalność charytatywną. Członek Międzywyznaniowego Zespołu Tłumaczy *Nowego Testamentu* (od 1982), członek (1974–2001) i współprzewodniczący (od 2001) Komisji ds. Dialogu pomiędzy Konferencją Episkopatu Polski a Polską Radą Ekumeniczną, pierwszy prawosławny na stanowisku prezesa Rady (od 2001); aktywny uczestnik wielu międzynarodowych spotkań, konferencji i zgromadzeń ekumenicznych na płaszczyźnie europejskiej (np. Konferencji Kościołów Europejskich; był głównym referentem podczas X Zgromadzenia Ogólnego KKE w Pradze w 1992) i światowej; 1975–91 członek Komitetu Naczelnego Światowej Rady Kościołów. Autor kilkudziesięciu publikacji z zakresu ekumenizmu i egzegezy *Nowego Testamentu*; ogłosił m.in. „*Aniołów sądzić będziemy*”. *Elementy antropologii i angelologii w 1 Liście św. Pawła do Koryntian* (1981).

Lit.: G. Polak, *Arcybiskup Jeremiasz – nowy prezes Polskiej Rady Ekumenicznej*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 2002, z. 1 (49), s. 159-162.

**JESAKOW Leon(id)**, ur. 12 IX 1900, Warszawa, zm. 12 I 1987, Palo Alto, Santa Clara (Kalifornia, USA), duchowny Związku Ewangelicznych Chrześcijan, następnie Kościoła Metodystycznego, 1945 skarbnik Rady Protestanckich Kościołów w Polsce, potem był kolejno skarbnikiem (1946) i sekretarzem (1949) Komitetu Odbudowy Kościelnej i sekretarzem Komitetu Ewangelizacyjno-Misyjnego Chrześcijańskiej (Polskiej) Rady Ekumenicznej, 1955 wybrany skarbnikiem i II sekretarzem zagranicznym Rady Ekumenicznej, decyzją z 19 VI 1956 zwolniony ze wszystkich zajmowanych stanowisk w Kościele Metodystycznym, wyjechał do USA.

**JÉZÉQUEL Jules**, ur. 18 XII 1870, Rochefort (Francja), zm. 10 XII 1963, Rouillé (Francja), duchowny ewangelicko-reformowany, 1911 sekretarz generalny Kościoła Reformowanego we Francji, 1926 poświęca się całkowicie pracy w Światowym Związku Krzewienia Przyjaźni między Narodami za pośrednictwem Kościołów (ŚZKP) jako sekretarz międzynarodowy, w ruchach Praktycznego Chrześcijaństwa oraz Wiary i Ustroju. W 1930 uczestniczył w akcie przyjęcia Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego do Oddziału Krajowego ŚZKP. Przy tej okazji odwiedził poza Warszawą Kraków i Poznań, wygłaszając prelekcje na temat działalności ŚZKP i protestantyzmu francuskiego. Ponownie przybył do Polski w 1936 w celu przygotowania konferencji regionalnej ŚZKP z udziałem przedstawicieli Kościołów z Polski, Niemiec i Wolnego Miasta Gdańska; plan ten



nie został nigdy zrealizowany. Przy okazji zapoznał też zebranych przedstawicieli Oddziału Krajowego w Warszawie o przygotowaniach do II Światowej Konferencji Kościołów do Spraw Praktycznego Chrześcijaństwa, planowanej w 1937 w Oxfordzie. W 1938 wycofał się z działalności w ŚZKP.

**JEZIERSKI Jacek**, ur. 23 XII 1949, Olsztyn, biskup pomocniczy archidiecezji warmińskiej. Studia: 1967-1974 Warmińskie Seminarium Duchowne „Hosianum” w Olsztynie, 1978-1981 Wydział Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1981-1982 Papieski Instytut Gregoriański w Rzymie, 1986 doktorat z dogmatyki. 1974 święcenia kapłańskie, praca duszpasterska w Malborku i Elblągu, od 1982 praca w „Hosianum” (prefekt, ojciec duchowny i wykładowca); 1994 sakra biskupia. 1996 – członek i zastępca przewodniczącego Rady ds. Ekumenizmu Konferencji Episkopatu Polski, 1998 przewodniczący Zespołu Episkopatu Polski do Dialogu Ekumenicznego z Kościołem Polskokatolickim.

Lit.: G. Polak, *Kto jest kim w Kościele*, Warszawa 1999, s. 144-145.

**JĘDRUSZUK Władysław**, ur. 19 XI 1918, Lipno, zm. 25 V 1994, Sokołów Podlaski, 1967-91 administrator apostolski diecezji pińskiej, 1991-94 biskup diecezjalny drohiczyński, 1969-70 przewodniczący Komisji Episkopatu ds. Ekumenizmu, wieloletni przewodniczący Sekcji Duszpastersko-Liturgicznej tejże Komisji.

**JIAGGE Annie**, ur. 7 X 1919, Lomé (Togo), zm. 12 VI 1996, Accra (Ghana). Członkini Kościoła ewangelicko-prezbiteriańskiego, w swoim kraju była pierwszą kobietą, której powierzono stanowisko sędziego sądu najwyższego. Swoją działalność ekumeniczną rozpoczęła od Chrześcijańskiego Związku Młodych Kobiet (YWCA), 1947 uczestniczyła w Światowej Konferencji Młodzieży Chrześcijańskiej w Oslo. Wzięła udział w sześciu Zgromadzeniach Ogólnych Światowej Rady Kościołów (Evanston, 1954; New Delhi, 1961; Uppsala, 1968; Nairobi 1975; Vancouver 1983; Canberra 1991), współpracowała z wieloma wydziałami ŚRK (ds. laikatu, pomocy międzykościelnej, uchodźców i służby dla świata), 1984-1990 kierowała Komisją Programu Zwalczania Rasizmu, 1975-83 wybrana na stanowisko jednego z prezydentów ŚRK.

**K**

**KAKOWSKI Aleksander**, ur. 5 II 1862, Dębiny k. Przasnysza, zm. 30 XII 1938, Warszawa, arcybiskup metropolita warszawski, kardynał. Studia teologiczne: Warszawa, Petersburg, Rzym. 1886 święcenia kapłańskie; był profesorem i rektorem Seminarium Duchownego w Warszawie i Akademii Teologicznej w Petersburgu. 1913 mianowany arcybiskupem metropolitą warszawskim, ostatni prymas Królestwa Polskiego; 1917–18 członek Rady Stanu i Rady Regencyjnej; od 1919 kardynał; 1925 współautor konkordatu z Watykanem. W 1917 prowadził korespondencję z luterańskim arcybiskupem Uppsali Nataniem Söderblomem w sprawie zwołania międzynarodowej konferencji chrześcijańskiej poświęconej sprawom pokoju. Wyrażał się z uznaniem o planach szwedzkiego hierarchy. Zalecał szeroką współpracę chrześcijańską, wyrażającą czynami chrześcijańskie poselstwo o miłości, bez uzależnienia tej współpracy od supremacji papieża. Te wypowiedzi nie znalazły potem przełożenia na relacje Kościoła rzymskokatolickiego z innymi Kościołami w Polsce. Lit.: P. Nitecki, *Biskupi Kościoła katolickiego w Polsce. Słownik biograficzny*, Warszawa 1992, s. 97-98. – B. Sundkler, *Natan Söderblom. His Life and Work*, Uppsala 1968.

**KAMIŃSKI Zbigniew**, ur. 1900, Skierniewice, zm. 1991, Warszawa, duchowny katolicki, rektor kościoła Sióstr Sakramentek na Nowym Mieście w Warszawie. 1963-1970 prowadził wraz z ks. Zygmuntem Michelisem przy tym kościele duszpasterstwo ekumeniczne (rekolekcje dla osób różnych wyznań).

**KAREKIN I, Nissan Sarkissian**, ur. 1932, Kessab, północna Syria, zm. 29 VI 1999, zwierzchnik Ormiańskiego Kościoła Apostolskiego. 1946 wstępuje do Seminarium Teologicznego w Antelias (Liban), 1957-59 studia w Oxfordzie, 1960-1973 dziekan Seminarium Teologicznego w Antelias; od 1973 kieruje diecezją wschodnią z siedzibą w Nowym Jorku, 1977 katolikosem-koadiutorem, 1983 katolikosem Kościoła ormiańskiego z siedzibą w Antelias k. Bejrutu, 1995 naczelny patriarcha i katolikos wszystkich Ormian z siedzibą w Eczmiadzynie (Armenia). Zaangażowany działacz ekumeniczny, od 1968 członek Komitetu Naczelnego Światowej Rady Kościołów, 1975-83 zastępca przewodniczącego Komitetu Naczelnego ŚRK, współpracownik Komisji Wiara i Ustrój, przewodniczący Rady Kościołów Bliskiego Wschodu. 1996 z Janem Pawłem II podpisuje w Watykanie wspólną deklarację chrystologiczną, kładącą kres wielowiekowemu sporom i nieporozumieniom na temat boskiej i ludzkiej natury Chrystusa.

**KASPER Walter**, ur. 5 III 1933, Heidenheim (Badenia/Wirtembergia), niemiecki teolog katolicki, kardynał. Studia teologiczne w Tybindze i Monachium, 1957 święcenia kapłańskie, 1964–70 profesor uniwersytetu w Münster i od 1970 w Tybindze; 1985 członek Międzynarodowej Komisji Teologicznej działającej w ramach Kongregacji Nauki Wiary, 1989 biskup diecezji Rottenburg-Stuttgart; 1999 sekretarz, 2001 przewodniczący Papieskiej Rady ds. Jedności Chrześcijan (PRJCh), jednocześnie nominacja kardynalska. Jako teolog sławę międzynarodową zyskał m.in. dzięki licznym książkom o tematyce teologicznej, tłumaczonym na wiele języków, również na polski. Ogłosił m.in.: *Die Methoden der Dogmatik* (1967), *Jezus Chrystus* (1981, wyd. pol. 1983), *Bóg Jezusa Chrystusa* (1982, wyd. pol. 1996), *Theologie und Kirche* (1987). W 1967 zostaje współprzewodniczącym Luterancko-Katolickiej Komisji Studyjnej, utworzonej przez watykański Sekretariat ds. Jedności Chrześcijan i Światową Federację Luterancką (ŚFL), która w 1972 ogłosiła raport „Ewangelia a Kościół”, kończący pierwszą fazę oficjalnego dialogu. W 1995 włączył się w czwartą fazę dialogu jako współprzewodniczący Komisji Katolicko-Luteranckiej ds. Jedności. Przez wiele lat należał do grona 12 teologów katolickich, pełnoprawnych członków Komisji Wiara i Ustrój Światowej Rady Kościołów (ŚRK). Krótko po nominacji na stanowisko przewodniczącego PRJCh złożył wizytę w siedzibie ŚRK w Genewie. Odegrał istotną rolę w powstaniu *Wspólnej deklaracji w sprawie nauki o usprawiedliwieniu* – najważniejszego porozumienia w dialogu katolicko-luteranckim (1999). Przy różnych okazjach podkreślał, że porozumienie to może mieć także znaczenie dla innych Kościołów wyrosłych z Reformacji. W 2006 uczestniczył w uroczystości przyłączenia się do *Wspólnej deklaracji rodziny Kościołów metodystycznych*. W 2000 ostrożnie się zdystansował od deklaracji Kongregacji Nauki Wiary *Dominus Iesus* stwierdzającej, że Kościoły wyrosłe z Reformacji nie są Kościołami, lecz „wspólnotami kościelnymi”. Jego zdaniem,

są one Kościołami, ale innego typu. Podejmował różne starania na rzecz poprawy relacji katolicko-prawosławnych. Odwiedzał wiele Kościołów prawosławnych; przewodniczył delegacji watykańskiej podczas dorocznych uroczystości związanych ze świętem św. Andrzeja Apostoła (30 listopada) w Stambule, patrona tamtejszego Patriarchatu, przekazując za każdym razem papieskie orędzie patriarche Konstantynopola. Mimo przejściowych niepowodzeń uparcie i konsekwentnie dążył do poprawy wzajemnym stosunków z Rosyjskim Kościołem Prawosławnym. Przyznawał, że strona katolicka popełniała w relacjach z prawosławiem rosyjskim pewne „niezręczności”, ale reakcję strony rosyjskiej uważał za „przesadną”. Dzięki jego cierpliwej dyplomacji we wrześniu 2006, po wieloletniej przerwie, zebrała się znowu Katolicko-Prawosławna Komisja Mieszana ds. Dialogu Teologicznego. Z całą powagą traktował również swoje obowiązki przewodniczącego Komisji dla Stosunków Religijnych z Judaizmem. Oświadczał wręcz: „Nie może istnieć żaden chrześcijański antysemityzm. Antysemityzm podcina korzenie chrześcijaństwa”. W 2004 złożył wizytę w Izraelu, gdzie spotkał się z prezydentem państwa, z głównymi rabinami; rozmowy dotyczyły rozwiązania niektórych spraw konfliktowych. Posiada ponad 20 doktoratów honoris causa, w tym także Uniwersytetu Opolskiego (2007). 1 lipca 2010 przeszedł na emeryturę.

Lit.: K. Karski, *Opinia w przewodzie doktorskim kard. Waltera Kaspera*, „Studia Oecumenica” 2007 t. 7, s. 7-13. – M. Skaldanowski, *Vademecum ekumenizmu duchowego kard. Waltera Kaspera*, „Biuletyn Ekumeniczny” 2009 nr 1-4, s. 124.

**KELLER Adolf**, ur. 7 II 1872, Rüdlingen (Szwajcaria), zm. 10 II 1963, Los Angeles (USA), teolog reformowany, reprezentant pomocy międzykościelnej we wczesnym stadium ruchu ekumenicznego. Po studiach teologicznych w Bazylei, Berlinie i Genewie, był duszpasterzem w Kairze (1896-99) i Genewie (1904-1909). Po I wojnie światowej czynił różne zabiegi na rzecz pomocy finansowej i materialnej dla zubożałej ludności Europy Środkowej. W 1920 przyczynia się istotnie do powstania Szwajcarskiego Związku Kościołów Ewangelickich, zostając pierwszym jego sekretarzem. 1922 daje impuls do zwołania I Międzynarodowej Konferencji Praktycznej Pomocy. W jej rezultacie doszło do utworzenia Europejskiego Centrum Pomocy Kościelnej, które postawiło sobie następujące cele: odbudowa Kościołów, popieranie organizacji kościelnych, pomoc finansowa dla studentów teologii, kolportaż literatury chrześcijańskiej. 1925 był jednym z trzech sekretarzy i członkiem Międzynarodowego Komitetu Wykonawczego Światowej Konferencji do Spraw Praktycznego Chrześcijaństwa w Sztokholmie. 1927 zostaje dyrektorem nowo utworzonego Międzynarodowego Instytutu Nauk Społecznych i wydawcą kwartalnika „Stockholm” (1928-31). Jako etyk społeczny wykładał na uniwersytetach w Bazylei, Zurychu i Genewie, prowadził tam też ekumeniczne seminaria. Był również członkiem

Komitetu Kontynuacji Pracy Wiary i Ustroju. Jego „Europejskie Centrum” przekształciło się po drugiej wojnie światowej w Wydział Pomocy Międzykościelnej Światowej Rady Kościołów.

**KIJAS Zdzisław**, ur. 18 II 1960, Pewel Ślemieńska k. Żywca, kapłan Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych (OFMConv – franciszkanin konwentualny), dziekan Papieskiego Wydziału Teologicznego Św. Bonawentury Seraficum w Rzymie. 1986 święcenia kapłańskie, 1990 doktorat z teologii dogmatycznej i nauk religijnych na Uniwersytecie Katolickim w Louvain (Belgia), 1996 habilitacja w Papieskiej Akademii Teologicznej (PAT) w Krakowie, 1996-97 studia na Uniwersytecie Św. Bonawentury w Nowym Jorku (uzyskanie stopnia Master of Arts z nauk humanistycznych). Pracownik Międzywydziałowego Instytutu Ekumenii i Dialogu przy PAT, wykładowca w kilku seminariach duchownych w Polsce, a także w Brnie, Pradze, Bukareszcie i St. Petersburgu. 28 stycznia 2010 roku został mianowany przez Benedykta XVI relatorem Kongregacji Spraw Kanonizacyjnych. Od 1998 członek Komisji Episkopatu Polski do Dialogu z Kościołem Polskokatolickim. Autor m.in. pracy *Odpowiedzi na 101 pytań o ekumenizm* (Kraków 2004).

Lit.: G. Polak, *Kto jest kim w Kościele*, Warszawa 1999, s. 164-65.

**KING Martin Luther**, ur. 15 I 1929, Atlanta, zm. 4 IV 1968, Memphis, amerykański kaznodzieja, pastor Kościoła baptystów, bojownik o prawa człowieka. 1951 kończy seminarium teologiczne w Chester (Pensylwania), 1954 zostaje pastorem zboru baptystów Montgomery (Alabama), 1955 broni rozprawę doktorską na uniwersytecie w Bostonie, 1955-56 przewodzi bojkotowi autobusów miejskich w celu zniesienia segregacji rasowej, stosuje taktykę biernego oporu. Wyrasta na największego przywódcę na Południu. 1963 prowadzi marsz na Waszyngton w obronie praw obywatelskich. 1964 zostaje laureatem Pokojowej Nagrody Nobla. Był przeciwnikiem wojny wietnamskiej. Został zaproszony do wygłoszenia w lipcu 1968 kazania inauguracyjnego na IV Zgromadzeniu Ogólnym Światowej Rady Kościołów w Uppsali. Jednak kilka miesięcy przed tym wydarzeniem padł ofiarą zamachu dokonanego przez białego rasistę.

**KIRCUN Aleksander**, ur. 1 X 1905, Wilno, zm. 27 IV 1989, Warszawa, duchowny baptystyczny, 1945-1968 prezes Naczelnej Rady Polskiego Kościoła Chrześcijan Baptystów. 1930-32 studia w Baptystycznym Seminarium Teologicznym w Łodzi, 1935-39 prezes Stowarzyszenia Chrześcijańskiej Młodzieży przy Związku Zborów Słowiańskich Baptystów w Polsce, 1937 ordynowany na urząd prezbitera. W 1940 wybrany na stanowisko prezesa Zarządu Związku Nieniemieckich Ewangelicko-Wolnokościelnych Zborów (Baptystów), w maju 1945 na prezesa Naczelnej Rady Polskiego Kościoła Ewangelicznych Chrześcijan Baptystów.

W 1945 członek Rady Protestanckich Kościołów w Polsce, kolejno skarbnik (1946) i wiceprezes (1949) Prezydium Komitetu Odbudowy Kościelnej Rady Ekumenicznej, w 1948 i także w okresie późniejszym wiceprezes Polskiej Rady Ekumenicznej oraz przewodniczący jej Komisji Wychowania Chrześcijańskiego. Przez wiele lat był regularnym uczestnikiem wszystkich niemal nabożeństw i uroczystości ekumenicznych na terenie stolicy, służąc często Słowem Bożym jako kaznodzieja. Jego śmierć miała charakter wręcz symboliczny: zmarł w drodze na nabożeństwo ekumeniczne w rzymskokatolickiej parafii św. Marcina w Warszawie.

Lit.: K. K., *Ks. Aleksander Kircun*, „Jednota” 1986 nr 3, s. 6. – A. Grześkowiak, *Prezbiter Aleksander Kircun – w 80-lecie urodzin*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1986, z. 2 (14), s. 108-110. – A. Seweryn, *Kircun Aleksander (1905-1989)*, w: tegoż, *Leksykon baptystów w Polsce po 1945 roku*, Warszawa 2007, s. 85-87.

**KLESZCZYŃSKI Adam**, ur. 4 I 1939, Lwów, duchowny metodystyczny, ekumenista. W Kościele Ewangelicko-Methodystycznym w Polsce pełnił różne funkcje: był pastorem we Wrocławiu, Warszawie i Łodzi, sekretarzem Konferencji Dorocznej (tj. Synodu, 1976-83), superintendentem Okręgu Pomorza, Wielkopolski i Pomorza (1983-88), zastępcą superintendenta naczelnego (1983-89), redaktorem naczelnym „Pielgrzyma Polskiego” (1988-95), rektorem Wyższego Seminarium Teologicznego (od 1983 do dziś; wykłada m.in. zagadnienia ekumeniczne). Od wielu lat aktywny na polu ekumenicznym. Był sekretarzem Komisji Mieszanej (1987-96) oraz członkiem Podkomisji ds. Dialogu (1978-1996) Polskiej Rady Ekumenicznej i Komisji Episkopatu ds. Ekumenizmu, przewodniczącym Komisji Radiowej PRE (1991-96) i przewodniczącym oddziału regionalnego PRE w Łodzi.

Lit.: G. Polak, *Księdzu Adamowi Kleszczyńskiemu na 70. rocznicę urodzin*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 2009, z. 1 (64), s. 127-129.

**KLINGER Jerzy**, ur. 15 IV 1918, Smoleńsk, zm. 3 II 1976, Warszawa, prawosławny duchowny, teolog i ekumenista, prorektor Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie. Przed II wojną światową studiował polonistykę i filozofię na Uniwersytecie w Poznaniu. Podczas wojny ukończył Prawosławne Seminarium Duchowne w Warszawie, jednocześnie pełniąc funkcję subdiakona przy ówczesnym metropolicie Dionizym. W 1946 uzyskał tytuł magistra filozofii Uniwersytetu Warszawskiego. Studia teologiczne uzupełniał w Preszwowie i w Prawosławnym Instytucie Św. Sergiusza w Paryżu. W 1952 przyjął święcenia kapłańskie, pracę duszpasterską prowadził w Kętrzynie, Warszawie i Poznaniu. W latach 1954-61 wykładał w Prawosławnym Seminarium Duchownym w Warszawie, od 1957 był pracownikiem naukowym Sekcji Prawosławnej Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie. Stopień doktora uzyskał w 1962 na podstawie rozprawy *Estachologiczny a memorialny aspekt Eucharystii na tle genezy dwóch*



*form konsekracyjnych w kanonie pierwszych wieków* (opublikowana jako *Geneza sporu o epiklezę*, Warszawa 1969). Cztery lata później otrzymał nominację na docenta i objął kierownictwo Katedry Prawosławnej Teologii Dogmatycznej i Moralnej. W 1967 został wybrany na stanowisko prorektora ChAT. W 1972 uzyskał tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego. Przetłumaczył standardowe dzieło Paula Evdokimova *Prawosławie*. W swojej myśli teologicznej kładł nacisk na tradycję i jej rolę w Kościele; pozostając pod wpływem myśli Ojców Kościoła oraz rosyjskiego renesansu religijnego (S. Bułgakow, P. Floriński, M. Bierdiajew, M. Afanasjew), podejmował tematy kontrowersyjne, m.in. interkomunii; poszukiwał punktów stycznych z innymi Kościołami (z myślą R. Bultmanna i P. Teilharda de Chardin); syntezę swojej myśli teologicznej zawarł w pracy *O istocie prawosławia* (wydanej pośmiertnie w 1983). Udzielał się aktywnie w krajowym i zagranicznym ruchu ekumenicznym. W 1959 był uczestnikiem drugiej konferencji przygotowującej powołanie do życia Chrześcijańskiej Konferencji Pokojowej. Reprezentował swój Kościół na dwóch Zgromadzeniach Ogólnych Światowej Rady Kościołów: w Uppsali (1968) i Nairobi (1975). Podczas tego ostatniego zapadł na ciężkie przeziębienie. Powróciwszy do kraju, nie odzyskał sił i zmarł. Należał też do pionierów kontaktów ekumenicznych z przedstawicielami Kościoła Rzymskokatolickiego w Polsce.

Lit.: T. Wyszomirski, *Profesor Jerzy Klinger – w dziesiątą rocznicę śmierci (1918-1976)*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1987, z. 1 (17), s. 114-117. – A. Grzegorzczak, *Kapłan niepodzielonego Kościoła* (ks. prof. Jerzy Klinger), „Życie chrześcijańskie w Polsce” 1988 nr 6, s. 82-85.

**KOBIA, Samuel**, ur. 20 III 1947, Miathene, Meru (Kenia), duchowny metodystyczny, działacz ekumeniczny. 1971 kończy kolegium św. Pawła w Limuru (uczelnia ponadkonfesyjna), studia kontynuuje w Seminarium Teologicznym McCormick w Chicago i Instytucie Technologii Massachusetts, gdzie w 1978 uzyskuje tytuł magistra planowania miast. 1993 doktorat teologii w Chrześcijańskim Seminarium Teologicznym w Indianapolis. 1978 zostaje sekretarzem wykonawczym wydziału misji miejskiej i wiejskiej, pełni też funkcję sekretarza afrykańskiej grupy roboczej wśród personelu Światowej Rady Kościołów (ŚRK) w Genewie. 1984 wraca do ojczyzny, gdzie zostaje dyrektorem wydziału ds. rozwoju w Krajowej Radzie Kościołów Kenii (KRKK), 1987-93 pełni funkcję sekretarza generalnego KRKK. 1992 podczas wyborów parlamentarnych i prezydenckich kieruje Narodowym Programem Obserwowania Wyborów, który stawiał sobie za cel powstrzymanie manipulacji i fałszerstw wyborczych. 1984-91 pełni społecznie funkcję wiceprzewodniczącego Komisji Programu Zwalczania Rasizmu ŚRK; 1991 przewodniczy podczas rozmów pokojowych w Sudanie. 1993 powraca do pracy w ŚRK, zostając dyrektorem wykonawczym Zespołu Programowego III „Sprawiedliwość, Pokój i Stworzenie”. 1999-2002 jest dyrektorem Wydziału „Te-



maty i Problemy” ŚRK. Należał do najważniejszych doradców sekretarza generalnego Konrada Raisera w zakresie kontaktów między ŚRK a Kościołami afrykańskimi. Jest autorem wielu książek opisujących sytuację w Afryce. Komitet Naczelny wybrał go 28 VIII 2003 na stanowisko sekretarza generalnego, urząd swój objął 1 I 2004. Był pierwszym Afrykańczykiem na tym stanowisku. Ponościł główną odpowiedzialność za przygotowanie i przeprowadzenie IX Zgromadzenia Ogólnego ŚRK, które odbyło się w dniach 14-23 lutego 2006 w Porto Alegre (Brazylia). W 2009 złożył niespodziewanie rezygnację z pełnionej funkcji. Odszedł z końcem grudnia tego samego roku. W 2010 był z ramienia Ogólnoafrykańskiej Konferencji Kościołów ekumenicznym wysłannikiem do Sudanu.

Lit.: Kar, *Samuel Kobia – nowy sekretarz generalny Światowej Rady Kościołów*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 2004, z. 1 (54), s. 157-160.

**KOCH Kurt**, ur. 15 III 1950, Emmenbrücke k. Lucerny (Szwajcaria), arcybiskup, katolicki teolog, kardynał, przewodniczący Papieskiej Rady ds. Jedności Chrześcijan. Studiował teologię na Uniwersytecie Ludwika-Maksymiliana w Monachium i na Uniwersytecie w Lucernie, studia ukończył 1975. Początkowo pracował jako świecki teolog w Sursee. Święcenia kapłańskie przyjął w 1982 w Bazylei. Przez trzy lata był wikariuszem w Bernie. 1986 został wykładowcą dogmatyki i teologii moralnej w Instytucie Katechetycznym w Lucernie, 1987 doktorat, 1989 habilitacja, profesor dogmatyki, etyki, liturgiki i teologii ekumenicznej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu w Lucernie, 1995 wybrany biskupem Bazylei, sakry biskupiej udzielił mu Jan Paweł II w bazylice watykańskiej, 2007-2009 przewodniczący episkopatu Szwajcarii, 1 lipca 2010 mianowany przewodniczącym Papieskiej Rady ds. Jedności Chrześcijan, jednocześnie, niejako automatycznie, został przewodniczącym Papieskiej Rady ds. Dialogu Międzyreligijnego i Komisji ds. Stosunków Religijnych z Judaizmem. 21 XI 2010 mianowany kardynałem. Wcześniej był członkiem Międzynarodowej Prawosławno-Katolickiej Komisji Teologicznej oraz Międzynarodowej Komisji Katolicko-Luterańskiej ds. Dialogu. W 2006 w wywiadzie dla „Neue Zürcher Zeitung” poparł muzułmanów w ich staraniach o uzyskanie pozwoleń na budowę w Szwajcarii minaretów przy meczetach, apelując jednocześnie o wolność wyznawania wiary w krajach muzułmańskich dla chrześcijan.

Lit.: D. Bruncz, *Nowy szef watykańskiej ekumenii*, „Zwiastun ewangeliczny” nr 15-16 z 22 VIII 2010.

**KOECHLIN Alphons**, ur. 6 I 1885, Bazylea, zm. 8 V 1965, tamże. Szwajcarski teolog ewangelicki, działacz kościelny i ekumenista. W 1910 zostaje proboszczem parafii w Stein am Rhein, 1921 w Bazylei, 1933-54 przewodniczący Rady Kościoła kantonu Bazylei, 1936-59 przewodniczący Misji Bazylejskiej, 1941-54 przewodniczący Związku Kościołów Ewangelickich Szwajcarii. Za namową Joh-

na Motta od 1923 działa w Światowej Organizacji Chrześcijańskich Związków Młodych Mężczyzn, w 1925 uczestniczy w I Światowej Konferencji Kościołów do Spraw Praktycznego Chrześcijaństwa w Sztokholmie, gdzie odegrał ważną rolę jako przewodniczący zespołu tłumaczy. Po dojściu Hitlera do władzy nieustannie apelował do pozaniemieckich środowisk chrześcijańskich o aktywną solidarność z zagrożonym w swojej wolności Kościołem ewangelickim w Niemczech. Po 1945 wniósł ważny wkład w proces ukonstytuowania Światowej Rady Kościołów, zakończony I Zgromadzeniem Ogólnym w Amsterdamie (1948). Po II Zgromadzeniu Ogólnym w Evanston (1954) zrezygnował z licznych pełnionych przez siebie funkcji ekumenicznych.

**KÖNIG Franz**, ur. 3 VIII 1905, Warth k. Rabenstein (Austria), zm. 13 III 2004, Wiedeń, katolicki teolog, religioznawca, biblista i moralista, ekumenista, kardynał. Studiował teologię, filozofię, orientalistykę, nauki społeczne i prawne oraz przyrodoznawstwo w Wiedniu, Rzymie (Gregorianum i Papieski Instytut Biblijny), we Francji i W. Brytanii; 1933 otrzymał święcenia kapłańskie; 1938–48 duszpasterz młodzieżowy w Sankt Pölten i Krems; od 1948 profesor teologii moralnej na Wydziale Teologicznym w Salzburgu; od 1952 biskup pomocniczy Sankt Pölten, od 1956 arcybiskup Wiednia, od 1958 — kardynał. Należał do najbardziej aktywnych i wpływowych ojców Soboru Watykańskiego II; szczególną uwagę poświęcał dialogowi chrześcijan z wyznawcami innych religii i z niewierzącymi, polityce wschodniej Watykanu i działalności ekumenicznej. W istotny sposób wpłynął na kształt uchwalonych dokumentów, np. deklaracji o stosunku Kościoła katolickiego do religii niechrześcijańskich *Nostra aetate* (1965). 1965–80 przewodniczący watykańskiego Sekretariatu ds. Niewierzących. Utrzymywał rozległe kontakty z muzułmanami (m.in. jako pierwszy teolog katolicki gościł na uniwersytecie Al-Azhar w Kairze i na uniwersytecie w Teheranie, złożył też wizytę wielkiemu muftiemu w Syrii) i Żydami (podróż do Izraela, udział w spotkaniach chrześcijańsko-żydowskich); 1980 odwiedził Chiny; jako pierwszy kardynał z Zachodu odbył szereg podróży po krajach Europy Środkowej i Wschodniej (m.in. wielokrotnie był w Polsce). Niestrudzony rzecznik pojednania katolików i chrześcijan tradycji wschodniej; 1961, jako wysłannik Jana XXIII, złożył historyczną wizytę patriarsze Konstantynopola, Atenagorasowi I, którego później podejmował w Wiedniu; wielokrotnie odwiedzał, a także przyjmował u siebie innych dostojników Kościołów wschodnich. W 1964 założył w Wiedniu Fundację Pro Oriente w celu dialogu i współpracy Kościołów zachodnich z Kościołem prawosławnym i Kościołami przedchalcedońskimi (koptyjskim, syryjskim, etiopskim, ormiańskim), jej przewodniczący do 1985; impulsem do dialogu były organizowane przez fundację międzynarodowe sympozja z udziałem wybitnych teologów Wschodu i Zachodu. Działał też na rzecz pokoju, 1979 założył w Rzymie międzynarodową fundację Nova Spes, której zadaniem jest poszukiwanie dróg do pokoju

i do lepszej przyszłości świata; od 1985 przewodniczący międzynarodowego katolickiego ruchu pokojowego Pax Christi; tegoż roku, w związku z przekroczeniem 80. roku życia, w myśl obowiązujących przepisów prawa kanonicznego, złożył rezygnację z urzędu arcybiskupa Wiednia. Inicjator i redaktor naukowy fundamentalnej pracy z zakresu nauk porównawczych o religii *Handbuch der Religionsgeschichte. Christus und die Religionen der Erde* (t. 1–3 1951), redaktor *Religionswissenschaftliches Wörterbuch. Die Grundbegriffe* (1956); opublikował także: *Zarathustras Jenseitsvorstellungen und das Alte Testament* (1964), *Chrystus i świat* (1971, wyd. pol. 1975), *Der Mensch ist für die Zukunft angelegt* (1975), *Haus auf festem Grund* (1994), *Appelle an Gewissen und Vernunft* (1995); *Żydzi i chrześcijanie jedną mają przyszłość. Z kardynałem F. Königiem i E.L. Ehrlichem rozmawia B. Moosbrugger* (1988, wyd. pol. 2001).

Lit.: *Jaki światopogląd odpowiada rzeczywistości? Agnostycy w drodze do poznania Stwórcy. Księga ku czci Franza kardynała Königa*, red. J.J. Knapik, Katowice 1993; A. Grześkowiak, *Kardynał Franz König – w 80 rocznicę urodzin*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1986, s. 1 (13), s. 111-112.

**KOTULA Karol**, ur. 26 II 1884, Cierlicko (Zaolzie), zm. 8 XII 1968, Warszawa, duchowny ewangelicki, biskup; 1919 wizytator polskiego szkolnictwa w Poznaniu; współzałożyciel i pierwszy prezes Polskiego Towarzystwa Ewangelickiego tamże; od 1927 duszpasterz Organizacji Polaków Ewangelików w Łodzi; organizator Związku Polskiej Młodzieży Ewangelickiej tamże. W czasie okupacji hitlerowskiej ukrywał się w stronach rodzinnych na Śląsku Cieszyńskim. W 1945 powraca do Łodzi, obejmując stanowisko seniora diecezji łódzkiej. W 1951 wybrany biskupem Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego; sprawował ten urząd do przejścia na emeryturę w 1959. W 1946 był wiceprezesem Komitetu Ewangelizacyjno-Misyjnego Rady Ekumenicznej, w 1947 przewodniczącym Okręgowej Rady Ekumenicznej w Łodzi.

Lit.: J. Szturc, *Ewangelicy w Polsce. Słownik biograficzny XVI-XX wieku*, Bielsko-Biała 1998, s. 156-157.

**KRAEMER Hendrik**, ur. 17 V 1888, Amsterdam, zm. 11 XI 1965, Driebergen, członek Kościoła reformowanego Holandii, misjonarz i misjolog, ekumenista. W Lejdzie studiował język jawański, w Kairze (1922) pogłębiał znajomość języka arabskiego, by udać się następnie na okres 6 lat jako działacz misyjny na Jawę, Sumatrę i Borneo. Nabyte doświadczenia skłoniły go do sformułowania ważnego wniosku: z „pól misyjnych” muszą powstać jak najszybciej samodzielne Kościoły. Dla III Światowej Konferencji Misyjnej w Tambaram (Indie, 1938) napisał swoje najbardziej znane dzieło *The Christian Message in a Non-Christian World*. Postulował w nim, by zwiastowanie misyjne zasadzało się na dokładnej znajomości innych religii, gdyż tylko wówczas posłannictwo Chrystusa można uczynić zrozumiałym. Najsilniejszą kontrowersję podczas obrad wzbudziło jego

twierdzenie o „całkowitej różnicy” między chrześcijaństwem a innymi religiami, którym odmawiał charakteru objawienia boskiego. Jako wierny uczeń Karola Bartha twierdził, że Bóg objawia się w Jezusie Chrystusie i tylko w Nim, a zatem nie można mówić o jakichkolwiek powiązaniach między chrześcijaństwem a innymi religiami. W tym punkcie uczestnicy Konferencji w Tambaram nie osiągnęli porozumienia. W 1936 otrzymał honorowy doktorat Uniwersytetu w Utrechcie, rok później został w Lejdzie profesorem socjologii religii. Był pierwszym dyrektorem Instytutu Ekumenicznego Światowej Rady Kościołów w Bossey k. Genewy (1948-55), ośrodka, który miał stać się „narzędziem w rękach Kościołów, wychowującym tym Kościołom przywódców chrześcijańskich dla odnowy ekumenicznej”. Mieli tam studiować i na co dzień przeżywać wspólnotę ekumeniczną – teologów i świeccy. Po opuszczeniu Bossey kierował Instytutem Ekumenicznym „Kerk und Wereld” (Kościoł i świat) w Driebergen (Holandia). W tym czasie publikuje swą książkę *Theology of the Laity* (1958), która odbiła się głośnym echem zwłaszcza wśród niecieologów.

**KRAKIEWICZ Stanisław**, ur. 16 V 1892, Dubienka (woj. lubelskie), zm. 4 I 1985, Warszawa. W 1925, po swoim duchowym nawróceniu, przyjmuje chrzest wiary i rozpoczyna pracę ewangelizacyjną w ramach Zboru Ewangelicznych Chrześcijan Wolnych w Warszawie. W 1945 wraz ze swoim Zborem wchodzi w skład Polskiego Kościoła Ewangelicznych Chrześcijan Baptystów. W 1947 odegrał wiodącą rolę w łączeniu pokrewnych ugrupowań ewangelicznych, stanął na czele nowopowstałego Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego, w którym pełnił funkcję prezesa do 1975. W 1945 był członkiem Rady Protestanckich Kościołów w Polsce, w latach 1946-50 skarbnikiem Prezydium Rady Ekumenicznej i Komitetu Odbudowy Kościelnej, prezesem Komitetu Ewangelizacyjno-Misyjnego, wiceprezesem Komisji Pojednawczej, członkiem Komitetu Redakcyjnego miesięcznika „Kościół Powszechny”, wydawanego przez Radę Ekumeniczną. Po wznowieniu działalności Polskiej Rady Ekumenicznej, tj. od drugiej połowy lat 50. XX w., wchodził z urzędu w skład Prezydium PRE; udzielał się też w różnych jej komisjach. Brał także czynny udział w pracach Chrześcijańskiej Konferencji Pokojowej i Konferencji Kościołów Europejskich.

Lit.:M. Kwiecień, *Droga życia (szkic biograficzny)*, w: S. Krakiewicz, *Aby byli jedno*, Warszawa 1975, s. 7-22. A. Grześkowiak, *Prezbiter Stanisław Krakiewicz (1892-1985)*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1985 z. 3-4, (11-12), s. 188-189.

**KRENTZ Otton**, ur. 3 I 1890, Zduńska Wola, zm. 26 XI 1962, Warszawa, duchowny Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, ekumenista. Po ordynacji pracował w różnych parafiach, od 1930 był prefektem Parafii Świętej Trójcy w Warszawie. Po wybuchu drugiej wojny światowej aresztowany i wywieziony do obozu koncentracyjnego. Po zwolnieniu brał czynny udział w tajnym nauczaniu.

Po 1945 administrował krótko kilkoma parafiami, po czym wrócił na swe dawne stanowisko prefekta w Warszawie. W 1944 był jednym z trzech głównych autorów i sygnatariuszem Konfesji Polskiej, dokumentu, który stanowił bazę ideową Tymczasowej Rady Ekumenicznej; podpisali go przedstawiciele trzech Kościołów ewangelickich i dwóch starokatolickich. W Chrześcijańskiej Radzie Ekumenicznej, utworzonej w 1946, pełnił funkcję dyrektora Biura Rady i Komitetu Odbudowy Kościelnej. Jednocześnie był kierownikiem literackim "Kościoła Powszechnego", czasopisma wydawanego przez Radę Ekumeniczną. Był współorganizatorem i referentem teologicznych konferencji ekumenicznych, które zajmowały się kluczowymi zagadnieniami dzielącymi chrześcijan (chrzest, Wierzeź Pańska, urząd duchowny, sukcesja apostołska). W 1948, głównie dzięki jego inicjatywie i pracy, ukazał się śpiewnik ekumeniczny (*Śpiewnik Kościoła Powszechnego*), którym niektóre Kościoły posługiwały się przez kilkadziesiąt lat. W 1957 został przewodniczącym Kolegium redakcyjnego „Ekumenicznego Biuletynu Prasowego” i Polskiego Komitetu ds. Szkół Niedzielnych. Wraz z ks. Zygmuntem Michelisem wziął udział w pierwszym nabożeństwie ekumenicznym zorganizowanym przez katolików w kościele św. Marcina w Warszawie 10 stycznia 1962. Wcześniej, w marcu 1961, był uczestnikiem pierwszego panelowego posiedzenia dyskusyjnego poświęconego zagadnieniom ekumenicznym w Klubie Inteligencji Katolickiej w Warszawie. W tym samym czasie włączył się w prace grupy duchownych różnych wyznań, która chciała dokonać ekumenicznego przekładu Pisma św. Jego śmierć sprawiła, że praca nad tym przekładem nie była kontynuowana.

Lit.: K. Karski, *Ks. Otton Krenz jako ekumenista*, w: *Miniatury ekumeniczne. Księga pamiątkowa na stulecie urodzin siostry Joanny Lossow (1908-2005)*, Warszawa 2009, s. 235-246.

**KRUSCHE Werner**, ur. 28 XI 1917, Lauter (Zagłębie Saary), zm. 24 VII 2009, Magdeburg. 1968-83 biskup Kościoła Ewangelickiego Prowincji Saksonii (NRD). Teologię studiował w Lipsku, Betel, Heidelbergu, Getyndze i Bazylei. Podczas drugiej wojny światowej wcielony do Wehrmachtu. 1949 ordynacja na duchownego, 1953 promocja doktorska w Heidelbergu, 1954 przenosi się z RFN do NRD, gdzie najpierw pracuje duszpastersko w Dreźnie, w latach 1958-66 jest dyrektorem ds. studiów w Seminarium Kaznodziejskim w Lückendorf k. Zittau, 1966-68 docentem teologii systematycznej w Seminarium Teologicznym w Lipsku. 1981-83 był przewodniczącym Związku Kościołów Ewangelickich (ZKE) w NRD. Wykazywał aktywność na polu ekumenicznym. 1974-83 był współprzewodniczącym Grupy ds. Dialogu Teologicznego między przedstawicielami ZKE a reprezentantami Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego. 1961-65 członek Komisji Wiara i Ustrój Światowej Rady Kościołów, 1971-74 członek Komitetu Doradczego Konferencji Kościołów Europejskich, 1974-86 wchodził w skład Prezydium KKE.

**KRÜGER Hanfried**, ur. 12 IV 1914, Schwerin (Meklemburgia), zm. 11 XII 1998, Frankfurt n. M. Jeden z najwybitniejszych działaczy ekumenicznych w RFN. 1933-37 studiuje teologię i religioznawstwo uwieńczone doktoratem w Marburgu u słynnego religioznawcy Friedricha Heilera. 1938 rozpoczyna pracę w Ewangelicko-Luterańskim Kościele Krajowym Hanoweru. 1953 uzyskuje tytuł nadradcy kościelnego i staje na czele referatu ds. ekumenizmu w Wydziale Zagranicznym Kościoła Ewangelickiego Niemiec (EKD); funkcję tę pełni do 1979. Jednocześnie w latach 1956-1980 jest kierownikiem Centrali Ekumenicznej we Frankfurcie n.M., organu wykonawczego Wspólnoty Roboczej Kościołów Chrześcijańskich w RFN oraz redaktorem naczelnym cenionego kwartalnika „Ökumenische Rundschau”. Pod jego kierownictwem kwartalnik ten rozwinął się w forum dialogu, informacji i dyskusji nad współczesnymi zagadnieniami ekumenicznymi. 1962-80 był – niezależnie od wymienionych funkcji – sekretarzem (Geschäftsführer) Wspólnoty Roboczej Kościołów Chrześcijańskich, organizacji ekumenicznej zrzeszającej Kościoły ewangelickie, prawosławne, starokatolicki i rzymskokatolicki w RFN. Reprezentował EKD na niezliczonych międzynarodowych konferencjach ekumenicznych. W 1974 należał do inicjatorów powołania do życia Komisji Kontaktów między Polską Radą Ekumeniczną a EKD; w jej pracach uczestniczył do końca lat siedemdziesiątych, tj. do chwili przejścia na emeryturę. Jego *Katechizm ekumeniczny*, który miał w RFN osiem wydań, ukazał się również po polsku dwukrotnie: w 1978 jako numer podwójny „Jednoty” oraz w 1987 jako osobna książka. Od 1981 wykładał teologię ekumeniczną na uniwersytecie w Moguncji.

**KUCZMA Adam**, ur. 1 III 1924, Petryków k. Tarnopola, polski duchowny metodystyczny i działacz ekumeniczny, w latach 1983–1989 superintendent naczelny (zwierzchnik) Kościoła Metodystycznego w Polsce. 1946 repatriacja do Polski, studiuje w Seminarium Teologicznym Kościoła Metodystycznego w Klarysewie k. Warszawy, w 1951 rozpoczyna pracę duszpasterską najpierw na Mazurach, potem przez dziesięć lat w Bytomiu. 1958-62 uzupełniał wykształcenie teologiczne w Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie, następne dwa lata spędził w Wielkiej Brytanii, gdzie studiował na Wydziale Nauczycielskim Uniwersytetu w Manchester. Po powrocie zostaje najpierw zastępcą dyrektora, a potem dyrektorem renomowanej metodystycznej Szkoły Języka Angielskiego w Warszawie. W 1965 zostaje wybrany sekretarzem Konferencji Ogólnej, w 1969 zastępcą, a w 1983 superintendentem naczelnym Kościoła Metodystycznego w Polsce. Przez dziesięć lat jako skarbnik był członkiem Zarządu (1970-79), potem przewodniczącym Komisji Rewizyjnej i wreszcie, w latach 1986–1989, prezesem Polskiej Rady Ekumenicznej. Zasiadał w gremiach kierowniczych Konferencji Kościołów Europejskich: najpierw jako członek Komitetu Doradczego (1974–1986), potem jako członek Prezydium (1986-92), czyli ścisłego kierownictwa tej



organizacji; w tym gronie był pierwszym Polakiem od powstania KKE. Przez osiem lat uczestniczył także w pracach Komisji Antyrasistowskiej Chrześcijańskiej Konferencji Pokojowej. Brał udział w licznych sympozjach i zebraniach o charakterze ekumenicznym tak w kraju, jak i zagranicą.

Lit.: A. Kleszczyński, *Ks. Adam Kuczma – nowy prezes Polskiej Rady Ekumenicznej*, SiDE 1987, z. 3 (19), s. 122-124.

**KÜNG Hans**, ur. 19 III 1928, Sursee (kanton Lucerna), szwajcarski teolog, duchowny rzymskokatolicki. Studia teologiczne i filozoficzne odbył w Gregorianum w Rzymie i w Instytucie Katolickim w Paryżu, gdzie uzyskał stopień doktora (1957) na podstawie rozprawy: *Usprawiedliwienie. Doktryna Karola Bartha i refleksja katolicka*. W 1954 przyjmuje święcenia kapłańskie. Od 1959 asystent naukowy na wydziale teologii katolickiej Uniwersytetu w Münster (Westfalia), 1960-63 profesor teologii fundamentalnej w Tybindze. 1962-65 oficjalny doradca (*peritus*) Soboru Watykańskiego II. Od 1963 profesor teologii dogmatycznej i ekumenicznej w Tybindze oraz dyrektor Instytutu Badań Ekumenicznych. W swoich pracach i wypowiedziach krytykował naukę Kościoła rzymskokatolickiego w następujących zagadnieniach: niemyślności papieża, sztucznego zapłodnienia, rygorystycznego zakazu przerywania ciąży, braku możliwości wyświęcania kobiet, nieznawania święceń Kościoła anglikańskiego, celibatu księży obrządku łacińskiego. W 1979 Kongregacja Nauki Wiary w deklaracji o niektórych aspektach nauczania teologicznego profesora H. K. „Christi Ecclesia” orzekła, że odszedł on w swoich pismach od integralnej wiary katolickiej i dlatego nie może być uważany za teologa katolickiego ani – jako taki – nie może pełnić misji nauczania. Jan Paweł II deklarację zatwierdził. W latach 1980-96 był niezależnym od wydziału profesorem teologii ekumenicznej i dyrektorem Instytutu Badań Ekumenicznych w Tybindze. W 1995 założył Fundację Weltethos i został jej prezesem. Nagrodzony 13 doktoratami honoris causa.

**KÜPPERS Werner**, ur. 1 XI 1905, Königsberg/Królewiec (Prusy), zm. 22 VI 1980, Tybinga. Jako młody człowiek dokonał konwersji z protestantyzmu na starokatolicyzm. Studiował teologię starokatolicką, doktorat obronił w Bernie. W 1930 obejmuje parafię w Biel (Szwajcaria), od 1933 był jednocześnie profesorem Starego Testamentu w Bernie. Od 1938 jest profesorem teologii systematycznej w seminarium biskupim, proboszczem i jednocześnie docentem (później profesorem) teologii starokatolickiej na uniwersytecie w Bonn. Przez kilkadziesiąt lat reprezentował Kościół starokatolicki w ruchu ekumenicznym, należał do współzałożycieli Wspólnoty Roboczej Kościołów Chrześcijańskich w Niemczech, był zastępcą przewodniczącego Niemieckiego Wydziału Studiów Ekumenicznych i współwydawcą kwartalnika „Ökumenische Rundschau”. Uczestniczył aktywnie w licznych rozmowach i dialogach międzykościelnych, zwłaszcza z prawosławiem i katolicyzmem rzymskim.



**KÚRY Adolf**, ur. 21 VII 1870, Bazylea, zm. 26 XI 1956, Berno, teolog starokatolicki, biskup. Teologię starokatolicką studiował w Bernie i Bonn, 1917 uzyskuje stopień doktora teologii. Od 1915 aż do swojej śmierci był redaktorem naczelnym ekumenicznie zorientowanego czasopisma „Internationale Kirchliche Zeitschrift” i publikował tam m.in. kronikę wydarzeń ekumenicznych. 1924 zostaje profesorem historii Kościoła na wydziale teologii starokatolickiej w Bernie (do 1940) i biskupem Kościoła w Szwajcarii (do 1955). Jako biskup kontynuował linię kościelną swojego poprzednika – bp. Eduarda Herzoga. Przyczynił się do porozumienia interkomunijnego z anglikanami (1931).

**KÚRY Urs**, ur. 6 V 1901, Lucerna, zm. 3 XI 1976, Bazylea, syn i następca Adolfa Kūry, szwajcarski teolog, biskup starokatolicki; studiował teologię i filozofię w Bernie, Bazylei i Paryżu. 1929 doktorat z filozofii w Bazylei, 1941 profesor teologii systematycznej na wydziale teologii starokatolickiej uniwersytetu w Bernie, 1955-72 biskup Kościoła Chrześcijańskokatolickiego Szwajcarii. Jako teolog starał się łączyć podstawowe koncepcje starokościelne z ważnymi osiągnięciami teologii biblijnej i reformacyjnej. W latach 1966-72 był współprzewodniczącym Starokatolicko-Prawosławnej Komisji Dialogu. Jego fundamentalna praca *Kościół starokatolicki. Historia, nauka, dążenia* (1966) ukazała się w języku polskim (1996).

**L**

**LANGE Ernst**, ur. 19 IV 1927, Monachium, zm. 3 VII 1974, Windhag/Górna Austria, teolog ewangelicki, ekumenista. Trauma, jaką przeżył jako żydowskie dziecko ukrywające się w czasach nazizmu, przyczyniła się do jego przedwczesnej samobójczej śmierci. W 1960 objął parafię w Berlinie-Spandau, 1963 zostaje wykładowcą teologii praktycznej w Wyższej Szkole Kościelnej w Berlinie, 1968-70 dyrektor Wydziału Akcji Ekumenicznej i zastępca sekretarza generalnego Światowej Rady Kościołów, 1972 doktorat z teologii w Tybindze, 1973 nadradca kościelny w kancelarii Kościoła Ewangelickiego Niemiec w Hanowerze. Był wybitnym interpretatorem ruchu ekumenicznego. Jego wizjonerska książka *Die ökumenische Utopie oder was bewegt die ökumenische Bewegung?* (Stuttgart 1972) była w swoim czasie ekumenicznym bestsellerem, dziełem omawianym i analizowanym na wielu spotkaniach międzywyznaniowych.

**LANNE Emmanuel Jaques**, ur. 4 VIII 1923, Paryż, zm. 23 VI 2010, Chevetogne (Belgia), benedyktyn, jeden z najwybitniejszych ekumenistów w Kościele rzymskokatolickim. 1946 wstępuje do benedyktynów w Chevetogne, 1947 składa śluby zakonne, 1950 święcenia kapłańskie, 1956-67 prefekt, potem rektor Kolegium Greckiego w Rzymie, 1963-2007 konsultor Sekretariatu (od 1988: Papieskiej Rady) ds. Jedności Chrześcijan, 1954-99 konsultor Kongregacji dla Kościołów Wschodnich. Uczestniczył w pracach nad kilkoma dokumentami Soboru Watykańskiego II, był czynnym uczestnikiem międzynarodowych dialogów teologicznych Kościoła katolickiego z Kościołami: prawosławnym, koptyjskim,

anglikańskim i reformowanym, 1968-98 reprezentant Kościoła katolickiego w Komisji Wiara i Ustrój Światowej Rady Kościołów (ŚRK), 1971-76 jej wiceprzewodniczący, uczestnik trzech zgromadzeń ogólnych ŚRK: w Uppsali (1968), Nairobi (1975) i Vancouver (1983). Był też członkiem Wspólnej Grupy Roboczej ŚRK i Kościoła rzymskokatolickiego, wniósł duży wkład w powstanie i rozpropagowanie dokumentu konwergencji Komisji Wiara i Ustrój „Chrzest, Eucharystia, posługiwanie duchowne”. Przez 26 lat był redaktorem naczelnym znanego czasopisma ekumenicznego „Irénikon”, autorem licznych artykułów z dziedziny liturgiki, patrologii, eklezjologii i ekumenizmu.

**LAZARETH William H.**, ur. 1928, Nowy Jork, zm. 23 II 2008, Bar Harbor, Main (USA), teolog luterański, duchowny, biskup, ekumenista. 1956 ordynowany na duchownego, 1958 doktorat z zakresu teologii dogmatycznej w Columbia University – Union Theological Seminary w Nowym Jorku. 1980-1983 dyrektor Komisji Wiara i Ustrój Światowej Rady Kościołów (ŚRK), tj. w okresie, gdy dobiegała końca wieloletnia praca nad najważniejszym w dziejach ruchu ekumenicznego dokumentem dialogu multilateralnego, znanym jako dokument konwergencji w sprawie Chrztu, Eucharystii i posługiwania duchownego. Ostateczna wersja tego tekstu została przyjęta podczas posiedzenia plenarnego Komisji w Limie (1982). Krótko po wypełnieniu tego zadania odszedł z ŚRK, powrócił do USA, gdzie w latach 1983-1987 był proboszczem parafii luterańskiej w Nowym Jorku. W 1988 został biskupem diecezji nowojorskiej; funkcję tę pełnił do przejścia na emeryturę w 1992. Na niwie naukowej był aktywny do samej śmierci. W latach 1987-1996 prowadził wykłady w Union Theological Seminary w Nowym Jorku, 1996-2003 był członkiem kierownictwa Ośrodka Badań Teologicznych oraz wykładowcą na Uniwersytecie w Princeton (stan New Jersey). Ostatnim polem jego działalności była honorowa profesura w Carthage College Kenosha (stan Wisconsin). W latach 1991-2002 współprzewodniczył w rozmowach luterańsko-prawosławnych na szczeblu światowym. Posiadał 7 honorowych doktoratów.

Lit. K. Karski, *In memoriam* (wspomnienie zmarłych ekumenistów), SiDE 2008, z. 2 (63), s. 150.

**LEON XIII, Gioacchino Vincenzo de' Pecci**, ur. 2 III 1810, k. Anagni, zm. 20 VII 1903, Watykan. 1837 święcenia kapłańskie, od 1843 nuncjusz w Brukseli, od 1846 biskup Perugii, 1853 kardynał. 20 II 1878 wybrany papieżem jako następcą Piusa IX. Z jego osobą kojarzona jest szczególnie pierwsza encyklika społeczna *Rerum novarum* z 1891, w której starał się osiągnąć pozycję pośrednika między robotnikami i pracodawcami. Wiele uwagi poświęcił sprawie jedności. W piśmie apostolskim *Praeclara gratulationis* z 1894 zwracał się do prawosławnych „o zbliżenie i łączność”. Do protestantów natomiast apelował: „Od dawna wzywa was ta wspólna matka z powrotem na swe łono; od dawna katolicy całego świata

czekają na was w zatroskanej miłości braterskiej, byście z nami służyli Bogu, złączeni w jedności jednej Ewangelii, jednej wiary, jednej nadziei i jednej doskonałej miłości”. W encyklice *Apostolicae curae* z 1896 ogłosił święcenia anglikańskie za nieważne. Jednocześnie zwrócił się do duchownych anglikańskich, by w nadziei na ponowne pojednanie działali nadal „ku chwale Boga i na rzecz zbawienia dusz”. Do problemu jedności powrócił w encyklice *Caritatis studium* z 1898, skierowanej do katolickiego episkopatu Szkocji, specjalnie zajmując się kwestią jedności w odniesieniu do tamtejszego protestantyzmu. Wymienił dwa punkty łączące katolików i protestantów: Pismo św. i miłość do Chrystusa. One to powinny – jego zdaniem – zdecydować o przyszłym zbliżeniu między obu wyznaniami.

**LIAGRE Guy**, ur. 1957, duchowny metodystyczny, historyk Kościoła, przewodniczący Zjednoczonego Kościoła Protestantckiego w Belgii (ZKPB), 25 I 2012 wybrany nowym sekretarzem generalnym Konferencji Kościołów Europejskich (KKE). Urząd ten objął w czerwcu 2012. Studia teologiczne ukończył w Brukseli, tam też uzyskał doktorat z zakresu historii Kościoła. W latach 1984-2005 był pastorem w Menem i Brukseli, 2005 wybrany przewodniczącym ZKPB. Wielokrotnie reprezentował swój Kościół podczas różnych zgromadzeń i konsultacji na płaszczyźnie europejskiej (KKE, Wspólnota Kościołów Ewangelickich w Europie) i światowej (Światowa Rada Kościołów Metodystycznych, Światowa Wspólnota Kościołów Reformowanych).

**LIENHARD Marc**, ur. 1935, Alzateczyk, duchowny luterański, badacz Reformacji, ekumenista. Po ukończeniu studiów w latach 1963-68 pracował jako duszpasterz w dwóch parafiach alzackich, potem podjął działalność naukową na Wydziale Teologii Ewangelickiej w Strasburgu, 1991-96 pełnił funkcję dziekana. Autor wielu książek poświęconych protestantyzmowi w Alzacji, jak również bardzo cenionej pracy na temat teologii Lutra. Należał do wąskiego grona teologów, które na początku lat 70. XX w. wypracowało ostateczny tekst *Konkordii leuenberskiej*, na podstawie której Kościoły luterańskie, reformowane i ewangelicko-unijne w Europie zawarły ze sobą wspólnotę ołtarza i ambony. W 1997 wybrany na stanowisko prezydenta Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego Alzacji i Lotaryngii.

**LILJE Hanns**, ur. 20 VIII 1899, Hanower, zm. 6 I 1977, tamże, biskup luterański, wybitny działacz niemieckiego protestantyzmu i światowego ruchu ekumenicznego. Od 1927 sekretarz generalny Niemieckiego Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Studentów, potem członek komitetu wykonawczego (1928) i wiceprzewodniczący (1932) Światowego Związku Studentów Chrześcijańskich; 1935-45 sekretarz generalny Światowego Konwentu Luterańskiego, z którego 1947 wyłoniła się Światowa Federacja Luterańska (ŚFL). Aktywny działacz opo-

zycyjnego wobec Hitlera Bekennende Kirche (Wyznający Kościół). Po zamachu na Hitlera (1944) aresztowany przez gestapo i skazany na 2 lata więzienia (doświadczenia więzienne opisał w *Im finstern Tal. Rechenschaft einer Haft*, 1947). Po wojnie odegrał istotną rolę w powstaniu Kościoła Ewangelickiego w Niemczech (EKD) i Zjednoczonego Kościoła Ewangelicko-Luterańskiego (VELKD); w obu strukturach pełnił przez wiele lat kierownicze funkcje: 1949–67 zastępca przewodniczący Rady EKD, 1955–69 — biskup naczelny VELKD; 1947 wybrany biskupem Ewangelicko-Luterańskiego Kościoła Krajowego Hanoweru (do 1971). Dzięki szerokim kontaktom, nawiązanym jeszcze przed II wojną światową, przyczynił się do uwiarygodnienia ewangelicyzmu niemieckiego wobec Kościołów zagranicznych; 1947–70 członek władz zwierzchnich ŚFL, 1952–57 jej przewodniczący; od 1948 członek Komitetu Naczelnego Światowej Rady Kościołów, 1968–75 jeden z jej 6 prezydentów. Za swoje podstawowe zadanie uważał zwiastowanie Ewangelii zeświecczonemu światu (*Das technische Zeitalter*, 1929), jako biskup podejmował wyzwania, które stawia przed chrześcijaństwem nowoczesny świat (*Atheismus — Humanismus — Christentum*, 1962), zabiegał o dobre relacje z różnymi grupami społecznymi (nauczycielami, związkami zawodowymi). Po 1945 szczególnie intensywnie wspierał pracę akademii ewangelickich, starających się utrzymać dialog między Kościołem a społeczeństwem, przyczynił się do powstania akademii w Loccum. W 1948 założył „Deutsches Allgemeine Sonntagsblatt”, niezależny tygodnik poświęcony sprawom polityki, gospodarki i kultury, którego wydawcą był aż do śmierci, podejmował na jego łamach aktualne problemy współczesności. Szczególnie zabiegał o udział protestantyzmu niemieckiego w światowym ruchu ekumenicznym. Ogłosił autobiografię *Memorabilia. Schwerpunkte eines Lebens* (1973).

**LIUBICH Chiara**, ur. 22 I 1920, Trydent, zm. 14 III 2008, Rocca di Papa k. Rzymu, założycielka i przewodnicząca katolickiego ruchu Focolari. Była znana i ceniona na całym świecie za wieloletnie zaangażowanie na rzecz pokoju, ekumenizmu i dialogu międzyreligijnego. W 1943 przyłączyła się do trzeciego zakonu franciszkańskiego. Założyła wspólnotę młodych kobiet, która koncentrowała się na modlitwie, intensywnym przeżywaniu społeczności i prowadzeniu dialogu z innymi. W 1964 roku ruch Focolare został oficjalnie uznany przez Kościół rzymskokatolicki. Inicjatywa ta z biegiem czasu ogarnęła wszystkie kontynenty, w jej działania angażują się chrześcijanie z różnych Kościołów, a także wyznawcy religii niechrześcijańskich. Założycielka ruchu otrzymała wiele wyróżnień od wielu Kościołów chrześcijańskich, a także od przedstawicieli różnych religii oraz organizacji kulturalnych i międzynarodowych za wkład w pojednanie między religiami. Jan Paweł II nazwał ją „zwiastunką jedności i miłosierdzia wśród wielu braci i siostr we wszystkich zakątkach świata”.

Lit. K. Karski, *In memoriam* (wspomnienie zmarłych ekumenistów), SiDE 2008, z. 2 (63), s. 155-156.

**LOCHMAN Jan Milič**, ur. 3 IV 1922, Nove Mesto nad Metuji, zm. 21 I 2004, wybitny czeski teolog ewangelicki, ekumenista. Teologię studiował w Pradze, St. Andrews (Szkocja) i Bazylei (Szwajcaria). Po ordynacji służył jako duchowny w Kladnie. 1950-1968 profesor teologii systematycznej i filozofii religii na Wydziale Teologicznym im. J.A. Komenskiego w Pradze, po interwencji wojsk Układu Warszawskiego w Czechosłowacji emigruje za granicę, przez rok wykłada w Union Theological Seminary w Nowym Jorku, od 1969 do emerytury był profesorem teologii systematycznej na wydziale teologii ewangelickiej uniwersytetu w Bazylei, gdzie pełnił też funkcję dziekana i rektora. Gościnnie wykładał na wielu uniwersytetach we wszystkich częściach świata, od 1990 również w Pradze. W swoich publikacjach, poświęconych Modlitwie Pańskiej, Dekalogowi i Credo wyłożył na nowo podstawowe wartości chrześcijańskie. Wkład europejskiej Reformacji i teologię współczesną badał w porównaniu i na podstawie Reformacji czeskiej i Jednoty braterskiej. W latach 1968-75 był członkiem Komitetu Naczelnego Światowej Rady Kościołów, 1970-82 kierował wydziałem teologii Światowego Aliansu Kościołów Reformowanych.

**LORTZ Joseph**, ur. 13 XII 1887, Grevenmacher (Luksemburg), zm. 21 II 1975, Moguncja, katolicki historyk Kościoła, autor przełomowych dzieł na temat Lutra i Reformacji. Studiował w Rzymie, Fryburgu i Bonn, w 1923 habilitacja w Würzburgu, 1929 profesorem w Braunsbergu, 1935 w Münster, 1950 w Moguncji. Tam aż do śmierci kierował wydziałem zachodniej historii religii Instytutu Historii Europejskiej. Od 1917 jego specjalnym obszarem badawczym była Reformacja – jej przyczyny i skutki. W dwutomowym dziele *Die Reformation in Deutschland* (1939) zaprezentował obraz Lutra i Reformacji, który katolicy i protestanci uznali za przełomowy. Nie szczędząc Reformatorowi krytyki, ukazał go w pierwszym rzędzie jako człowieka religijnego i oddanego modlitwie. Twierdził, że jego religijna troska nie została przez ówczesnych przedstawicieli Kościoła potraktowana z należyłą powagą i niezbędną pastoralną odpowiedzialnością. – Należał do pionierów ruchu *Una Santa* w Niemczech. Żywił głębokie przekonanie, że jedność chrześcijan może być znaleziona tylko na podstawie dobrze poznanej i głęboko przeżywanej prawdy. Odrzucał „ekumenizm bez prawdy” (1975) jako wynaturzenie dialogu międzykonfesyjnego. Jego dzieło życiowe przyczyniło się w istotny sposób do zmiany klimatu w stosunkach międzywyznaniowych.

**LOSSOW Joanna**, ur. 10 VII 1908, Boruszyn k. Czarnkowa (Wielkopolska), zm. 2 I 2005, Warszawa, animatorka ruchu ekumenicznego w Kościele rzymskokatolickim w Polsce, franciszkanka Służebnica Krzyża. Studia: 1931 – magisterium z filologii romańskiej na Uniwersytecie w Poznaniu, 1959 magisterium oraz licencjat z teologii na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. 1933 – wstąpienie do Zgromadzenia Franciszkanek Służebnic Krzyża (FSK) w Laskach k. Warszawy,

1942 śluby wieczyste; pełniła w Zgromadzeniu różne funkcje. 1961-1995 – zaangażowanie w działalność ekumeniczną: 1961 – współtworzenie Sekcji Ekumenicznej, a następnie Ośrodka do Spraw Jedności Chrześcijan przy Kurii Metropolitalnej w Warszawie, 1967-95 sekretarz Ośrodka, 1974-95 członek Komisji Episkopatu Polski ds. Ekumenizmu, założycielka Ośrodka Ekumenicznego „Joannicum” przy klasztorze FSK przy ul. Piwnej w Warszawie, poświęconego papieżowi Janowi XXIII. Z jej inicjatywy, poczynając od lat 60. XX w., organizowane były w Laskach rekolekcje ekumeniczne dla młodzieży oraz rekolekcje dla księży, w których uczestniczyli także duchowni innych wyznań. Organizowała liczne spotkania i wykłady o tematyce ekumenicznej, współredagowała „Biuletyn Ekumeniczny” wydawany przez Komisję Episkopatu ds. Ekumenizmu, angażowała się też w organizowanie styczniowych Tygodni o Jedność Chrześcijan przygotowując odpowiednie materiały. Przez cały okres działalności ekumenicznej ściśle współpracowała z siostrą diakonisą Reginą Witt z Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego. W 2003 ukazała się książka obu sióstr *Śluga Słowa Bożego i jedności chrześcijan*, poświęcona ks. Zygmuntowi Michelisowi, pierwszemu prezesowi Polskiej Rady Ekumenicznej i pionierowi współpracy ekumenicznej między Kościołami członkowskimi PRE a Kościołem rzymskokatolickim.

Lit.: A. Petrowa-Wasilewicz, *Codziennie modłę się do Ducha Jedności* (o s. Joannie Lossow), „Credo” 1998 nr 1, s. 2-6. – A. Petrowa-Wasilewicz, *Siostry ekumeniczne* (s. Joanna Lossow i s. Regina Witt), „Powściągliwość i Praca” 1998 nr 5, s. 18-19. 24. – G. Polak, *Siostra Joanna Lossow – w 90 rocznicę urodzin*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1998, z. 2 (42), s. 139-141. – G. Polak *Kto jest kim w Kościele. Ekumeniczne „who is who” chrześcijaństwa w Polsce*, Warszawa 1999. – M.K. Rottenberg, *Aby byli jedno. Pasja życia siostry Joanny Lossow*, Warszawa 2005. – Z. Zembrzusi, *Odeszła Siostra Joanna Lossow*, „Biuletyn Ekumeniczny” 2005 nr 1, s. 39-40. – Z. Styś, *Siostra Joanna Lossow (10 VII 1908 – 2 I 2005)*, „Biuletyn Ekumeniczny” 2005 nr 3-4, s. 26-29. – *Miniatury ekumeniczne. Księga pamiątkowa na stulecie urodzin siostry Joanny Lossow (1908-2005)*, Warszawa 2009.

**LOWE Christopher**, ur. 7 VII 1923, Birmingham, zm. 2001. 1949 ordynowany na duchownego Kościoła Anglikańskiego Anglii, 1965 wstępuje do zgromadzenia Zmartwychwstania Pańskiego, anglikańskiej wspólnoty monastycznej żyjącej według reguły św. Benedykta, wieloletni członek Synodu Kościoła Anglikańskiego, przełożony królewskiej Fundacji św. Katarzyny w Londynie. Założyciel i wieloletni przewodniczący Międzynarodowego Bractwa Ekumenicznego, nawiązującego do tradycji rozmów katolicko-anglikańskich prowadzonych w latach 20. XX w. w Malines. Na początku lat 70. XX w. nawiązuje kontakty ze wspólnotą Sióstr Franciszkanek Służebnic Krzyża w Laskach k. Warszawy. Odtąd przez 30 lat odwiedzał Polskę dwa razy do roku (w maju i październiku). Co dwa lata, z jego inicjatywy, odbywały się w Laskach ekumeniczne dni skupienia dla duchownych, zakonników i zakonnice z różnych Kościołów, ze strefy języka niemieckiego i z Europy Środkowo-Wschodniej (Polska, Litwa, Łotwa, Białoruś).



Organizował oficjalne wizyty w Polsce m.in. anglikańskiego biskupa Birmingham Marca Santera (1991) oraz delegacji Kościoła katolickiego i anglikańskiego Wielkiej Brytanii (1992).

**LUCER Waldemar**, ur. 13 III 1906, Kopydłowo, zm. 17 III 1992, Warszawa, duchowny Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego. Studia teologiczne odbył na Uniwersytecie Warszawskim, w 1932 został ordynowany na duchownego, do 1939 prowadził pracę duszpasterską w kilku parafiach. W okresie II wojny światowej był więźniem obozu koncentracyjnego w Dachau. 1945-54 administrator parafii w Lublinie, 1956-1970 proboszcz w Wałbrzychu, 1971-1979 proboszcz we Wrocławiu, 1958-1979 senior Diecezji Wrocławskiej; po przejściu na emeryturę przeniósł się do Warszawy. W 1948 był przewodniczącym Okręgowej Rady Ekumenicznej w Lublinie, przez 10 lat stał na czele oddziału regionalnego Polskiej Rady Ekumenicznej we Wrocławiu, w latach 1975-1979 był współprzewodniczącym Komisji Mieszanej PRE i Komisji Episkopatu ds. Ekumenizmu.

Lit.: J. Pośpiech, *Śp. Ks. Senior Waldemar Lucer*, „Kalendarz Ewangelicki 1993”, Bielsko-Biała 1992, s. 57-59.

Ł

**ŁYKO Zachariasz**, ur. 21 IV 1929, Zakopane, zm. 22 I 2008, Warszawa, pastor Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego, profesor Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie. W 1949 ukończył Seminarium Adwentystyczne w Krakowie, w 1951 studia prawnicze na Uniwersytecie Jagiellońskim. W latach 60. XX w. studiował w Wielkiej Brytanii w Newbold College i w USA w Andrews University. Doktorat (1975) i habilitację (1979) uzyskał w ChAT, tam też w latach 1984 – 1999 był kierownikiem Katedry Filozofii, Etyki i Socjologii. Uczestniczył, w charakterze dziennikarza, w obradach Soboru Watykańskiego II (1962-65). Był członkiem Komisji Tłumaczy Pisma Świętego (Biblii Ekumenicznej) Towarzystwa Biblijnego w Warszawie i współprzewodniczącym Zespołu Dialogu Ekumenicznego Katolicko-Adwentystycznego.

Lit.: S. Pawłowski, *Ks. pastor prof. Zachariasz Łyko (1929-2008)*, „Biuletyn Ekumeniczny” 2008 nr 1-2, s. 95-97.

**M**

**MACKAY John Alexander**, ur. 7 V 1889, Inverness (Szkocja), zm. 9 VI 1983, Princeton (USA). Studiował w Aberdeen i Princeton, 1926-32 z ramienia Chrześcijańskich Światowych Związków Młodych Mężczyzn (YMCA) pracuje w Peru i Meksyku, w latach 1932-36 jest sekretarzem ds. Ameryki Łacińskiej i Afryki Kościoła Prezbiteriańskiego w USA, 1936-59 prezydentem i profesorem zagadnień ekumenicznych w Seminarium Teologicznym Princeton. Należał do najważniejszych pionierów ruchu ekumenicznego. Podczas II Światowej Konferencji do Spraw Praktycznego Chrześcijaństwa w Oxfordzie (1937) kierował sekcją V: „Kościół powszechny a świat narodów”. W latach 1946-48 był członkiem Komitetu Tymczasowego, a od 1948 do 1954 – Komitetu Naczelnego Światowej Rady Kościołów (ŚRK). Na I Zgromadzeniu Ogólnym ŚRK w Amsterdamie (1948) kierował sekcją II: „Świadectwo Kościoła o planie Bożym”. 1954-59 był prezydentem Światowego Aliansu Kościołów Reformowanych, 1947-57 przewodniczącym Międzynarodowej Rady Misyjnej (MRM), 1948-54 stał na czele Wspólnego Komitetu ŚRK i MRM. W 1957 zorganizował w Yale pierwsze spotkanie przedstawicieli ŚRK z reprezentantami Światowych Związków Wyznaniowych. Należał do wiodących teologów w USA. Zadanie Kościołów reformowanych i ich teologii opisał następująco: „Prawdziwa istota prezbiterianizmu polega nie tyle na znajdowaniu celu w sobie, lecz na służeniu powszechnemu Kościołowi Jezusa Chrystusa”.

**MAJEWSKI Tadeusz**, ur. 13 XII 1926, Warszawa, zm. 7 V 2002, Warszawa, duchowny Kościoła Polskokatolickiego, biskup. 1952 święcenia kapłańskie z rąk

---

biskupa mariawickiego, 1954–1962 proboszcz parafii katedralnej św. Ducha w Warszawie. W latach 1958–1962 kanclerz Kurii Biskupiej Kościoła Polskokatolickiego, 1962–1966 wikariusz generalny diecezji krakowsko-częstochowskiej. W 1966 konsekrowany na biskupa, 1966–1996 ordynariusz diecezji warszawskiej, 1975–1995 pierwszy biskup (zwierzchnik) Kościoła Polskokatolickiego. W 1957 został członkiem Komisji Pomocy Międzykościelnej, w 1960 – zastępcą sekretarza Polskiej Rady Ekumenicznej. Jako zwierzchnik Kościoła był z urzędu członkiem Prezydium PRE, poza tym wchodził w skład Zarządu, w którym pełnił dwukrotnie funkcję skarbnika, a także sekretarza Rady.

**MAURY Pierre**, ur. 27 XI 1890, Nîmes, zm. 13 I 1956, Paryż, francuski teolog protestancki, ekumenista; 1919–25 sekretarz generalny ruchu studentów chrześcijańskich we Francji; 1925–30 proboszcz w Ferney-Voltaire w pobliżu granicy szwajcarskiej, nawiązał bliskie relacje z działaczami ekumenicznymi z pobliskiej Genewy; 1930–34 sekretarz Światowego Związku Studentów Chrześcijańskich; 1943–50 profesor Fakultetu Teologii Protestanckiej w Paryżu; 1950–53 prezydent Kościoła Reformowanego we Francji; wraz z M. Boegnerem należał do głównych animatorów ruchu ekumenicznego we Francji, dążył do zintegrowania protestantyzmu francuskiego ze Światową Radą Kościołów, członek jej Komitetu Naczelny oraz Komisji Wiara i Ustrój Kościoła; wniósł duży wkład w dzieło pojednania między protestantami Francji i Niemiec.

**MEHL Roger**, ur. 1912, zm. 7 III 1997, czołowy francuski teolog protestancki, aktywny działacz ruchu ekumenicznego, jeden z pionierów socjologii protestantyzmu we Francji. 1945–1981 profesor etyki na Wydziale Teologii Protestanckiej w Strasburgu, przez wiele lat reprezentował Kościół Ewangelicko-Reformowany Francji w Komitecie Naczelnym oraz w Komisji Wiara i Ustrój Światowej Rady Kościołów. Jego myśl teologiczna znajdowała się pod przemożnym wpływem Karola Bartha. Jego dzieło „Socjologia protestantyzmu” (1965) spotkało się z międzynarodowym uznaniem. 1967 utworzył w Strasburgu Ośrodek Socjologii Protestantyzmu, którym kierował do 1981.

**MELITON, Sofirios Chazis**, ur. 24 IX 1913, Konstantynopol, zm. 27 XII 1989, Sztambuł, prawosławny metropolita Chalcedonu. Teologię studiował na wyspie Chalki, 1934 święcenia diakońskie, 1938 zostaje podsekretarzem Świętego Synodu Patriarchatu Konstantynopola, 1941 święcenia kapłańskie i nominacja na archimandrytę, 1943–47 praca duszpasterska w parafii grecko-prawosławnej w Manchester (Anglia), 1950 sakra biskupia i nominacja na metropolitę Imbros i Tenedos. 1963 zostaje metropolitą Ilioupolis i Theira z siedzibą w Konstantynopolu; w jego kompetencjach są stosunki wewnątrzprawosławne i międzykościelne. Z okazji jubileuszu 1000-lecia Świętej Góry Atos prowadzi rozmowy koordynacyj-

ne z przedstawicielami innych Kościołów autokefalicznych na temat planowanego dialogu z Rzymem. Przewodniczy 2. i 3. Konferencji Ogólnoprawosławnej (1963 i 1964) oraz bierze udział w przedsięwzięciach i konsultacjach Światowej Rady Kościołów (ŚRK); 1961-68 był członkiem Komitetu Naczelnego, 1968-75 wiceprzewodniczącym Komitetu Naczelnego i Wykonawczego ŚRK. Odegrał ważną rolę w zniesieniu wzajemnych anatemy z 1054 przez Rzym i Konstantynopol (1965); kierował odpowiednią komisją synodalną i opracował ramy teologiczne i kanoniczne dla przeprowadzenia tego aktu. W 1966 zostaje metropolitą Chalcedonu, 1967 przewodniczy 4. Konferencji Ogólnoprawosławnej. Jawił się jako naturalny następca patriarchy Atenagorasa, lecz jego kandydatura nie uzyskała akceptacji władz tureckich. Ma jednak trwale zasługi dla rozwoju dialogu w łonie rodziny Kościołów prawosławnych, jak również w zbliżeniu prawosławia z katolicyzmem, starokatolicyzmem i luteranizmem. Pięć lat przed zgonem został dotknięty udarem mózgu i nie był już zdolny do pracy.

**MERCIER Désiré Joseph**, ur. 21 XI 1851, Braine-l'Alleud (Belgia), zm. 23 I 1926, Bruksela, prymas Belgii, kardynał; filozof i teolog, pionier dialogu katolicko-anglikańskiego. W 1874 przyjął święcenia kapłańskie. Od 1877 profesor filozofii w Mechelen, a od 1882 — w Leuven; czołowy reprezentant neoscholastyki i współczesnego tomizmu w wersji zwanej lowańską; zwolennik uprawiania metafizyki tomistycznej w powiązaniu z naukami szczegółowymi; wieloletni redaktor „Revue Néo-Scholastique” (od 1910 przyjęło ono dodatek „de Philosophie”, a od 1946 „Revue Philosophique de Louvain”); uważany za inspiratora encykliki *Aeterni Patris* (1879) papieża Leona XIII uznającej myśl filozoficzną św. Tomasza z Akwinu za oficjalną doktrynę Kościoła katolickiego. Od 1906 arcybiskup Mechelen i prymas Belgii, 1907 mianowany kardynałem. Podczas I wojny światowej zyskał w społeczeństwie belgijskim wysoki autorytet jako symbol oporu wobec niemieckich władz okupacyjnych. Żywo interesował się problemem jedności Kościoła, toteż gdy Ch.L. Halifax, rzecznik zbliżenia Kościoła anglikańskiego z katolikami, zwrócił się z propozycją podjęcia dialogu teologicznego, Mercier zaprosił w odpowiedzi grupę anglikanów do Mechelen na „prywatne” rozmowy w małym kręgu. Podczas kolejnych spotkań (1921–25), którym przewodniczył, podjęto różne problemy teologiczne (np. episkopat i papieństwo w perspektywie teologicznej, stosunek papieża do biskupów w perspektywie historycznej, pojęcie Kościoła), rozważano też koncepcję Kościoła anglikańskiego połączonego unią z Rzymem, lecz dysponującego dużą niezależnością w ramach autonomicznego Patriarchatu Canterbury. Mimo że „rozmowy mechleńskie” odbywały się za zgodą papieża Piusa XI i anglikańskiego arcybiskupa Canterbury, po śmierci Merciera nie były kontynuowane, głównie z powodu niechętej postawy hierarchii rzymskokatolickiej w Anglii; domagała się ona wyraźnego podkreślenia różnic dogmatycznych, a ponowne zjednoczenie

uzależniała od całkowitego podporządkowaniu się anglikanów; negatywne aluzje do „rozmów mechleńskich” znalazły się w encyklice *Mortalium animos* Piusa XI (1928). Mercier usprawiedliwiał swoje wysiłki na rzecz korporacyjnego zbliżenia z anglikanami w liście pasterskim (18 I 1924). Jego przekonanie, że obustronne błędy przeszłości mogą być przewyciężone, zyskało uznanie 40 lat później we wspólnej wypowiedzi papieża Pawła VI i arcybiskupa Canterbury M. Ramseya podczas ich spotkania 1966. Od 1970 pionierskie wysiłki Merciera kontynuuje Międzynarodowa Komisja Anglikańsko-Rzymskokatolicka. Główne prace: *Psychologia* (1892, wyd. pol. 1901), *Logique* (1894), *Metafizyka ogólna* (1894, wyd. pol. 1904), *Historia Psychologii Nowożytnej* (1897, wyd. pol. 1900), *Kryteriologia, czyli traktat o poznaniu* (1899, wyd. pol. 1901), *Kazania do moich uczniów* (1908, wyd. pol. 1933, wyd. współcz. 1999), *Ćwiczenia duchowe dla kapłanów* (1910, wyd. pol. 1913), *Listy pasterskie* (1916, wyd. pol. 1929), *La vie intérieure* (1918), *Wszechpośrednictwo Najświętszej Panny i „Prawdziwe nabożeństwo do Maryi” według bł. Ludwika Grignon de Montfort* (1920, wyd. pol. 1928).

Lit.: Siostra Maria Leonia *Kardynał Mercier. obrońca ojczyzny*, Katowice 1949. – J. Zawadzki *Kardynał Mercier (1851–1926)*, „Znak” 1951 nr 28. – tegoż „*Ut unum sint*”. *Rozmowy mechleńskie*, „Znak” 1961 nr 87.

**METZGER Max Josef**, ur. 3 II 1887, Schopheim (Badenia), zm. 17 IV 1944, Brandenburgia, niemiecki teolog, działacz ekumeniczny, ksiądz katolicki. Początkowo dążył do ożywienia chrześcijaństwa zarówno przez misyjną działalność na rzecz moralnego nawrócenia jednostki, jak i przez zaangażowanie pokojowe zmierzające do zgodnej z *Ewangelią* odnowy Kościoła i świata. Od 1915 sekretarz generalny stowarzyszenia katolików abstynentów w Grazu, 1917 założył katolicką misję wewnętrzną Biały Krzyż. Tuż po I wojnie światowej zainteresował się powstającym ruchem ekumenicznym, z którym pragnął powiązać chrześcijańską pracę na rzecz pokoju i pojednania. Za zgodą władzy kościelnych był prywatnym obserwatorem na I Światowej Konferencji Kościołów ds. Wiary i Ustroju w Lozannie (1927). W 1938 założył bractwo *Una Sancta* — dobrowolne stowarzyszenie, pozostawiające każdemu członkowi wolność konfesyjną i nie nakładające nań żadnych zobowiązań, które miało służyć zbliżeniu katolików z protestantami („Członkowie bractwa pragną przyczynić się do porozumienia... między podzielonymi wyznaniem chrześcijańskimi, wskazując bardziej na to, co wspólne, niż na to, co dzieli, usuwając nieporozumienia, respektując wszędzie prawdę, pogłębiając wzajemną miłość braterską”). *Una Sancta* odbyła 2 lokalne kongresy 1939 i 1940, potem — wskutek trudności Metzgera z hierarchią katolicką (m.in. zakaz głoszenia wykładów na terenie niektórych diecezji) oraz z władzami nazistowskimi — było już niemożliwe. Z powodu ostrej krytyki socjalizmu narodowego więziony 1934 i 1939. Podczas drugiego pobytu w więzieniu napisał do papieża

Piusa XII list z prośbą o zwołanie soboru ekumenicznego. Poufne memorandum Metzgera, w którym nakreślił wizję życia polityczno-społecznego po zakończeniu wojny, dostało się 1943 w ręce nazistów, którzy na tej podstawie oskarżyli go o zdradę stanu i skazali na śmierć (egzekucję wykonano w więzieniu). Pośmiertne publikacje: *Gefangenschaftsbriefe* (1948), *Für Frieden und Einheit. Briefe aus der Gefangenschaft* (1964), *Die Aufgabe der Christen für den Frieden* (1987), *Auf dem Weg zu einem Friedenskonzil* (1987).

Lit.: G. Polak Ks. Max Josef Metzger — w 100 rocznicę urodzin, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1987 z. 4 (20), s. 117-119 – *Za pokój świata i jedność Kościoła. Życie i dzieło ks. Maksy Józefa Metzgera*, „Biuletyn Ekumeniczny” 1994 nr 2, s. 60-65.

**MEYENDORFF John**, ur. 17 II 1926, Neuilly-sur-Seine, zm. 22 VII 1993, Montreal. Syn emigrantów rosyjskich, teolog i patrolog prawosławny; absolwent Instytutu Św. Sergiusza i Sorbony w Paryżu, gdzie uzyskał doktorat. W 1959 przyjmuje święcenia kapłańskie i przybywa do USA, gdzie podejmuje pracę w Seminarium Teologicznym św. Włodzimierza w Nowym Jorku jako profesor patrystyki i historii Kościoła, a potem też rektor (1984-92). Jako członek Kościoła Prawosławnego w Ameryce reprezentował go w Światowej Radzie Kościołów – w Komitecie Naczelnym oraz w Komisji Wiara i Ustrój, której był moderatorem (przewodniczącym) w latach 1971-1975. W młodości był także pierwszym sekretarzem generalnym Syndesmosu – międzynarodowej federacji prawosławnych ruchów młodzieżowych.

**MICHALON Pierre**, ur. 16 VI 1911, Saint-Etienne, zm. 2 I 2004, Saint-Rambert-sur-Loire, członek Towarzystwa Księży Sulpicjan, ekumenista. 1933 święcenia kapłańskie, doktorat teologii w Rzymie, wykładał Pismo św. w seminariach duchownych w Viviers, Anders i Lyonie. W 1942 pod wpływem o. P. Couturiera angażuje się w działalność ekumeniczną. 1954 tworzy Centrum Interkonfesyjne „Unité Chrétienne” w Lyonie (kieruje nim do 1991). 1947-86 aktywny członek Grupy z Dombes, złożonej z katolików i protestantów, prowadzącej pracę studyjną nad kluczowymi problemami teologicznymi dla obu stron. Konsultor podczas Soboru Watykańskiego II. Przyczynił się do powstania katedry ekumenizmu na wydziale teologii katolickiej Uniwersytetu w Lyonie. Inicjował rekolekcje ekumeniczne i spotkania grup biblijnych. Odwiedził Polskę, był z wizytą na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, gdzie nawiązał serdeczne stosunki z o. prof. Wacławem Hryniewiczem.

R. Obarski, *Ojciec Pierre Michalon (1911-2004)*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 2004, z. 2 (55), s. 144-147.

**MICHELIS Zygmunt**, ur. 17 III 1890, Bycz (Kujawy), zm. 2 XII 1977, Warszawa, duchowny Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, działacz ekume-



niczny. Po studiach teologicznych w Dorpacie, w 1912 ordynowany na pastora; przez niemal całe życie związany z parafią Świętej Trójcy w Warszawie (1944–62 pierwszy proboszcz); w okresie międzywojennym redaktor „Zwiastuna Ewangelicznego”; animator tzw. społeczności chrześcijańskiej, ruchu mającego na celu pogłębienie życia religijnego; ożywił działalność diakonatu „Tabita” w Chylicach k. Warszawy. Podczas II wojny światowej więziony w niemieckich obozach koncentracyjnych w Sachsenhausen i Oranienburgu; po rocznym pobycie został zwolniony. Po 1945 inicjator odbudowy zbombardowanego w 1939 kościoła Św. Trójcy w Warszawie. W latach 1952-58 sprawował funkcję biskupa-adiunkta oraz był prezesem Synodu. Był zdeklarowanym zwolennikiem współpracy ekumenicznej na różnych szczeblach i w różnych dziedzinach. Już w wieku 35 lat wziął udział w I Światowej Konferencji Kościołów do Spraw Praktycznego Chrześcijaństwa, która odbyła się w 1925 w Sztokholmie z inicjatywy luterńskiego arcybiskupa Uppsali Natana Söderbloma. Głównie z jego inicjatywy odbywały się od jesieni 1940 konspiracyjne zebrania ekumeniczne w Warszawie, których wstępnym rezultatem było utworzenie w 1942 Tymczasowej Rady Ekumenicznej. Jego ekumeniczna aktywność i zapał w zakresie współpracy międzywyznaniowej sprawiły, że w sposób oczywisty stał się najpoważniejszym kandydatem na stanowisko prezesa Chrześcijańskiej Rady Ekumenicznej, powołanej do życia w listopadzie 1946 przez Kościoły tradycji protestanckiej, starokatolickiej i prawosławnej; funkcję tę sprawował nieprzerwanie do czerwca 1960. Był ekumenistą niecierpliwym, o czym świadczył fakt, że już w pierwszej połowie lat 50. XX w. doprowadził do celebrowania wspólnej Komunii św. przez duchownych Kościołów protestanckich i starokatolickich; praktyka ta nie znalazła jednak naśladowców w latach późniejszych. Działał także na międzynarodowej arenie ekumenicznej. Był delegatem swojego Kościoła na I Zgromadzeniu Ogólnym Światowej Rady Kościołów w Amsterdamie (1948). W 1957 był jednym z głównych referentów podczas spotkania w Lise-lund (Dania), przygotowującego powołanie do życia Konferencji Kościołów Europejskich, rok później uczestniczył w pierwszej konferencji przygotowującej powołanie do życia Chrześcijańskiej Konferencji Pokojowej. Od 1959 należał do pionierów współpracy ekumenicznej z przedstawicielami Kościoła Rzymskokatolickiego w Polsce. Znajdowało to wyraz w czynnym uczestnictwie w nabożeństwach organizowanych przez stronę katolicką, a także w rozlicznych konferencjach i spotkaniach oraz w publikacjach zamieszczanych na łamach prasy katolickiej.

Lit.: R. Witt, *Ksiądz Zygmunt Michelis – w dziesiątą rocznicę śmierci*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1987, z. 4 (20), s. 110-116. – *Śluga Słowa Bożego i Jedności Chrześcijan: Ks. Zygmunt Michelis*, J. Lossow, R. Witt (red.), Warszawa 2003. – K. Karski, *Ksiądz Zygmunt Michelis – Ekumenista Niecierpliwym*, w: *Różnić się w zgodzie. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu profesorowi Leonardowi Górcze SVD z okazji 40-lecia pracy naukowo-dydaktycznej (Pieniężno-Lublin 1968-2008)*, red. S. Pawłowski, Lublin 2008, s. 251-262.

---

**MIRON, Mirosław Chodakowski**, ur. 21 X 1957, Białystok, zm. 10 IV 2010, Smoleńsk, arcybiskup prawosławny, ordynariusz Wojska Polskiego, generał brygady, doktor teologii. Ukończył prawosławne seminarium duchowne w Warszawie, w 1979 złożył wieczyste śluby mnisze w monasterze św. Onufrego w Jabłecznej. Jeszcze w tym samym roku wyznaczono go do objęcia godności przełożonego tejże wspólnoty zakonnej, którą pełnił przez pięć lat. W latach 1984-1998 kierował monasterem Zwiastowania Najświętszej Marii Panny w Supraślu, prowadząc jego odbudowę ze zniszczeń dokonanych w czasie II wojny światowej i doprowadzając do ponownej organizacji męskiej wspólnoty monastycznej. W 1998 wyświęcony na biskupa pomocniczego diecezji warszawsko-bielskiej z tytułem biskupa hajnowskiego, w tym samym roku został również prawosławnym ordynariuszem Wojska Polskiego. Ordynariatem kierował do swojej śmierci w katastrofie polskiego samolotu Tu-154M pod Smoleńskiem. W Supraślu w latach 80. XX w. organizował wraz z wikariuszem miejscowej parafii katolickiej pierwsze w Polsce Ekumeniczne Tygodnie Kultury Chrześcijańskiej. Jako prawosławny ordynariusz Wojska Polskiego dobrze współpracował z katolickim ordynariatem polowym, czego wyrazem były ekumeniczne inicjatywy, jak np. wspólne święcenie placówek wojskowych przez kapelanów różnych wyznań, a także ekumeniczne nabożeństwa.

Lit.: G. Polak, *Trzej tragicznie zmarli ekumeniści*, SiDE 2010 z. 2 (67), s. 142-146.

**MIŚ Arkadiusz**, ur. 28 V 1930, Janów (Nikiszowiec), zm. 27 VII 1999, Katowice. Ukończył Śląskie Seminarium Duchowne w Krakowie, w 1955 przyjął święcenia kapłańskie, od 1964 był duszpasterzem w Drogomyślu, od 1969 proboszczem tamtejszej parafii. W tej miejscowości, zamieszkałej przez licznych wiernych z Kościoła ewangelicko-augsburskiego, przyczynił się do wzorcowych stosunków między katolikami i ewangelikami. Ci ostatni włączyli się w budowę nowego kościoła katolickiego, który został poświęcony w 1969. W tamtejszym kościele ewangelickim, którego proboszczem był ks. radca Józef Szeruda, odbyło się pierwsze wspólne na terenie Śląska Cieszyńskiego katolicko-ewangelickie nabożeństwo ekumeniczne. W 1973 w kościele, w którym był proboszczem, odbyło się spotkanie księży katolickich diecezji katowickiej z luterańskimi duchownymi. W latach 1968 – 1991 był członkiem Diecezjalnej Komisji Ekumenicznej, a w latach 1969 – 1990 członkiem Komisji Episkopatu Polski ds. Ekumenizmu. W ramach pracy I Synodu Diecezji Katowickiej (1972-1975) kierował Zespołem Studyjnym ds. Ekumenizmu. Brał udział w Międzynarodowej Ekumenicznej Konferencji Ewangelistów w Amsterdamie (1986) i w II Europejskim Zgromadzeniu Ekumenicznym w Grazu (1996).

Lit.: J. Budniak, *Zmarł ks. Arkadiusz Miś – prekursor ekumenizmu na Śląsku*, „Biuletyn Ekumeniczny” 1999 nr 2, s. 83-87.

**MIZIOŁEK Władysław**, ur. 16 XII 1914, Kompina k. Łowicza, zm. 12 V 2000, Warszawa, teolog, biskup pomocniczy warszawski, doktor teologii dogmatycznej. Studia: 1934-1940 Wyższe Seminarium Duchowne w Warszawie, 1947-51 Wydział Teologii Katolickiej Uniwersytetu Warszawskiego; doktorat (1951) uzyskał na podstawie pracy o chrystologii wielkiego teologa protestanckiego Karola Bartha. 1940 święcenia kapłańskie, 1940-44 wikariusz w Karczewie i rektor kaplicy w Międzyzlesiu, 1944-51 kapelan w zakładzie wychowawczym dla dziewcząt, prowadzonym przez siostry rodziny Maryi, 1951-57 prefekt i profesor Wyższego Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Warszawie, 1957-69 regens (rektor) tamże, 1969 sakra biskupia, 1969-92 biskup pomocniczy i wikariusz generalny arcybiskupa warszawskiego, jednocześnie proboszcz parafii św. Aleksandra w Warszawie. Od początku jeden z najaktywniejszych duchownych i biskupów na polu ekumenizmu. Od 1962 przewodniczący Ośrodka ds. Jedności Chrześcijan przy Kurii Metropolitalnej Warszawskiej, 1970-80 przewodniczący Komisji Episkopatu Polski ds. Ekumenizmu (nawiązano wówczas oficjalną współpracę z Polską Radą Ekumeniczną), potem (do śmierci) – jej wiceprzewodniczący. Jako wieloletni przewodniczący Ośrodka ds. Jedności Chrześcijan dbał o przygotowanie i rozprowadzanie po diecezjach materiałów związanych z Tygodniem Modlitw o Jedność Chrześcijan, organizację nabożeństw ekumenicznych, utrzymywanie stałych kontaktów z wieloma ośrodkami ekumenicznymi za granicą, a także z Kościołami członkowskimi PRE. Wielokrotnie służył Słowem Bożym w świątyniach Kościołów nierzymskokatolickich; był pierwszym biskupem katolickim, który po 80 latach od czasu rozłamu przemawiał w świątyni mariawickiej (1986). Wywarł wpływ na powstanie pierwszego w Polsce Instytutu Ekumenicznego przy Katolickim Uniwersytecie Lubelskim (1983). Był przez wiele lat redaktorem naczelnym „Biuletynu Ekumenicznego”, wydawanego przez Komisję Episkopatu. W latach 1973-1984 członek watykańskiego Sekretariatu ds. Jedności Chrześcijan. Od 1973 reprezentował Radę Konferencji Episkopatów Europy na forum Konferencji Kościołów Europejskich; w 1978 uczestniczył we wspólnej konferencji obu gremiów w Chantilly k. Paryża. Opublikował podręcznik dla studentów teologii *Wprowadzenie do ekumenizmu* (1968), który miał trzy wydania i ukazał się nawet w języku esperanto (1975). W 1995 został honorowym członkiem Towarzystwa Biblijnego w Polsce.

Lit.: A. Grześkowiak, *Biskup Władysław Miziołek*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1984, z. 4 (8), s. 120-121. – G. Polak, *Biskup Władysław Miziołek (1914-2000)*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 2000, z. 1 (45), s. 155-159. – *Odszedł pasterz dobry* (bp Władysław Miziołek), „Biuletyn Ekumeniczny” 2000 nr 1-2, s. 7-14. – G. Polak, *Żal po biskupie Władysławie* (Miziołku), „Więź” 2000 nr 9, s. 176-181. – Z. Tranda, *Pożegnanie Brata w wierze. Ks. bp Władysław Miziołek (1914-2000)*, „Jednota” 2000 nr 7, s. 18-19. – J. Turnau, *Ministrowanie. Biskup Władysław Miziołek (1914-2000)*, „Tygodnik Powszechny” nr 22 z 28.V. 2000. E. Sakowicz, *Biskup Władysław Miziołek. Wspomnienie w 10. rocznicę śmierci*, „Biuletyn Ekumeniczny” 2010 nr 1-2, s. 31-46.

**MODZELEWSKI Jerzy**, ur. 20 IV 1905, zm. 27 X 1986, Warszawa, biskup pomocniczy archidiecezji warszawskiej, 1966-1969 pierwszy przewodniczący Komisji Episkopatu ds. Ekumenizmu, 1968-73 członek watykańskiego Sekretariatu ds. Jedności Chrześcijan.

Lit.: P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny*, Warszawa 1992, s. 143-144.

**MOELLER Charles**, ur. 18 I 1912, Bruksela, zm. 3 IV 1986, tamże. Studia seminaryjne w diecezji Malines, 1937 święcenia kapłańskie, dalsze studia w Louvain, gdzie w 1945 uzyskuje doktorat. 1956 nominacja na profesora w Louvain. Doradca teologiczny na Soborze Watykańskim II, wniósł poważny wkład w powstanie dwóch rozdziałów (godność osoby ludzkiej, sytuacja kultury w świecie współczesnym) Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*. 1969-73 rektor Instytutu Ekumenicznego w Jerozolimie, 1973-81 sekretarz Sekretariatu ds. Jedności Chrześcijan, 1981 przeszedł na emeryturę z powodu nieuleczalnej choroby.

**MÖHLER Johann Adam**, ur. 6 V 1796, Igersheim (Wirtembergia), zm. 12 IV 1838, Monachium, odnowiciel eklezjologii, pionier ekumenizmu w Kościele katolickim. Studia teologiczne w Tybindze, 1819 święcenia kapłańskie, 1823-26 jako docent prywatny wykłada w Tybindze historię Kościoła, prawo kościelne i apologetykę, 1826 nominacja na profesora, 1835 nominacja na Uniwersytet w Monachium. W 1832 publikuje dzieło *Symbolik oder Darstellung der dogmatischen Gegensätze der Katholiken und Protestanten nach ihren öffentlichen Bekenntnisschriften* (Symbolika albo prezentacja dogmatycznych przeciwieństw między katolikami a protestantami w oparciu o ich oficjalne pisma wyznaniowe), które doczekało się przeszło 10 wydań. W jego rozumieniu symbolika to naukowa prezentacja dogmatycznych przeciwieństw występujących w chrześcijańskich pismach wyznaniowych (księgach symbolicznych), powstałych w wyniku rewolucji kościelnej XVI w. Nie ma ona charakteru polemicznego ani apologetycznego, lecz wyłącznie charakter prezentacyjny. Jako oczywistość przyjmował fakt, że symbolikę można uprawiać tylko w oparciu o własne stanowisko konfesyjne. Katolicyzm, jaki prezentował, był katolicyzmem wyidealizowanym, który w czasie, gdy publikował swoje dzieło, nigdzie praktycznie już nie występował, a w przedstawieniu protestantyzmu ograniczył się w zasadzie do nauki sformułowanej w pismach wyznaniowych XVI w., nie uwzględnił natomiast przemian, jakie się w nim dokonały w następnych stuleciach. Mimo takich czy innych zastrzeżeń, jego dzieło było wyrazem innego niż dotychczas podejścia do protestantyzmu. Toteż uchodzi słusznie za prekursora ekumenizmu w Kościele katolickim. Od 1957 w Paderborn działa Instytut Ekumeniczny jego imienia.

Lit.: G. Hintzen, *Johann Adam Möhler – w 150 rocznicę śmierci*, SiDE 1989 z. 1 (25), s.108-111.

**MONOD Wilfred**, ur. 24 XI 1867, Paryż, zm. 2 V 1943, tamże, duchowny Kościoła Reformowanego we Francji. 1909 profesor teologii praktycznej na Wolnym Wydziale Protestantckim w Paryżu, 1912 prezydent Unii Kościołów Reformowanych Francji, był jedną z wiodących postaci w ruchu Praktycznego Chrześcijaństwa i Światowym Związku Krzewienia Przyjaźni między Narodami za pośrednictwem Kościołów. Po pierwszej wojnie światowej, jako bliski przyjaciel abpa Natana Söderbloma z jego paryskich czasów, odegrał istotną rolę w dyskusji z Kościołami niemieckimi na temat kwestii winy za wybuch wojny. Przeniknięty głęboką pobożnością mistyczną zakłada w 1923 tercjarski zakon ewangelicki. Jako „herold socjalnego i ekumenicznego chrześcijaństwa” (F. Heiler) wszedł do historii ruchu ekumenicznego lat 20. i 30. XX w.

**MORAWSKA Anna**, ur. 22 I 1922, Zakopane, zm. 19 VIII 1972, Kraków, publicystka katolicka, tłumaczka literatury teologicznej, pionierka ruchu ekumenicznego w Kościele katolickim w Polsce. Studiowała na Uniwersytecie Jagiellońskim anglistykę, romanistykę i filozofię. W latach 50. XX w. związała się na krótko z prasą Stowarzyszenia Pax i Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego; od 1958 była publicystką „Tygodnika Powszechnego”, „Znaku” i „Więzi”. W swoich publikacjach szczególną uwagę poświęcała sytuacji człowieka we współczesnym świecie. Pod wpływem wydarzeń związanych z Soborem Watykańskim II (1962–65) podjęła problematykę odnowy chrześcijaństwa i jego miejsca we współczesnym świecie, ze szczególnym podkreśleniem perspektywy ekumenicznej. Inspiracją dla jej twórczości były dzieła myślicieli katolickich (K. Rahner, P. Teilhard de Chardin), protestanckich (P. Tillich, D. Bonhoeffer) i żydowskich (M. Buber). Przygotowała pierwszy w Polsce *Wybór pism* teologa protestanckiego Dietricha Bonhoeffera (1970), któremu poświęciła również pracę *Chrześcijanin w Trzeciej Rzeszy* (1970). Była autorką przekładu głośnej i kontrowersyjnej publikacji biskupa anglikańskiego J.A.T. Robinsona *Honest to God* [‘uczciwie wobec Boga’], którą opatrzyła przedmową i wyborem głosów z dyskusji, jaka się wokół niej toczyła (*Spór o uczciwość wobec Boga* 1966). Angażowała się w szerzenie idei jedności chrześcijan nie tylko poprzez pisarstwo i publicystykę, ale także na drodze budowania przyjaźni między Kościołami poprzez osobiste kontakty i bliskie więzi z protestantami i prawosławnymi w Polsce, a także z ekumeniczną wspólnotą w Taizé. Brała udział w Światowej Konferencji ds. Kościoła i Społeczeństwa w Genewie (1966), w IV Zgromadzeniu Ogólnym Światowej Rady Kościołów w Uppsali (1968) oraz w pierwszej Konferencji Wszystkich Religii Świata na rzecz Pokoju w Kioto (Japonia, 1970), gdzie jako jedyna przedstawicielka Europy Środkowej i Wschodniej weszła w skład biura wykonawczego Konferencji. Działała aktywnie na rzecz pojednania polsko-niemieckiego i kształtowania nowych stosunków między społeczeństwami niemieckim i pol-

skim. Uczestniczyła w pracach Aktion Sühnezeichen (Akcja Znak Pokuty), Pax Christi i Bensberger Kreis.

Lit.: I. Łoźna, *Anna Morawska*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1989, z. 3-4 (27-28), s. 101-103.

**MOTT John Raleigh**, ur. 25 V 1865, Purvis (stan Nowy Jork, USA), zm. 31 I 1955, Evanston k. Chicago, działacz świecki Kościoła metodystycznego w USA, pionier światowego ruchu ekumenicznego; laureat Pokojowej Nagrody Nobla (1946). Podczas studiów prawniczych na Uniwersytecie Cornella przeżył nagłe nawrócenie religijne, zrezygnował z podjęcia pracy w swoim zawodzie i został sekretarzem uniwersyteckiej komórki YMCA (Chrześcijański Związek Młodych Mężczyzn). Za dewizę swego życia obrał hasło: „Ewangelizacja świata w tym pokoleniu”. Silną świadomość posłannictwa chrześcijańskiego łączył harmonijnie z ogromnym talentem organizacyjnym. Z YMCA był związany przez ponad 60 lat, przechodząc przez kolejne szczeble działalności organizacyjnej. Jako przewodniczący amerykańskiej YMCA (funkcję tę pełnił aż do 1947) czterokrotnie odwiedził Polskę (1920, 1924, 1927, 1933); 1920 zorganizował pomoc materialną i kulturalną dla wojska walczącego w wojnie polsko-bolszewickiej, 1924 w uznaniu zasług otrzymał Krzyż Komandorski z Gwiazdą Orderu Polonia Restituta. Za jego aprobatą YMCA w Polsce była od początku budowana jako związek o profilu katolickim, który cieszył się poparciem wielu wybitnych przedstawicieli życia publicznego, nie został jednak zaakceptowany przez Kościół katolicki. Z inicjatywy Motta 1895, podczas spotkania YMCA w Vadstena (Szwecja), powstał World Student Christian Federation (Światowy Związek Studentów Chrześcijańskich), którego celem było kształcenie przywódców ruchu ekumenicznego. Mott został jego pierwszym sekretarzem generalnym (do 1920, potem przez 8 lat pełnił funkcję przewodniczącego), w ciągu pierwszych 2 lat istnienia związku założył 70 organizacji krajowych na całym świecie. Z tej organizacji wyszła większość późniejszych działaczy ruchu ekumenicznego. W 1907, przy pomocy środowiska studenckiego, Mott zorganizował w Tokio pierwszą na kontynencie azjatyckim światową konferencję chrześcijańską.; 4 lata później, w porozumieniu z patriarchą Konstantynopola, zwołał w Stambule konferencję, która po raz pierwszy po wiekach izolacji zgromadziła przedstawicieli Kościołów Wschodu i Zachodu. Był głównym organizatorem i przewodniczącym obrad I Światowej Konferencji Misyjnej w Edynburgu (1910, uznawana za narodziny współczesnego ruchu ekumenicznego); 1910–41 przewodniczący Komitetu Kontynuacji Pracy (1921 przekształcony w Międzynarodową Radę Misyjną), prototypu późniejszych form organizacyjnych ruchu ekumenicznego. Przewodził Światowym Konferencjom Misyjnym w Jerozolimie (1928) i w Tambaram k. Madrasu (1938). Podróżował po całym świecie, organizując liczne konferencje regionalne i krajowe. Szczególnie zabiegał o przejmowanie przez autochtonów odpowiedzialności za ewangelizację



i struktury kościelne. W latach 30. XX w. był głównym rzecznikiem łączenia różnych nurtów ruchu ekumenicznego, przyczyniając się istotnie do utworzenia Światowej Rady Kościołów. W uznaniu zasług dla dzieła jedności I Zgromadzenie Ogólne Rady w Amsterdamie (1948) wybrało Motta na swego prezydenta honorowego (wybór potwierdzony przez II Zgromadzenie Ogólne w Evanston, 1954).

Lit.: K. Karski *John R. Mott — największy budowniczy struktur ruchu ekumenicznego*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1989 z. 2 (26), s. 100-107.

**MUSIAŁ Stanisław**, ur. 1 V 1938, Łososina Górna k. Limanowej, zm. 5 III 2004, Kraków, jezuita, publicysta, rzecznik współpracy katolicko-żydowskiej. Studia filozoficzne i teologiczne odbył w Krakowie (1957-60) i Warszawie (1960-64), studiował także w Rzymie i Monachium; w 1963 przyjął święcenia kapłańskie. Wieloletni publicysta „Tygodnika Powszechnego”, od 1981 członek redakcji, 1990-1991 zastępcą redaktora naczelnego tygodnika. 1989-1990 dyrektor Wydawnictwa WAM w Krakowie oraz przełożony wspólnoty Domu Pisarzy przy Wydawnictwie. W latach 1986-1995 był członkiem, potem sekretarzem Komitetu Episkopatu Polski ds. Dialogu z Judaizmem; w 1987 przyczynił się m.in. do przeniesienia klasztoru karmelitanek z terenu obozu w Oświęcimiu, występował przeciw wznoszeniu krzyży na oświęcimskim żwirowisku. 2001 laureat Nagrody im. J. Karskiego i P. Nireńskiej w uznaniu zasług za publikacje odzwierciedlające wkład Żydów w kulturę polską, autor wielu tekstów w kraju i za granicą poświęconych problematyce stosunków chrześcijańsko-żydowskich. Wchodził w skład zarządu „United Nations Watch”, organizacji afiliowanej przy Światowym Kongresie Żydowskim. Wydawnictwo Literackie wydało dwie jego książki *Czarne jest czarne* i *Dwanaście koszy ułomków* będące zbiorami publikowanych wcześniej artykułów.

Lit.: J. Poniewierski, *Ojciec Stanisław Musiał (1938-2004)*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 2004, z. 2 (55), s. 137-140. – M. Czajkowski, *Empatia. W piątą rocznicę śmierci ojca Stanisława Musiała SJ*, „Przegląd Powszechny” 2009 nr 1, s. 84-89.

**MUSZYŃSKI Henryk**, ur. 20 III 1933, Kościerzyna, arcybiskup, bibliista, promotor dialogu katolicko-żydowskiego w Polsce i polsko-niemieckiego pojednania. Studia: 1951-57 Wyższe Seminarium Duchowne w Pelplinie, 1960-63 studia biblijne w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, 1963-65 Papieski Instytut Biblijny w Rzymie, 1965-67 Franciszkańskie Studium Biblijne w Jerozolimie (doktorat z teologii), 1967-68 Instytut Badań Qumrańskich w Heidelbergu. 1957 święcenia kapłańskie, 1957-60 wikariusz w Gdyni. 1968-87 prefekt i profesor w WSD w Pelplinie; 1973-86 kolejno adiunkt w Katedrze Bibliistyki, kierownik Katedry Starożytności Biblii w Warszawie. 1985 sakra biskupia, 1985-87 biskup pomocniczy diecezji chełmińskiej, 1987-92 biskup diecezji wrocławskiej, 1992-2010 arcybiskup metropolita gnieźnieński, prymas Polski, 1994-99 wiceprzewodniczący Kon-



ferencji Episkopatu Polski. Zainteresowanie Starym Testamentem doprowadziło go do dialogu teologicznego z judaizmem. W 1986, z jego inicjatywy, powstaje w strukturach Konferencji Episkopatu Polski Podkomisja, w 1989 przekształcona w Komisję, a jeszcze później w Komitet ds. Dialogu z Judaizmem. Był członkiem Rady Synodu Biskupów, Kongregacji Nauki Wiary i Papieskiej Rady ds. Jedności Chrześcijan. W 2002 należał do promotorów dokumentu „Biskupi polscy wobec integracji europejskiej”. Był wielokrotnie nagradzany za zasługi dla pojednania polsko-niemieckiego. Jest autorem licznych publikacji z biblistyki.

Lit.: G. Polak, *Kto jest kim w Kościele*, Warszawa 1999, s. 247. – P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny*, Warszawa 1992, s. 145-146.

**MYSTKOWSKI Stanisław**, ur. 13 X 1892, Dąbrowa Wielka (łomżyńskie), zm. 4 XI 1982, Warszawa, duchowny katolicki, infułat, pionier pracy ekumenicznej w Kościele rzymskokatolickim. Teologię studiował w Warszawie i w Akademii Duchownej w Petersburgu, w 1915 przyjął święcenia kapłańskie. Dalsze studia w Rzymie uwieńczył w 1920 doktoratem z prawa kanonicznego. W latach 1929-1940 był wicerektorem Wyższego Seminarium Duchownego w Warszawie. W tym czasie kierował kołem Jedności Katolickiej, które stawiało sobie za cel pracę nad zjednoczeniem Kościoła katolickiego z prawosławiem; dominowała tutaj koncepcja unionistyczna, nie harmonizująca ze współczesnym rozumieniem ekumenizmu. Podczas drugiej wojny światowej i po jej zakończeniu był proboszczem różnych parafii warszawskich. Przez 20 lat był przewodniczącym Kolegium Księży Dziekanów. Właśnie to gremium, z jego inicjatywy, powołało do życia w październiku 1961 pierwszą w Polsce Sekcję Ekumeniczną, której sam przewodniczył. Działalność sekcji obejmowała wykłady o tematyce ekumenicznej, kształtowanie środowiska do apostołstwa jedności oraz organizowanie modlitw. W dniu 10 stycznia 1962, m.in. dzięki jego osobistemu zaangażowaniu, odbyło się pierwsze w świątyni rzymskokatolickiej (kościół św. Marcina w Warszawie) nabożeństwo ekumeniczne z udziałem przedstawicieli innych Kościołów. 11 dni później przewodniczył delegacji katolickiej, która uczestniczyła – po raz pierwszy – w nabożeństwie w ewangelicko-augsburskim kościele Św. Trójcy w Warszawie. Po przekształceniu Sekcji Ekumenicznej w Ośrodek do Spraw Jedności Chrześcijan przy Warszawskiej Kurii Metropolitalnej (grudzień 1962), na którego czele stanął ks. prałat Władysław Miziołek, podjął inną inicjatywę, mianowicie założył Studium Chrześcijańskiego Wschodu (1964), które organizowało wykłady z udziałem zarówno katolików, jak i prawosławnych. To jego ostatnie dzieło kontynuowały przez pewien czas siostry dominikanki misjonarki, prowadząc spotkania w swoim klasztorze w Warszawie.

Lit.: J. Twarowska, *Działalność ekumeniczna ks. infułata dr. Stanisława Mystkowskiego*, „Biuletyn Ekumeniczny” 1983 nr 2, s. 63-68. – A. Grześkowiak, *Ks. infułat Stanisław Mystkowski – w pięćdziesiątą rocznicę śmierci*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1987 z. 3 (19), s. 121-122.

**MYŚKÓW Józef**, ur. 1927, Gródek Jagielloński, zm. 23 XI 1988, Warszawa, duchowny katolicki, profesor, kierownik katedry apologetyki porównawczej w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. Głównym przedmiotem jego zainteresowań naukowych była apologetyka ekumeniczna: zajmował się badaniem sposobów obrony prawd chrześcijańskich właściwych apologiom starożytnym oraz katolicyzmowi, prawosławiu i protestantyzmowi. Działalność ta łączyła się z refleksją nad stylem myślenia teologicznego w różnych nurtach chrześcijaństwa. Był redaktorem serii wydawniczej „Studia Ekumeniczne”, ukazującej się nakładem ATK (pod jego redakcją ukazały się 4 tomy tej serii). Swoją koncepcję „apologetyki ekumenicznej” zasygnalizował w swym podręczniku *Apologetyka stosowana w zarysie* (Warszawa 1973).

## N

**NAGY Stanisław**, ur. 30 IX 1921, Bieruń Stary k. Katowic, kapłan Zgromadzenia Księży Najświętszego Serca Jezusowego (SCJ – sercanin), emerytowany profesor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, kardynał. 1937 wstąpienie do Zgromadzenia Sercanów, 1941 śluby wieczyste, 1945 święcenia kapłańskie. Studia: 1948 -magisterium (Uniwersytet Jagielloński), 1950 – licencjat (Katolicki Uniwersytet Lubelski), 1952 – doktorat, 1968 habilitacja, 1979 – profesor nadzwyczajny, 1985 – profesor zwyczajny. Od 1964 związany zawodowo z KUL; w 1970 zostaje kierownikiem nowo utworzonej Sekcji Teologii Porównawczej i Ekumenicznej. Jednocześnie był kierownikiem działu „Teologia ekumeniczna” w redakcji *Encyklopedii katolickiej*. W latach 1973-74 wchodził w skład Komisji Mieszanej Katolicko-Luterańskiej powołanej przez watykański Sekretariat ds. Jedności Chrześcijan i Światową Federację Luterańską. Był też członkiem Międzynarodowej Komisji Teologów i Komisji Episkopatu ds. Ekumenizmu. 28 IX 2003 nominacja kardynalska, sakra biskupia na Wawelu. Ważniejsze publikacje: *Chrystus w Kościele. Zarys eklezjologii fundamentalnej* (1982), *Kościół na drogach jedności* (1985), *U progu trzeciego tysiąclecia* (1996).

Lit.: *W służbie umiłowanego Kościoła. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Stanisława Nagyego SCJ*, Lublin 1996. – G. Polak, *Kto jest kim w Kościele*, Warszawa 1999, s. 250-251.

**NAJDER Konstanty**, ur. 24 XII 1899, Wolbórz, zm. 12 III 1993, Albany (stan Nowy Jork), duchowny metodystyczny. Teologię katolicką studiował w Seminarium Duchownym we Włocławku, lecz nie przyjął święceń kapłańskich. Od 1925 wiąże się z nowopowstającym w Polsce Kościołem metodystycznym, w 1926 zo-

staje przyjęty w poczet duchownych jako tzw. probator. W 1928 ordynowany na diakona, pracuje w Warszawie i Poznaniu; 1930 pastorem zboru w Przemyślu, 1933 ordynacja na prezbitera i podjęcie pracy w Katowicach. W 1938 jako pierwszy Polak mianowany na stanowisko Superintendenta Okręgu Południowego Kościoła Metodystycznego w Polsce. Po wybuchu wojny przenosi się do Krakowa. W 1941, po internowaniu misjonarzy amerykańskich, przenosi się do Warszawy i obejmuje kierownictwo Kościołem, które będzie sprawował nieprzerwanie do 1948. Wówczas wyjeżdża do USA na studia uzupełniające, z których już nie powróci do kraju. W Nowym Jorku zakłada zbor pod nazwą Kościół Wszystkich Narodów, w którym znajdują opiekę duszpasterską liczni emigranci z Polski i innych krajów słowiańskich. W 1944 sygnatariusz Konfesji Polskiej, 1945 przewodniczący Rady Protestantckich Kościołów w Polsce, 1946 przewodniczący Komitetu Odbudowy Kościelnej, sekretarz Rady Ekumenicznej, członek Komitetu redakcyjnego „Kościoła Powszechnego”.

Lit.: Z. Kamiński, *Ks. superintendent Konstanty Najder (1899-1993)*, „Pielgrzym Polski” 2003 nr 3 (761), s. 8.

**NAPIÓRKOWSKI Stanisław Celestyn**, ur. 3 IX 1933, Mroczi Małe (woj. mazowieckie), franciszkanin, teolog, mariolog, ekumenista. W 1949 wstąpił do Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych, 1954 złożył śluby wieczyste, 1957 otrzymał święcenia kapłańskie. Od 1964 związany z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim: 1965 doktorat z teologii dogmatycznej, 1974 habilitacja, 1983 profesor nadzwyczajny, 1989 profesor zwyczajny. Był przez wiele lat jednocześnie kierownikiem Katedry Mariologii, kuratorem I Katedry Dogmatycznej i współpracownikiem Instytutu Ekumenicznego KUL. Od ponad 40 lat należy do najaktywniejszych działaczy ekumenicznych po stronie katolickiej w Polsce. W latach 1970–94 był członkiem Komisji Episkopatu Polski ds. Ekumenizmu, od 1974 członkiem Komisji Mieszanej, od 1977 członkiem Podkomisji ds. Dialogu (od 1989 jej współprzewodniczącym) Kościoła rzymskokatolickiego i Kościołów zrzeszonych w Polskiej Radzie Ekumenicznej, od 1996 konsultorem Rady Episkopatu Polski ds. Ekumenizmu. W latach 1976–84 wchodził w skład Komisji Mieszanej Katolicko-Luterańskiej powołanej przez watykański Sekretariat ds. Jedności Chrześcijan i Światową Federację Luterańską. Był twórcą ideowego programu Świątyni Pokoju na Majdanku (niezrealizowanego z bliżej nieznanymi powodów). Do ekumenizmu trafił poprzez mariologię. Jego rozprawa doktorska, obroniona w 1965 r., brzmiała: *Poglądy mariologiczne współczesnych europejskich teologów protestanckich rozpatrywane w aspekcie ekumenicznym*. Habilitował się natomiast w oparciu o rozprawę pt. *Solus Christus. Zbawcze pośrednictwo według Księgi Zgody*; chodzi tu o to zbiór podstawowych pism wyznaniowych z XVI w., stanowiących doktrynalną podstawę luteranizmu. W dialogu między Kościołami zrzeszonymi w PRE a Komisją Episkopatu

ds. Ekumenizmu pełnił przez wiele lat rolę swoistego *spiritus movens*. Chodziło mu przede wszystkim o załatwienie dwóch spraw: wzajemne uznanie chrztu i polubowne rozwiązanie problemu małżeństw mieszanych. Pierwsza sprawa doznała się pozytywnego finału w 2000, kiedy to prymas Józef Glemp w imieniu Kościoła rzymskokatolickiego oraz zwierzchnicy 6 Kościołów protestanckich, starokatolickich i prawosławnego podpisali uroczyste odpowiednią deklarację. Wiele wskazuje na to, że także druga jego inicjatywa, która zmateriałizowała się w projekcie Deklaracji Kościołów w Polsce „Małżeństwo chrześcijańskie o różnej przynależności wyznaniowej”, spotka się wkrótce z aprobatą Konferencji Episkopatu Polski i odpowiednich gremiów Kościołów członkowskich PRE. W jego dorobku naukowym, obejmującym blisko 1400 pozycji bibliograficznych, zagadnienia ekumeniczne znajdują poczesne miejsce. Dwukrotnie zebrał i opublikował teksty swojego Kościoła na ten temat (*Ut unum. Dokumenty Kościoła Katolickiego na temat ekumenizmu*, t. 1 – 1982, t.2 – 2000). Zadał o opublikowanie dokumentów z dialogu katolicko-luterańskiego na szczepku światowym (*Bliżej wspólnoty. Katolicy i luteranie w dialogu 1965-2000*, Lublin 2003). Z innych pozycji na uwagę zasługują: *Spór o Matkę. Mariologia jako problem ekumeniczny* (1988), *Kościół czy Kościół. Wybrane zagadnienia z ekumenizmu* (1995, z L. Górką), *Bóg łaskawy. Nad „Wspólną deklaracją o usprawiedliwieniu”* (2001).

Lit.: I. Czaczkowska, *Ojciec Profesor Stanisław Celestyn Napiórkowski – w sześćdziesięciolecie urodzin*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1993 z. 2 (32), s. 119-123. – L. Polak, *Kto jest kim w Kościele*, Warszawa 1999, s. 251-252.

**NARBUTT-NARBUTTOWICZ Edward**, ur. 1912, zm. 1965, Warszawa, kapłan Polskiego Narodowego Kościoła Katolickiego w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie (od 1951 występującego w Polsce pod nazwą: Kościół Polskokatolicki). 1936-1945 proboszcz parafii w Łomży, 1945 – 1951 administrator parafii katedralnej św. Ducha w Warszawie. W 1951 aresztowany przez komunistyczną służbę bezpieczeństwa, która postawiła mu zarzut współpracy podczas II wojny światowej z Gestapo i szpiegostwa przeciw Polsce na rzecz Wielkiej Brytanii. Początkowo skazany na karę śmierci, którą jednak zamieniono na karę dożywocia, a następnie na karę 15 lat więzienia; 1956 zwolniony z więzienia. W 1961 został wikariuszem generalnym diecezji krakowsko-częstochowskiej Kościoła Polskokatolickiego. – W 1946 był sekretarzem Prezydium Rady Ekumenicznej, wiceprezesem Prezydium Komitetu Odbudowy Kościelnej i członkiem Komitetu Redakcyjnego „Kościoła Powszechnego”. W 1957 jego ponowny wybór na sekretarza Rady Ekumenicznej został zakwestionowany przez Urząd ds. Wyznań, został natomiast sekretarzem komitetu redakcyjnego „Ekumenicznego Biuletynu Prasowego”. W 1958 uczestniczył w pierwszej konferencji przygotowującej powołanie do życia Chrześcijańską Konferencją Pokojową.

**NARZYŃSKI Janusz**, ur. 13 III 1928, Warszawa, duchowny i biskup Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, wykładowca w Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie. Studia: 1948-53 Wydział Teologii Ewangelickiej Uniwersytetu Warszawskiego, 1959-1960 Wydział Teologii Ewangelickiej Uniwersytetu w Getyndze (Niemcy). 1956 – ordynowany na duchownego, 1975 wybór na biskupa. W 1957 był członkiem Zarządu Komisji Młodzieżowej Polskiej Rady Ekumenicznej, w okresie sprawowania urzędu biskupiego (1975-91) był przez wiele lat wiceprezesem, w latach 1983-86 prezesem PRE. W latach 1971-74 był członkiem Komitetu Doradczego Konferencji Kościołów Europejskich, w 1976 został członkiem Komitetu Kontynuacji Pracy Chrześcijańskiej Konferencji Pokojowej. Uczestniczył w dwóch Zgromadzeniach Ogólnych Światowej Rady Kościołów: w Nairobi (1975) i Vancouver (1983). Wchodził także w skład dwóch komisji, utworzonych przez PRE z Kościołami ewangelickimi w RFN i NRD.

Lit.: G. Polak, *Kto jest kim w Kościele*, Warszawa 1999, s. 457-458.

**NAUDÉ Christiaan Frederick Beyers**, ur. 10 V 1915, Roodepoort k. Johannesburga, zm. 7 IX 2004, Johannesburg, duchowny reformowany, przeciwnik apartheidu. 1940 zostaje duchownym w białym Kościele holendersko-reformowanym i członkiem tajnego stowarzyszenia burskiego, które popierało dominację białych w Afryce południowej. 1960 pod wpływem szoku wywołanym masakrą w Sharpeville (policja zastrzeliła 69 czarnych) staje się zdecydowanym przeciwnikiem wszelkiej segregacji rasowej. 1963 staje na czele krytycznego wobec polityki apartheidu Instytutu Chrześcijańskiego, w odpowiedzi kierownictwo Kościoła pozbawia go wszystkich sprawowanych w nim funkcji. 1977 rząd zamyka Instytut, on sam zostaje na siedem lat objęty aresztem domowym. 1980 wstępuje do Kościoła ewangelicko-reformowanego zrzeszającego ludność czarną, 1984 zostaje sekretarzem generalnym Południowoafrykańskiej Rady Kościołów reprezentującej 12 mln chrześcijan, przeważnie o czarnym kolorze skóry. 1990, po upadku systemu apartheidu, wzywa białych reformowanych do podjęcia aktu pokutnego, prosząc Boga o przebaczenie „grzechu apartheidu” (doczekał się realizacji w 1994).

**NEILL Stephen Charles**, ur. 31 XII 1900, Edynburg (Szkocja), zm. 20 VII 1984, Oxford (Anglia), teolog anglikański, misjonarz, teoretyk ekumenii. Z pochodzenia był Irlandczykiem, lecz studiował w Anglii (Cambridge), gdzie znalazł się pod wpływem tradycji anglikańskiej. Od 1924 pracował przez 20 lat jako misjonarz w Indiach południowych, od 1938 jako biskup Tinnevely. W tym czasie angażuje się na rzecz unii kościelnej; rezultatem tych wysiłków było powstanie w 1947 Kościoła Indii Południowych, w skład którego weszli anglikanie i członkowie kilku Kościołów protestanckich. Kwestie unii i dzieje ruchu ekumenicznego będą go absorbować także w latach późniejszych. W 1938 uczestniczy w III Świa-

towej Konferencji Misyjnej w Tambaram (Indie). Po utworzeniu Światowej Rady Kościołów zostaje jednym z jej zastępców sekretarza generalnego (1948-51). Wraz z R. Rouse redagował monumentalną *A History of the Ecumenical Movement 1517-1948* (1954), był też autorem cennej monografii anglikanizmu (1958), historii ruchu misyjnego (1974) i leksykonu misji światowej (1975). W latach 1962-69 był profesorem misjologii i ekumenizmu w Hamburgu, od 1970 do 1973 profesorem studiów religijnych w Nairobi (Kenia).

**NEWBEGIN James Edward Lesslie**, ur. 8 XII 1909, Newcastle/Anglia, zm. 30 I 1998, Londyn, szkocki duchowny i reformowany teolog. Po ukończeniu studiów teologicznych w Cambridge i ordynacji na duchownego w 1936 podjął pracę misyjną w Indiach południowych, tam zaangażował się w działalność na rzecz jedności, która w 1947 doprowadziła do powstania Kościoła Indii Południowych (powstał z połączenia anglikanów, metodystów, presbiterianów i kongregacjonalistów). Został jednym z jego pierwszych biskupów w Madurai i Ramnad. 1948 uczestniczy w I Zgromadzeniu Ogólnym Światowej Rady Kościołów (ŚRK). Światowa Konferencja Misyjna w Ghanie powołała go w 1958 na przewodniczącego, rok później został sekretarzem generalnym Międzynarodowej Rady Misyjnej (MRM). W 1961 doprowadził do integracji MRM z ŚRK, został zastępcą sekretarza generalnego i dyrektorem Komisji do Spraw Misji Światowej i Ewangelizacji ŚRK. 1965 jako biskup Kościoła Indii Południowych powrócił do Madrasu, 1974-79 był profesorem misjologii w Selly-Oak-Colleges w Birmingham, 1978 wybrany moderatorem Zjednoczonego Kościoła Reformowanego. Łączył w sobie klasyczną teologię europejską, intensywne doświadczenie pozaeuropejskiej kultury (znakomicie posługiwał się językiem tamilskim) i świata religijnego (hinduizm). Dzięki temu doświadczeniu i talentowi literackiemu przez swoje książki i artykuły zapładniał ekumeniczną dyskusję na temat rozumienia misji i jedności Kościoła. Jednocześnie działał na rzecz zbliżenia z prawosławiem, jak i utrzymania kontaktu z środowiskami ewangelikalnymi, odnoszącymi się z rezerwą do dążeń ekumenicznych.

**NIEBUHR Reinhold**, ur. 21 VI 1892, Wright City Missouri (USA), zm. 1 VI 1971, Stockbridge/Massachusetts, teolog protestancki, działacz społeczny i ekumeniczny. 1915-28 w pracy parafialnej w Detroit, nabyte tam doświadczenia sprawiły, że zerwał z optymizmem dominującej teologii liberalnej i stał się krytykiem amerykańskiej kultury mieszczańskiej. W latach 1928-60 był profesorem etyki społecznej w Union Theological Seminary w Nowym Jorku. Wybuch drugiej wojny światowej sprawił, że zerwał z dotychczasową postawą pacyfistyczną, stając się krytykiem amerykańskiego izolacjonizmu. Przez uczestnictwo w II Światowej Konferencji Kościołów do Spraw Praktycznego Chrześcijaństwa w Oxfordzie (1937), Światowe Konferencje Młodzieży Chrześcijańskiej (Amster-



dam 1939, Oslo 1947) i I Zgromadzenie Ogólne Światowej Rady Kościołów (ŚRK) w Amsterdamie (1948) uformował swoje ekumeniczne poglądy na sprawy Kościoła i społeczeństwa. Jako członek amerykańskiej „Komisji na rzecz sprawiedliwego i trwałego pokoju” uczestniczył w posiedzeniu powołującym do życia Komisję Kościołów do Spraw Międzynarodowych w Cambridge (1946), która stała się potem integralną częścią ŚRK.

**NIEMCZYK Wiktor**, ur. 20 XI 1898, Bystrzyca (Zaolzie), zm. 18 XI 1980, Warszawa, duchowny Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, 1954-1965 pierwszy rektor Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie. Teologię studiował na Wydziale Teologii Ewangelickiej Uniwersytetu Warszawskiego i w Wiedniu. Przed II wojną światową był proboszczem w Krakowie, w 1937 po uzyskaniu habilitacji podjął wykłady na Wydziale Teologicznym UW. W 1946 otrzymał nominację na profesora nadzwyczajnego i został kierownikiem katedry teologii systematycznej. W latach 1952-54 był ostatnim dziekanem Wydziału. Po usunięciu Wydziału z UW i przekształceniu go w 1954 w samodzielną uczelnię – Chrześcijańską Akademię Teologiczną, został jej pierwszym rektorem. ChAT od początku swojego istnienia była uczelnią ekumeniczną, gdyż poza ewangelikami zaczęli się w niej kształcić starokatolicy i – nieco później – prawosławni. W latach 1958-1960 uczestniczył w trzech konferencjach przygotowujących powołanie do życia Chrześcijańskiej Konferencji Pokojowej. Przez 25 lat brał udział w pracach komisji powołanej przez Brytyjskie i Zagraniczne Towarzystwo Biblijne, dokonującej nowego przekładu Biblii. Był przewodniczącym Komisji Przekładu, która doprowadziła do ukazania się w 1975 nowego przekładu zwanego Biblią Warszawską.

Lit.: K. Karski, *80 rocznica urodzin ks. Wiktora Niemczyka*, „Jednota” 1978 nr 10, s. 5-7. – tenże, *Ks. Wiktor Niemczyk (1898-1980)*, „Jednota” 1981 nr 2, s. 5-6.

**NIEMÖLLER Martin**, ur. 14 I 1892, Lippstadt (Westfalia), zm. 6 III 1984, Wiesbaden, niemiecki teolog i działacz antyhitlerowski, przywódca kościelny, działacz ekumeniczny, ksiądz ewangelicki. Urodził się w rodzinie duchownego ewangelickiego, karierę zawodową rozpoczął w wojsku (podczas I wojny światowej oficer marynarki i dowódca okrętu podwodnego). W 1919–23 odbył studia teologiczne w Münster. Po ordynacji na duchownego (1924) pracował w misji wewnętrznej w Westfalii, a 1931 został proboszczem parafii ewangelickiej w berlińskiej dzielnicy Dahlem. Po dojściu nazistów do władzy zaczął tworzyć tzw. rady braterskie (Pfarrer-Notbund – ‘zrzeszenia pastorów w sytuacji niebezpieczeństwa’), które przygotowały grunt pod powstanie Kościoła Wyznającego (Bekennende Kirche), zrzeszającego ewangelickich chrześcijan sprzeciwiających się infiltracji Kościoła przez ideologię nazistowską. W połowie lat 30. XX w. rady braterskie skupiały ponad 7 tys. księży ewangelickich (na ogólną liczbę 18 tys.). Podczas wizyty dostojników kościelnych u A. Hitlera (1934) Niemöller skrytyko-

wał jego politykę zbrojeń i dyskryminacji ludności żydowskiej, odrzucił też żądanie dyktatora, aby Kościół troszczył się tylko o sprawy pozadoczesne. W 1937 aresztowany, jako „osobisty więzień” Hitlera więziony przez 8 lat w obozach koncentracyjnych Sachsenhausen i Dachau. Symbol kościelnego ruchu oporu w Niemczech. W 1945 był głównym animatorem i współredaktorem tzw. *Stuttgarciekiego wyznania winy*, w którym przywódcy Rady Kościoła Ewangelickiego w Niemczech (EKD) przyjęli na siebie winę za rozwój wydarzeń w okresie rządów nazistowskich. Ten akt pokuty umożliwił ewangelikom niemieckim podjęcie współpracy z międzynarodowym ruchem ekumenicznym. W 1947–64 prezydent Kościoła Ewangelickiego Hesji-Nassau, jednocześnie wiceprzewodniczący (1945–55) i kierownik wydziału zagranicznego (1945–56) EKD. Z obu funkcji zrezygnował wskutek ostrych ataków z powodu swego sprzeciwu wobec remilitaryzacji Niemiec i zbrojeń atomowych. W latach 60. XX w. należał do ostrych krytyków amerykańskiej interwencji wojskowej w Wietnamie. Podczas licznych podróży do krajów Wschodu i Zachodu działał na rzecz porozumienia, pokoju i pojednania. W okresie zimnej wojny na zaproszenie Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego jako pierwszy zachodni dostojnik kościelny odwiedził ZSRR (1952). Jego podróż przygotowała grunt pod rozmowy, które doprowadziły do przystąpienia przez Kościół rosyjski i inne Kościoły prawosławne z krajów podległych ZSRR do Światowej Rady Kościołów (Nowe Delhi, 1961). W 1948–61 członek Komitetu Naczelnego i Wykonawczego ŚRK, następnie jeden z jej 6 prezydentów (do 1968). W 1948–61 przewodniczący Wspólnoty Roboczej Kościołów Chrześcijańskich w RFN. Od 1974 honorowy przewodniczący Światowej Rady Pokoju. Zbiory kazań i przemówień oraz listy więzienne: *Reden 1945–54* (1958), *Eine Welt oder keine Welt 1961–63* (1964), *Reden, Predigten, Denkenstöße 1964–76* (1977), *Reden, Predigten, Aufsätze, 1937 bis 1980* (1980), *Briefe aus der Gefangenschaft Moabit* (1975); autobiografia *Vom U-Boot zum Kanzel* (1934).

Lit.: K. Karski, *Martin Niemöller (1892-1984)*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1984, z. 3 (7), s. 113-115.

**NIEWIECZERZAŁ Jan**, ur. 23 IV 1914, Łódź, zm. 7 XI 1981, Warszawa, działacz ekumeniczny, biskup ewangelicko-reformowany. Ukończył studia na Wydziale Teologii Ewangelickiej Uniwersytetu Warszawskiego. W 1945 ordynowany na duchownego. W 1945–48 pracował w placówkach Kościoła Czeskobraterskiego w Czechosłowacji, jednocześnie kontynuował studia specjalistyczne na Wydziale Teologii im. Jana Husa w Pradze. Od 1948 ponownie w Polsce. Od 1949 proboszcz parafii warszawskiej; 1953–78 superintendent (biskup) Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w Polsce; 1970–79 wykładowca Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie (historia i teologia ruchu ekumenicznego oraz irenologia). Jako zwierzchnik Kościoła angażował się w przedsięwzięcia

ekumeniczne. W 1957 reaktywował czasopismo kościelne „Jednota”, nadając mu charakter miesięcznika poświęconego polskiemu ewangelicyzmowi i ekumenii — przez wiele lat było to jedyne czasopismo w Polsce, na którego łamach wypowiadali się przedstawiciele nie tylko Kościołów ewangelicznych, ale również Kościoła prawosławnego i rzymskokatolickiego. W 1960–75 (5 kadencji) prezes Polskiej Rady Ekumenicznej, zrzeszającej 8 Kościołów tradycji protestanckiej, starokatolickiej i prawosławnej. Za jego prezesury nastąpiło uaktywnienie Rady na arenie międzynarodowej (m.in. zacieśnienie współpracy ze Światową Radą Kościołów, Konferencją Kościołów Europejskich, Chrześcijańską Konferencją Pokojową, a także z Kościołami w różnych krajach). W latach 1959-1960 uczestniczył w drugiej i trzeciej konferencji przygotowującej utworzenie Chrześcijańskiej Konferencji Pokojowej. Reprezentował PRE na dwóch Zgromadzeniach Ogólnych ŚRK: w New Delhi (1961) i Uppsali (1968). Szczególne znaczenie miały kontakty Rady z Kościołami ewangelickimi w RFN, nawiązane jeszcze przed normalizacją oficjalnych stosunków między Polską i RFN. Był jednym z głównych animatorów utworzenia Komisji Kontaktów PRE i Kościoła Ewangelickiego w RFN w 1974. Za jego kadencji PRE nawiązała też oficjalne stosunki z Kościołem rzymskokatolickim i utworzyła wraz z nim Komisję Mieszana (1974). Autor licznych artykułów i prelekcji o tematyce ekumenicznej.

Lit.: *Z ufnością w przyszłość – studia ekumeniczne* (z okazji 60. rocznicy urodzin bp. Jana Niewieczrzała), red. K.Karski, B. Stahl, A. Wójtowicz, Warszawa 1975. – Z. Tranda, *Ks. Biskup Jan Niewieczrzał – wspomnienie*, „Jednota” 1982 nr 2, s. 5-9. – A. Grześkowiak, *Biskup Jan Niewieczrzał – w piątą rocznicę śmierci*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1986 z. 4 (16), s. 113-116. – K. Karski, *Widzę Jego uśmiech...* [wspomnienie o biskupie Janie Niewieczrzele w 10. rocznicę Jego śmierci], „Jednota” 1991 nr 11, s. 10-11. – Z. Tranda, *Ks. Jan Niewieczrzał jakim go pamiętam. Wspomnienie w 25-lecie śmierci*, „Jednota” 2006 nr 11-12, s. 6-9.

**NIKODEM, Borys Giorgiejewicz Rotow**, ur. 14 X 1929, Frołowo k. Riazania, zm. 5 IX 1978, Rzym, działacz ekumeniczny, biskup prawosławny; czołowy reprezentant Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego (RKP) w międzynarodowym ruchu ekumenicznym. 1947 przyjęty do stanu mniszego, od 1960 biskup Jarosławia, od 1963 metropolita Leningradu i Nowogrodu Wielkiego; 1960–72 kierownik wydziału zagranicznego Patriarchatu Moskiewskiego. Przyczynił się do ekumenicznego otwarcia RKP i w efekcie do przystąpienia tego Kościoła do Światowej Rady Kościołów (1961); 1961–75 członek Komitetu Naczelnego i Wykonawczego Rady, podczas jej V Zgromadzenia Ogólnego w Nairobi (1975) wybrany do 6-osobowego prezydium ŚRK. Wpłynął także na poprawę stosunków prawosławia rosyjskiego z Kościołem rzymskokatolickim, czego wyrazem było m.in. wysłanie (1962) obserwatorów na Sobór Watykański II, a także dopuszczenie katolików do sakramentu komunii św. w Kościele prawosławnym (interkomunia). Zafascynowany postacią papieża Jana XXIII, któremu poświęcił rozprawę naukową *Ioann XXIII. Papa rimskij* (1969, pełne wyd. ros. Wiedeń 1984, przekł.

niem. *Johannes XXIII. Ein unbequemer Optimist* 1978). Stosunek Nikodema do państwa sowieckiego był w swoim czasie przedmiotem ostrej krytyki w środowiskach ekumenicznych (zarzucano mu zbytni lojalizm wobec władz komunistycznych); wielokrotnie we własnej diecezji nie dopuścił do zamykania parafii przez działaczy partyjnych; bezsporne są zasługi Nikodema w kształceniu kadr teologicznych i w obsadzaniu stolic biskupich. Zmarł podczas audiencji u papieża Jana Pawła I.

Lit.: T. Kałużny *Sekret Nikodema. Nieznane oblicze Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego. Studium historyczno-ekumeniczne*, Kraków 1999.

**NILES Daniel Thambyrajah**, ur. 4 V 1908, Tallippalai k. Dżafny (Cejlon, obecnie Sri Lanka), zm. 17 VII 1970, Vellore, Indie, duchowny metodystyczny, działacz kościelny i ekumeniczny. 1929-33 studia w Union Theological College w Bangalur (Indie), podczas studiów aktywny działacz chrześcijańskiego ruchu studentów. 1935 reprezentuje ruch studentów Indii, Pakistanu, Cejlonu i Birmy na konferencji Światowego Związku Studentów Chrześcijańskich (ŚZSCh) w Bułgarii. 1936 ordynacja na duchownego. 1938 uczestniczy w III Światowej Konferencji Misyjnej w Tambaram (Indie), 1939-40 pracuje w kwaterze głównej Światowej Organizacji Chrześcijańskich Związków Młodych Mężczyzn (YMCA) w Genewie. Jako sekretarz do spraw ewangelizacji YMCA wywarł istotny wpływ na wyniki obrad I i II Światowej Konferencji Młodzieży Chrześcijańskiej (Amsterdam 1939, Oslo 1947). 1941-45 był sekretarzem generalnym Krajowej Rady Chrześcijańskiej na Cejlonie. Jego otwarta postawa wobec problemów młodzieży zadecydowała o tym, że I Zgromadzenie Ogólne Światowej Rady Kościołów (ŚRK) w Amsterdamie (1948) powierzyło mu funkcję przewodniczącego Wydziału Młodzieży; wygłosił też inauguracyjne obrady kazanie. 1953-59 kierował w ŚRK referatem do spraw ewangelizacji. W latach 1953-60, jako pierwszy niebiały, zostaje prezydentem ŚZSCh. 1960 wraca do ojczyzny, by objąć objąć kierownictwo metodystycznej szkoły teologicznej w Dżafnie. Odgrywa też czołową rolę w realizacji planu zjednoczenia własnego Kościoła metodystycznego z Kościołem anglikańskim, prezbiteriańskim i baptystycznym na Cejlonie; realizacja tego planu nastąpiła dopiero po jego śmierci (1972). W 1957 należał też do głównych architektów utworzenia Wschodnioazjatyckiej Konferencji Chrześcijańskiej – pierwszej regionalnej organizacji ekumenicznej. Został jej pierwszym sekretarzem generalnym, a potem przewodniczącym. W 1968 po raz wtóry na IV Zgromadzeniu Ogólnym ŚRK w Uppsali wygłasza inauguracyjne obrady kazanie, tym razem w miejsce ks. Martina Luthera Kinga, zamordowanego kilka miesięcy wcześniej w USA. W Uppsali został też wybrany w skład 6-osobowego prezydium ŚRK. Był nie tylko wybitnym działaczem kościelnym i ekumenicznym, lecz również jednym z najlepszych teologów azjatyckich. Jego dzieła zawierały prezentację wiary chrześcijańskiej z perspektywy misyjnej i ewangelizacyjnej oraz podejmo-

wały dialog z buddyzmem i innymi religiami niechrześcijańskimi. Zawsze uważał się przede wszystkim za kaznodzieję Słowa, który ma do czynienia z wyznawcami innych religii.

Lit.: K. Karski, *Pionierzy ruchu ekumenicznego wśród młodych Kościołów*, „Życie katolickie” 1984 nr 12, s. 84-94.

**NISSIOTIS Nikos Angelos**, ur. 21 V 1925, Ateny, zm. 17 VIII 1986, tamże, prawosławny teolog i działacz ekumeniczny. Studiował teologię w Atenach, Bazylei, Zurychu i Leuven. Aktywny uczestnik prac Światowego Związku Studentów Chrześcijańskich, jego sekretarz generalny na terenie Grecji. Od początku lat 50. członek Wydziału Młodzieży Światowej Rady Kościołów (ŚRK); od 1958 współpracownik Instytutu Ekumenicznego ŚRK w Bossey k. Genewy, następnie wykładowca i 1966–74 dyrektor. Od 1968 kierownik katedry teologii systematycznej i filozofii religii na Wydziale Teologicznym w Atenach. Brał udział w obradach Soboru Watykańskiego II w charakterze oficjalnego obserwatora z ramienia ŚRK (1962–65), później został członkiem Wspólnej Grupy Roboczej Rady i Kościoła rzymskokatolickiego (do 1974). Podczas III Zgromadzenia Ogólnego ŚRK w New Delhi (1961) wygłosił jeden z głównych referatów o miejscu i roli prawosławia w ruchu ekumenicznym. W 1975–83 członek Komitetu Naczelnego ŚRK, 1976–83 przewodniczący Komisji „Wiara i Ustrój”; za kadencji Nissiotisa Komisja ta zakończyła pracę nad najważniejszym w swoich dziejach dokumentem dotyczącym wzajemnego uznania „chrztu, Eucharystii i posługiwania duchownego” (1982). Dzięki swojej postawie i zaangażowaniu na rzecz ekumenii setkom studentów reprezentującym różne wyznania przybliżył istotę i specyfikę religijności i duchowości prawosławnej. Publikował w językach: greckim, angielskim, francuskim i niemieckim. Główne dzieło: *Die Theologie der Ostkirche im ökumenischen Dialog. Kirche und Welt in orthodoxer Sicht* (1968).

Lit.: K. Karski, *Nikos Nissiotis (1925-1986)*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1987, z. 1 (17), s. 117-118. – Z. Glaeser *Nikos A. Nissiotis — pneumatologiczna wizja jedności Kościoła*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1992 nr 2 (30), s. 125-131. – tenże, *Służba jedności – służbą Kościołowi. W dziesiątą rocznicę śmierci Nikosa A. Nissiotisa*, „Biuletyn Ekumeniczny” 1995 nr 4, s. 60-70. – tenże, Z. Glaeser, *Nikosa Nissiotisa droga ekumenii*, „Atencum Kapłańskie” 1999 z. 542, s. 84-96.

**NITKIEWICZ Krzysztof**, ur. 17 VII 1960, Białystok, biskup diecezjalny sandomierski, przewodniczący Rady Episkopatu Polski ds. Ekumenizmu. Studia: 1979–1985 – Archidiecezjalne Wyższe Seminarium Duchowne (AWSĐ) w Białymstoku i Katolicki Uniwersytet Lubelski, 1986–1991 student prawa kanonicznego w Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie, 1991 – doktorat, wykładowca prawa kanonicznego w AWSĐ w Białymstoku. 1985 – święcenia kapłańskie. Od 1992 urzędnik Kurii Rzymskiej w Kongregacji ds. Kościołów Wschodnich, gdzie zajmował się sprawami Kościołów greckokatolickich w Cze-



chach i na Słowacji, 2002–2009 podsekretarz w tejże Kongregacji. 13 czerwca 2009 mianowany biskupem diecezjalnym diecezji sandomierskiej. Od 2010 współprzewodniczący Komisji ds. Dialogu Konferencji Episkopatu Polski i Polskiej Rady Ekumenicznej, od 2011 – przewodniczący Rady Episkopatu Polski ds. Ekumenizmu.

**NOLDE Otto Frederick**, ur. 30 VI 1899, Filadelfia (USA), zm. 17 VI 1972, tamże. 1948-68 dyrektor Komisji Kościołów do Spraw Międzynarodowych (KKSM) Światowej Rady Kościołów, wraz z jej przewodniczącym Kennethem Grubbem odpowiedzialny za deklaracje polityczne ŚRK. Duchowny luterański, wykładowca Uniwersytetu Pensylwania i luterańskiego seminarium teologicznego. Jako profesor wychowania religijnego został podczas drugiej wojny światowej członkiem amerykańskiego komitetu kościelnego dla studiowania podstaw sprawiedliwego i trwałego pokoju. Po nominacji na dyrektora KKSM (1946) wiele podróżował po świecie i organizował liczne konferencje poświęcone chrześcijańskiemu świadectwu w życiu politycznym. Bliskie kontakty z dyplomatami i politykami amerykańskimi (m.in. z Johnem Fosterem Dullesem) i ONZ sprawiały, że był dobrze poinformowany, lecz z drugiej strony przyczyniały się do jego identyfikacji z polityką amerykańską, co spotykało się z ostrą krytyką Kościołów z krajów komunistycznych i Trzeciego Świata. Ale nie da się zaprzeczyć, że nieraz krytykował tę politykę w odniesieniu do Chin i Wietnamu, domagał się rozbrojenia i tworzenia atmosfery zaufania w miejsce układów bezpieczeństwa, opowiadał się za przestrzeganiem wolności religijnej, także w Związku Sowieckim (uczynił to w 1964 podczas posiedzenia Komitetu Wykonawczego ŚRK w Odessie).

**NOSSOL Alfons**, ur. 8 VIII 1932, Brożec k. Krapkowic (woj. opolskie), teolog katolicki, działacz ekumeniczny, biskup opolski 1977-2009, arcybiskup *ad personam* (1999). Po studiach filozoficzno-teologicznych w Wyższym Seminarium Duchownym Śląska Opolskiego w Nysie w 1957 przyjął święcenia kapłańskie i kontynuował studia specjalistyczne na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim (uczeń m.in. W. Granata); od 1982 profesor KUL, 1983–97 kierownik Instytutu Ekumenicznego tamże; 1978–97 kierownik katedry sakramentologii Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu; od 1962 wykładowca Wyższego Seminarium Duchownego w Nysie (obecnie w Opolu); od 1994 profesor i wielki kanclerz wydziału teologicznego Uniwersytetu Opolskiego (współtwórca tej uczelni), kierownik katedry teologii dogmatycznej. Był członkiem Rady Stałej i Rady Naukowej Episkopatu Polski. W latach 1984-2006 przewodniczący Rady Episkopatu Polski ds. Ekumenizmu, 1997-2006 współprzewodniczący Komisji ds. Dialogu Konferencji Episkopatu Polski i Polskiej Rady Ekumenicznej. Od 1984 był przez wiele lat członkiem Papieskiej Rady ds. Jedności Chrześcijan. Z jej ramienia, od 1980, uczestniczył w pracach Międzynarodowej Ko-

misji Teologicznej ds. Dialogu Katolicko-Prawosławnego. Był także uczestnikiem trzeciej (1986-1993) i czwartej (1995-2006) fazy dialogu katolicko-luterańskiego na szczeblu światowym, rezultatem były dwa obszernie dokumenty: *Kościół i usprawiedliwienie. Rozumienie Kościoła w świetle nauki o usprawiedliwieniu* oraz *Apostolskość Kościoła*. W fazie czwartej, w latach 2002-2006, pełnił funkcję współprzewodniczącego Luterańsko-Rzymskokatolickiej Komisji Jedności. Reprezentował Papieską Radę na VIII Zgromadzeniu Ogólnym Światowej Rady Kościołów w Canberrze (1991). Uczestniczył także we wspólnych posiedzeniach Rady Konferencji Episkopatów Europy i Konferencji Kościołów Europejskich, m.in. w Erfurcie (1989). Za swe wysiłki na rzecz przywrócenia jedności chrześcijan i rozwój dialogu ekumenicznego oraz pojednanie między narodami niemieckim i polskim, a także za działalność naukową, duszpasterską i społeczną otrzymał liczne prestiżowe nagrody, także międzynarodowe. Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie nadała mu doktorat honorowy (1997). Autor licznych artykułów oraz prac z zakresu dogmatyki katolickiej, teologii protestanckiej i ekumenicznej. W rozprawie habilitacyjnej zajął się myślą teologiczną Karola Bartha – jednego z najwybitniejszych teologów protestanckich XX stulecia (*Chrystologia Karola Bartha. Wpływ na współczesną chrystologię katolicką*, 1979).

*Veritati et caritati. W służbie teologii i pojednania* (Księga pamiątkowa na jubileusz 60 rocznicy urodzin), red. P. Jaskóła, Opole 1992. – G. Polak, *Biskup Alfons Nossol – w 60 rocznicę urodzin*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1993, z. 1 (31), s. 108-110. – *Ineffabile Eucharistiae donum. Księga pamiątkowa*, red. T. Dola, Opole 1997. – Z. Glaeser, *Ekumenista serca i czynu. Honorowy doktorat biskupa prof. dr. hab. Alfonsa Nossola w ChAT*, „Ateneum Kapłańskie” 1998 z. 1, t. 131, s. 71-79.

**NOWOSIELSKI Jerzy**, ur. 7 I 1923, Kraków, zm. 21 II 2011, tamże, malarz, teoretyk sztuki, autor esejów poświęconych ikonom i teologii prawosławia. Z pochodzenia był Łemkiem, wychowanym na styku dwóch kultur: Wschodu i Zachodu. 1940 rozpoczyna studia malarskie w Instytucie Sztuk Plastycznych w Krakowie, 1942 kilkumiesięczny pobyt we wspólnocie podlwowskiej Ławry im. Św. Jana Chrzciciela. 1961 dyplom Wyższej Szkoły Sztuk Plastycznych w Krakowie, gdzie później prowadził wykłady o malarstwie. Zaprojektował i namalował polichromie i wystroje kilkudziesięciu świątyń katolickich i prawosławnych. Jego dziełem jest m.in. monumentalna polichromia w krakowskiej cerkwi prawosławnej, architektura, malarstwo i wystrój cerkwi greckokatolickiej w Białym Borze na Pomorzu Zachodnim (wybudowana dla niewielkiej społeczności przesiedlonych tam Łemków), a także polichromie w świątyniach rzymskokatolickich. Pierwotnie związany z Kościołem unickim, potem przynależał do Kościoła prawosławnego; był myślicielem i jednym z najwybitniejszych w Polsce znawców teologii wschodniej, który swoje poglądy formułował pod wpływem wybitnego filozofa rosyjskiego Lwa Szestowa. Twórczo rozwijał dziedzictwo myślowe wschodniego



chrześcijaństwa, czego przykładem są m.in. książkowe wywiady-rzeki *Wokół ikony* (1985) i *Mój Chrystus* (1993).

Lit.: J. Salij, *W poszukiwaniu odrzuconej połowy. O teologii Jerzego Nowosielskiego*, „Znak” 1982 nr 12, s. 1543-1561. – T. Wyszomirski, *Mysł teologiczna Jerzego Nowosielskiego*, „Życie katolickie” 1984 nr 10, s. 68-85. – Z. Podgórzec, *Wokół ikony. Rozmowy z Jerzym Nowosielskim*, Warszawa 1985.

**NYGREN** Anders Theodor Samuel, ur. 15 XI 1890, Göteborg, zm. 20 X 1978, Lund, szwedzki teolog luterński i ekumenista, biskup. Teologię studiował na Uniwersytecie w Lund, 1912 ordynowany na duchownego, 1912-20 zajmuje się pracą duszpasterską, po uzupełniających studiach w Niemczech w 1921 zostaje docentem filozofii religii w Lund, 1924 profesorem zwyczajnym teologii systematycznej i Starego Testamentu, 1948-58 biskupem diecezji Lund. I Zgromadzenie Ogólne Światowej Federacji Luterńskiej w Lund (1947) wybrało go na stanowisko pierwszego prezydenta; funkcję tę sprawował przez 5 lat. Jako biskup Lund gościł w 1952 III Światową Konferencję Kościołów do Spraw Wiary i Ustroju; przewodniczył komisji „Chrystus i Kościół”. Weześniej, w 1927 i 1937 uczestniczył w I i II Światowej Konferencji Kościołów do Spraw Wiary i Ustroju w Lozannie i Edynburgu, a także w II Światowej Konferencji do Spraw Praktycznego Chrześcijaństwa w Oxfordzie (1937). Brał udział w dwóch pierwszych Zgromadzeniach Ogólnych Światowej Rady Kościołów – w Amsterdamie (1948) i Evanston (1954). Był głęboko przekonany, że właściwie wykładana teologia luterńska nosi w sobie ważny wymiar ekumeniczny. Dla niego próba Lutra odzyskania podstawowych przekonań wiary chrześcijańskiej ma dużo większe znaczenie niż inne, polemiczne wypowiedzi reformatora. W odniesieniu do sytuacji ekumenicznej podkreślał, że zachodzi konieczność lokalizowania wspólnych przekonań dotyczących Chrystusa jako Głowy Jego ciała, Kościoła. Ta metoda doprowadziła go do sformułowania motywu przewodniego, który wniósł duży wkład do powstania stosownej do czasu metodyki ekumenicznej: „Droga do Centrum jest drogą do jedności”.

**O**

**OLDHAM Joseph Houldsworth**, ur. 20 X 1874, Bombaj (Indie), zm. 16 V 1969, Saint Leonards-on-Sea (W. Brytania), pionier ruchu ekumenicznego, jeden z głównych twórców Światowej Rady Kościołów. Studiował w Edynburgu i Oksfordzie, przygotowując się do służby urzędniczej w Indiach. Pod wpływem nawrócenia, jakiego doznał wskutek działalności ewangelizacyjnej D.L. Moody'ego, postanowił poświęcić się działalności misyjnej; w tym celu odbył roczne studia misjologiczne w Halle (Niemcy). Istotne znaczenie dla jego dalszej drogi życiowej miało spotkanie z amerykańskim metodystą J.R. Mottem, z którym zorganizował Światową Konferencję Misyjną w Edynburgu (1910), uznawaną za początek współczesnego ruchu ekumenicznego; Oldham został sekretarzem generalnym utworzonego wówczas Komitetu Kontynuacji Pracy (od 1921 Międzynarodowa Rada Misyjna). Jako pierwszy spośród pionierów ruchu ekumenicznego, na podstawie dogłębnych studiów nad polityką kolonialną w Afryce, podniósł problem nie dającej się pogodzić z ideałami chrześcijaństwa dyskryminacji rasowej (*Christianity and the Race Problem* 1924). W latach 30. XX w. związał się z nurtem ruchu ekumenicznego o nazwie Praktyczne Chrześcijaństwo i przygotował jego światową konferencję na temat „Kościół, naród, państwo” (Oksford 1937). Współautor projektu utworzenia Światowej Rady Kościołów przez połączenie nurtów: Praktyczne Chrześcijaństwo oraz Wiara i Ustrój Kościoła (1948); wybrany przez III Zgromadzenie Ogólne ŚRK (Nowe Delhi, 1961) jej honorowym prezydentem.

Lit.: K. Karski, *Joseph H. Oldham*, „Jednota” 1975 nr 6, s. 16-17.

**OSTACHIEWICZ Kazimierz**, ur. 4 V 1883, Podledów (pow. Tomaszów Lubelski), zm. 6 IV 1952, Warszawa, duchowny Kościoła Ewangelicko-Reformowanego. W styczniu 1949 roku wybrano go superintendentem generalnym Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w RP, którym pozostał do śmierci. W 1949 został wiceprezesem Rady Ekumenicznej.

**OSTROWSKI Janusz**, ur. 1910, Odessa, zm. 14 V 2001, Chodzież, duchowny metodystyczny, ekumenista; od 4 XII 1956 do 12 IX 1957 pełnił obowiązki superintendenta naczelnego Kościoła Metodystycznego w Polsce. Pod koniec lat trzydziestych XX w. założył grupę „Braci Unitów” im. Frycza Modrzewskiego, zwaną również „Braćmi Polskimi”. Podczas wojny nawiązał współpracę z metodystami. W Starych Łazach n/ Liwcem (woj. siedleckie) założył kaplicę metodystów, w której spotykali się na wspólnej modlitwie ludzie różnych wyznań. W 1945 zostaje zastępcą superintendenta Kościoła Metodystycznego na Pomorzu Zachodnim. Organizuje parafie w Koszalinie, Szczecinie, Słupsku, Ustce i Bytowie. Jednocześnie kontynuuje działalność charytatywną i ekumeniczną. W Szczecinie założył Wojewódzki Oddział Polskiej Rady Ekumenicznej. Od 1950 rozpoczyna pracę duszpastersko-ekumeniczną w Chodzieży. Zorganizował tam Ekumeniczny Ośrodek pod nazwą „Unitas”, który zarejestrował w Międzynarodowym Ośrodku Centrum Pro Unione w Rzymie. Trzykrotnie w ciągu roku odbywały się tam nabożeństwa ekumeniczne, okolicznościowe akademie oraz agapy dla zaproszonych gości. Ośrodek organizował też nabożeństwa o jedność chrześcijan w kaplicy Kościoła Metodystycznego w Warszawie na Pradze, w kościele katolickim pw. Miłosierdzia Bożego w Warszawie, oraz pw. Świętej Rodziny w Pile. W 1971 wygłosił pierwsze kazanie w katolickim kościele Wszystkich Świętych w Warszawie. Później był zapraszany także do innych parafii katolickich. Wygłaszał też odczyty w Kościołach różnych wyznań. Często uczestnik konferencji i spotkań ekumenicznych w Warszawie i Łaskach.

**OZOROWSKI Edward**, ur. 1 V 1941, Wólka-Przedmieście k. Białegostoku, biskup, profesor dogmatyki. 1964 – święcenia kapłańskie, 1979 – sakra biskupia, biskup pomocniczy w Białymstoku, od 2006 – arcybiskup ordynariusz białostocki. Wieloletni profesor uczelni katolickich, związany m.in. z Akademią Teologii Katolickiej, od 1995 profesor zwyczajny. W latach 1980-96 członek Komisji Episkopatu ds. Ekumenizmu, 1983-97 – współprzewodniczący Komisji Mieszanej Polskiej Rady Ekumenicznej i Komisji Episkopatu ds. Ekumenizmu. Był też przewodniczącym Zespołu ds. Dialogu ze Wspólnotą Kościelną Adwentystów Dnia Siódmego.

Lit.: G. Polak, *Kto jest kim w Kościele*, Warszawa 1999, s. 271. – *Leksykon Kościoła Katolickiego w Polsce*, Warszawa 2003, s. 41.

**P**

**PACIORKOWSKI Ryszard Jan**, ur. 9 II 1908, Sochaczew, zm. 1981, Warszawa, duchowny katolicki, profesor apologetyki. 1930 – święcenia kapłańskie, 1949 doktorat na Wydziale Teologii Katolickiej Uniwersytetu Warszawskiego, 1954-62 prodziekan Wydziału Teologicznego Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, kierownik Katedry i Zakładu Apologetyki. Od początku lat 60. XX w. stymulował poczynania ekumeniczne, organizując konferencje ekumeniczne na ATK i uczestnicząc w spotkaniach ekumenicznych w Klubie Inteligencji Katolickiej w Warszawie. W 1961 wyszedł z inicjatywą ekumenicznego przekładu Pisma św., która nie doczekała się pełnej realizacji.

**PADEWSKI Józef**, ur. 18 II 1894, Antoniów, zm. 10 V 1951, Warszawa, biskup polskiej diecezji misyjnej Polskiego Narodowego Kościoła Katolickiego w Stanach Zjednoczonych Ameryki i Kanadzie (PNKK). W 1913 wyjechał do USA, 1916 rozpoczął studia teologiczne w Seminarium PNKK, 1919 przyjął święcenia kapłańskie. W 1931 został skierowany do Polski, by pomóc w budowaniu Kościoła narodowego w swojej ojczyźnie; 1933 powołany na stanowisko przewodniczącego Rady Kościoła i administratora PNKK w Polsce; 1935 wybrany na biskupa, rok później otrzymał sakrę biskupią w Scranton. W 1942 aresztowany przez okupanta i osadzony w więzieniu Montelupich w Krakowie, a następnie wywieziony do Tittmoning, został jednak uwolniony przez Szwajcarski Czerwony Krzyż w ramach wymiany jeńców wojennych. W 1944 wyjechał do USA. 20 lutego 1946 ponownie wrócił do kraju; 17 stycznia 1951 został oskarżony o nielegalny obrót

obcą walutą i aresztowany. Wiele wskazuje na to, że został zakatowany na śmierć przez funkcjonariuszy UB. W 1949 został wybrany wiceprezesem Rady Ekumenicznej.

**PASCHALIS-OCHEDOSKI Władysław**, ur. 16 XII 1892, Solcza k. Krakowa, zm. 28 VII 1996, Warszawa, duchowny Kościoła Ewangelicko-Reformowanego (KER), zaangażowany ekumenista. Po II wojnie światowej zaangażował się w życie KER: zabezpieczał mienie kościelne, uczestniczył w odbudowie kościoła w Warszawie. Duchownym-diakonem został mając ponad 50 lat. Odwiedzał ewangelików reformowanych rozproszonych po całej Polsce, z posługą duszpasterską docierał również do chrześcijan z innych Kościołów. Był jednym z pierwszych duchownych niekatolickich, którzy w okresie Soboru Watykańskiego II nawiązali kontakty z katolikami. Wielokrotnie głosił kazania podczas nabożeństw ekumenicznych, często służył jako kaznodzieja w Tygodniu Modlitw o Jedność Chrześcijan. Był wytrwałym uczestnikiem różnych spotkań ekumenicznych, m.in. rekolekcji dla duchownych w Laskach.

Lit.: *Jubileusz 90 urodzin Ks. Władysława Paschalisa*, „Jednota” 1983 nr 1, s. 4-6. – G. Polak, *Ks. Władysław Paschalis – w 95 rocznicę urodzin*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1988, z. 1 (21), s. 115-117.

**PATON William**, ur. 13 XI 1886, Brixton, zm. 21 VIII 1943, Kendal, angielski teolog prezbiteriański szkockiego pochodzenia, działacz ekumeniczny i misyjny, jeden z najwybitniejszych przedstawicieli misji światowej w XX w. Studiował w Oxfordzie i Cambridge, 1917 ordynowany na duchownego Kościoła Prezbiteriańskiego Anglii. Swoją drogę życiową znalazł przez działalność w Światowym Związku Studentów Chrześcijańskich (ŚZSCh), gdzie spotkał tak wybitne postaci, jak John Mott i William Temple. Po sześcioletniej działalności w ŚZSCh (1911-17) udał się na rok do Indii, by zająć się tam rozwojem działalności Chrześcijańskiego Związku Młodych Mężczyzn (YMCA). 1924 powołany na sekretarza YMCA w Indiach, potem zostaje sekretarzem tamtejszej Krajowej Rady Chrześcijańskiej. Dzięki temu zaangażowaniu staje się jednym z najlepszych znawców stosunków społecznych, politycznych i religijnych na subkontynencie indyjskim. 1927 powołany na sekretarza Międzynarodowej Rady Misyjnej (MRM) z siedzibą w Londynie; ponosił główną odpowiedzialność za przygotowanie, przeprowadzenie i realizację uchwał dwóch Światowych Konferencji Misyjnych: w Jerozolimie (1928) i Tambaram (1938). Mimo rozlicznych podróży służbowych związanych z pełnioną funkcją, znajdował czas na redagowanie naukowego kwartalnika misyjnego „The International Review of Missions” i ogłaszanie licznych publikacji. W 1938 powołany na zastępcę sekretarza generalnego Komitetu Tymczasowego Światowej Rady Kościołów. Po wybuchu drugiej wojny światowej angażował się w różne inicjatywy ekumeniczne na rzecz pokoju, troszczył się także o nienaru-

szalność pracy misyjnej w różnych częściach świata. Szczególną troską otaczał uchodźców (w tym uchodźców żydowskich) i internowanych.

**PAWEŁ VI, Giovanni Battista Montini**, ur. 26 IX 1897, Concesio k. Bresci (Lombardia, Włochy), zm. 6 VIII 1978, Castel Gandolfo; biskup Rzymu i papież od 21 VI 1963. Po święceniach kapłańskich w 1920 oraz uzupełniających studiach teologicznych i kanonicznych w Rzymie, w 1922 wstępuje do służby w Kurii Rzymskiej, gdzie pozostał przez 32 lata. W 1923 był zatrudniony w nuncjaturze apostolskiej w Warszawie. W 1954 zostaje arcybiskupem Mediolanu, jednej z największych jurysdykcji kościelnych; ujawnił tam szybko swoje talenty organizacyjne i wrażliwość pastoralną w dziedzinie pomocy społecznej i roli świeckich. W 1958 otrzymuje kapelusze kardynalski. Był aktywny w centralnej komisji przygotowującej Sobór Watykański II, wyróżniał się także zaangażowaniem podczas pierwszej sesji soborowej (1962). Zaraz po wyborze na papieża zapowiedział kontynuowanie soboru, wzmożenie wysiłków na rzecz sprawiedliwości i pokoju w świecie oraz angażowanie się na rzecz jedności wszystkich chrześcijan. Już w przemówieniu inauguracyjnym drugą sesję Vaticanum II (1963) zapowiedział, że Kościół katolicki z obranej drogi ekumenicznego otwarcia nie zejdzie. W swojej pierwszej encyklice *Ecclesiam suam* (1964) rozróżnił cztery rodzaje dialogu: z całą ludzkością; z tymi, którzy w jakikolwiek sposób oddają cześć Bogu; z braćmi odłączonymi – chrześcijanami; wewnątrz Kościoła katolickiego. Pod koniec trzeciej sesji (1964) przyjęto trzy teksty o szczególnym znaczeniu dla ruchu ekumenicznego. Są to: *Konstytucja dogmatyczna o Kościele*, *Dekret o ekumenizmie* i *Dekret o Kościołach Wschodnich Katolickich*. W tekstach tych Sobór dokładnie sformułował swoje rozumienie istoty ruchu ekumenicznego. Doprowadził do końca obrady soboru (1965), a następnie troszczył się konsekwentnie o wprowadzenie wskazań soborowych do praktyki kościelnej. W Kurii rzymskiej powołał struktury do realizowania nowych zadań, m.in. Sekretariat ds. Niewierzących, Radę Laikatu, Komisję ds. Sprawiedliwości i Pokoju, Biuro ds. Środków Masowego Przekazu itd. Sekretariat ds. Jedności Chrześcijan, utworzony przez Jana XXIII w ramach przygotowań soborowych (1960), podniósł do rangi stałego organu Kurii rzymskiej (1967), odpowiedzialnego za podtrzymywanie kontaktów i inicjowanie współpracy z Kościołami różnych tradycji wyznaniowych. Innych istotnym wydarzeniem było utworzenie (1965) Wspólnej Grupy Roboczej (WGR) Kościoła rzymskokatolickiego i Światowej Rady Kościołów (zrzeszającej Kościoły tradycji prawosławnej, starokatolickiej, anglikańskiej i protestanckiej). Nie spełniły się oczekiwania, że Kościół katolicki stanie się członkiem ŚRK, ale już w drugim oficjalnym sprawozdaniu WGR (1967) znalazło się bardzo istotne sformułowanie, że istnieje tylko jeden ruch ekumeniczny, któremu obaj partnerzy zobowiązani są służyć. Był pierwszym papieżem czasów nowożytnych, który podróżo-



wał poza granice Włoch. Niektóre z nich miały ogromny wpływ na zmianę klimatu w stosunkach międzywyznaniowych. Zaliczyć można do nich spotkanie z prawosławnym patriarchą Konstantynopola Atenagorasem I w Jerozolimie (styczeń 1964), a także jednoczesne ogłoszenie w Rzymie i Konstantynopolu zniesienia ekskomunik z 1054, które nastąpiło w przeddzień zamknięcia obrad Vaticanum II (7 grudnia 1965). Wielkie znaczenie miała także jego wizyta w siedzibie ŚRK w Genewie (1969) oraz jego spotkania w Watykanie z arcybiskupem Canterbury i prymasem Kościoła anglikańskiego Michaeliem Ramsayem (1966), jak i z patriarchą Kościoła koptyjskiego Szenudą III (1973). W okresie jego pontyfikatu Kościół katolicki podjął oficjalne dwustronne dialogi teologiczne z reprezentantami następujących rodzin wyznaniowych: koptami, anglikanami, luteranami, reformowanymi, metodystami, uczniami Chrystusa i zielonoświątkowcami. Miał opinię papieża „postępowego” w sprawach dotyczących sprawiedliwości społecznej (encyklika *Populorum progressio*, 1967), przywiązywał dużą wagę do ewangelizacji we współczesnym świecie (*Evangelii Nuntiandi*, 1975), natomiast uchodził za „konserwatystę” w zagadnieniach dotyczących Eucharystii (*Mysterium Fidei*, 1965), kontroli urodzeń (*Humanae Vitae*, 1968) i celibatu kapłanów (*Sacerdotalis Caelibatus*, 1967).

Lit.: J. Guitton *Dialogi z Pawłem VI*, Poznań–Warszawa 1969. – M. Wrzeszcz *Paweł VI. Szkice do portretu wielkiego papieża*, Warszawa 1988. – K. Karski, *Ekumenizm papieża Pawła VI i Jana Pawła II*, w: *Historia chrześcijaństwa*, Warszawa 2002, s. 696-700.

**PAWLIK Zdzisław**, ur. 13 IX 1928, Nowy Sącz, zm. 12 XI 2010, Praga, duchowny baptystyczny, wieloletni działacz ruchu ekumenicznego, były dyrektor Biura Polskiej Rady Ekumenicznej (PRE). Studiował w Baptystycznym Seminarium Duchownym w Malborku oraz na Wydziale Teologii Ewangelickiej Uniwersytetu Warszawskiego, gdzie w 1953 uzyskał tytuł magistra teologii. Pracował w zborach baptystycznych w Warszawie, Chorzowie i Łodzi, 1958 ordynowany na prezbitera zboru łódzkiego, 1960 dyrektor Baptystycznego Seminarium Duchownego i wykładowca Nowego Testamentu, 1962 w Naczelnej Radzie Kościoła, gdzie pełnił funkcje sekretarza i wiceprezesa. W latach 1961-93 był etatowym pracownikiem PRE, pełniąc w niej różne funkcje, m.in. dyrektora Biura, sekretarza Zarządu, dyrektora Akcji Pomocy, przewodniczącego Komitetu Koordynacji Pomocy. Był członkiem Komisji Mieszanej PRE i Komisji Episkopatu ds. Ekumenizmu. Wielokrotnie występował jako kaznodzieja w różnych świątyniach w Tygodniu Modlitwy o Jedność Chrześcijan i z wielu innych okazji. Działał w międzynarodowym ruchu ekumenicznym, w Chrześcijańskiej Konferencji Pokojowej był przez wiele lat członkiem jej Sekretariatu Międzynarodowego. Swoje uzdolnienia lingwistyczne wykorzystywał nie tylko dla przyswajania polskiemu czytelnikowi ważnych dzieł teologicznych, lecz także tłumacząc na żywo znanego ewangelistę amerykańskiego Billy Grahama, który w 1978 ewangelizował w Pol-

sce. W 1984 amerykańska uczelnia Whitworth College w Spokane (stan Waszyngton) nadała mu tytuł honorowego doktora.

Lit.: A. Seweryn, *Pawlik Zdzisław (ur. 1928)*, w: tegoż, *Leksykon baptystów w Polsce po 1945 roku*, Warszawa 2007, s. 19-20. – A. Seweryn, *Ksiądz Zdzisław Pawlik 1928-2011*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 2011 z. 1-2 (68-69), s. 227-234. – Z. Tranda, *Wspomnienie o ks. Zdzisławie Pawliku*, „Jednota” 2011 nr 1-2, s. 29-30.

**PAYNE Ernest Alexander**, ur. 19 II 1902, Londyn, zm. 14 I 1980, tamże, angielski duchowny baptystyczny, działacz ekumeniczny. Teologię studiował w Londynie, Oxfordzie i Marburgu, specjalizował się w historii Kościoła; 1928 ordynacja na duchownego, współpraca z Baptist Missionary Society, 1951-67 sekretarz generalny Unii Baptystów Wielkiej Brytanii i Irlandii. Od wyboru na to stanowisko reprezentuje przez wiele lat brytyjskich baptystów w ruchu ekumenicznym. W latach 1954-1968 był wiceprzewodniczącym Komitetu Naczelnego Światowej Rady Kościołów; po śmierci przewodniczącego F.C. Fry, kierował IV Zgromadzeniem Ogólnym ŚRK w Uppsali (1968). Wybrano go tam w skład 6-osobowego Prezydium ŚRK. Odegrał ważną rolę w rewizji „bazy dogmatycznej” ŚRK. Wbrew ogólnemu nastawieniu własnego Kościoła bronił uchwalonego w Uppsali Programu Zwalczenia Rasizmu. W latach 1962-71 stał na czele Brytyjskiej Rady Kościołów. W maju 1957 był z wizytą w Polsce na zaproszenie Polskiego Kościoła Chrześcijan Baptystów, uczestniczył też w posiedzeniu Prezydium Polskiej Rady Ekumenicznej.

**PERRET Edmond**, ur. 30 VII 1925, zm. 24 III 2012, Genewa, szwajcarski duchowny ewangelicko-reformowany, przywódca kościelny, w latach 1970-89 sekretarz generalny Światowego Aliansu Kościołów Reformowanych (ŚAKR). Po ukończeniu studiów teologicznych w Szwajcarii w 1950 ordynowany na duchownego Kościoła Protestantckiego Genewy. Dalsze studia w McGill University w Montrealu, 1951-56 służył jako pastor w Zjednoczonym Kościele Kanady. Po powrocie do Szwajcarii w latach 1964-66 był prezydentem Synodu Kościoła Protestantckiego Genewy. Jako sekretarz generalny ŚAKR kierował akcją sprzeciwu wobec systemu apartheidu w Republice Południowej Afryki. Pod jego przemożnym wpływem XXI Zgromadzenie Generalne ŚAKR w Ottawie (1982) stwierdziło, że wszelka próba teologicznego lub moralnego usprawiedliwienia tego zjawiska jest teologiczną herezją. Kwestię tę podniesiono do rangi *status confessionis*. Doszło do zasuspendowania dwóch Kościołów członkowskich pochodzenia holenderskiego z Afryki południowej, które praktykowały u siebie segregację rasową.

**PEKALA Julian**, ur. 1904, Dębowierzchy, zm. 3 III 1977, Warszawa, duchowny i biskup Kościoła Polskokatolickiego. W 1928 uzyskał święcenia kapłańskie z rąk bpa Franciszka Hodura. Jako duszpasterz pracował na parafiach w Świeciechowie, Szewnej, Chełmie, Henrykowie i Lublinie. W 1952 konsekrowa-

ny na biskupa przez biskupów mariawickich. W latach 1951–1959 zwierzchnik Kościoła Polskokatolickiego (przewodniczący zarządzającego kolegium biskupiego) i jednocześnie proboszcz parafii pw. św. Ducha w Warszawie. 1961–1965 ordynariusz diecezji wrocławskiej, 1965–75 ponownie zwierzchnik Kościoła. W 1944 był sygnatariuszem Konfesji Polskiej, podstawy ideowej Tymczasowej Rady Ekumenicznej, w 1948 wiceprzewodniczącym Okręgowej Rady Ekumenicznej w Lublinie, w 1951 zastępcą sekretarza Rady Ekumenicznej. W latach późniejszych, jako zwierzchnik Kościoła, wchodził z urzędu w skład Prezydium Polskiej Rady Ekumenicznej.

**PIASECKI Adam**, ur. 18 XII 1929, Tarnów, zm. 13 I 1990, Warszawa, duchowny baptystyczny, członek najwyższych władz Polskiego Kościoła Chrześcijan Baptystów. 1951–52 kaznodzieja zboru w Szczecinie, 1952–75 w Gdańsku; w 1962 ordynowany na prezbitera, 1964–75 prezbiterym okręgowym w Gdańsku. 1965–1990 członek Naczelnej Rady Kościoła, 1968–75 i 1980–90 wiceprezes NRK. Był czynny na polu współpracy ekumenicznej, najpierw w Gdańsku, gdzie współtworzył pierwszy oddział regionalny Polskiej Rady Ekumenicznej (1964), którego był sekretarzem. Reprezentował swój Kościół na VIII Zgromadzeniu Ogólnym Konferencji Kościołów Europejskich na Krecie (1979). Był uczestnikiem wielu posiedzeń gremiów kierowniczych PRE, członkiem Komisji Mieszanej PRE – Komisja Episkopatu ds. Ekumenizmu, kaznodzieją na wielu nabożeństwach organizowanych w ramach dorocznego Tygodnia Modlitw o Jedność Chrześcijan.

Lit.: A. Seweryn, *Piasecki Adam (1929-1990)*, w: tegoż, *Leksykon baptystów w Polsce po 1945 roku*, Warszawa 2007, s. 138-140.

**PIKUS Tadeusz**, ur. 1 IX 1949, Zabiele (Białostoczczyzna), profesor teologii, biskup pomocniczy warszawski. Teologię studiował w Warszawie i Pampelunie (Hiszpania), 1981 – święcenia kapłańskie, 1999 konsekrowany na biskupa, biskup pomocniczy warszawski. Wykłada na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego, w 2008 otrzymał tytuł profesora nauk teologicznych. W 2001 został przewodniczącym Bilateralnego Zespołu Katolicko-Prawosławnego, jednocześnie Konferencja Episkopatu Polski powołała go na członka Rady ds. Dialogu Religijnego i przewodniczącym Komitetu ds. Dialogu z Religiami Niechrześcijańskimi; tę ostatnią funkcję sprawował do 2006. W latach 2005–2010 był przewodniczącym Zespołu ds. Kontaktów z Polską Radą Ekumeniczną, 2006–2011 przewodniczącym Rady ds. Ekumenizmu Konferencji Episkopatu Polski.

**PILCH Adam**, ur. 26 VI 1965, Wisła, zm. 10 IV 2010, Smoleńsk, duchowny Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, p.o. Naczelny Kapelan Wojskowy Ewangelickiego Duszpasterstwa Wojskowego. 1984–89 studia w Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie, 1990 ordynowany na duchownego, 1996 wy-

brany proboszczem Parafii Wniebowstąpienia Pańskiego w Warszawie, od 1995 praca w Ewangelickim Duszpasterstwie Wojskowym, od 1999 zastępca Ewangelickiego Biskupa Wojskowego. W latach 1992-95 był przewodniczącym Komisji Młodzieży Polskiej Rady Ekumenicznej. Należał do współorganizatorów comiesięcznych ekumenicznych nabożeństw, które odbywały się w kierowanej przez niego parafii. Był członkiem Komitetu Warszawskich Dni Biblijnych przy Towarzystwie Biblijnym w Polsce oraz współorganizatorem jubileuszu 25-lecia istnienia niemieckiej, ewangelickiej Fundacji Znaki Nadziei. Zginął w katastrofie samolotu rządowego pod Smoleńskiem.

Lit.: G. Polak, *Trzej tragicznie zmarli ekumeniści*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 2010 z. 2 (67), s. 142-146.

**PIMEN, Siergiej Michajłowicz Izwiokow**, ur. 23 VII 1910, Kobylin k. Moskwy, zm. 3 V 1990, Moskwa, 14. patriarcha Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego. 1927 śluby mnisze, 1932 święcenia kapłańskie; w tym samym roku aresztowany i oskarżony o uczestnictwo w spisku monarchistycznym; 1932-34 odbywa zasadniczą służbę wojskową, powraca do pracy duszpasterskiej, 1937 ponownie aresztowany i umieszczony w łagrze, 1941 zmobilizowany, uczestniczy w walkach w okolicach Charkowa, trzykrotnie ranny; 1944 uznany najpierw za niezdolnego do służby wojskowej, potem za dezertera i skazany na 10 lat obozu, zwolniony na mocy amnestii. W latach 1946-48 jest duszpasterzem i administratorem w Murowie, Odessie i Rostowie, 1949-54 superiorem monasteru Pskowsko-Peczerskiego, 1950 podniesiony do rangi archimandryty, 1954 namiestnikiem Ławry Św. Trójcy i św. Sergiusza w Zagorsku, 1957 sakra biskupia i nominacja na pomocniczego biskupa moskiewskiego, 1960 wyniesienie do godności arcybiskupa i powołanie na stanowisko sekretarza generalnego Patriarchatu, 1961-63 metropolitą Leningradu, 1963 metropolitą Kruticko-Kołomienskim, 1970 po śmierci patriarchy Aleksego I obejmuje urząd strażnika tronu patriarszego, 2 VI 1971 zostaje wybrany patriarchą Moskwy i całej Rosji. W 1972 odbywa podróż na Bliski Wschód, spotykając się z patriarchami Konstantynopola, Aleksandrii, Antiochii i Jerozolimy; 1973 składa wizytę w siedzibie Światowej Rady Kościołów w Genewie; 1977 przewodniczy w Zagorsku międzynarodowej konferencji przywódców religijnych na rzecz pokoju, rozbrojenia i przyjaznych relacji międzynarodowych.

Lit.: A. Kempfi, *Patriarcha Pimen – w 75 rocznicę urodzin*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1986, z. 2 (14), s. 101-103.

**PISZCZ Edmund**, ur. 17 XI 1929, Bydgoszcz, biskup, historyk. 1956 święcenia kapłańskie, 1982 sakra biskupia, 1982-85 biskup pomocniczy diecezji chełmińskiej, 1985-88 administrator apostolski „sede plena” diecezji warmińskiej, 1988-92 biskup warmiński, 1992-2006 pierwszy biskup nowo utworzonej metropolii warmińskiej. Od 1998 członek Komisji ds. Dialogu Konferencji Episkopatu

Polski i Polskiej Rady Ekumenicznej, od 2000 współprzewodniczący Luterańsko-Katolickiej Komisji ds. Dialogu w Polsce. Jego praca doktorska, dotycząca ważnej próby porozumienia między katolikami i protestantami w Polsce w XVII w. – *Colloquium Charitativum w Toruniu w roku 1645* – obroniona na początku lat 60. XX w. na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, w czasach PRL wstrzymywana przez cenzurę, mogła się ukazać dopiero w 1995.

Lit.: G. Polak, *Kto jest kim w Kościele*, Warszawa 1999, s. 288-289. – *Leksykon Kościoła katolickiego w Polsce*, Warszawa 2003, s. 105.

**PITIRIM, Konstantin Władimirowicz Nieczajew**, ur. 8 I 1926, Mieczurinsk (okręg tambowski), zm. 4 XI 2003; pochodził z wielopokoleniowej rodziny duchownych prawosławnych. Ukończył Moskiewską Akademię Duchowną w Zagorsku, tam też pracował przez kilka lat jako docent. 1952 zostaje diakonem, 1954 przyjmuje święcenia kapłańskie, 1959 składa wieczyste śluby mnisze, wkrótce zostaje archimandrytą, 1960 obejmuje stanowisko redaktora naczelnego „Żurnała Moskowskiej Patriarchii”. 1963 podniesiony do godności biskupa Wołokołamska, jednocześnie otrzymuje akt nominacyjny na kierownika wydziału wydawniczego Patriarchatu Moskiewskiego. Stworzył profesjonalny zespół redaktorski zajmujący się tematyką religijną. 1971 otrzymuje godność arcybiskupa, 1986 metropolitą wołokołamskim i juriewskim. W 1954 bierze udział w rozmowach z anglikańskimi teologami w Moskwie, wygłaszając wykład na temat stosunku prawosławia do kwestii Filioque. 1955 reprezentuje swój Kościół na obchodach jubileuszu Patriarchatu Rumunii. Uczestniczy w Zgromadzeniach Ogólnych Światowej Rady Kościołów w New Delhi (1961) i Uppsali (1968). W 1963 bierze udział w konferencji światowej Komisji Wiara i Ustrój ŚRK w Montrealu. Od lat 70. XX w. był reprezentantem Patriarchatu Moskiewskiego w Ekumenicznej Grupie Roboczej ds. Informacji w Europie. Był też członkiem komisji synodalnej do przygotowania tematów planowanego Soboru Ogólnoprawosławnego, a także członkiem komisji synodalnej do przygotowania obchodów Tysiąclecia Chrztu Rusi. Uczestniczył w pracach międzyprawosławnej Komisji do spraw dialogu z Kościołami przedchalcedońskimi. W styczniu 2002 reprezentował Patriarchat na międzyreligijnym spotkaniu modlitewnym w Asyżu. Był autorem kilku książek i 70 artykułów teologicznych.

Lit.: A. Kempfi, *Arcybiskup wołokołamski Pitirim – w sześćdziesięciolecie urodzin*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1986, z. 4 (16), s. 116-118.

**PIUS X, Giuseppe Melchiorre Sarto**, ur. 2 VI 1835, Riese (prowincja Treviso), zm. 20 VIII 1914, Watykan. 1884 biskup Mantui, 1893 patriarcha Wenecji i kardynał. 4 VIII 1903 został następcą papieża Leona XIII. 1909 utworzył Instytut Biblijny w Rzymie w celu podkreślenia znaczenia studiów biblijnych. W encyklicie *Pascendi dominici gregis* z 1907 potępił modernizm jako rezerwuar wszelkich herezji. Od 1 IX 1910 wszyscy kandydaci na duchownych musieli składać przy-

sięgę antymodernistyczną. Za jego pontyfikatu przypadła I Światowa Konferencja Misyjna w Edynburgu (1910), w której nie uczestniczył żaden katolik. Jedynie biskup Kremony, Geremia Bonomelli wystosował, na własną rękę, list do uczestników, w którym pozytywnie oceniał to wydarzenie.

**PIUS XI, Achille Ratti**, ur. 31 V 1857, Desio k. Monza, zm. 10 II 1939, Watykan. 1918 mianowany wizytatorem apostolskim w Polsce, 1919 nuncjuszem tamże, 1921 arcybiskup Mediolanu i kardynał. 6 II 1922 wybrany następcą papieża Piusa X. 1925 wprowadził święto Chrystusa Króla, 1931 wydaje encyklikę *Quadragesimo anno* – w 40. rocznicę pierwszej encykliki społecznej Leona XIII, 1937 dwie encykliki: jedną przeciw ateistycznemu komunizmowi, drugą – przeciw nazizmowi *Mit brennenden Sorge*. 1928 ogłosił encyklikę *Mortalium animos*, w której ostro krytykował ruch ekumeniczny, zarzucając mu, iż zmierza do panchrystianizmu, który – co prawda – opiera się na miłości wzajemnej, ale wierze przynosi szkodę. Nie ma jedności bez jedności w wierze – stwierdzał. Kończyła się apelem do powrotu do Kościoła-matki: „Nie ma bowiem innej drogi zjednoczenia wszystkich chrześcijan, jak popieranie powrotu wszystkich odłączonych braci do jednego prawdziwego Kościoła Chrystusowego, od którego odłączyli się niegdyś w nieszczęsny sposób”. W 1922 przeprowadził reorganizację założonego przez Benedykta XV Papieskiego Instytutu Studiów Orientalnych i zachęcał do intensywnych studiów nad teologią Kościoła wschodniego. Z jego inicjatywy katolickie wydziały teologiczne włączyły do programu nauczania wykłady o teologii wschodniej. W encyklice *Rerum orientalium* z 1928 domagał się wprowadzenia takich kursów nawet we wszystkich seminariach duchownych. Jako najważniejsze zadanie wymieniał studiowanie „języków, historii, obyczajów i specyfiki, a zwłaszcza teologii i liturgicznych zwyczajów” narodów prawosławnych i podkreślał, że nie tylko prawosławni posiadają fałszywe wyobrażenia o katolikach, ale i ci ostatni wiedzą niewiele o prawosławnych. Był zwolennikiem zawarcia nowej unii z prawosławiem. Z dużą sympatią obdarzał tzw. Kongresy Welehradzkie, które za cel stawiały sobie autentyczne zbliżenie katolicko-prawosławne. Trzem ostatnim kongresom (1927, 1932, 1936) przesłał *breve*, podkreślając konieczność kontynuowania tego rodzaju spotkań w celu skorygowania narosłych przez wieki fałszywych wyobrażeń o Kościele wschodnim, zwłaszcza co do jego doktryny i dyscypliny.

**PIUS XII, Eugenio Pacelli**, ur. 2 III 1876, Rzym, zm. 9 X 1958, Watykan. Od 1901 pracował w papieskim Sekretariacie Stanu, 1917 zostaje nuncjuszem w Monachium, 1920 w Berlinie. 2 III 1939 wybrany następcą papieża Piusa XI. Jego działalność podczas drugiej wojny światowej, zwłaszcza jego postawa wobec nazizmu, jest po dziś dzień niejednoznacznie oceniana. Teologicznie znacząca była encyklika *Mystici corporis Christi* (1943) na temat Kościoła, w której tak pisał o niekatolikach: „Zapraszamy z największą miłością – wszystkich ich w ogóle i



każdego z osobna, iżby sami ochoczo poszli za wewnętrznym popędem łaski Bożej i usiłowali wyrwać się ze stanu, który nie może im dać żadnej pewności, kiedy chodzi o własne zbawienie. (...) z wzniesionymi i otwartymi rękoma czekamy na nich, przyjdą bowiem nie do obcego, lecz do własnego i ojcowskiego domu”. W tym samym roku (1943) ogłoszona została wielka encyklika biblijna *Divino afflante Spiritu* (1943), dopuszczająca stosowanie metody historyczno-krytycznej w badaniach nad Pismem św. Encyklika *Humani generis* z 12 VIII 1950 oraz ogłoszenie dogmatu o Wniebowzięciu Najświętszej Marii Panny (w listopadzie tego samego roku) – spotkały się z poważną krytyką środowisk niekatolickich – i to zarówno protestanckich, jak i prawosławnych. Encyklika, potępiająca „fałszywy irenizm” i ostrzegająca przed nową teologią, pogłębiła wśród niekatolików przekonanie o nieustępliwości i opozycji Kościoła rzymskiego wobec wszystkich poglądów, które choćby w najmniejszym stopniu wywoływały wrażenie odejścia od ortodoksji papieskiej. Ogłoszony dogmat uznano natomiast za jeszcze jeden moment przyczyniający się do podziału między katolikami i innymi chrześcijanami.

**POLAK Grzegorz**, ur. 16 XI 1952, Warszawa, publicysta katolicki, ekumenista. Absolwent historii Kościoła w Akademii Teologii Katolickiej (1977). Dziennikarz kolejno: w „Słowie Powszechnym”, „Więzi”, „Studiach i Dokumentach Ekumenicznych”, „Gazecie Wyborczej”. W latach 1993-1999 kierownik działu krajowego Katolickiej Agencji Informacyjnej. Od 1999 redaktor naczelny periodyku „Jan Paweł II – Kolekcja”, wydawanego przez Edipresse Polska. W latach 1981-1991 współorganizator – u boku red. Jana Turnaua – comiesięcznych nabożeństw ekumenicznych w kościele ewangelicko-reformowanym w Warszawie. W 1984 wspólnie z oblatem o. Andrzejem Madejem zainicjował w Kodniu nad Bugiem Spotkania Ekumeniczne Młodych, odbywające się do chwili obecnej. Zorganizował dziesięć pierwszych zjazdów, w których jako prelegenci i celebryści uczestniczyli duchowni z różnych Kościołów i zapraszana była młodzież wszystkich wyznań chrześcijańskich. Wieloletni współpracownik śp. bp. Władysława Miziołka, pioniera ekumenizmu w Kościele katolickim w Polsce – z jego inicjatywy od niemal 20 lat wygłaszał referaty na dorocznych zjazdach katolickich referentów ekumenicznych w Warszawie. Członek redakcji „SiDE” od pierwszego numeru, a obecnie stały współpracownik tego periodyku. Autor, współautor i redaktor ponad dwudziestu książek o tematyce ekumenicznej, hagiograficznej oraz poświęconych pontyfikatowi Jana Pawła II. Autor pierwszego w Polsce leksykonu *Kto jest kim w Kościele*, którego drugie wydanie (1999) miało ekumeniczny charakter, gdyż uwzględniało biogramy przedstawicieli Kościoła rzymskokatolickiego i Kościołów członkowskich Polskiej Rady Ekumenicznej. Zaangażowany także w dialog chrześcijańsko-żydowski. W latach 1996-1999 członek Komitetu Episkopatu Polski do Dialogu z Judaizmem. Laureat dwóch wyróżnień ekumenicznych: „Serce dla serc” (1992) i Nagrody im. Brata Alberta (2001).

**POTTER Philip Alford**, ur. 19 VIII 1921, Roseau (Dominika), duchowny metodystyczny, działacz ekumeniczny. Odbił studia teologiczne na Jamajce i w Londynie (1944–48). Przedstawiciel Jamajki na II Światowej Konferencji Młodzieży Chrześcijańskiej w Oslo (1947), gdzie podjął temat „poważnego kryzysu społecznego i zaostrzających się konfliktów rasowych” w świecie; delegat młodzieżowy na 2 pierwszych zgromadzeniach ogólnych Światowej Rady Kościołów (Amsterdam 1948, Evanston k. Chicago 1954). W 1950–54 superintendent metodystyczny na Haiti, od 1954 pracował w referacie młodzieżowym ŚRK w Genewie (1958–61 jego kierownik). W 1960–68 przewodniczący Światowego Związku Studentów Chrześcijańskich, a jednocześnie sekretarz ds. Afryki i Indii Zachodnich Metodystycznego Towarzystwa Misyjnego w Londynie. W 1967–72 dyrektor Wydziału Misji i Ewangelizacji ŚRK, 1973 wybrany sekretarzem generalnym Rady (pierwszy nie-Biały na tak wysokim stanowisku w jej strukturach), funkcję pełnił do 1984. Rozgłos uzyskał zarówno dzięki swoim poruszającym kazaniom i studiom biblijnym, jak i zaangażowaniu na rzecz sprawiedliwości, godności człowieka i rozwoju krajów Trzeciego Świata. Jeden z głównych animatorów Programu Zwalczenia Rasizmu, w ramach którego ŚRK udzielała systematycznego wsparcia finansowego organizacjom antyrasistowskim, w tym także ruchom wyzwoleniczym w Afryce Południowej. Z powodu tej działalności Rada (a zwłaszcza jej sekretarz generalny) była wielokrotnie krytykowana przez protestancki establishment Europy Zachodniej i Ameryki Północnej. W 1975 złożył wizytę w Polsce. Od 1985 wykładał teologię na Jamajce, 1991 przeniósł się do Niemiec, gdzie jego żona pełniła urząd biskupa ewangelickiego. Ogłosił m.in.: *Life in All its Fullness* (1981), *Seeking and Serving the Truth. The First Hundred Years of the World Student Christian Federation* (1996, z Th. Wieserem).

Lit.: K. Karski, *Filip Potter w Polsce*, „Jednota” 1975 nr 6, s. 11-13. – tenże, *Dotychczasowi sekretarze generalni Światowej Rady Kościołów*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 2004 z. 1 (54), s. 161-165.

**PRADERVAND Marcel**, ur. 7 XI 1905, Payern/Waadtländ (Szwajcaria), zm. 20 III 1983, Genewa. W latach 1949-70 sekretarz generalny Światowego Aliansu Kościołów Reformowanych (ŚAKR). Jako duchowny w Szwajcarii od 1932, w Londynie od 1938, i jako sekretarz Światowej Rady Kościołów (ŚRK) miał przygotowanie do przeorganizowania ŚAKR po utworzeniu ŚRK (1948). Z niedużym sztabem wspierał po wojnie zbliżenie Kościołów reformowanych w Europie. Przez intensywne podróże udało mu się pozyskać do współpracy Kościoły reformowane Trzeciego Świata. Opowiadał się za jak najściślejszą współpracą z ŚRK i Światowymi Związkami Wyznaniowymi, udało mu się pozyskać dla ŚAKR fundamentalistycznie zorientowane Kościoły reformowane. Jego pracy można zawdzięczać, że ŚAKR stał się tym, czym dzisiaj jest. W 1970, tuż przed przejściem na emeryturę, udało mu się przeprowadzić integrację Międzynarodowej Rady

Kongregacyjnej z ŚAKR. Uwrażliwiał Kościoły członkowskie na trudną sytuację Kościołów mniejszościowych. W dużej mierze dzięki niemu kwestia wolności obywatelskiej i religijnej, jak również problem rasizmu spotkały się z zainteresowaniem nie tylko Kościołów członkowskich ŚAKR, lecz także innych rodzin wyznaniowych. Napisana przez niego po przejściu na emeryturę historia ŚAKR – *A Century of Service* (Edinburgh 1975) – jest ważnym przyczynkiem do dziejów ruchu ekumenicznego w ogóle.

**PREISS Waldemar**, ur. 11 XII 1908, Łódź, zm. 11 XII 1973, Bydgoszcz, duchowny Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, 1945-1946 i 1952-1973 proboszcz w Bydgoszczy, 1947-1952 pełnomocnik Kościoła na terenie Dolnego Śląska i senior diecezji wrocławskiej. Studia teologiczne ukończył na Wydziale Teologii Ewangelickiej Uniwersytetu Warszawskiego, w 1931 ordynowany został na księdza ewangelickiego, był administratorem polskich parafii ewangelicko-augsburskich w Bydgoszczy, Toruniu i Grudziądzu. Od 1934 redaktor pisma „Przegląd Ewangelicki”, organu polskich ewangelików na Pomorzu i w Poznańskim. Po wybuchu wojny więziony w Bydgoszczy i Gdańsku, skąd przewieziono go początkowo do obozu koncentracyjnego w Stutthofie, a później do Sachsenhausen-Oranienburga i w końcu do Dachau, w lipcu 1945 powrócił do kraju. Jako człowiek ciężko doświadczony przez nazizm działał aktywnie na rzecz pojednania polsko-niemieckiego, uczestnicząc w wielu spotkaniach z przedstawicielami ewangelickich Kościołów niemieckich poświęconych tej sprawie. Na terenie Bydgoszczy włączał się w prace oddziału regionalnego Polskiej Rady Ekumenicznej. W 1970, podczas obchodów jubileuszowych 400-lecia Ugody Sandomierskiej, wystąpił w okolicznościowym referacie z propozycją połączenia wszystkich wyznań protestanckich w Polsce w jeden Kościół; mimo upływu ponad 40 lat, postulat ten nie doczekał się realizacji.

Lit.: R. Trenkler, *Śp. Ksiądz Waldemar Preiss, sen.*, „Kalendarz Ewangelicki 1975”, Warszawa 1974, s. 72-75.

**PRIBILLA Max Friedrich Albert**, ur. 22 XI 1874, Kolonia, zm. 25 XI 1956, Pullach/Monachium, teolog katolicki, jezuita. Po ukończeniu prawa w 1897 wstępuje do zakonu jezuitów. Studia teologiczne w Valkenburgu i Monachium (1908-09), następnie jako docent wykłada etykę w Valkenburgu. Na tle swojej wrażliwości etycznej (wolność, odpowiedzialność), doświadczeń jako kapelana w I wojnie światowej i sytuacji duchowej Niemiec powojennych rozwinęło się jego zainteresowanie problemem konfesyjnym. Uważnie śledził wysiłki abpa Natana Söderbloma w dziedzinie dążeń pokojowych, jak również przebieg i rezultaty I Światowej Konferencji Kościołów ds. Praktycznego Chrześcijaństwa w Sztokholmie (1925) i Światowej Konferencji Kościołów do Spraw Wiary i Ustroju w Lozannie (1927). Zainspirowały go one do napisania dwóch pionierskich na gruncie katolicyzmu książek: *Um die Wiedervereinigung im Glauben* (1926) i *Um kirchliche Einheit – Stockholm*,

*Lausanne, Rom* (1929). Był jednym z pionierów ruchu *Una Santa* w Niemczech. Należał do przeciwników nazizmu, po 1945 angażował się w proces rozliczenia tego niezbyt chlubnego okresu w dziejach Niemiec.

**PRÓCHNIEWSKI Roman Jakub**, ur. 29 II 1872, zm. 13 II 1954, Płock, biskup mariawicki. Absolwent Akademii Duchownej w Sankt Petersburgu, profesor Seminarium Duchownego w Lublinie. Od 1903 prowincjał dla mariawitów okręgu lubelskiego, 1906 proboszcz parafii mariawickiej w Płocku, 1907 wikariusz generalny, 1910 sakra biskupia w Łowiczu. Był kaznodzieją, spowiednikiem Marii Franciszki Kozłowskiej i autorem artykułów o tematyce teologicznej i mariawickiej. 1945–1953 biskup naczelny Kościoła Starokatolickiego Mariawitów. Napisał książkę o *Mateczce Kozłowskiej* pt. *Żywot Przejrzystej Pani i objawione jej Dzieło Miłosierdzia*. 1944 sygnatariusz Konfesji Polskiej, stanowiącej podstawę ideową Tymczasowej Rady Ekumenicznej. W 1946 i 1951 był wiceprezesem Rady Ekumenicznej.

**PRZYSIECKI Wacław Maria Bartłomiej**, ur. 10 XII 1878, zm. 27 I 1961, Płock, biskup Kościoła Starokatolickiego Mariawitów. Współautor techniczny projektu katedry mariawickiej – Świątyni Miłosierdzia i Miłości w Płocku. W dniu jej poświęcenia, 15 sierpnia 1914, przyjął święcenia kapłańskie. W 1929 otrzymał sakrę biskupią, w 1945 nominację na stanowisko wikariusza generalnego, w latach 1955-57 pełnił funkcję biskupa naczelnego Kościoła. W 1944 był sygnatariuszem Konfesji Polskiej, podstawy ideowej Tymczasowej Rady Ekumenicznej, w 1946 wiceprezesem Komitetu Ewangelizacyjno-Misyjnego Rady Ekumenicznej, w 1948 wiceprezesem Komitetu Odbudowy Kościelnej, w 1949 wiceprezesem, a w 1951 sekretarzem Rady Ekumenicznej. Często uczestniczył w nabożeństwach odprawianych wspólnie przez duchowieństwo różnych wyznań.

**PUŚLECKI Edward**, ur. 28 I 1951, Katowice, biskup i superintendent naczelny (zwierzchnik) Kościoła Ewangelicko-Methodystycznego w RP. Studia: 1973-78 Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, 1985-86 Instytut Ekumeniczny Światowej Rady Kościołów w Bossey k. Genewy, 2001 doktorat w ChAT. 1980 ordynacja na prezbitera; 1974-86 pastor w zborach mazurskich (Łukta i Słonecznik), 1986-89 Bydgoszcz i Inowrocław, jednocześnie superintendent okręgu (diecezji) Pomorza, Wielkopolski i Mazowsza; 1989 – wybór na zwierzchnika Kościoła. Od 1990 dyrektor English Language College, szkoły językowej w Warszawie. W Polskiej Rady Ekumenicznej pełnił funkcje wiceprezesa i sekretarza. Jest sekretarzem Komisji ds. Dialogu Konferencji Episkopatu Polski i PRE. Od 2005 przewodniczący Komitetu Krajowego Towarzystwa Biblijnego w Polsce.

**R**

**RAEM Heinz-Albert**, ur. 1950, zm. 22 III 1997, Düsseldorf, niemiecki duchowny katolicki z archidiecezji kolońskiej, przedwczesna śmierć przerwała jego siedmioletnią działalność w Papieskiej Radzie ds. Jedności Chrześcijan, w której był odpowiedzialny za kontakty katolicko-luterańskie i katolicko-zielonoświątkowe. Był jednym z głównych autorów katolicko-luterańskiego projektu *Wspólnej deklaracji w sprawie nauki o usprawiedliwieniu*. Ostateczna wersja tego dokumentu została przyjęta 31 października 1999, tj. dwa i pół roku po jego śmierci.

**RAHNER Karl**, ur. 5 III 1904, Fryburg Bryzgowijski, zm. 30 III 1984, Innsbruck, niemiecki teolog katolicki, jezuita. 1922 wstępuje do zakonu jezuitów, 1932 święcenia kapłańskie. Po studiach filozoficznych i teologicznych był w latach 1937-71 wykładowcą katolickiej dogmatyki w Innsbrucku, Pullach, Wiedniu, Monachium i Münster. Jego liczne publikacje, tłumaczone na wiele języków, wywarły poważny wpływ na Sobór Watykański II. Uczestniczył w jego obradach jako ekspert teologiczny; od 1972 był członkiem Międzynarodowej Komisji Teologicznej. W swojej twórczości niemal zawsze uwzględniał kwestie ekumeniczne. Już w 1936 publikuje tekst *Die protestantische Theologie der Gegenwart*. K. Lehmann opisał jego ekumeniczne znaczenie następująco: „Ekumenicznie Rahner oddziaływał przede wszystkim przez swoją troskliwą, samokrytyczną i zróżnicowaną samoprezentację teologii katolickiej. Jest ona przy tym zawsze przedstawiana z wrażliwością kogoś, kto żyje w horyzoncie zrozumienia teologii ewangelickiej. Taką globalną zna-

jomość nabył on jako członek Ekumenicznej grupy roboczej teologów ewangelickich i katolickich, do której należał już od 1948. Młody Rahner proponował więc w zasadzie pośrednią teologię ekumeniczną. Ta podstawowa tendencja jest obecna także później, jednak daje się zauważyć bardziej ukierunkowane i bezpośrednie podejmowanie kwestii teologii ekumenicznej. Coraz bardziej interesują Karla Rahnera podstawowe problemy związane z dzisiejszą sytuacją społeczną, które są wspólne wszystkim wielkim konfesjom chrześcijańskim. Teologią Kościoła wschodniego zajmuje się mniej, bliższy jest mu dialog z Kościołami wyrosłymi z Reformacji”. Swe poglądy na temat dróg wiodących do jedności Kościoła przedstawił najdobitniej w pracy napisanej wraz z H. Friesem *Einigung der Kirchen — reale Möglichkeit* (1983). Zawarte w niej tezy nie wymagały uznania dogmatów Kościoła rzymskokatolickiego, lecz zostały oparte na „realistycznej zasadzie wiary” (*realistisches Glaubensprinzip*): „Żaden Kościół partykularny nie może odrzucać zdecydowanie i z przyczyn wyznaniowych formuły, która w innym Kościele partykularnym jest obowiązującym dogmatem”. Tezy te wywołały szeroką dyskusję.

Lit.: I. Bokwa, *Wprowadzenie do teologii Karla Rahnera*, Radom 1996. – D. Kowalczyk *Karl Rahner*, Kraków 2001. – K. Załęski, *Karl Rahner (1904-1984)*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1984, z. 4 (8), s. 118-119.

**RAISER Konrad**, ur. 21 I 1938, Magdeburg, niemiecki teolog luteranski, działacz ekumeniczny. Od 1957 studiował teologię w Bethel, Zurychu, Heidelbergu i Tybindze. W 1964 ordynowany na pastora, następnie wikariusz w Berlinie (duszpasterstwo przemysłowe i socjalne) i Stuttgartu. W 1965–66 odbył studia specjalistyczne (socjologia i psychologia społeczna) na Uniwersytecie Harvarda w Cambridge (Massachusetts). W 1967–69 asystent teologii praktycznej na Wydziale Teologii Ewangelickiej w Tybindze. W 1969–73 referent ds. studiów w Wydziale „Wiara i Ustrój” Światowej Rady Kościołów, 1974–83 zastępca sekretarza generalnego Rady (m.in. odpowiedzialny za pracę Zespołu Programowego „Sprawiedliwość i Służba”). W tym okresie dwukrotnie odwiedził Polskę, interesując się osiągnięciami i trudnościami we wzajemnym zbliżeniu Kościołów i chrześcijan różnych tradycji. W 1984–92 profesor teologii systematycznej i ekumenicznej w Bochum, jednocześnie zajmował się przyszłością ruchu ekumenicznego, a szczególnie ŚRK. Jeden z głównych animatorów Europejskiego Zgromadzenia Ekumenicznego „Pokój przez sprawiedliwość” (1989, Bazylea). Uczestnik (w charakterze doradcy) Światowego Zgromadzenia na rzecz Pokoju, Sprawiedliwości i Integralności Stworzenia (1990, Seul). W 1992–2003 sekretarz generalny ŚRK. Ogłosił m.in.: *Identität und Sozialität* (1971), *Ökumene im Übergang* (1989), *Wir stehen noch am Anfang — Ökumene in einer veränderten Welt* (1994), *Być Kościołem. Wyzwania i nadzieje na Nowe Millennium* (1997, wyd. pol. 1998).



Lit.: K. Karski, *Konrad Raiser – nowy sekretarz generalny Światowej Rady Kościołów*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1993, z. 1 (31), s. 111-113. – tenże, *Dotychczasowi sekretarze generalni Światowej Rady Kościołów*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 2004 z. 1 (54), s. 161-165.

**RAMSEY Arthur Michael**, ur. 4 XI 1904, Cambridge, zm. 23 IV 1988, Oxford, arcybiskup Canterbury i prymas Kościoła Anglii. Po studiach teologicznych w Cambridge 1928 ordynowany na duchownego anglikańskiego. W 1940–50 kanonik i profesor teologii w Durham, 1951–52 profesor teologii na uniwersytecie w Cambridge. W 1952–56 biskup Durham, 1956–61 arcybiskup Yorku, 1961–74 setny arcybiskup Canterbury. Jako prymas Kościoła Anglii rozwinął szeroką działalność ekumeniczną. Krótco po objęciu urzędu złożył oficjalną wizytę Rosyjskiemu Kościołowi Prawosławnemu, 1964 natomiast gościł w Anglii patriarchę moskiewskiego Aleksego I. Szczególną uwagę poświęcał rozwojowi niepodległych państw w Afryce, dokąd odbywał liczne podróże. W 1961–68 był prezydentem Światowej Rady Kościołów. W 1962 spotkał się w Stambule z patriarchą ekumenicznym Konstantynopola Atenagorasem I. Wywarł istotny wpływ na powstanie wspólnej komisji anglikańsko-katolickiej ds. dialogu (1964), spotkał się w Rzymie z papieżem Pawłem VI (1966). W okresie gdy kierował Kościołem anglikańskim, rozpoczął działalność Synod Generalny Kościoła Anglii. Był zwolennikiem zbliżenia z Kościołami prawosławnym i rzymskokatolickim, a także unii kościelnej, toteż boleśnie odczuł odrzucenie 1972 przez Synod Generalny planu ponownego zjednoczenia anglikanów i metodystów angielskich. Autor dzieł teologicznych, m.in.: *The Gospel and the Catholic Church* (1956), *From Gore to Temple* (1960), *Canterbury Pilgrim* (1974).

**ROUSE Ruth**, ur. 1872, Londyn, zm. 1956, członkini Kościoła anglikańskiego, działaczka misyjna i ekumeniczna. Studia w Girton College na uniwersytecie w Cambridge. W 1895 wydaje czasopismo „The Student Volunteer”, wkrótce wyjeżdża do USA, gdzie działa w ruchach na rzecz kobiet. 1899-1901 pracuje na misjach w Indiach, stan zdrowia zmusza ją do powrotu do Anglii. Podejmuje działalność w Światowym Związku Studentów Chrześcijańskich, gdzie zajmuje się sprawami kobiet studentek, ale także ewangelizacją i działalnością na rzecz pokoju. 1906-46 należy do Światowego Związku Młodych Kobiet (YWCA), jest członkiem komitetu wykonawczego, a potem przewodniczącą tej organizacji. Została też przewodniczącą Rady Misyjnej w Zgromadzeniu Krajowym Kościoła Anglii. Brała udział w I Zgromadzeniu Ogólnym Światowej Rady Kościołów w Amsterdamie (1948). Wraz z S. C. Neillem była redaktorką i współautorką monumentalnego dzieła *A History of the Ecumenical Movement 1517-1948* (1954).

**RUDNICKI Konrad Paweł**, ur. 2 VI 1926, Warszawa, emerytowany profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego (astronom), kapłan mariawicki. 1957-59 Mariawickie Seminarium Duchowne w Płocku, 1959 święcenia kapłańskie. Od 1997 członek Komisji ds. Dialogu Teologicznego między Kościołem Starokatolickim Mariawitów a Kościołem Rzymskokatolickim.

Lit.: G. Polak, *Kto jest kim w Kościele*, Warszawa 1999, s. 478-479.

**RUNCIE Robert**, ur. 2 X 1921, Great Crosby, zm. 11 VII 2000, St. Albans, 1980-1991 – 102 arcybiskup Canterbury i honorowy prymas Wspólnoty Kościołów Anglikańskich. Studia ukończył w anglikańskim kolegium teologicznym Westcott House w Cambridge, 1950 święcenia kapłańskie, 1970 wybrany biskupem St. Albans, 1979 arcybiskupem Canterbury, wprowadzony w urząd 23 III 1980. 1982 gościł w katedrze w Canterbury papieża Jana Pawła II, obaj podpisali wówczas wspólną deklarację poświęconą etapom osiągnięcia jedności. Zabiegał również o dobre stosunki i pogłębienie dialogu z Kościołami prawosławnymi, m.in. złożył wizytę patriarche Konstantynopola. Był inicjatorem historycznego Porozumienia Miśnieńskiego, na mocy którego wprowadzona została ograniczona wspólnota kościelna między Kościołem Anglikańskim Anglii a Kościołami luteranckimi, reformowanymi i ewangelicko-unijnymi w Niemczech. Angażował się na rzecz równouprawnienia ludności czarnej i kolorowej w Republice Południowej Afryki, był zdecydowanym przeciwnikiem polityki apartheidu w tym kraju. Był zwolennikiem dopuszczenia kobiet do urzędu duchownego; w okresie jego urzędowania pierwsze kobiety otrzymały święcenia diakonackie.

**S**

**SABEV Todor**, ur. 10 VIII 1928, zm. 13 IX 2008, Sofia, teolog prawosławny, najbardziej znany na międzynarodowej arenie ekumenicznej reprezentant Bułgarskiego Kościoła Prawosławnego (BKP), profesor historii Kościoła w Akademii Teologicznej w Sofii, założyciel i kierownik instytutu historycznego Patriarchatu Sofijskiego, od 1961 zastępca kierownika Wydziału ds. Międzykościelnych i Ekumenicznych w Patriarchacie, 1968-75 członek Komitetu Naczelnego i Wykonawczego Światowej Rady Kościołów (ŚRK), 1979-93 zastępca sekretarza generalnego ŚRK, kierownik Zespołu Programowego Wiara i Świadectwo, m.in. odpowiedzialny za relacje z Kościołem rzymskokatolickim. 1998 skrytykował wystąpienie BKP z ŚRK. Autor wielu książek i artykułów z zakresu historii Kościoła i ekumenizmu, a także scenariuszy filmowych poświęconych historii i teraźniejszości BKP. Był także wieloletnim działaczem Chrześcijańskiej Konferencji Pokojowej.

**SACEWICZ Jerzy**, ur. 25 VI 1903, Zelwa (pow. Wołkowysk), zm. 15 VIII 1986, Warszawa, brat Konstantego, lider Zjednoczenia Kościołów Chrystusowych (ZKCh), wspólnoty, z którą był związany od początku lat 20. XX w. Na początku lat 50. aresztowany przez władze komunistyczne, spędził w więzieniu kilka lat. Jego wspólnota weszła w międzyczasie (1953) w skład Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego (ZKE). Był członkiem Rady ZKE i pastorem II Zboru w Warszawie. W latach 60. i 70. XX w. uczestniczył w pierwszych nieformalnych spotkaniach z przedstawicielami Kościoła rzymskokatolickiego.

**SACEWICZ Konstanty**, ur. 21 V 1912, Zelwa (pow. Wołkowysk), zm. 14 III 1994, Sosnowiec, brat Jerzego, zwierzchnik Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego. Od 1933 kaznodzieja Zjednoczenia Kościołów Chrystusowych, 1946-1953 członek Rady Naczelnej ZKCh. W ZKE, do którego jego ugrupowanie weszło w 1953, był w latach 1953-75 członkiem Zarządu, a w latach 1975-81 prezesem Rady Kościoła. Jako zwierzchnik Kościoła wchodził z urzędu w skład Prezydium Polskiej Rady Ekumenicznej.

**SAMARTHA Stanley J.**, ur. 7 X 1920, Karkal (Indie południowe), zm. 22 VII 2001, Bangalur. 1970-81 pierwszy dyrektor Podzespołu Programowego „Dialog z wyznawcami różnych religii i ideologii” Światowej Rady Kościołów. Uznany specjalista w dziedzinie dialogu chrześcijańsko-hinduistycznego. Autor wielu książek poświęconych dialogowi międzyreligijnemu. Studiował na uniwersytecie w Madrasie, w United Theological College w Bangalur, w Union Theological Seminary w Nowym Jorku i na uniwersytecie w Bazylei. W latach 1947-60 związany z z seminarium teologicznym Misji Bazylejskiej w Mangalore.

**SAWA, Michał Hrycuniak**, ur. 15 IV 1938, Śniatycze, prawosławny metropolita Warszawy i całej Polski. W 1957 ukończył seminarium duchowne, 1961 — Chrześcijańską Akademię Teologiczną, w 1966 złożył śluby zakonne podczas pobytu w dzisiejszej Serbii, w tym samym roku przyjął święcenia kapłańskie, w 1979 sakrę biskupią, od 1988 arcybiskup, od 1993 ordynariusz prawosławnej diecezji wojskowej, 1998 wybrany metropolitą – zwierzchnikiem Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego. Z ChAT związany od 1962, od 1990 profesor zwyczajny. W latach 1980-91 uczestniczył w pracach Komisji Wiara i Ustrój Światowej Rady Kościołów. W latach 1980-89 był członkiem Katolicko-Prawosławnej Komisji Mieszanej do Dialogu Teologicznego. W 1991, jeszcze jako ordynariusz diecezji białostocko-gdańskiej, podejmował w soborze św. Mikołaja w Białymstoku papieża Jana Pawła II. Osiem lat później, w Drohiczynie, również przemawiał w obecności papieża. Jako zwierzchnik Kościoła jest z urzędu członkiem Prezydium Polskiej Rady Ekumenicznej.

Lit.: G. Polak, *Metropolita Sawa – w 70. rocznicę urodzin*, SiDE 2008, z. 2 (63), s. 158-161.

**SCHARF Kurt**, ur. 21 X 1902, Gorzów Wielkopolski, zm. 27 III 1990, Berlin, teolog ewangelicki, biskup, działacz na rzecz pojednania polsko-niemieckiego. 1920-28 studia teologiczne w Tybindze, Jenie, Halle i Berlinie. W latach 30. XX w. jako duszpasterz parafii w Sachsenhausen k. Oranienburga służył więźniom utworzonego tam przez hitlerowców obozu koncentracyjnego. Działał w Kościele Wyznającym, będącym w opozycji wobec nazizmu; 1935 został prezesem synodu okręgu Brandenburg. W 1945 zostaje w Konsystorzu Ewangelickim w Berlinie kierownikiem odpowiedzialnym za obszar kościelny Brandenburgii. 1957-60 jest

przewodniczącym Rady Kościoła Ewangelickiego Unii (EKU), 1961-67 – Rady Kościoła Ewangelickiego w Niemczech (EKD), 1966-76 biskupem Kościoła Ewangelickiego Berlin Brandenburg (z jurysdykcją ograniczoną do Berlina Zachodniego). Po 1945 angażował się głęboko w pojednanie Polaków i Niemców. Był jednym z inicjatorów Memorandum Kościoła Ewangelickiego w Niemczech (1965), pierwszego dokumentu niemieckiego optującego za uznaniem granicy na Odrze i Nysie. 1968-75 członek Komitetu Naczelnego Światowej Rady Kościołów. 1980-84 przewodniczący Akcji Znak Pokuty, organizacji, która z inspiracji chrześcijańskiej szukała pojednania Niemców z tymi narodami, które w szczególny sposób ucierpiały w okresie nazizmu (Żydzi, Polacy, Rosjanie i in.). Wniósł poważny wkład w budowę Międzynarodowego Ośrodka Spotkań Młodzieżowych w Oświęcimiu/Auschwitz. W 1985 otrzymał honorowy doktorat Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie w uznaniu zasług na polu pojednania polsko-niemieckiego.

**SCHEELE Paul-Werner**, ur. 6 IV 1928, Olpe, biskup i ekumenista katolicki. 1947-51 studiuje filozofię i teologię w Paderborn i Monachium, 1952 święcenia kapłańskie. 1964 uzyskuje w Würzburgu doktorat na podstawie rozprawy *Nauka Johanna Adama Möhlera o jedności Kościoła i jej znaczenie dla uzasadnienia wiary*. 1966 obejmuje katedrę teologii fundamentalnej w Bochum, 1970 powołany na katedrę dogmatyki w Würzburgu, 1971-79 profesura dogmatyki na wydziale teologicznym w Paderborn, jednocześnie staje na czele tamtejszego Instytutu Ekumenicznego. 1975 powołanie na biskupa pomocniczego Paderbornu, 1979 biskupem Würzburga. Aż do przejścia na emeryturę był przewodniczącym komisji ekumenicznej Niemieckiej Konferencji Biskupów i członkiem Komisji Wiara i Ustrój Światowej Rady Kościołów. Członkiem Papieskiej Rady ds. Jedności Chrześcijan pozostał także po przejściu na emeryturę (2004). W latach 1988-93 współprzewodniczył trzeciej fazie dialogu katolicko-luterańskiego na szczeblu światowym, której plonem był obszerny dokument *Kościół i usprawiedliwienie. Rozumienie Kościoła w świetle nauki o usprawiedliwieniu*.

**SCHILLEBEECKX Edward**, ur. 12 XI 1914, Antwerpia, zm. 23 XII 2009, Nijmegen, belgijski teolog katolicki, dominikanin. 1934 wstępuje do zakonu dominikanów, 1941 święcenia kapłańskie. Studiował w Paryżu, w Le Saulchoir, na Sorbonie i w College de France. 1939 doktorat z teologii, od 1943 docent, a od 1956 profesor dogmatyki w Religionswissenschaftliches Institut Katolickiego Uniwersytetu w Louvain. Od 1957 wykładowca teologii systematycznej na uniwersytecie w Nijmegen. W latach 1962-1965 na zaproszenie kardynała Bernarda Alfrinka był doradcą (tzw. *peritus*) biskupów holenderskich obecnych na II Soborze Watykańskim. Wniósł znaczący wkład w treść kluczowych jego dokumentów: konstytucji dogmatycznych *Dei Verbum* (O Objawieniu Bożym) i *Lumen gentium*

(o Kościele). Jego przemyślenia z tamtego okresu, pogłębione i poszerzone, zawarte zostały w trzytomowej chrystologii. Ośrodkiem jego rozważań było pytanie, jak chrześcijanin może przeżywać swoją wiarę w obliczu wyzwań współczesności, tzn. danych mu możliwości życia w warunkach wolności i równości. Jego śmiałe wypowiedzi nie zawsze były oceniane pozytywnie przez Kongregację Nauki Wiary, która wszczęła nawet przeciw jego poglądom dochodzenie. Kongregacja zakwestionowała ortodoksyjność jego tez, zarzucając im odrzucanie Zmartwychwstania Chrystusa jako obiektywnej prawdy wiary. Szczególnie krytycznie odnosiła się do jego poglądu, iż w wyjątkowych przypadkach Eucharystię mogliby sprawować świeccy. Bibliografia jego publikacji liczy ok. 1100 pozycji. Kilka jego książek należy do kanonu teologicznej klasyki.

Lit.: H. Bortnowska *Edward Schillebeeckx, teolog spotkania*, „Znak” 1968 nr 7–8

**SCHLINK Edmund**, ur. 6 III 1903, Darmstadt (Niemcy), zm. 20 V 1984, Heidelberg, niemiecki teolog luterański; czołowy reprezentant teologii ewangelickiej i ekumenicznej w Niemczech. Odbił studia teologiczne pod kierunkiem K. Bartha. W 1934–39 docent w Gießen i Bethel; 1939–45 duszpasterz, członek opozycyjnego wobec nazizmu Kościoła Wyznającego. Od 1945 profesor teologii systematycznej uniwersytetu w Heidelbergu, gdzie 1946 założył pierwszy ekumeniczny instytut uniwersytecki w Niemczech. Współzałożyciel (1946) i członek ekumenicznej grupy roboczej teologów katolickich i ewangelickich w Niemczech oraz niemieckiego ekumenicznego wydziału studiów (1950). Redaktor czasopism „Ökumenische Rundschau” (1952–84) i „Kerygma und Dogma” (1955–84). Uczestnik pierwszych zgromadzeń ogólnych Światowej Rady Kościołów (Amsterdam 1948, Evanston 1954, New Delhi 1961, Uppsala 1968). Ceniony przez Kościoły prawosławne za swe uznanie dla teologii wschodniej. Dzięki pracy w różnych gremiach ŚRK, zwłaszcza w Komisji „Wiara i Ustrój”, zyskał duży autorytet w świecie ekumenicznym. Uczestniczył w obradach Soboru Watykańskiego II jako oficjalny obserwator z ramienia Kościoła Ewangelickiego w Niemczech. Od 1965 członek nowo utworzonej Wspólnej Grupy Roboczej ŚRK i Kościoła rzymskokatolickiego, a od 1971 — senatu Instytutu Ekumenicznego w Tantur k. Jerozolimy. Swymi publikacjami i wykładami przyczynił się do wyjaśnienia wielu kwestii teologicznych istotnych w dialogu ekumenicznym (np. wspólnota Wieczery Pańskiej, eschatologiczny wymiar jedności chrześcijańskiej, metodologia ekumeniczna, koncyliarność). Już w latach 50. XX w. ogłaszał wstępne prace teologiczne dotyczące dialogu luterańsko-katolickiego i luterańsko-prawosławnego. W świecie luterańskim rozgłos przyniosła mu praca *Theologie der lutherischen Bekenntnisschriften* (1940), w środowiskach ekumenicznych natomiast największe zainteresowanie wzbudziły prace: *Der kommende Christus und die kirchliche Tradition* (1961) i *Ökumenische Dogmatik. Grundzüge* (1983), obszerne dzieło będące poniekąd podsumowaniem jego wieloletnich doświadczeń w kontaktach międzywyznaniowych.



**SCHMEMANN Alexander**, ur. 13 IX 1921, Revel, Estonia, zm. 13 XII 1983, Crestwood (Nowy Jork, USA). 1940-45 studia teologiczne w Prawosławnym Instytucie Teologicznym św. Sergiusza w Paryżu, gdzie do 1951 był profesorem historii Kościoła bizantyjskiego. W latach 50. XX w. był wiceprzewodniczącym Komisji Młodzieży i członkiem Komisji Wiara i Ustrój Światowej Rady Kościołów. W latach 1951-83 był profesorem historii Kościoła i liturgiki w Prawosławnym Seminarium Teologicznym św. Włodzimierza w Crestwood; pod jego kierownictwem uczelnia ta stała się ośrodkiem odnowy liturgicznej i eucharystycznej, instytucją akademicką cenioną w środowiskach ekumenicznych. Był zwolennikiem zjednoczenia prawosławia w USA i ustanowienia autokefalicznego Kościoła prawosławnego w Ameryce, co dokonano się w 1970.

**SCHÖNHERR Albrecht**, ur. 11 IX 1911 w okolicach Głubczyc (Śląsk Opolski), zm. 9 III 2009, Poczdam, teolog i biskup ewangelicki. 1929-33 studiuje teologię ewangelicką w Tybindze i Berlinie, potem jest aktywny w Seminarium Kaznodziejским w Finkenwalde (dziś: Szczecin-Zdroje), prowadzonym z ramienia Kościoła Wyznającego przez Dietricha Bonhoeffera. 1936 ordynacja na duchownego, praca duszpasterska w Greifswaldzie i Brüßow. Wcielony do Wehrmachtu dostaje się do niewoli. W 1946 zostaje superintendentem okręgu kościelnego Brandenburg/Havel, w latach 1951-62 jest dyrektorem seminarium kaznodziejского w Brandenburgu, 1962 zostaje superintendentem generalnym Eberswalde. Gdy po budowie muru dzielącego Berlin (1961) władze komunistyczne zabroniły wjazdu na teren NRD bp. K. Scharfowi, pełni przez 5 lat (1969-72) obowiązki biskupa na obszarze kościelnym znajdującym się na terenie NRD. W 1972 wybrany biskupem regionu wschodniego Kościoła Ewangelickiego Berlin-Brandenburg. W latach 1969-81 był pierwszym przewodniczącym Związku Kościołów Ewangelickich w NRD. Był szczerym przyjacielem Polski i Polaków, często odwiedzał Polskę na zaproszenie Polskiej Rady Ekumenicznej. Z jego inicjatywy Kościoły ewangelickie w NRD włączyły się w budowę i wyposażenie Centrum Zdrowia Dziecka w Warszawie.

**SCHÜTTE Heinz**, ur. 15 X 1923, Essen, 1951 święcenia kapłańskie, 1975 powołany do Sekretariatu ds. Jedności Chrześcijan w Rzymie, gdzie kierował referatem ds. stosunków Kościoła katolickiego z luteranami, reformowanymi i starokatolikami, potem współpracownik Instytutu Ekumenicznego im. J.A. Möhlera w Paderborn. Autor wielu wybitnych dzieł z zakresu teologii ekumenicznej. 1993 opublikował „Wiarę w rozumieniu ekumenicznym”, którą opatrzył podtytułem „ekumenicznego katechizmu”.

**SCHUTZ-MARSAUCHE Roger**, ur. 12 V 1915, Provence (Szwajcaria), zm. 16 VIII 2005, Taizé (Francja), założyciel i przeor ekumenicznej Wspólnoty Taizé.

---

Urodził się w rodzinie duchownego ewangelicko-reformowanego. W 1936–39 studiował teologię w Lozannie i Strasburgu. W 1940 przybył samotnie do Taizé k. Cluny w pobliżu linii demarkacyjnej, gdzie w zakupionym przez siebie domu udzielał schronienia Żydom i innym uciekinierom z nazistowskich Niemiec. W porę ostrzeżony, dzięki ucieczce uniknął aresztowania. Po ordynacji na duchownego ewangelicko-reformowanego (1944) powrócił z 2 przyjaciółmi do Taizé, gdzie opiekował się niemieckimi jeńcami wojennymi. W 1949 wraz z towarzyszami (7 protestantów) złożył śluby celibatu, wspólnoty dóbr i posłuszeństwa. W 1952 napisał *Regulę Wspólnoty*, która w sposób szczególny poświęciła się sprawie pojednania chrześcijan i pokoju na świecie. Oficjalny obserwator na Soborze Watykańskim II (zaproszony osobiście przez papieża Jana XXIII, 1958). Z upływem czasu jego pobożność nabrała wielu rysów katolickich (np. kult maryjny), co spotykało się niejednokrotnie z krytyką ze strony jego współwyznawców; także jego rozumienie sakramentu Eucharystii stało się bliższe tradycji katolickiej niż ewangelickiej. Zyskał autorytet przywódcy duchowego, zwłaszcza wśród młodych chrześcijan różnych wyznań. Laureat licznych nagród (m.in. Nagrody Wychowania dla Pokoju UNESCO 1988), autor prac o charakterze medytacyjnym, w tym napisanych z Matką Teresą z Kalkuty (*Maryja* 1988, *Modlitwa — źródło współczującej miłości* 1994, *Zachować we wszystkim pokój serca* 1995); wydawał „List z Taizé” w 35 językach.

Lit.: G. Polak, *Apostoł pojednania* (Brat Rober z Taizé), „Chrześcijanin w świecie” 1982 nr 109, s. 100-104. – A. Grześkowiak, *Brat Roger Schutz*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1985 nr 3-4 (11-12), s. 193-195. – tenże, *Roger Schutz doktorem honoris causa Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1987 z. 1, s. 95-98. – K. Spink, *Brat Roger, założyciel Taizé*, Kraków 1989. – A.J. Skowronek, *Brat Roger Schutz – promotor pojednania*, „Przegląd Powszechny”, 2006 nr 1. – M. Woźniak, *Jest już w domu swego Ojca* (Br. Roger z Taizé), „Jednota” 2005 nr 9-10, s. 20-21.

**SEMENIUK Atanazy**, ur. 1904, zm. 1996, Warszawa, duchowny prawosławny, protoprezbiter, 1974-1996 proboszcz parafii katedralnej Św. Marii Magdaleny w Warszawie. W latach 60. i 70. XX w. uczestnik nabożeństw ekumenicznych w katolickim kościele św. Marcina, a także seminariów organizowanych w ramach Studium Chrześcijańskiego Wschodu.

Lit.: K. Urban, *Ks. Atanazy Semeniuk 1904-1996 (Życie długie, trudne i ciekawe)*, Warszawa 2007.

**SHENAN Lawrence Joseph**, ur. 18 III 1898, Baltimore (Maryland), zm. 26 VIII 1984, tamże, arcybiskup Baltimore, kardynał. Studia teologiczne odbył w Baltimore i Rzymie, gdzie w 1923 uzyskał stopień doktora; 1922 święcenia kapłańskie, 1945 nominacja na biskupa pomocniczego, 1961-74 biskupem Baltimore, 1965 nominacja kardynalska. Uczestnik Soboru Watykańskiego II, członek watykańskiego Sekretariatu ds. Jedności Chrześcijan. Pionier ruchu ekumeniczne-

go w USA. Ustanowił tam pierwszą Komisję ds. Jedności Chrześcijan (1962). Był pierwszym biskupem, który przemawiał w świątyniach protestanckich i synagogach. 1965 Krajowa Konferencja Chrześcijan i Żydów w USA obdarzyła go najwyższym odznaczeniem: Narodową Odznaką Braterstwa. Pracował także nad zmniejszeniem wielowiekowej przepaści między chrześcijańskim Wschodem a Zachodem. 7 XII 1965 stał na czele delegacji papieskiej, która oznajmiła o zniesieniu ekskomuniki między Rzymem a Konstantynopolem z 1054. Był zdecydowanym obrońcą sprawiedliwości społecznej i przeciwnikiem wszelkiej dyskryminacji rasowej. Uczestniczył w pogrzebie zamordowanego działacza murzyńskiego, pastora baptystycznego Martina Luthera Kinga i uznał go za bohatera narodowego.

**SIEGMUND-SCHULTZE Friedrich**, ur. 14 VI 1885, Görlitz, zm. 11 VII 1969, Soest (Westfalia), działacz społeczno-polityczny, duchowny ewangelicki; pionier ruchu ekumenicznego; profesor pedagogiki i etyki społecznej w Berlinie (od 1925) i Münster (od 1947). Współzałożyciel (1914) i sekretarz międzynarodowy (do 1948) Światowego Związku Krzewienia Przyjaźni między Narodami za pośrednictwem Kościołów (jako reprezentant tej organizacji 1928–38 czterokrotnie odwiedził Polskę, ciesząc się zaufaniem ewangelików Polaków i Niemców). Odegrał ważną rolę w utworzeniu 2 nurtów ruchu ekumenicznego: Praktycznego Chrześcijaństwa oraz Wiary i Ustroju Kościoła. Rozwój dążeń ekumenicznych dokumentował na łamach redagowanego przez siebie kwartalnika „Die Eiche” (1913–33) oraz jako autor publikacji będących sprawozdaniami ze światowych konferencji ekumenicznych w Sztokholmie (1925) i Lozannie (1927). Wydawca serii «Ekklesia» poświęconej sytuacji Kościołów w różnych krajach (t. 1–13 1930–41, jeden z tomów poświęcony Kościołom protestanckim w Polsce). W 1959 założył Ekumeniczne Archiwum w Soest. Siegmund-Schultze widział ścisły związek pomiędzy urzeczywistnieniem sprawiedliwości społecznej i pokoju międzynarodowego a orędziem ekumenicznym, dlatego rozwijał różnorodną działalność społeczną i polityczną. Podczas I wojny światowej zorganizował opiekę nad jeńcami wojennymi „Caritas inter arma”. Po wydaleniu z Niemiec (1933) przez nazistów pracował w Szwajcarii jako duszpasterz akademicki i współtworzył międzynarodowy kościelny komitet pomocy dla uchodźców. Poza działalnością ekumeniczną i walką o sprawiedliwość społeczną, angażował się także w pracę pokojową. W 1914 założył Międzynarodowy Związek Pojednania, ekumeniczną organizację pokojową, reprezentującą konsekwentny pacyfizm oparty na wartościach chrześcijańskich i humanistycznych (do śmierci przewodniczący sekcji niemieckiej tej organizacji). W 1957 utworzył centralny ośrodek ds. prawa i ochrony osób sprzeciwiających się służbie wojskowej ze względu na przekonania religijne.

Lit.: K. Karski, *Znaczenie ekumeniczne Friedricha Siegmunda-Schultzego dla Kościołów ewangelickich w Polsce w okresie międzywojennym*, „Rocznik Teologiczny ChAT” 1993 z. 1, s. 119-131.

**SIMATUPANG Tahi Bonar**, ur. 20 I 1920, Sidikalang, Sumatra (Indonezja), zm. 1 I 1990, generał, działacz ekumeniczny. Ukończył królewską akademię wojskową, po ogłoszeniu niepodległości Indonezji (1945) uczestniczył w wojnie obronnej i pokojowych negocjacjach z Holandią. Po wczesnym przejściu na emeryturę ze stanowiska szefa sztabu sił zbrojnych stał się aktywny w ruchu ekumenicznym na płaszczyźnie krajowej, regionalnej i światowej. W latach 1967-84 był przewodniczącym Krajowej Rady Kościołów w Indonezji, 1973-77 przewodniczącym Chrześcijańskiej Konferencji Azji, 1968-75 członkiem Komitetu Naczelnego i Wykonawczego Światowej Rady Kościołów, 1975-83 członkiem Prezydium ŚRK.

**SKIERSKI Stefan Kazimierz**, ur. 4 XII 1873, Kielce, zm. 31 I 1948, Warszawa, duchowny ewangelicko-reformowany. Po studia teologicznych w Dorpacie, w 1900 ordynowany na duchownego, praca duszpasterska w Warszawie, Zelowie i Łodzi, w 1931 – I proboszczem w Warszawie i jednocześnie superintendentem Kościoła Ewangelicko-Reformowanego i wiceprezesem Konsystorza; założyciel miesięcznika „Jednota” (1926), jego redaktor naczelny do 1936. W 1945 wchodził w skład Rady Protestantckich Kościołów w Polsce, w 1946 został wiceprezesem Rady Ekumenicznej.

Lit.: J. Szturc, *Ewangelicy w Polsce. Słownik biograficzny XVI-XX w.*, Bielsko-Biała 1998, s. 279.

**SKOWRONEK Alfons Józef**, ur. 26 I 1928, Piekary Śląskie, teolog katolicki, ekumenista, ksiądz. Studia: filozofia i teologia w różnych ośrodkach krajowych (Uniwersytet Jagielloński, Katolicki Uniwersytet Lubelski) i zagranicznych (Nijmegen, Louvain, Paderborn, Münster), 1964 – doktorat (KUL), 1970 – habilitacja (Münster), 1977 – profesor nadzwyczajny, 1985 – profesor zwyczajny. Świecenia kapłańskie – 1964. Od 1971 związany z Akademią Teologii Katolickiej w Warszawie (od 1999 Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego), pracował w katedrze teologii dogmatycznej, a od 1982 był kierownikiem utworzonej z jego inicjatywy katedry teologii ekumenicznej; emerytura 1993. W latach 1977–96 członek Komisji Episkopatu Polski ds. Ekumenizmu, 1978–96 — Komisji Mieszanej i Podkomisji ds. Dialogu Komisji Episkopatu Polski ds. Ekumenizmu i Polskiej Rady Ekumenicznej. Założyciel i 1993–98 przewodniczący polskiego oddziału Światowej Konferencji Religii dla Pokoju. Autor licznych publikacji podejmujących najważniejsze problemy dialogu ekumenicznego; posiadał umiejętność pisanja o sprawach trudnych językiem dostępnym dla szerszego ogółu. Jego rozprawa habilitacyjna *Sakrament in der evangelischen Theologie der Gegenwart*, która ukazała się w RFN (1971), była recenzowana przez trzech wybitnych teologów: Edwarda Schillebeeckxa, Karla Rahnera i Josepha Ratzingera – obecnego papieża Benedykta XVI. Organizator i uczestnik wielu ekumenicznych konferencji i sympozjów w kraju i za granicą.

Lit.: A. Grześkowiak, *Ks. profesor Alfons Skowronek – w 60-lecie urodzin*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1988, z. 1 (21), s. 117-119. – G. Polak, *Kto jest kim w Kościele*, Warszawa 1999, s. 328-329. – M. Czajkowski, *Jubileusz ks. prof. dr. hab. Alfonsa Skowronka*, „Biuletyn Ekumeniczny” 2004 nr 3-4, s. 25-26.

**SKYDSGAARD Kristen Ejner**, ur. 15 XI 1902, Fünen (Dania), zm. 9 II 1990, Kopenhaga, profesor dogmatyki na Uniwersytecie w Kopenhadze (1940-73), uczestnik dialogu ekumenicznego. Jako członek Komisji Wiara i Ustrój (1952-68) Światowej Rady Kościołów zajął się szczególnie problematyką „Pismo i Tradycja”, która absorbowwała go nieustannie. W 1957 zostaje członkiem powołanej przez Światową Federację Luterzańską (ŚFL) Komisji Badań Ekumenicznych. Przyczynił się do powołania luterńskiego Instytutu Badań Ekumenicznych w Strasburgu; 1964-74 był wiceprzewodniczącym kuratorium Instytutu. Jako oficjalny obserwator ŚFL brał udział w Soborze Watykańskim II; w przemówieniu skierowanym do papieża Pawła VI podkreślił konieczność badań nad doktryną chrześcijańską w jej wymiarze historycznym. Stało się ono dla papieża impulsem do utworzenia Instytutu Ekumenicznego w Tantur k. Jerozolimy. W latach 1965-77 był członkiem oficjalnej komisji dialogu między przedstawicielami Kościoła rzymskokatolickiego i ŚFL.

**SÓDERBLOM Nathan**, ur. 15 I 1866, Trönö (Szwecja), zm. 12 VII 1931, Uppsala (tamże), szwedzki teolog luterński, religioznawca, ekumenista. W 1883 podjął studia teologiczne w Uppsali, działał w Związku Studentów ds. Misji. W 1890 delegat na Chrześcijańską Konferencję Studentów w USA, gdzie nawiązał kontakt z ewangelistą D. Moodym i pionierem ruchu ekumenicznego J. Mottem. W 1893 ordynowany na duchownego, 1894–1901 duszpasterz parafii szwedzkiej w Paryżu, jednocześnie kontynuował studia w zakresie religioznawstwa na Sorbonie. W 1901–14 profesor historii i filozofii religii uniwersytetu w Uppsali, 1912–14 pierwszy profesor historii religii na uniwersytecie w Lipsku. Od 1914 arcybiskup Uppsali i prymas Kościoła Luterńskiego Szwecji. Wybitny historyk religii, twórca szwedzkiej szkoły religioznawczej. Autor prac poświęconych religii staroirańskiej, m.in. *La vie future d'apres de mazdéisme* [‘życie pośmiertne według mazdaizmu’] (1901). W dziele *Der Ursprung des Gottesglaubens: Untersuchungen über die Anfänge der Religion* [‘kształtowanie się wiary w Boga: studia nad pierwocinami religii’] (1914) streścił szeroką dyskusję na temat najstarszych form religii. Uprawiał porównawczą historię religii w duchu ekumenicznym w celu wykazania żywej wiary w Boga we wszystkich wierzeniach świata. Jako teoretyk religii przyjmował 3 źródła religii: wiarę w duchy (animizm), wiarę w mana i wiarę w Boga jako prastwórcę. Obok chrześcijańskiej „religii Objawienia” dopuszczał istnienie „religii naturalnej”, jednocześnie głosił przekonanie o wyjątkowości wiary chrześcijańskiej. Tej problematyce poświęcił prace: *Natürliche Theologie*

*und die allgemeine Religionsgeschichte* (1914) oraz wydaną pośmiertnie *The Living God: Basal Forms of Personal Religion* (1933). Przejściowo uległ wpływom liberalnej teologii protestanckiej, cenił dzieła A. Ritschla, a także P. Sabatiera, zwłaszcza za rozróżnienie między aktem wiary (*fides qua creditur*) a wyrażaniem wiary w formułach dogmatycznych (*fides quae creditur*). W swoim chrystocentryzmie był wiernym uczniem M. Lutera, którego doktrynie poświęcił tom studiów *Humor och melankoli och andra Lutherstudier* (1919). Podczas pobytu we Francji interesował się modernizmem katolickim (*Religionsproblemet inom katolicism och protestantism*, 1910). Istotną rolę w rozwoju duchowym i intelektualnym Söderbloma odegrało także prawosławie. Zaangażowany w sprawę zjednoczenia chrześcijan, w 1911 na zaproszenie Motta uczestniczył w konferencji Światowego Związku Studentów Chrześcijańskich w Stambule, które było jednym z pierwszych spotkań inicjujących autentyczny dialog między chrześcijanami Wschodu i Zachodu. Odtąd Söderblom propagował na Zachodzie wiedzę o prawosławiu, m.in. zapraszał do Uppsali z wykładami gościnnymi jego czołowych przedstawicieli. Po wybuchu I wojny światowej jako zwierzchnik Kościoła szwedzkiego podjął działania na rzecz pokoju, m.in. usiłował doprowadzić (bezsukcesyjnie) do konferencji z udziałem przywódców kościelnych z różnych krajów, organizował pomoc dla jeńców i ofiar wojny. W 1919 wystąpił z propozycją „stworzenia rady ekumenicznej, która przemawiałaby wspólnym głosem w imieniu całego chrześcijaństwa”, później zabiegał o zwołanie reprezentatywnej konferencji chrześcijan poświęconej współpracy Kościołów w sprawach „praktycznych” (niedoktrynalnych): politycznych, społecznych, moralnych i ekonomicznych. W 1925 zorganizował I Światową Konferencję Kościołów ds. Praktycznego Chrześcijaństwa w Sztokholmie (1925), która zgromadziła ponad 600 reprezentantów Kościołów protestanckich, anglikańskich i prawosławnych z 37 krajów świata (mimo zabiegów Söderbloma w konferencji nie wziął udziału żaden przedstawiciel Kościoła rzymskokatolickiego). Po konferencji stanął na czele Komitetu Kontynuacji Pracy. W 1930 otrzymał Pokojową Nagrodę Nobla.

Lit.: K. Karski, *Nathan Söderblom – prekursor ruchu ekumenicznego*, „Jednota” 1968 nr 6, s. 6-8 – tenże, *Nathan Söderblom — inicjator Ruchu Praktycznego Chrześcijaństwa*, „Życie Katolickie” 1984 nr 10, s. 96-108.

**SOŁOWJOW Władimir**, ur. 16 (28) I 1853, Moskwa, zm. 31 VII (13 VIII) 1900, Uskoje k. Moskwy, rosyjski filozof, teolog, poeta i publicysta. Reprezentował chrześcijaństwo, w którym starał się połączyć religię i filozofię, gnostykę i mistykę, wschodnią wiarę i zachodnie myślenie. Od 1882 coraz bardziej dostrzegał słabości Kościoła prawosławnego i zalety rzymskokatolickiego. W licznych dziełach literackich i aktywności kościelno-politycznej szukał dróg do ponownego zjednoczenia Kościołów. W Rosji uważano go za zdrajcę, jego katolicycy przyjaciele w Paryżu – za konwertytę. Po 1889 rezygnuje ze swoich utopijnych planów i



próbuję stworzyć system „pozytywnej filozofii chrześcijańskiej”, w którym wieczna prawda chrześcijaństwa miała otrzymać odpowiednią, absolutnie rozsądną formę. Propagowaną przez siebie religię nazwał „religią Ducha Świętego, która jest szersza i zarazem bogatsza pod względem treści od wszystkich poszczególnych religii”. Uważał, że w obliczu wzrastającego zagrożenia ludzkości przez moce zła chrześcijanie wszystkich wyznań muszą zjednoczyć się wokół Rzymu jako uprawnionym i tradycyjnym centrum świata chrześcijańskiego. W 1896 przyjął komunię z rąk kapłana znajdującego się w unii z Rzymem, nie występując jednak z Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego. Przed śmiercią wypowiedział się i przyjął komunię z rąk kapłana prawosławnego.

Lit.: G.L. Kline, *Pojednanie Kościoła wschodniego i zachodniego. Plan ekumeniczny Włodzimierza Sołowjowa (1881-1896) i współcześni mu krytycy*, „Przegląd Powszechny” 1992 nr 3, s. 370-391. – P.Przemycki, *Sołowiow – życie i postać rosyjskiego filozofa*, „W Drodze” 2002 nr 2, s. 64-72

**STAHL Barbara**, ur. 9 VIII 1939, Warszawa, żona Jerzego, członkini Kościoła Ewangelicko-Reformowanego, wieloletnia redaktor miesięcznika „Jednota”. W 1961 ukończyła Wydział Filologiczny Uniwersytetu Warszawskiego (polonistykę), od 1962 związana z „Jednotą”, w latach 1964-1992 jako sekretarz, od 1993 do 1995 jako redaktor naczelny. W swej wieloletniej pracy redakcyjnej starała się realizować z powodzeniem zadania zawarte w podtytule: „Pismo religijno-społeczne poświęcone polskiemu ewangelicyzmowi i ekumenii”. W swoich publikacjach podejmowała trudne tematy społeczne (np. problem przerywania ciąży), biblijno-teologiczne (stosunek ewangelików reformowanych do Matki Jezusa) i ekumeniczne (krytyczna ocena działalności Polskiej Rady Ekumenicznej w okresie PRL; analiza wypowiedzi papieskich podczas pielgrzymek Jana Pawła II do Ojczyzny pod kątem ekumenicznym; refleksja nad przyszłością polskiego ekumenizmu). W latach 1975-86 wspólnie z mężem, duchownym ewangelicko-reformowanym, i radą parafialną w Łodzi była zaangażowana w niesienie pomocy nie tylko ludziom chorym, starym i samotnym, ale także prześladowanym za przekonania polityczne.

Lit.: G. Polak, *Kto jest kim w Kościele*, Warszawa 1999, s. 464.

**STAHL Jerzy**, ur. 13 VI 1939, Warszawa, zm. 16 II 1997, Warszawa, mąż Barbary, duchowny Kościoła Ewangelicko-Reformowanego. 1964-69 studia teologiczne w Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie, 1970 ordynowany na duchownego, wikariusz w parafii warszawskiej, jednocześnie obsługa duszpasterska parafii w diasporze (Żyrardów, Żychlin k. Konina). W latach 1974-86 duszpasterz w Łodzi. 1980-95 radca duchowny Konsystorza, w 1995 wybrany notariuszem Synodu i powołany na stanowisko redaktora naczelnego „Jednoty”. Reprezentował Kościół w Komisji Współpracy z Kościołami ewangelickimi – au-

gsburskim i metodystycznym. W okresie stanu wojennego organizował olbrzymią pomoc z darów zagranicznych dla internowanych i wyrzuconych z pracy osób spoza Kościoła oraz ich rodzin. W XV rocznicę stanu wojennego Solidarność Podbeskidzia uhonorowała go pamiątkowym medalem. Był autorem wielu artykułów na temat historii i doktryny Kościoła reformowanego.

Lit.: *Zwykły niezwykły. Pamięci księdza Jerzego Stahla*, Warszawa 2009.

**STÄHLIN Wilhelm**, ur. 24 IX 1883, Gunzenhausen (Bawaria), zm. 16 XII 1975, Prien (Chiemsee), biskup ewangelicki, ekumenista. 1917-25 praca duszpasterska w Norymberdze, od 1926 profesor teologii praktycznej w Münster, 1945-52 biskup Kościoła Ewangelickiego Oldenburga. Odegrał wiodącą rolę na III Światowej Konferencji Kościołów do Spraw Wiary i Ustroju Kościoła w Lund (1952). Pionier dialogu ewangelicko-katolickiego w Niemczech; od 1946 wraz z arcybiskupem L. Jaegerem kierował Ekumeniczną grupą roboczą teologów katolickich i ewangelickich.

**STANKIEWICZ Michał**, ur. 12 IX 1923, Białowieża, zm. 21 II 1985, Warszawa, polonista, duchowny baptystyczny. W 1943 przyjmuje chrzest na wyznanie wiary, 1947-49 studia teologiczne w baptystycznym Seminarium Teologicznym w Malborku, 1949-53 studia polonistyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim. 1949-53 służba kaznodziejska w zborze w Krakowie, potem do 1967 praca nauczyciela języka polskiego. W 1962 wybrany w skład Naczelnej Rady Kościoła (NRK), 1967 ordynowany na prezbitera, 1968 wybrany na urząd Prezesa NRK; przewodził Kościołowi do 1980 i od 1984. Był inicjatorem wielu sympozjów i konferencji o charakterze ekumenicznym, w latach 1978-80 reprezentował Polski Kościół Chrześcijan Baptystów w Komisji Mieszanej Polskiej Rady Ekumenicznej i Komisji Episkopatu ds. Ekumenizmu. Był uznanym kaznodzieją na wielu nabożeństwach w ramach Tygodnia Modlitwy o Jedność Chrześcijan. Zorganizował i koordynował w 1978 kampanię ewangelizacyjną znanego baptystycznego ewangelisty amerykańskiego Billy Grahama, która odbywała się w kościołach różnych tradycji, także w świątyniach katolickich. Jako zwierzchnik Kościoła wchodził z urzędu w skład Prezydium PRE.

Lit.: A. Grześkowiak, *Ks. Michał Stankiewicz (1923-1985)*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1986, s. 1 (13), s. 109-110. – A. Seweryn, *Stankiewicz Michał (1925-1983)*, w: tegoż, *Leksykon baptystów w Polsce po 1945 roku*, Warszawa 2007, s. 166-169.

**STAALSETT Gunnar**, ur. 10 II 1935, Nordkapp (Norwegia), luterański teolog i działacz polityczny, biskup. Teologię studiował w Norwegii, RFN i USA. Od 1961 pracował jako duszpasterz studencki i wykładowca teologii systematycznej w szkole misyjnej w Stavanger. W 1972 przechodzi do życia politycznego, zostając sekretarzem stanu w Ministerstwie Spraw Kościelnych i Edukacji, w latach

1977-79 stoi na czele chłopskiej Partii Centrum, 1977-81 poseł do parlamentu norweskiego. Potem znów wraca do służby kościelnej, w 1982 zostaje sekretarzem generalnym Norweskiego Towarzystwa Biblijnego, w latach 1983-85 członkiem Komitetu Naczelnego i Wykonawczego Światowej Rady Kościołów (ŚRK), 1985 wybrany sekretarzem generalnym Światowej Federacji Luterkańskiej, pełnił tę funkcję przez 9 lat. W oświadczeniu złożonym po wyborze stwierdził, że ŚFL jest dla niego raczej platformą otwartą na przemiany ekumeniczne niż „zamkniętym pomieszczeniem służącym dyskusjom wewnątrzluterkańskim”. Zapowiedział zacieśnienie współpracy z ŚRK i Konferencją Kościołów Europejskich. Był rzecznikiem różnych inicjatyw pokojowych i działań na rzecz równouprawnienia rasowego. W 1994, po odejściu z ŚFL, został rektorem seminarium teologii praktycznej na Uniwersytecie w Oslo. Ukoronowaniem jego służby kościelnej był wybór w 1998 na stanowisko biskupa Oslo, z czym wiąże się funkcja prymasa Norwegii. Przez wiele lat był także członkiem 5-osobowego kolegium przyznającego pokojową nagrodę Nobla. W 2005 przeszedł na emeryturę.

Lit.: K. Załęski, *Gunnar Staalset – nowy sekretarz generalny Światowej Federacji Luterkańskiej*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1985 z. 3-4 (11-12), s. 192-193.

**STÖHR Martin**, ur. 30 VIII 1932, Singhofen, duchowny ewangelicki, jeden z największych animatorów dialogu chrześcijańsko-żydowskiego. Socjologię i teologię ewangelicką studiował w Moguncji, Bonn i Bazylei, był księdzem parafialnym w Wiesbaden i duszpasterzem studenckim w Darmstadt, 1969 związał się z Akademią Ewangelicką w Arnoldshain, najpierw jako kierownik ds. studiów, potem jako wieloletni dyrektor; angażował się szczególnie na trzech polach: pojednanie polsko-niemieckie, walka z apartheidem i dialog chrześcijańsko-żydowski. 1986 profesor teologii systematycznej w Siegen, 1990-98 przewodniczący Międzynarodowej Rady Chrześcijan i Żydów. Honorowe doktoraty uniwersytetów Moguncji (1993) i Pradze (1998).

**STYLIANOS, Harkianakis**, ur. 29 XII 1935, Rathimnon na Krecie. Studia teologiczne i filozoficzne w Akademii Teologicznej na wyspie Chalki, 1958 święcenia kapłańskie, dalsze studia w Bonn (teologia fundamentalna i filozofia religii), 1964 przełożonym klasztoru patriarchalnego koło Salonik, od 1970 biskup, 1975 arcybiskup metropolita Australii. Uczestnik IV i V Zgromadzenia Ogólnego Światowej Rady Kościołów, 1968-78 członek i współprzewodniczący Mieszanej Komisji Doktrynalnej Anglikańsko-Prawosławnej, od 1980 współprzewodniczący Mieszanej Komisji Katolicko-Prawosławnej. Od 1975 wykładał teologię prawosławną na Uniwersytecie w Sydney. W 1985 otrzymał honorowy doktorat Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Lit.: W. Hryniewicz, *Metropolita Stylianos Harkianakis – biskup i teolog w służbie pojednania Kościołów*, „Biuletyn Ekumeniczny” 1985 nr 4, s. 30-39.

**SUESS Adolf Karol**, ur. 22 V 1887, Radom, zm. 3 VII 1952, Warszawa, duchowny Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, profesor Wydziału Teologii Ewangelickiej Uniwersytetu Warszawskiego. W 1944 był jednym z trzech głównych autorów Konfesji Polskiej, podstawy ideowej Tymczasowej Rady Ekumenicznej.

**SWIEŻAWSKI Stefan**, ur. 10 II 1907, Hołubie (hrubieszowskie), zm. 18 V 2004, Warszawa, historyk filozofii średniowiecznej, świecki audytor Soboru Watykańskiego II (jedyne z krajów komunistycznych), przez wiele lat angażował się na rzecz rehabilitacji Jana Husa, w tej sprawie prowadził rozległą korespondencję z Janem Pawłem II.

Lit.: G. Polak, *Profesor Stefan Swieżawski (1907-2004)*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 2004, z. 2 (55), s. 141-143.

**SZAREK Jan**, ur. 13 II 1936, Bielsko (ob. Bielsko-Biała), biskup ewangelicki, działacz ekumeniczny. W 1956–60 studiował w Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie i na uniwersytecie w Halle. W 1960 ordynowany na duchownego Kościoła ewangelicko-augsburskiego (lutrańskiego). Od 1980 senior diecezji cieszyńskiej, organizator dorocznych tygodni ewangelizacyjnych w Dziegielowie. W 1980 członek Synodu Kościoła, 1984–91 — radca Konsystorza, 1991–2000 biskup (zwierzchnik) Kościoła ewangelicko-augsburskiego, wspierał szczególnie działalność ewangelizacyjną i diakonijną (charytatywną). W 1993–2001 prezes Polskiej Rady Ekumenicznej, 1998–2001 współprzewodniczący Komisji Dialogu pomiędzy Konferencją Episkopatu Polski a PRE. Doprowadził do wspólnoty ołtarza i ambony między Kościołem ewangelicko-augsburskim i ewangelicko-metodystycznym (1994), a także do utworzenia Komisji katolicko-lutrańskiej (2000). Uczestnik dwóch Zgromadzeń Ogólnych Światowej Rady Kościołów: w Canberze (1991) i Harare (1998); w latach 1991–98 członek Komitetu Naczelnego ŚRK. Laureat Nagrody Brata Alberta Adama Chmielowskiego w dziedzinie ekumenizmu. Wydał zbiór kazań *Źródło życia i światłości* (1996).

Lit.: *W służbie Wcielonego Słowa. Księga pamiątkowa (z okazji 60. rocznicy urodzin ks. bpa Jana Szarka)*, Bielsko-Biała 1996. – G. Polak, *Biskup Jan Szarek — w 65. rocznicę urodzin*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 2001 nr 1 (47), s. 149-154.

**SZCZEPKOWSKI Józef**, ur. 12 XII 1890, Brooklyn (USA), zm. 30 I 1974, Toruń, w latach 20. XX w. pastor metodystyczny w diecezji Michigan, potem przenosi się na stałe do Polski; podczas drugiej wojny światowej, wysiedlony z Torunia, zamieszkuje w Warszawie, gdzie pracuje jako duchowny w zborze metodystycznym, po zakończeniu wojny kieruje zborom w Krakowie, 1950-1954 rektor Seminarium Teologicznego w Klarysewie koło Warszawy, 1955 dyrektor

Szkoły Języka Angielskiego w Warszawie, 1957-1969 superintendent naczelny. Jako zwierzchnik Kościoła wchodził z urzędu w skład Prezydium Polskiej Rady Ekumenicznej.

**SZENUDA III, Nasir Gaidy Rafael in Abnoub**, ur. 3 VIII 1923, prowincja Asiu (Egipt Górny), zm. 17 III 2012, Kair, jego oficjalny tytuł: „papież Aleksandrii i patriarcha stolicy św. Marka”; uchodził za 117 następcę św. Marka. Studiował teologię, archeologię i historię, w 1954 wstępuje do klasztoru Deir-es-Suran w Wadi Natron, 1955 przyjmuje święcenia kapłańskie, 1962 święcenia biskupie, 1971 staje na czele Kościoła, 1981-85 przebywa na zesłaniu w klasztorze Anba Bishoy na rozkaz prezydenta Anwara el-Sadata. Od święceń biskupich angażował się w dialog ekumeniczny. W 1971 reprezentował Kościół w nieoficjalnych konsultacjach między teologami katolickimi i orientalnie-prawosławnymi zorganizowanych przez wiedeńską Fundację „Pro Oriente” w Wiedniu. W maju 1973 złożył wizytę w Watykanie jako pierwszy patriarcha aleksandryjski Kościoła Koptyjskiego, przy tej okazji z papieżem Pawłem VI podpisał wspólną deklarację chrystologiczną, kładącą nacisk na wspólne dziedzictwo wiary obu podzielonych Kościołów. W 2000 r. spotkał się z pielgrzymującym do Egiptu Janem Pawłem II. W 1989 otworzył spotkanie Międzynarodowej Komisji Dialogu Ekumenicznego, której końcowe oświadczenie podkreślało wspólnotę wiary koptów i prawosławnych. VII Zgromadzenie Ogólne Światowej Rady Kościołów w Canberze (1991) wybrało go w skład 8-osobowego prezydium Rady. Wielokrotnie występował w obronie praw chrześcijan, padających ofiarą muzułmańskiego fundamentalizmu.

**SZEPTYCKI Andrzej**, ur. 29 VII 1865, Przyłbice k. Jaworowa, zm. 1 XI 1944, Lwów. W 1888 porzucił życie świeckie, wstępując do zakonu bazylianów w Dobromilu. W 1892 składa śluby zakonne i zostaje wyświęcony na kapłana, 1899 mianowany biskupem ordynariuszem stanisławowskim, w 1900 mianowany przez papieża Leona XIII metropolitą halicko-lwowskim. Był rzecznikiem idei zjednoczenia prawosławia z grekokatolicyzmem, a także zjednoczenia wszystkich Ukraińców w jednej wierze. Od 1903 przez kilka lat prowadził korespondencję z prawosławnym arcybiskupem wołyńskim i żytomierskim Antonim (Chrapowickim), w toku której obydwaj hierarchowie usiłowali przekonać się wzajemnie do dogmatycznych racji swoich wyznań. Był aktywnym uczestnikiem odbywających się w latach 1907-1936 Kongresów Welehradzkich, przedsięwzięcia zmierzającego do zbliżenia katolicko-prawosławnego. W 1938, wobec rozpoczętej przez władze administracyjne województwa lubelskiego przy użyciu Wojska Polskiego masowej akcji burzenia cerkwi i kaplic prawosławnych na Chełmszczyźnie i Polesiu lubelskim, wydał list pasterski, protestując przeciw takim działaniom. W czasie okupacji hitler-

rowskiej ukrywał w swoim pałacu dwóch rabinów żydowskich. Przy współpracy swego brata Klemensa, ówczesnie ihumena klasztoru studytów w Unio-  
wie, zorganizował w oparciu o klasztory bazylianów całą sieć pomocy Żydom,  
dzięki której uratowano co najmniej kilkaset osób. Uważał Holocaust za bar-  
barzyństwo. Na wniosek ocalonych z Holocaustu przez metropolitę, w Izraelu  
wznowiono postępowanie w sprawie przyznania mu pośmiertnie medalu Spra-  
wiedliwy wśród Narodów Świata.

Lit.: R. Torzecki, *Postawa Metropolity* (Andrzej Szeptycki), „Więź” 1988 nr 7-8, s. 99-115. –  
B. Pańczak, *Metropolita Szeptycki wobec tragedii Chełmszczyzny*, „Biuletyn Ekumeniczny” 1999  
nr 1, s. 89-92.

**SZERUDA** Jan, ur. 26 XII 1889, Wędrynia (Śląsk Cieszyński), zm. 21 III  
1962, Warszawa, teolog, biskup ewangelicki, działacz ekumeniczny. Studiował  
teologię w Wiedniu i Halle oraz w Bazylei. W 1920–54 (z przerwą 1939–45)  
pracownik Uniwersytetu Warszawskiego, od 1922 profesor, od 1929 kierownik  
katedry egzegezy Starego Testamentu i języka hebrajskiego tamże; 1954–62  
wykładał w Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie. W okresie  
międzywojennym m.in. prezes Związku Polskich Towarzystw i Zborów Ewan-  
gelickich w Polsce oraz Towarzystwa Badań Dziejów Reformacji w Polsce.  
Uczestnik Światowej Konferencji Kościołów ds. Praktycznego Chrześcijaństwa  
w Sztokholmie (1925) i Oxfordzie (1937), II Światowej Konferencji Kościołów  
ds. Wiary i Ustroju Kościoła w Edynburgu (1937) oraz I Zgromadzenia Ogólne-  
go Światowej Rady Kościołów w Amsterdamie (1948), gdzie został wybrany w  
skład Komitetu Naczelnego ŚRK. W 1945 został wiceprezesem Rady Kościo-  
łów Protestantckich w Polsce. Od 1942 był w składzie Tymczasowej Rady Eku-  
menicznej, w 1944 sygnatariuszem Konfesji Polskiej, po ukonstytuowaniu się  
Polskiej Rady Ekumenicznej (1946) jeden z jej wiceprezesów. W 1945 powoła-  
ny tymczasowo przez ogólnopolską konferencję księży na biskupa Kościoła  
Ewangelicko-Augsburskiego, 1951 zrezygnował z funkcji pod naciskiem władz  
komunistycznych. Zasłużony dla odbudowy zrujnowanego wskutek wojny życia  
kościelnego. Opublikował *Zarys dziejów teologii ewangelickiej w Polsce*  
(1953). Poza badaniami nad *Starym Testamentem* i dziejami teologii ewangelic-  
kiej w Polsce pracował także nad historią polskiego piśmiennictwa ewangelic-  
kiego (*Początki piśmiennictwa ewangelickiego na Śląsku Cieszyńskim* 1923, *Bi-  
bliografia polsko-ewangelicka XIX i XX wieku* 1925). Uczestniczył w pracach  
komisji powołanej przez Brytyjskie i Zagraniczne Towarzystwo Biblijne w celu  
opracowania nowego przekładu *Pisma Świętego*; przełożył 22 księgi *Starego  
Testamentu* (całość wydana 1975).

Lit.: B. Enholc-Narzyńska *Dwie sylwetki ewangelickich tłumaczy Pisma Świętego*, w: *Siła  
poselstwa*, Warszawa 1996. – K. Karski *Biskup Jan Szeruda jako ekumenista*, „Myśl Protestanc-  
ka” 2002 nr 1, s. 55-62.



**SZLAGA Jan Bernard**, ur. 24 V 1940, Gdynia, zm. 25 IV 2012, Pelplin, biskup katolicki, profesor biblistyki. Studia: 1957-63 – Wyższe Seminarium Duchowne w Pelplinie, 1965-69 – Katolicki Uniwersytet Lubelski, 1970 – doktorat z teologii, 1972-73 – Papieski Instytut Biblijny w Rzymie, 1973 – licencjat z nauk biblijnych, 1976 – habilitacja, 1983 – profesor nadzwyczajny. Służba w Kościele: 1963 – święcenia kapłańskie, 1963-1988 praca na KUL, 1988 – sakra biskupia, biskup pomocniczy diecezji chełmińskiej, 1992 – biskup ordynariusz pelpliński. Od 1989 – członek Komisji (od 1996: Rady) Episkopatu Polski ds. Ekumenizmu, od 1997 – członek Komisji ds. Dialogu Konferencji Episkopatu Polski i Polskiej Rady Ekumenicznej.

G. Polak, *Kto jest kim w Kościele*, Warszawa 1999, s. 361-362.

**SZYMAŃSKI Stanisław**, ur. 1918, zm. 23 VII 1982, Warszawa, duchowny katolicki, jezuita. W latach 60. XX w. angażuje się w prace ekumeniczne przez opracowywanie kazań i części liturgicznej dla skryptu na Tydzień Modlitwy o Jedność Chrześcijan, wydawanego przez Ośrodek Ekumeniczny Kurii Metropolitalnej Warszawskiej. Pisał też artykuły o tematyce ekumenicznej dla „Homo Dei” i „Ateneum Kapłańskiego”. Od 1963 czynny uczestnik naukowych sesji i rekolekcji ekumenicznych dla księży w Laskach. W latach 1966-1980 członek, od 1974 do 1978 – sekretarz Komisji Episkopatu ds. Ekumenizmu, 1974-77 członek Komisji Mieszanej Polskiej Rady Ekumenicznej i Komisja Episkopatu ds. Ekumenizmu.

**T**

**TAVARD George H.**, ur. 6 II 1922, Nancy (Francja), zm. 13 IV 2007, Paryż, teolog katolicki, animator dialogu ekumenicznego. 1947 święcenia kapłańskie, 1949-1951 naucza teologii w Surrey (Anglia). Potem emigruje do USA, gdzie od 1959 jest profesorem teologii w Mount Mercy College w Pittsburghu (Pensylwania). W okresie późniejszym, aż do 1990, był też wykładowcą w Methodist Theological School w Delaware (Ohio). Dążeniami ekumenicznymi interesował się jeszcze przed Soborem Watykańskim II. Plonem jego badań była historia ruchu ekumenicznego, która ukazała się w języku francuskim w 1960 (*Petit histoire du mouvement oecuménique*), po czym została przetłumaczona również na angielski i niemiecki. Dla środowisk Kościoła Rzymskokatolickiego, który w owym czasie dopiero zaczął się angażować we współpracę z innymi Kościołami, była to praca pionierska. W obradach Vaticanum II uczestniczył w charakterze eksperta, przy tej okazji nawiązał wiele kontaktów z obserwatorami innych Kościołów chrześcijańskich. W latach 1960-1973 służył watykańskiemu Sekretariatowi ds. Jedności Chrześcijan jako konsultant. Wziął udział jako katolicki obserwator w obradach IV Światowej Konferencji ds. Wiary i Ustroju Światowej Rady Kościołów w Montrealu (1963). W latach 1967-68 reprezentował stronę katolicką w Komitecie przygotowującym oficjalny dialog katolicko-anglikański na szczeblu światowym; brał też udział w pierwszej fazie oficjalnych rozmów (1971-1981). Potem, przez blisko 25 lat (1982-2006), był zaangażowany w dialog katolicko-metodystyczny na płaszczyźnie światowej. Brał też udział w rozmowach katolicko-luterańskich na terenie USA. W

1973 wydał książkę poświęconą kobietom w tradycji chrześcijańskiej, w której wyraził pogląd, że ich dopuszczenie do urzędu duchownego jest niezbędne dla przetrwania Kościoła. Opowiadał się także za zniesieniem celibatu.

Lit. K. Karski, *In memoriam* (wspomnienie zmarłych ekumenistów), „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 2008, z. 2 (63), s. 149-150.

**TEMPLE William**, ur. 15 X 1881, Exeter, zm. 26 X 1944, Westgate-on-Sea (Anglia), anglikański arcybiskup Canterbury, pionier ruchu ekumenicznego. Syn arcybiskupa Canterbury, studiował teologię w Oxfordzie (1900–04), następnie wykładał w tamtejszym Queen’s College. Po święceniach kapłańskich (1909) duszpasterz w Londynie. Wieloletni przewodniczący stowarzyszenia kształcącego robotników, członek Partii Pracy (w okresie, gdy Kościół Anglii był niemal całkowicie identyfikowany z Partią Konserwatywną). W 1921 nominowany na biskupa Manchesteru, od 1929 arcybiskup Yorku, od 1942 arcybiskup Canterbury i honorowy prymas Wspólnoty Anglikańskiej. Wcześniej podjął współpracę z rodzącym się ruchem ekumenicznym. Uczestnik I (Edynburg 1910) i II Światowej Konferencji Misyjnej (Jerozolima 1928, ekspert teologiczny, główny autor końcowego orędzia). Aktywny współpracownik ruchu Praktycznego Chrześcijaństwa, uczestnik jego konferencji światowych w Sztokholmie (1925) i Oxfordzie (1937). Po śmierci bpa Ch. Brenta (1929) przewodniczący Komitetu Kontynuacji Pracy Ruchu Wiara i Ustrój Kościoła, organizator II Światowej Konferencji Kościołów ds. Wiary i Ustroju Kościoła w Edynburgu (1937). Inicjator zespolenia ruchów Praktycznego Chrześcijaństwa oraz Wiary i Ustroju i powołania Światowej Rady Kościołów; stanął na czele jej Komitetu Tymczasowego, utworzonego w Utrechcie 1938. Był też jednym z głównych inicjatorów Brytyjskiej Rady Kościołów (1942). Podczas II wojny światowej podjął współpracę z miejscowym Kościołem rzymskokatolickim. Autor dzieł z zakresu teologii i etyki społecznej, m.in.: *Mens Creatrix* (1917), *Christus Veritas* (1924), *Nature, Man and God* (1934), *Christianity and Social Order* (1942).

Lit.: K. Karski *Arcybiskup William Temple — kontynuator dzieła zbliżenia Kościołów w dziedzinie doktryny*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1992, z. 1 (29), s. 107-112.

**TEOKTYST I, Teoktyst Arapasu**, ur. 7 II 1915, Tocileni, zm. 30 VII 2007, Bukareszt, patriarcha Rumuńskiego Kościoła Prawosławnego. 1936 śluby zakonne, 1945 doktorat i święcenia kapłańskie, 1950 sakra biskupia, 1953 biskup rumuńskiej diecezji prawosławnej w USA i Kanadzie, 1962 biskup Aradului, 1973 arcybiskup Craiovy i metropolita Muntenien, 1977 metropolita mołdawski, potem transylwański, 1986 patriarcha. W czasie dyktatury komunistycznej był członkiem Zgromadzenia Narodowego, po jej upadku oskarżany o brak zdecydowanego działania w obronie prześladowanych duchownych i wiernych. W 1989, na znak pokuty poprosił synod o zdjęcie go z urzędu, jednak po apelach

wiernych i duchowieństwa przywrócony na stanowisko zwierzchnika (IV 1990). Dał się poznać jako żarliwy zwolennik ekumenizmu. 1999 spotkanie z Janem Pawłem II – pierwsza wizyta papieża w kraju zdominowanym przez prawosławie, 2002 rewizyta w Rzymie. Dwa lata wcześniej złożył oficjalną wizytę w Polsce na zaproszenie Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego. Otrzymał doktorat honorowy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego „w uznaniu wielkich zasług w dziele ekumenicznego pojednania między Kościołem prawosławnym a Kościołem katolickim oraz trudu ewangelicznego jednania zwaśnionych narodów”.

Lit.: W. Hryniewicz, *Jedność Kościoła nie jest utopią. Laudacja z okazji nadania doktoratu honoris causa (patriarsze Teoktystowi)*, „Biuletyn Ekumeniczny” 2001 nr 1, s. 20-31.

**THOMAS Madathilparampil Mammen**, ur. 15 V 1916, Travancore (Kerala, Indie), zm. 3 XII 1996, Madras, członek Syryjskiego Kościoła Mar Thoma Malabaru (Indie), religioznawca i socjolog, jeden z najbardziej wpływowych ekumenistów azjatyckich. 1947-53 sekretarzem, potem przewodniczącym Światowego Związku Studentów Chrześcijańskich. Czynn timer uczestniczył w trzech światowych konferencjach młodzieży chrześcijańskiej (Oslo, 1947; Kottayam, 1952; Lozanna, 1960). W latach 1962-75 był dyrektorem Instytutu Chrześcijańskiego do Studiów nad Religią i Społeczeństwem w Bangalur. Należał do głównych mówców podczas Zgromadzeń Ogólnych Światowej Rady Kościołów (ŚRK) w New Delhi (1961) i Uppsali (1968). W latach 1961-69 był przewodniczącym Komitetu ds. Kościoła i Społeczeństwa ŚRK; w 1966 przewodniczył zwołanej w Genewie Światowej Konferencji ds. Kościoła i Społeczeństwa. W latach 1968-75 był przewodniczącym Komitetu Naczelnego i Wykonawczego ŚRK (był pierwszym świeckim, któremu powierzono tę funkcję). W 1990 został gubernatorem stanu Nagaland (Indie północno-wschodnie).

**THURIAN Max**, ur. 16 VIII 1921, Genewa, zm. 15 VIII 1996, tamże, szwajcarski teolog i ekumenista; współzałożyciel Wspólnoty Taizé. Studiował teologię ewangelicką w Genewie, później zetknął się z R. Schutzem (1942) i został głównym teologiem i liturgistą powstającej na podłożu protestanckim wspólnoty ekumenicznej w Taizé. Wraz z Schutzem, na osobiste zaproszenie papieża Jana XXIII, uczestniczył w charakterze obserwatora w Soborze Watykańskim II. Później utrzymywał bliskie kontakty z papieżami Pawłem VI i Janem Pawłem II. W 1987 dokonał konwersji i w Neapolu został wyświęcony na księdza rzymskokatolickiego. Uzasadniając swoją decyzję, stwierdził, że podjął ten krok pod wpływem „refleksji teologicznej, dialogów ekumenicznych, doświadczeń liturgicznych oraz wydarzeń osobistych i kościelnych”. W 1992 został powołany przez Jana Pawła II w skład Międzynarodowej Komisji Teologicznej przy Stolicy Apostolskiej. Od 1949 był zaangażowany w studia i badania ekumeniczne w Komisji Wiara i Ustrój

Światowej Rady Kościołów. Odegrał decydującą rolę w pracy nad dokumentem konwergencji w sprawie „Chrztu, Eucharystii i posługiwania duchownego” (tzw. dokument z Limy 1982). Redaktor zbioru oficjalnych odpowiedzi Kościołów na ten dokument (*Churches Respond to BEM* t. 1–6 1983) oraz dotyczącej tego tematu publikacji *Ecumenical Perspective on Baptism, Eucharist and Ministry* (1983). Autor prac teologicznych poświęconych zagadnieniom wiary, Eucharystii, małżeństwa i celibatu oraz roli Marii w Kościele, m.in.: *Mariage et célibat* (1959), *L'unité visible de chrétiens et la tradition* (1962), *Maryja — Matka Pana, figura Kościoła* (1963, wyd. pol. 1990), *O Eucharystii i modlitwie* (1983, wyd. pol. 1987).

**TILLARD Jean-Marie**, ur. 2 IX 1927, Illes S. Pierre et Miquelon, zm. 13 XI 2000, Ottawa (Kanada), dominikanin, ekumenista. Po studiach filozoficznych i teologicznych w Kanadzie, Rzymie i Saulchoir (Francja) w 1955 przyjmuje święcenia kapłańskie. 1957 profesor teologii dogmatycznej w uczelni dominikańskiej w Ottawie; wykładał też w Montrealu, Oxfordzie, Salamance, Barcelonie i Fryburgu dla przedstawicieli różnych Kościołów. Podczas Soboru Watykańskiego II został doradcą biskupów kanadyjskich, później był konsultantem Papieskiej Rady ds. Jedności Chrześcijan. W latach 1975-2000 związany z Komisją Wiara i Ustrój Światowej Rady Kościołów (od 1977 jako jej wiceprzewodniczący). Wniósł istotny wkład w opracowanie tekstów konwergencji: „Wyznając jedną wiarę. Ekumeniczna eksplikacja wiary apostołskiej” i „Natura i misja Kościoła”. Uczestnik dialogów na szczeblu światowym: katolicko-anglikańskiego (1968-2000), katolicko-prawosławnego (1980-2000) oraz rozmów katolików z uczniami Chrystusa (1977-2000).

**TOMKINS Oliver**, ur. 9 VI 1908, Hankow (Chiny), zm. 29 X 1992, Ester (Anglia), teolog anglikański i biskup, pionier ruchu ekumenicznego. Po wieloletniej działalności w chrześcijańskim ruchu studenckim i pracy parafialnej w Sheffield, w 1945 został kierownikiem biura Światowej Rady Kościołów w Londynie, w latach 1948-53 był zastępcą sekretarza generalnego ŚRK i sekretarzem Komisji Wiara i Ustrój Kościoła. W 1950 był jednym z głównych autorów deklaracji ekumenicznej „Kościoł, Kościoły a Światowa Rada Kościołów”, która zdefiniowała istotę ŚRK. W latach 1953-58 był rektorem Theological College w Lincoln, od 1958 do 1975 biskupem Bristolu. Równolegle w latach 1953-67 przewodniczył wydziałowi roboczemu Komisji, w 1963 prowadził obrady IV Światowej Konferencji Kościołów do Spraw Wiary i Ustroju w Montrealu. W latach 1968-75 był członkiem Komitetu Naczelnego ŚRK, w tym samym czasie wchodził też w skład Wspólnej Grupy Roboczej ŚRK i Kościoła rzymskokatolickiego. Należał do wiodących postaci ruchu ekumenicznego w pierwszych dziesięcioleciach po utworzeniu ŚRK.

**TOTH Károly**, ur. 3 IV 1931, Kościół Reformowany na Węgrzech, 1971-78 sekretarz generalny Chrześcijańskiej Konferencji Pokojowej (ChKP), 1977 biskup Reformowanego Dystryktu Kościelnego nad Dunajem, 1977 wiceprezydent Światowego Aliansu Kościołów Reformowanych, 1978 prezydent ChKP. Po 1989 na emeryturze.

**TRANDA Bogdan**, ur. 13 XI 1929, Poznań, zm. 21 IX 1996, Warszawa, brat Zdzisława, duchowny Kościoła Ewangelicko-Reformowanego. 1949-53 studia na Wydziale Teologii Ewangelickiej Uniwersytetu Warszawskiego, 1953 ordynowany na duchownego Kościoła Ewangelicko-Reformowanego, 1958-59 studia uzupełniające na Uniwersytecie Genewskim, ukończone dyplomem Graduate School of Ecumenical Studies w Bossey k. Genewy. 1959-64 pracuje jako duchowny w Gdańsku, 1966 wybrany drugim proboszczem parafii warszawskiej. 1957-1969 członek redakcji, 1969-93 redaktor naczelny miesięcznika „Jednota”. Czasopismo to, pod jego kierownictwem, stało się najbardziej opiniotwórczym ewangelickim periodykiem, podejmującym wiele trudnych a zarazem ważnych problemów z zakresu współżycia międzywyznaniowego. Jako publicysta, a jednocześnie duchowny cieszył się wielkim autorytetem w środowisku różnych Kościołów, w tym także Kościoła rzymskokatolickiego. Gdy zachodziła potrzeba, nie wahał się wchodzić w polemikę z poglądami wypaczającymi istotę protestantyzmu lub zadania i cele ruchu ekumenicznego. Z jednej strony krytykował Polską Radę Ekumeniczną za brak gotowości w przyznaniu, że zajmowała zbyt ugodową postawę wobec władzy komunistycznej, z drugiej zaś, po upadku komunizmu, upominał się o równouprawnienie wszystkich Kościołów, protestując przeciwko nadawaniu uroczystościom państwowym charakteru religijnego i narzucaniu Kościołom mniejszościowym rozwiązań prawnych przyjętych dla Kościoła większości. Był bardzo utalentowanym kaznodzieją zapraszany często przez różne Kościoły do głoszenia Słowa Bożego. Ekumenistą był od najmłodszych lat. W 1957 został przewodniczącym Komisji Młodzieżowej PRE oraz członkiem Komitetu redakcyjnego „Ekumenicznego Biuletynu Prasowego”. Od 1977, tj. od samego początku działał w Podkomisji ds. Dialogu między PRE a Kościołem rzymskokatolickim, w ostatnich latach istnienia był jej współprzewodniczącym. Był też członkiem międzywyznaniowego zespołu tłumaczy Nowego Testamentu, tzw. tłumaczenia dynamicznego (wydanego w 1992 przez Towarzystwo Biblijne w Polsce).

Lit.: G. Polak, *Ks. Bogdan Tranda – w 65 rocznicę urodzin*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1994, z. 2 (34), s. 117-120. – T.J. Zieliński, *Pastor Bogdan Tranda (1929-1996)*. *Minister Verbi Divini*, „Słowo Prawdy”, grudzień 1996, s. 23-24. – E. Walter, *Wspólna służba, wspólne zwiastowanie* (śp. ks. Bogdan Tranda), „Jednota” 1997 nr 1, s. 24-25. – M. Czajkowski, *Ekumenista bez białych rękawiczek*, tamże, s. 25. – S. Grabska, *Wiara w jeden Kościół Chrystusowy*, tamże, s. 26-27. – Mieczysław Kwiecień, *Dziękuję Bogu za Ciebie*, tamże, s. 27-28. – J. Turnau, *Gwał-*



ownik, tamże, s. 28. – S.J. Napiórkowski, *Człowiek dialogu*, tamże, s. 29. – A. Skowronek, *Profil ekumenisty*, tamże, s. 30. – A. Kleszczyński, *W braterskim gronie*, tamże, s. 31-32. – W. Miziołek, *Strata dla polskiego ekumenizmu*, „Biuletyn Ekumeniczny” 1997 nr 1, s. 26. – K. Karski, *Ks. Bogdan Tranda. W pierwszą rocznicę śmierci*, „Jednota” 1997 nr 9, s. 10-11. – A. Sękowska, *Wspomnienie o księdzu Bogdanie Trandzie*, „Jednota” 2003 nr 8-9, s. 5-7. – Z. Tranda, *Wspominam brata. W 10-lecie śmierci ks. Bogdana Trandy*, „Jednota” 2006 nr 9-10, s. 4-7.

**TRANDA Zdzisław**, ur. 18 XII 1925, Poznań, biskup ewangelicko-reformowany, działacz ekumeniczny, brat Bogdana. 1948-52 studia na Wydziale Teologii Ewangelickiej Uniwersytetu Warszawskiego. 1952 ordynacja, po niej wieloletni duszpasterz w Zelowie k. Łodzi. W 1978–2002 biskup Kościoła Ewangelicko-Reformowanego. Zaangażowany w działania na rzecz pogłębienia braterskiej wspólnoty chrześcijan w Polsce. Podejmował inicjatywy ekumeniczne w parafii w Zelowie (początkowo z luteranami i baptystami, potem również z udziałem katolików) i na płaszczyźnie krajowej, w ramach Polskiej Rady Ekumenicznej. Od 1980 przewodniczący Komisji Ewangelizacji PRE, patronował kilku ewangelizacjom ekumenicznym, organizował seminaria dla pracowników służby zdrowia (np. na temat pomocy ludziom umierającym) oraz konferencje poświęcone problemom narkomanii. Zapał, z jakim przystępował do coraz to nowych zadań ekumenicznych sprawił, że w prywatnych rozmowach uchodził za niekwestionowanego kandydata na stanowisko prezesa PRE. W latach 80. XX w. nie miał jednak szans na objęcie tego stanowiska z powodu niepokornej postawy wobec ówczesnej władzy ludowej. W okresie stanu wojennego był jedyną osobą spośród członków Prezydium PRE, która otwarcie krytykowała brutalne poczynania jednostek ZOMO wobec demonstracji ulicznych. Prezesem PRE został wybrany w styczniu 1990; jego wybór miał w opinii publicznej uwiarygodnić działalność PRE, której niektórzy działacze – zwłaszcza w okresie stanu wojennego – zajmowali często konformistyczną postawę wobec władzy komunistycznej. Podczas sprawowania swej funkcji próbował skłonić reprezentantów Kościołów członkowskich do publicznego, krytycznego odniesienia się do przeszłości, także „w duchu pokuty”. Na tym polu nie odniósł jednak sukcesu. Jest osobą, która cieszy się wielkim autorytetem nie tylko wśród Kościołów członkowskich PRE, lecz również w wielu kręgach Kościoła rzymskokatolickiego. Świadczy o tym stałe zapraszanie go na różne konferencje i spotkania w charakterze prelegenta lub kaznodziei. Uczestniczył w wielu międzynarodowych spotkaniach ekumenicznych, m.in. w VII Zgromadzeniu Ogólnym Światowej Rady Kościołów w Canberze (1991) i w zgromadzeniach Konferencji Kościołów Europejskich. W latach 1997-2005 był przewodniczącym Komitetu Krajowego Towarzystwa Biblijnego w Polsce.

Lit.: Redakcja, *Nasz biskup w 60 rocznicę urodzin*, „Jednota” 1985 nr 12, s. 5-6. – J. Turnau, *Biskup Zdzisław Tranda (w 60 rocznicę urodzin)*, „Biuletyn Ekumeniczny” 1986, nr 1, s. 19-20. – B. Stahl *Ks. Zdzisław Tranda — biskup ekumenista (w 60 rocznicę urodzin)*, „Studia i Dokumenty” 1986, nr 1, s. 1-10.

ty Ekumeniczne” 1986 z. 3 (15), s. 109-114. – G. Polak, *Biskup Zdzisław Tranda*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 2002, z. 2 (50), s. 110-116. – K. Karski, *Biskup Zdzisław Tranda – budowniczy pomostów*, „Jednota” 2005 nr 11-12, s. 7.

**TRENKLER Ryszard**, ur. 1 II 1912, Władysławów koło Turku, zm. 9 XII 1993, Warszawa, proboszcz w Toruniu i Warszawie, senior diecezji pomorsko-wielkopolskiej i diecezji warszawskiej Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego. Po ukończeniu studiów na Wydziale Teologii Ewangelickiej Uniwersytetu Warszawskiego w 1936 został ordynowany na duchownego. Do 1939 był duszpasterzem w polskich parafiach w Bydgoszczy, Toruniu i Grudziądzu. Podczas okupacji niemieckiej w latach 1939-1944 był pozbawiony urzędu i ukrywał się w Warszawie pod przybranym nazwiskiem. W 1945 powraca do Torunia, obsługując także inne parafie pozbawione duszpasterza (Bydgoszcz, Grudziądz, Lipno, Konin, Włocławek). W 1951 wybrany seniorem diecezji wielkopolsko-pomorskiej. W 1959 zostaje II proboszczem (zastępcą proboszcza) parafii Świętej Trójcy w Warszawie, w latach 1963-1979 był jej proboszczem, od 1966 jednocześnie seniorem diecezji warszawskiej. Z racji sprawowanych urzędów uczestniczył w wielu wydarzeniach ekumenicznych w kraju i za granicą. Był szczególnie aktywny w kontaktach i współpracy z Kościołami ewangelickimi w RFN i NRD w ramach działań na rzecz pojednania niemiecko-polskiego. W 1960 uczestniczył w trzeciej konferencji przygotowującej powołanie do życia Chrześcijańskiej Konferencji Pokojowej, później był przez wiele lat przewodniczącym Polskiego Oddziału ChKP. W 1968 był delegatem Kościoła na IV Zgromadzenie Ogólne Światowej Rady Kościołów w Uppsali (Szwecja).

**TUCCI Roberto**, ur. 19 IV 1921, Neapol, włoski duchowny katolicki, jezuita, organizator pielgrzymek papieskich, kardynał. Kierował pismami katolickimi, m.in. „La Civitta Cattolica”. Ekspert na Soborze Watykańskim II, prowadził konferencje prasowe dla dziennikarzy akredytowanych przy Biurze Prasowym Watykanu. Od 1973 pracował w Radiu Watykańskim, m.in. na stanowisku dyrektora generalnego (do 1985). W latach 1973-89 był także radcą Sekretariatu do Spraw Jedności Chrześcijan i członkiem redakcji pisma katolickiego „Concilium”. Pełnił wiele funkcji zakonnych, m.in. w latach 1970-75 był radcą do spraw ekumenizmu przełożonego generalnego. Organizował pielgrzymki zagraniczne papieża Jana Pawła II; do 2001 towarzyszył mu niemal we wszystkich pielgrzymkach poza Włochy. W 1968 był gościem IV Zgromadzenia Ogólnego Światowej Rady Kościołów w Uppsali (Szwecja). W swoim przemówieniu poruszył sprawę ewentualnego członkostwa Kościoła katolickiego w ŚRK. Nie ukrywał trudności, jednak stwierdził wyraźnie, że eklezjologia katolicka nie wyklucza takiej możliwości. 21 II 2001 Jan Paweł II wyniósł go godności kardynała; ze względu na podeszły wiek został zwolniony z obowiązku przyjęcia sakry biskupiej.

**TURNAU Jan**, ur. 23 II 1933, Wlonice, publicysta katolicki i ekumeniczny. Ukończył Uniwersytet Wrocławski na wydziale polonistyki i zaoczne studia teologiczne w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. 1955-1956 praca we „Wrocławskim Tygodniku Katolickim”, 1959-1990 redaktor działu religijnego w miesięczniku „Więź”. Od 1990 w „Gazecie Wyborczej” jako publicysta religijny i redaktor „Arki Noego”. Jednocześnie felietonista „Gościa Niedzielnego”, często nazywany żywą instytucją polskiej ekumenii. Członek Klubu Inteligencji Katolickiej w Warszawie od końca lat 50. XX w. Tam właśnie, u boku Anieli Urbanowicz, włączył się w działalność ekumeniczną, która stała się największą pasją jego życia. Sprawie tej służy niezmordowanie piórem i czynem. Swoimi tekstami próbuje obudzić z letargu i zachęcić katolików w Polsce do zainteresowania się sprawą jedności chrześcijan oraz do dialogu międzyreligijnego. Ma talent do przedstawiania trudnych teologicznych problemów w sposób prosty, atrakcyjny, nieraz dowcipny. Jest m.in. autorem dekalogu ekumenisty. Mimo upływu czasu tekst ten zachowuje aktualność do dnia dzisiejszego. W czwartym „przykazaniu” ekumenisty napisał: „Staraj się nie być sekciarzem. Odnowę teologiczną zacznij od akceptowania przede wszystkim wierzeń podstawowych i przez to na ogół wspólnych dla całego chrześcijaństwa. Nie wysuwaj na pierwszy plan elementów specyficznych dla Twego wyznania. Staraj się być przede wszystkim chrześcijaninem, a dopiero potem rzymskim katolikiem, prawosławnym czy adwentystą dnia siódmego”. W 1981, wraz z red. Grzegorzem Polakiem, zainicjował comiesięczne nabożeństwa ekumeniczne organizowane przez świeckich, początkowo w parafii ewangelicko-reformowanej, a dziesięć lat później w kościele ewangelicko-augsburskim pw. Wniebowstąpienia Pańskiego w Warszawie. Obaj zainicjowali także doroczne zjazdy ekumeniczne w Kodniu. Jest sekretarzem nieformalnej grupy biblistów, zajmującej się od blisko 30 lat ekumenicznym tłumaczeniem Pisma Świętego. Prowadzi bloga *Moje pisanki*, w którym codziennie dzieli się swoimi rozważaniami nad fragmentami Biblii, zwykle czytaniaми i psalmami przewidzianymi na dany dzień w kalendarzu liturgicznym Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce.

Lit.: G. Polak, *Janowi Turnauowi na 70-lecie*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 2003, z. 1 (52), s. 140-144.

**TUROWICZ Jerzy**, ur. 10 XII 1912, Kraków, zm. 27 I 1999, Kraków, publicysta katolicki, człowiek dialogu, od 1945 (z przerwą 1953-55) redaktor naczelny „Tygodnika Powszechnego”. W latach 1960–1990 prezes Społecznego Instytutu Wydawniczego ZNAK. W czasie kiedy był redaktorem naczelnym „Tygodnika Powszechnego” pismo uzyskało duże znaczenie i prestiż, a w latach 80. XX w. stało się nieformalnym organem prasowym środowisk opozycyjnych. W latach 1960-1965 przebywał jako sprawozdawca we Włoszech w związku z II Soborem Watykańskim. Żył odnową Kościoła i dążeniem do jedności, wytrwale przekazy-

wał naukę Vaticanum II na łamach swego pisma. Aktywnie wspierał środowiska propagujące zmiany posoborowe w Kościele katolickim, narażając się środowiskom zachowawczym w Kościele polskim. Swoim przemyśleniom na temat Kościoła i II Soboru Watykańskiego dał wyraz w książce *Kościół nie jest łodzią podwodną* (1990). Otwarte chrześcijaństwo, otwarty Kościół, to był w jego rozumieniu Kościół starający się o to, by jak najwięcej ludzi mogło spotkać się z Dobrą Nowiną i ją przyjąć. Szczególnie wiele uwagi poświęcał w swojej publicystyce dialogowi i pojednaniu z Żydami. Był członkiem Komisji Episkopatu ds. Dialogu z Judaizmem i kilku gremiów chrześcijańsko-żydowskich. W 1999 Wydawnictwo ZNAK wydało cykl jego artykułów zamieszczonych w „Tygodniku Powszechnym” pt. *Bilet do raju*. W 1964 był jednym z podpisujących się pod tzw. Listem 34 intelektualistów adresowanym do premiera Cyrankiewicza, m.in. protestującym przeciw ograniczeniom cenzury. Reakcja władz była natychmiastowa, ograniczono nakład „Tygodnika Powszechnego” tłumacząc się brakami papieru. Kolejny raz naraził się władzy komunistycznej w 1966, kiedy bronił biskupów polskich. Całkowite przejście do opozycji nastąpiło po wydarzeniach z marca 1968 roku. W następnych latach wspierał KOR, „Solidarność” pisząc cykl artykułów „Etyka Solidarności”, uczestniczył w obradach „Okrągłego Stołu”. Wchodził w skład władz ROAD, Unii Demokratycznej i Unii Wolności. Otrzymał wielu prestiżowych nagród.

Lit.: W. Hryniewicz, *Gdy ludzie dialogu odchodzą* (s. Regina Witt, s. Stanisława Andronowska, red. Jerzy Turowicz), TP nr 9 z 28.II. 1999.

**TUTU Desmond Mpilo**, ur. 7 X 1931, Klerksdorp (Republika Południowej Afryki), teolog anglikański, biskup, przeciwnik apartheidu. Studia teologiczne w Rosettenville (Johannesburg), 1961 ordynowany na duchownego, 1962-66 dalsze studia w Wielkiej Brytanii, od 1966 wykładowca teologii na uczelniach w Botswanie, Lesotho i Suazi, 1975-76 pierwszy czarnoskóry dziekan katedry w Johannesburgu, 1976-78 biskup Lesotho, 1978-84 pierwszy czarnoskóry sekretarz generalny Rady Kościołów Południowej Afryki, 1985-86 biskup Johannesburga, 1986-96 arcybiskup Kapsztadu. Był rzecznikiem i przywódcą pozbawionej praw ludności czarnej. Jego walka o sprawiedliwość społeczną i zniesienie rasowych podziałów została uhonorowana w 1984 Pokojową Nagrodę Nobla. W latach 1972-75 był odpowiedzialny w Światowej Radzie Kościołów za teologiczny fundusz edukacyjny; w 1983 był jednym z głównych mówców podczas VI Zgromadzenia Ogólnego w Vancouver (Kanada). Po przejściu na emeryturę (1996) powołany przez prezydenta Nelsona Mandelę na przewodniczącego komisji ds. prawdy i pojednania. 2004 doktor honoris causa Uniwersytetu Warszawskiego.

Lit.: K. Załęski, *Biskup Desmond Tutu – laureat Pokojowej Nagrody Nobla*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1985, z. 3-4 (11-12), s. 189-191.

**TVEIT Olaf Fykse**, ur. 24 XI 1960, norweski teolog luterński, od 1 I 2010 sekretarz generalny Światowej Rady Kościołów. Jest ordynowanym duchownym Kościoła norweskiego, pracował jako duchowny w Haram (diecezja More), a także w różnych komisjach kościelnych (teologicznej, ds. stosunków Kościoł-państwo), w latach 2002-2009 był sekretarzem generalnym Rady ds. Ekumenizmu i Relacji Międzynarodowych Kościoła Norwegii. Jeszcze przed wyborem na sekretarza generalnego służył ŚRK jako członek komitetu plenarnego Komisji Wiara i Ustrój oraz współprzewodniczący Ekumenicznego Forum Palestyna-Izrael. W swoim kraju był członkiem zarządu i komitetu wykonawczego Rady Chrześcijańskiej Norwegii, przewodniczącym grupy kontaktowej Kościoł Norwegii – Islamska Rada Norwegii, członkiem grupy kontaktowej ze Wspólnotą Żydowską oraz Rady Międzyreligijnej Norwegii.

**TYMOTEUSZ, Jerzy Szretter**, ur. 16 V 1901, Tomachowo k. Równego, zm. 20 V 1962, Warszawa, duchowny prawosławny, trzeci metropolita warszawski i całej Polski. Po ukończeniu Studium Teologii Prawosławnej w Warszawie i przyjęciu święceń kapłańskich służył w diecezji wołyńskiej oraz był kapelanem prawosławnych żołnierzy wojska polskiego. W 1938 przyjął sakrę biskupią. W okresie II wojny światowej, z powodu swojego zdecydowanego poparcia dla polonizacji Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (PAKP), wyrażanego w II Rzeczypospolitej, przebywał w monasterze św. Onufrego w Jabłecznej. W latach 1945-1961 był ordynariuszem Diecezji Białostocko-Gdańskiej, w latach 1948-1951 i ponownie między grudniem 1959 a majem 1961 tymczasowo zarządzał PAKP, pozbawionym w tym okresie zwierzchnika. Wybrany w 1961 na urząd metropolity warszawskiego i całej Polski z pogwałceniem procedur przewidzianych przez Statut Wewnętrzny Kościoła, co stało się przyczyną protestów duchowieństwa i wiernych. Zmarł po roku pełnienia godności. W 1951 został wiceprezesem Rady Ekumenicznej, w 1960 uczestniczył w trzeciej konferencji przygotowującej powołanie do życia Chrześcijańską Konferencję Pokojową.

## U

**URBANOWICZ Aniela**, ur. 31 V 1899, Sosnowiec, zm. 2 XII 1988, Warszawa, współzałożycielka i wieloletnia członkini Zarządu Klubu Inteligencji Katolickiej (KIK) w Warszawie, inicjatorka ruchu ekumenicznego w tym środowisku. Po 1945 założyła z ks. Janem Zieją Dom Matki i Dziecka w Słupsku, którą to placówkę prowadziła przez cztery lata. Z jej własnych relacji wynika, że na jej zainteresowania ekumeniczne wywarł duży wpływ ks. Zygmunt Michelis, duchowny luterański, który był więziony podczas wojny razem z jej mężem w Oranienburgu. Z KIK związana od samego początku, tj. od 1956, przez wiele lat przewodniczyła zespołowi ekumenicznemu. Organizowała prelekcje, utrzymywała rozliczne kontakty z ludźmi różnych wyznań. Zaangażowała się także w sprawę pojednania Polaków i Niemców, co w jej przypadku posiadało szczególną wymowę, gdyż straciła w obozach męża i córkę. M.in. utrzymywała kontakty z przedstawicielami organizacji Sühnezeichen (znaki pokuty). Była prawdopodobnie pierwszą osobą z Polski, która odwiedziła ekumeniczną wspólnotę w Taizé, popularyzowała jej idee w kręgach inteligencji katolickiej, przetłumaczyła na język polski wiele tekstów brata Rogera. W 1985 została pierwszą laureatką ustanowionej przez wspólnotę Taizé Nagrody Pojednania im. Mahatmy Gandhiego.

Lit.: A. Grześkowiak, *Aniela Urbanowicz – laureatka Nagrody Pojednania im. Mahatmy Gandhiego*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1986 z. 4 (16), s. 112-113 – J. Lossow, *Aniela Urbanowiczowa, laureatka Nagrody Pojednania im. Mahatmy Gandhiego przyznanej 1 stycznia 1986 r. przez wspólnotę ekumeniczną w Taizé*, „Biuletyn Ekumeniczny” 1987 nr 2, s. 65-74.



## V

**VISCHER Lukas**, ur. 23 XI 1926, Bazylea, zm. 11 III 2008, Genewa, szwajcarski teolog ewangelicko-reformowany, ekumenista. Studia historyczne i teologiczne odbył na uniwersytetach w Bazylei, Strasburgu, Getyndze i Oksfordzie. W 1950 ordynowany na duchownego, 1953–61 duszpasterz w Herblingen k. Schaffhausen. Od 1961 w Światowej Radzie Kościołów w Genewie, 1962–65 z jej ramienia obserwator na Soborze Watykańskim II, a 1965–79 dyrektor jej Komisji Wiara i Ustrój. W 1980–82 dyrektor Ewangelickiego Ośrodka Ekumenicznego w Bernie, jednocześnie profesor teologii ekumenicznej na tamtejszym uniwersytecie. W 1982–89 przewodniczący Wydziału Teologicznego Światowego Aliansu Kościołów Reformowanych. Autor wielu publikacji poświęconych różnym aspektom ekumenizmu, w których m.in. rozwija wizję Kościoła jako uniwersalnej, koncyliarnej wspólnoty. Głosi ideę zwołania uniwersalnego soboru ekumenicznego. Miał duży wpływ na powstanie dokumentu konwergencji w sprawie „Chrztu, Eucharystii i posługiwania duchownego” (tzw. dokument z Limy, 1982). Główne prace: *We are Baptized* (1961), *Überlegungen nach dem Vatikanischen Konzil* (1966), *The Common Catechism* (1975), *Living with the Animals. The Community with the God's Creatures* (1997). Redaktor zbiorów dokumentów ekumenicznych, m.in.: *A Documentary History of the Faith and Order Movement, 1927–63* (1963), *Growth in Agreement. Reports and Agreed Statements of Ecumenical Conversations on a World Level* (1984).

Lit. K. Karski, *Zmarł Lukas Vischer – reformowany teolog i ekumenista*, „Jednota” 2008 nr 5-6, s. 5-7. – tenże, *In memoriam* (wspomnienie zmarłych ekumenistów), „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 2008, z. 2 (63), s. 150-155.

**VISSER 'T HOOFT Willem Adolf**, ur. 20 IX 1900, Haarlem (Holandia), zm. 4 VII 1985, Genewa, holenderski teolog ewangelicko-reformowany, wybitny przywódca ruchu ekumenicznego. W Lejdzie odbył studia teologiczne uwieńczone doktoratem (1928). W 1924 objął w Genewie funkcję sekretarza Światowej Organizacji Chrześcijańskich Związków Młodych Mężczyzn (YMCA), 1925 wziął udział w I Światowej Konferencji ds. Praktycznego Chrześcijaństwa w Sztokholmie. Od 1928 w Światowym Związku Studentów Chrześcijańskich, od 1932 sekretarz generalny, a od 1936 przewodniczący Związku. W 1937 uczestnik II Światowej Konferencji Kościołów ds. Praktycznego Chrześcijaństwa w Oxfordzie i II Światowej Konferencji ds. Wiary i Ustroju Kościoła w Edynburgu. Po połączeniu Praktycznego Chrześcijaństwa oraz Wiary i Ustroju Kościoła w Komitet Tymczasowy Światowej Rady Kościołów na posiedzeniu w Utrechcie (1938), wybrany jej sekretarzem generalnym. Podczas II wojny światowej utrzymywał kontakty z Kościołami w różnych krajach, zajmował się pomocą dla uchodźców, zwłaszcza pochodzenia żydowskiego. Bezpośrednio po wojnie kierował pracami przygotowawczymi, które 1948 doprowadziły do utworzenia w Amsterdamie ŚRK. Wybrany jej sekretarzem generalnym, pełnił tę funkcję do 1966. W 1968 w uznaniu zasług dla ruchu ekumenicznego został wybrany dożywotnim honorowym prezydentem ŚRK. Ogromny dorobek pisarski Visser 't Hoofta obejmuje m.in.: autobiografię *Memoirs* (1973) i pracę *Genesis and Formation of the World Council of Churches* (1982), które stanowią ważne źródło informacji na temat początków ruchu ekumenicznego. Visser 't Hooft uważał, że ostatecznym celem ruchu ekumenicznego nie jest dialog, lecz prawdziwa jedność, dlatego ŚRK nie była dla niego ostatnim stadium ruchu ekumenicznego. W ekumenizmie widział powrót do źródeł, do centrum, którym jest Chrystus. Zdaniem M. Boegnera, innego wybitnego pioniera ruchu ekumenicznego, Visser 't Hooft „ucieleśniał w swojej osobie ducha, kierunek, pełnię i ostateczny cel Światowej Rady Kościołów”, który był dla niego powrotem do dawnej jedności.

Lit.: K. Karski *Willem A. Visser't Hooft (1900–1985)*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1986, z. 1 (13), s. 107-109. – tenże, *Dotychczasowi sekretarze generalni Światowej Rady Kościołów*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 2004 z. 1 (54), s. 161-165.

**VOLK Hermann**, ur. 27 XII 1903, Steinheim/Mein, zm. 1 VII 1988, Moguncja, teolog katolicki, biskup, pionier ruchu ekumenicznego. 1927 święcenia kapłańskie, 1935 dalsze studia we Fryburgu szwajcarskim, 1938 zostaje doktorem filozofii na podstawie rozprawy *Die Kreaturauffassung bei Karl Barth*. Natomiast doktorat i habilitację z teologii uzyskał na podstawie rozpraw poświęconych myśli teologicznej innego teologa ewangelickiego – Emila Brunnera. W 1946 zostaje profesorem dogmatyki w Münster. W 1962 mianowany biskupem Moguncji. Podczas Soboru Watykańskiego II wniósł ważny wkład w powstanie Konstytucji o li-

turgii świętej (podkreślał znaczenie Słowa Bożego w liturgii), Konstytucji dogmatycznej o Kościele i Konstytucji dogmatycznej o Objawieniu Bożym. W 1973 został podniesiony do godności kardynała. Od 1946 był członkiem, kierownikiem naukowym, wreszcie przewodniczącym (do śmierci) Ekumenicznej Grupy Roboczej Teologów Katolickich i Ewangelickich.

**W**

**WACZYŃSKI Bogusław**, ur. 19 X 1907, Zblew (pow. Starogard Gdański), zm. 25 X 1981, Warszawa, teolog katolicki, jezuita. 1927-34 studia filozoficzne u jezuitów w Krakowie, teologiczne w Collegium Bobolanum w Lublinie, 1934 święcenia kapłańskie, 1935-37 studia w Papieskim Instytucie Orientalnym w Rzymie, tam uzyskuje doktorat, wykładowca na Fakultecie Teologicznym OO. Jezuitów w Lublinie. 1946 kierownik Katedry Teologii Porównawczej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, prowadzi wykłady z zakresu eklezjologii i teologii porównawczej, jako pierwszy wprowadza wykłady z problematyki ruchu ekumenicznego; 1962 habilitacja, w 1966, z poparciem Rady Wydziału, wystosował memoriał do Episkopatu Polski w sprawie reaktywizacji Sekcji Teologii Porównawczej; Episkopat wniosek zaakceptował, co przyczyniło się do utworzenia w 1970 Sekcji Teologii Porównawczej i Ekumenicznej. W 1968 ze względu na poważną i przewlekłą chorobę rezygnuje z zajęć na KUL. „Prekursorska rola o. Waczyńskiego przejawiała się (...) w odkrywaniu doktrynalnej i duchowej tradycji Kościoła wschodniego ze szczególnym uwzględnieniem teologii prawosławia rosyjskiego. Nawiązując zaś do Soboru Watykańskiego II, argumentował przekonująco za przełamaniem bariery nieufności i zamknięcia, wносił nowe punkty widzenia do całości problematyki eklezjologii porównawczej i wprowadzał słuchaczy w szeroki świat ruchu ekumenicznego poza Kościołem katolickim” (L. Górka).

Lit.: L. Górka, *Pamięci o. Bogusława Waczyńskiego TJ (1907-1981)*, „Biuletyn Ekumeniczny” 1981 nr 4 (40), s. 51-54.

---

**WALTER Ewa**, ur. 24 XII 1938, Solec Kujawski, zm. 22 kwietnia 2006, Warszawa, żona Jana. Ukończyła matematykę na Uniwersytecie im. M. Kopernika w Toruniu. Rozpoczęła asystenturę na uniwersytecie, ale po wyjściu za mąż zrezygnowała z pracy naukowej, choć pracę pedagogiczną kontynuowała w szkołach średnich Poznania i Warszawy. Była cenionym nauczycielem i pedagogiem. Angażowała się w pracy parafii ewangelickich Poznania a potem Warszawy, gdzie jej mąż był proboszczem. Od 2002 była przewodniczącą Sekcji Kobiet Polskiej Rady Ekumenicznej, od 1993 przewodniczącą Komitetu Światowego Dnia Modlitwy (ŚDM), od 2003 przedstawicielką Europy w Międzynarodowym Komitecie ŚDM. Dzięki jej staraniom kobiety z Polski przygotowały porządek liturgiczny, według którego w 1. piątek marca 2005 na całym świecie odbywały się nabożeństwa prowadzone przez kobiety.

Lit.: A. Karska, *Seniorowa Ewa Walter odeszła...*, „Informator Parafii Ewangelicko-Augsburskiej Świętej Trójcy w Warszawie”, 2006 nr 3 (33), s. 18-19.

**WALTER Jan**, ur. 6 XII 1934, Kalisz, zm. 27 I 1995, Warszawa, duchowny Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, ekumenista. 1952-57 studiował teologię na Wydziale Teologii Ewangelickiej Uniwersytetu Warszawskiego i w Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej, 1958 ordynowany na duchownego, do 1962 wikariusz w Łodzi, 1962-80 proboszcz w Poznaniu, 1980-95 proboszcz Parafii Św. Trójcy w Warszawie i jednocześnie senior Diecezji Warszawskiej. W 1960 brał udział w I Europejskim Kongresie Ekumenicznym Młodzieży w Lozannie. W latach 1963-75 był przewodniczącym Oddziału Wojewódzkiego Polskiej Rady Ekumenicznej w Poznaniu; w tym czasie utrzymywał żywe kontakty z katolickim środowiskiem „Więzi” i dominikanami, a także nawiązał kontakty międzynarodowe, szczególnie z ewangelikami z ówczesnej NRD. Jako przewodniczący Sekcji Młodzieży PRE w latach 1971-1974 wchodził w skład zarządu Ekumenicznej Rady Młodzieży w Europie. W późniejszym okresie był współzałożycielem i przewodniczącym zarządu Ekumenicznej Fundacji Pomocy „Samaritanus”, członkiem Rady Nadzorczej Fundacji Polsko-Niemieckie Pojednanie, wiceprezesem Polskiego Stowarzyszenia Wolności Religijnej, członkiem Zarządu Głównego Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Izraelskiej. Podczas pracy w Warszawie głosił wielokrotnie Słowo Boże w świątyniach Kościołów członkowskich PRE, jak i w kościołach katolickich. W styczniu 1989 przewodniczył nabożeństwu w kościele Świętej Trójcy w Warszawie, witając przekraczającego po raz pierwszy progi świątyni ewangelickiej kard. Józefa Glempa, prymasa Polski.

Lit.: G. Polak, *Ks. senior Jan Walter*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1989, z. 3-4 (27-28), s. 103-106 – Z. Tranda, *Wspomnienie o ks. seniorze Walterze*, „Jednota” 1995 nr 4, s. 20. – J. Zaborowski, *Ksiądz Jan Walter – duszpasterz chrześcijański*, „Biuletyn Ekumeniczny” 1995 nr 1, s. 88-91. – W. Nast, *Ks. senior Jan Walter 1934-1995*, „Kalendarz Ewangelicki 1996”, Bielsko-Biała 1995, s. 126-128.

**WANTUŁA Andrzej**, ur. 26 XI 1905, Ustroń, zm. 15 VI 1976, Warszawa, biskup Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego. Studia: 1925-29 Wydział Teologii Ewangelickiej Uniwersytetu Warszawskiego, 1929-31 wydziały teologiczne w Montpellier, Strasburgu i Paryżu. W 1931 ordynowany na duchownego, 1934-40 i 1949-56 proboszcz parafii w Wiśle. Podczas II wojny światowej więziony w obozach koncentracyjnych w Gusen i Dachau. W 1945-48 naczelny ewangelicki kapelan wojskowy we Włoszech i Wielkiej Brytanii. Od 1950 członek Synodu i Konsystorza Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, 1959-75 biskup. Od 1955 profesor w katedrze teologii praktycznej Wydziału Teologii Ewangelickiej (później Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej) w Warszawie. W 1963-70 wiceprezydent Światowej Federacji Luterskiej; 1959-74 członek Komitetu Doradczego Konferencji Kościołów Europejskich; uczestnik III (1961) i IV (1968) Zgromadzenia Ogólnego Światowej Rady Kościołów. Na przełomie lat 50. i 60. XX w. zaangażowany w tworzenie Chrześcijańskiej Konferencji Pokojowej. Pełnił kolejno funkcje sekretarza i wiceprezesa Polskiej Rady Ekumenicznej. Od 1961 przewodniczący komisji przekładowej Pisma Świętego (pełny przekład Starego i Nowego Testamentu ukazał się w 1975).

Lit.: J. Szturc, *Ewangelicy w Polsce. Słownik biograficzny XVI-XX w.*, Bielsko-Biała 1998, s. 311-312.

**WENDE Edward**, ur. 17 XII 1874, Warszawa, zm. 16 VI 1949, tamże, duchowny Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, wybitny kaznodzieja. Teologię ewangelicką studiował w Dorpacie, 1900 ordynowany na duchownego, wikariusz w Warszawie i Kaliszu, 1906 wybrany proboszczem w Kaliszu. Pozostał tam do wybuchu II wojny światowej, sprawując jednocześnie funkcję superintendenta (seniora) diecezji kaliskiej. Okupację hitlerowską przeżył pod przybranym nazwiskiem w Warszawie. Po 1945 był duszpasterzem osieroconej parafii ewangelicko-reformowanej w stolicy. W 1925 uczestniczył w I Światowej Konferencji Kościołów do Spraw Praktycznego Chrześcijaństwa w Sztokholmie. W 1944 był sygnatariuszem Konfesji Polskiej, podstawy ideowej Tymczasowej Rady Ekumenicznej.

Lit.: J. Szturc, *Ewangelicy w Polsce. Słownik biograficzny XVI-XX w.*, Bielsko-Biała 1998, s. 314-315.

**WILLEBRANDS Johannes**, 4 IX 1909, Bovenkarspel (Holandia), zm. 2 VIII 2006, Denekamp, holenderski arcybiskup, kardynał, ekumenista. Studia teologiczno-filozoficzne odbył w Seminarium Teologicznym w Warmond; 1934 przyjął święcenia kapłańskie i kontynuował studia na Uniwersytecie Papieskim „Angelicum” w Rzymie. W 1937-40 duszpasterz w Amsterdamie, od 1940 wykładowca filozofii w Warmond. Od 1946 przewodniczący Związku Św. Willibrorda, organizacji katolickiej ds. zbliżenia ekumenicznego. W 1951 współzałożyciel Katolic-



kiej Konferencji ds. Ekumenii, grupującej biskupów i teologów, następnie jej sekretarz; utrzymywał regularne kontakty z rzymską Kongregacją Nauki Wiary, a także (nieoficjalnie) ze Światową Radą Kościołów w Genewie. W 1960, w związku z przygotowaniem do Soboru Watykańskiego II, powołany przez Jana XXIII na sekretarza nowo powstałego Sekretariatu ds. Jedności Chrześcijan; 1964 otrzymał z rąk Pawła VI sakrę biskupią, a 1969 kapelusz kardynalski i (po śmierci kard. A. Bei) nominację na przewodniczącego Sekretariatu ds. Jedności Chrześcijan (funkcję pełnił do 1989). Zasługą Willebrandsa było zapewnienie uczestnictwa w obradach soborowych niekatolickich obserwatorów. Wpłynął na kształt kilku dokumentów Vaticanum II, w tym: *Dekretu o ekumenizmie*, *Deklaracji o wolności religijnej*, *Deklaracji o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich* i niektórych partii *Konstytucji dogmatycznej o Objawieniu Bożym*. Podczas blisko 30-letniej aktywności ekumenicznej w Watykanie odegrał ważną rolę w zbliżeniu Kościoła rzymskokatolickiego z prawosławnymi, anglikanami i luteranami, a także z narodem żydowskim. W swoich działaniach kierował się zawsze umiarkowaniem i praktycznym realizmem. W 1983, w związku z 500. rocznicą urodzin M. Lutra, nazwał ekskomunikowanego reformatora „naszym bratem w Chrystusie”. W 1975–83 pełnił jednocześnie funkcje arcybiskupa Utrechtu i prymasa Holandii, które papież powierzył mu w nadziei, że Willebrands doprowadzi do zjednoczenia mocno podzielonego episkopatu holenderskiego i przyczyni się do uzdrowienia napiętych stosunków między Kościołem katolickim w Holandii a Watykanem; głęboka polaryzacja w łonie katolicyzmu holenderskiego sprawiła jednak, że z tego zadania mógł się wywiązać tylko połowicznie. Spośród jego publikacji największy rezonans uzyskała książka *Oecuménisme et problemes actuels* (1969). Otrzymał 30 doktoratów honorowych, w tym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (1985).

Lit.: A. Grzeszkowiak, Kardynał Jan Willebrands – w 75 rocznicę urodzin, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1985 z. 1 (9), s. 118-119. – A. Nossol, *O wspólne świadectwo chrześcijańskie* (laudacja związana z nadaniem doktoratu honorowego KUL kard. Janowi Willebrandsowi), „Biuletyn Ekumeniczny” 1985 nr 4, s. 22-29.

**WILLIAMS Colin**, ur. 1952, duchowny anglikański, od 1 XII 2005 sekretarz generalny Konferencji Kościołów Europejskich, od 2010 nie mógł sprawować urzędu ze względu na zły stan zdrowia; formalnie odszedł w czerwcu 2012.

**WILLIAMS Glen Garfield**, ur. 14 IX 1923, Cardiff (Walia), zm. 28 III 1994, Genewa (Szwajcaria), duchowny baptystyczny, działacz ekumeniczny; po ukończeniu South Wales Baptist College w Cardiff duszpasterz w Saint Albans; od 1959 referent europejski w Wydziale Pomocy Międzykościelnej w Światowej Radzie Kościołów w Genewie; 1961–67 sekretarz wykonawczy, 1968–87 sekretarz generalny w zrzeszającej Kościoły prawosławne, starokatolickie, anglikańskie i

protestanckie Konferencji Kościołów Europejskich, która pod jego kierownictwem m.in. zacieśniła współpracę z katolicką Radą Konferencji Episkopatów Europy; wielokrotnie odwiedzał Polskę na zaproszenie Kościołów członkowskich Polskiej Rady Ekumenicznej.

**WILM Ernst**, ur. 27 VIII 1901, Reinswalde, Kreis Sorau (Niemcy), zm. 1 III 1989, Lübbecke, duchowny ewangelicki, przywódca kościelny. Po studiach w Bethel, Tybindze, Greifswaldzie i Halle ordynowany w 1927 na duchownego. W okresie nazizmu przystępuje do Kościoła Wyznającego. Z powodu protestu wobec uśmiercania osób umyślowo niepełnosprawnych w 1942 osadzony w obozie koncentracyjnym w Dachau. W 1948 wybrany prezesem (zwierzchnikiem) Kościoła Ewangelickiego Westfalii; funkcję tę pełni do 1969, tj. do przejścia na emeryturę. W latach 1957-73 był członkiem Rady Kościoła Ewangelickiego w Niemczech (EKD). Uczestniczył w Zgromadzeniach Ogólnych Światowej Rady Kościołów w Evanston (1954) i Uppsali (1968). Należał do współzałożycieli Konferencji Kościołów Europejskich; VII Zgromadzenie Ogólne KKE w Engelbergu (1974) wybrało go prezydentem honorowym. We wczesnej fazie współpracował również z Chrześcijańską Konferencją Pokojową, biorąc udział w I i II Ogólnochrześcijańskim Zgromadzeniu Pokojowym w Pradze (1961 i 1964).

**WITT Regina**, ur. 7 IX 1921, Warszawa, zm. 30 XII 1998, Łaski k. Warszawy, diakonisa ewangelicka, ekumenistka. W 1939, po ukończeniu Szkoły Pielęgniarskiej przy Szpitalu Ewangelickim w Warszawie, wstępuje do Diakonuatu Ewangelickiego „Tabita”. W czasie Powstania Warszawskiego wyróżniała się jako sanitariuszka. W latach 1945-62 była sekretarką ks. Zygmunta Michelisa, wielkiej postaci polskiej ekumenii, w ewangelicko-augsburskiej parafii Świętej Trójcy w Warszawie. Na początku lat 60. XX w. zaprzyjaźniła się i podjęła współpracę z s. Joanną Lossow, franciszkaną służebnicą krzyża. Siostry organizowały dwa razy do roku rekolekcje dla księży różnych wyznań. W czasie wakacji i ferii zapraszały młodzież na rekolekcje ekumeniczne, w których uczestniczyli młodzi chrześcijanie z różnych Kościołów. W 1997 obie siostry, za działalność ekumeniczną otrzymały nagrodę „Bóg zapłać”, przyznaną przez miesięcznik księży michalitów „Powściągliwość i praca”. Papież Paweł VI powiedział im podczas audiencji prywatnej: „Niech wasza przyjaźń, dwóch sióstr z dwóch różnych Kościołów przetrwa do końca waszego życia, bo jesteście dla Kościoła znakiem i zadatkami nadziei, że jedność rodziny chrześcijańskiej zostanie osiągnięta”.

Lit.: A. Petrowa-Wasilewicz, *Siostry ekumeniczne* (s. Joanna Lossow i s. Regina Witt), „Powściągliwość i Praca” 1998 nr 5, s. 18-19. 24. – G. Polak, *Siostra Regina Witt (1921-1998)*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1999, z. 1 (43), s. 146-148. – W. Hryniewicz, *Gdy ludzie dialogu odchodzą* (s. Regina Witt, s. Stanisława Andronowska, red. Jerzy Turowicz), „Tygodnik Powszechny” nr 9 z 28.II. 1999. – J. i W. Dubaniewiczowie, *Tęsknię do ciszy. Siostra Regina Witt*, „Tygodnik Powszechny” nr 13 z 28. III. 1999.

**WÓJTOWICZ Andrzej**, ur. 1940, k. Tarnowa, teolog ewangelicki, działacz ekumeniczny, publicysta. 1962-66 studia w Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie, 1969-70 studia specjalistyczne w Instytucie Ekumenicznym Światowej Rady Kościołów w Bossey k. Genewy. Całe życie zawodowe związał z Polską Radą Ekumeniczną, gdzie był m.in. kierownikiem Wydziału Kontaktów Zagranicznych i Prasy oraz dyrektorem Biura. Był przez wiele lat korespondentem Ewangelickiej Agencji Prasowej (EPD) w RFN, członkiem Zarządu Ekumenicznej Grupy Roboczej do Spraw Informacji w Europie, od samego początku (1974) wchodził w skład Komisji Kontaktów pomiędzy PRE a Kościołem Ewangelickim w Niemczech (EKD).

**WYSOCZAŃSKI Wiktor**, ur. 24 III 1939, Wysocko Wyżne k. Stryja, zwierzchnik Kościoła Polskokatolickiego, profesor teologii. Studia: 1960-64 – Chrześcijańska Akademia Teologiczna, 1966-71 – wydziały prawa uniwersytetów w Toruniu i Warszawie, 1971-72 – Wydział Teologii Starokatolickiej Uniwersytetu w Bernie. Służba w Kościele: 1963 – święcenia kapłańskie, 1975 – wybór na biskupa, 1983 – sakra biskupia, 1995 – wybrany zwierzchnikiem Kościoła, 1996 – ordynariusz diecezji warszawskiej. Od 1967 związany z ChAT, dwukrotny rektor w latach 1990-1996 i 2002-2008. Doktor honoris causa Uniwersytetu w Bernie. Członek Międzynarodowej Konferencji Biskupów Starokatolickich. Prezes Społecznego Towarzystwa Polskich Katolików. W latach 1973-87 członek Mieszanej Komisji Prawosławno-Starokatolickiej. Jako zwierzchnik Kościoła jest z urzędu członkiem Prezydium Polskiej Rady Ekumenicznej, od 2011 jej wiceprezesem. Członek Komisji ds. Dialogu między PRE a Konferencją Episkopatu Polski, współprzewodniczący Zespołu ds. Dialogu Ekumenicznego między Kościołem Polskokatolickim i Kościołem Rzymskokatolickim w Polsce.

Lit.: G. Polak, *Kto jest kim w Kościele*, Warszawa 1999, s. 475-476.

**WYSZYŃSKI Stefan**, ur. 3 VIII 1901, Zuzela, zm. 28 V 1981, Warszawa, kardynał, arcybiskup metropolita gnieźnieński i warszawski, prymas Polski. W 1920–24 odbył studia w Wyższym Seminarium Duchownym we Włocławku; 1924 przyjął święcenia kapłańskie. W 1925–29 studiował na KUL prawo uwieńczone doktoratem, 1946 mianowany biskupem ordynariuszem diecezji lubelskiej, 1948 – arcybiskupem gnieźnieńskim i warszawskim, prymasem Polski i tym samym przewodniczącym Konferencji Episkopatu Polski. Był zwolennikiem wypracowania *modus vivendi* Kościoła z komunistami, współtwórcą porozumienia pomiędzy katolickim Episkopatem i komunistycznym rządem z 14 IV 1950. W sytuacji permanentnego łamania porozumienia przez komunistów ogłosił memoriał *Non possumus* (1953) i został pozbawiony prawa do pełnienia funkcji kościelnych oraz aresztowany. Internowany w różnych miejscach do października 1956, kiedy na fali społecznej odnowy powrócił do Warszawy. Od 1953 kardynał (kapelusze kar-

dynalski odebrał 1957), uczestnik Soboru Watykańskiego II, inicjator listu biskupów polskich do biskupów niemieckich *Przebaczamy i prosimy o przebaczenie* (1965), główny organizator obchodów milenijnych (1966), cieszący się powszechnym autorytetem społecznym i pozostający w sporze z władzami PRL. Jego krytycy zarzucali mu autorytatywny styl rządzenia Kościołem, powolne wcielanie w życie reform Vaticanum II, przesadny kult maryjny i podkreślanie więzi polskiego narodu z katolicyzmem oraz wspieranie przede wszystkim religijności masowej. Za jego rządów w Kościele, zgodnie z zaleceniami soborowymi, utworzono pierwsze struktury do prowadzenia dialogu ekumenicznego: Komisję Episkopatu ds. Ekumenizmu i odpowiednie referaty w poszczególnych diecezjach. Rozpoczął się też dialog z Kościołami członkowskimi Polskiej Rady Ekumenicznej. Osobiście nie angażował się w żadne przedsięwzięcia ekumeniczne, nigdy nie spotkał się z przedstawicielami Kościołów mniejszościowych w Polsce.

Lit.: P. Raina, *Stefan Kardynał Wyszyński, Prymas Polski*, t. 1–6, Londyn–Warszawa 1979–95. – A. Micewski, *Kardynał Wyszyński, prymas i mąż stanu*, Paryż 1982.

**Z**

**ZAUNAR Ludwik**, ur. 15 V 1896, Częstochowa, zm. 21 II 1945, Dachau, duchowny Kościoła Ewangelicko-Reformowanego. Teologię studiował w Warszawie, Bazylei i Strasburgu, 1922 – ordynacja na duchownego, od 1923 administrator parafii w Łodzi, od 1936 II proboszcz w Warszawie i redaktor naczelny „Jednoty”. Podczas okupacji hitlerowskiej, korzystając z uprawnień urzędnika stanu cywilnego wystawiał fałszywe metryki urodzenia i świadectwa ślubu polskim Żydom. W 1942 uczestniczy w powołaniu Tymczasowej Rady Ekumenicznej, 1944 jest sygnatariuszem Konfesji Polskiej, po Powstaniu Warszawskim zostaje wywieziony do obozu koncentracyjnego w Dachau, gdzie umiera w niewyjaśnionych okolicznościach.

Lit.: W. K., Ks. Ludwik Zaunar, „Jednota” 1985 nr 4, s. 6 i 17. – *Ewangelicy warszawscy w walce o niepodległość Polski 1939-45. Słownik biograficzny*, Warszawa 2007, s. 628.

**ZAWADZKI Józef**, ur. 24 III 1904, Moskwa, zm. 21 II 1982, Góra Kalwaria, duchowny katolicki, marianin. W dzieło ekumeniczne włączył się na początku lat 60. XX w., gdy zaczęto organizować doroczne Tygodnie Modlitwy o Jedność Chrześcijan. Utrzymywał bliskie kontakty z duchownymi prawosławnymi (ks. prof. Jerzy Klinger) i luterańskimi (ks. Zygmunt Michelis). Był gorliwym uczestnikiem rekolekcji ekumenicznych w Laskach k. Warszawy oraz innych przedsięwzięć o charakterze międzywyznaniowym.

Lit.: „Biuletyn Ekumeniczny” 1982 nr 4 (44), s. 24-25.

**ZERNOV Nicolas**, ur. 9 X 1898, Moskwa, zm. 25 VIII 1980, Oxford, historyk chrześcijaństwa wschodniego, prawosławny pionier ruchu ekumenicznego; 1925–32 sekretarz rosyjskiego ruchu studentów chrześcijańskich na emigracji; 1934–39 sekretarz komisji młodzieży ruchu Praktycznego Chrześcijaństwa; 1936–39 wykładowca w School of Slavonic Studies w Londynie; od 1947 profesor Eastern Orthodox Culture w Oksfordzie; 1953–54 wykładowca w Orthodox College w Kerali (Indie); główne dzieła: *The Russians and Their Church* (1945), *The Reintegration of the Church: A Study in Intercommunion* (1952), *Wschodnie chrześcijaństwo* (1961, wyd. pol. 1967), *Sunset Years: A Russian Pilgrim in the West* (1983).

**ZIEJA Jan**, ur. 1 III 1897, Ossa (województwo mazowieckie), zm. 19 X 1991, Warszawa, duchowny katolicki, rektor kościoła Sióstr Wizytek, działacz społeczny, tłumacz, publicysta i pisarz religijny, działacz opozycji niepodległościowej w PRL. Zainicjował pierwsze w Polsce wspólne Ojczy Nasz prawosławnych, ewangelików i katolików zebranych 8 maja 1959 w Klubie Inteligencji Katolickiej w Warszawie na prelekcji ks. Andrzeja Bardeckiego „W przededniu zapowiedzianego Soboru Watykańskiego II”.

Lit.: J. Turnau, *Jedynym kapłanem jest Chrystus. Wspomnienie o ks. Janie Zieju*, „Jednota” 1993 nr 1, s. 16-17.

**ZIELIŃSKI Józef**, ur. 1914, zm. 1964, Warszawa, duchowny katolicki, członek Zgromadzenia Księża Misjonarzy, proboszcz parafii Świętego Krzyża w latach 1961-1964. W czerwcu 1962 zorganizował oktawę nabożeństw do Ducha Świętego o jedność chrześcijan, w grudniu tego samego roku – jubileusz 50-lecia ordynacji ks. Zygmunta Michelisa połączoną z ekumeniczną konferencją teologiczną.

**ZUBERBIER Andrzej Jan**, ur. 16 IV 1922, Warszawa, zm. 27 VI 2000, teolog, ksiądz katolicki. Studia: 1941-46 Wyższe Seminarium Duchowne w Kielcach, 1949 – Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1949-51 – Wydział Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1951 doktorat z teologii tamże, 1967-68 – stypendium naukowe na Uniwersytecie Katolickim w Lovain w Belgii, 1971 – habilitacja, 1976 – profesor nadzwyczajny, 1989 – profesor zwyczajny nauk teologicznych. 1951–2000 wykładowca teologii dogmatycznej, sakramentologii i ekumenizmu w Wyższym Seminarium Duchownym w Kielcach; od 1976 profesor Akademii Teologii Katolickiej (od 1999: Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego). Był członkiem Komisji Episkopatu ds. Ekumenizmu i Podkomisji ds. Dialogu Komisji Episkopatu i Polskiej Rady Ekumenicznej. Od 1986 był także członkiem Podkomisji Episkopatu Polski ds. Dialogu z Judaizmem, później Komisji Episkopatu Polski ds. Dialogu z Judaizmem, wreszcie konsultorem Rady Episkopatu Polski ds. Dialogu. W latach 1998-2000 pełnił



funkcję współprzewodniczącego Polskiej Rady Chrześcijan i Żydów. Jego działalność naukowa koncentrowała się wokół przemian zachodzących we współczesnej teologii katolickiej, jej otwarcia na filozofię współczesną oraz związków między teologią a kulturą. Uczestniczył w wielu sympoziach międzynarodowych i spotkaniach teologiczno-naukowych.

Lit.: G. Polak, *Ś.p. ks. profesor Andrzej Zuberbier (1922-2000)*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 2000, z. 2 (46), s. 135-138.

**Ż**

**ŻYCIŃSKI** Józef, ur. 1 IX 1948, Nowa Wieś k. Piotrkowa Trybunalskiego, zm. 10 II 2011, Rzym, rzymskokatolicki arcybiskup metropolita lubelski, intelektualista i osoba o otwartej, ekumenicznej postawie. Studia: 1966-72 – Wyższe Częstochowskie Seminarium Duchowne w Krakowie, 1976 – doktorat z teologii (Papieski Wydział Teologiczny w Krakowie), 1978 – doktorat z filozofii (Akademia Teologii Katolickiej w Warszawie), studia na Katolickim Uniwersytecie Ameryki w Waszyngtonie, następnie na Uniwersytecie Katolickim w Louvain w Belgii, 1980 – habilitacja z filozofii nauki. Służba w Kościele: 1972 – święcenia kapłańskie, 1990 – biskup tarnowski, 1997 – arcybiskup metropolita lubelski. Droga naukowa: 1979 – asystent w Katedrze Logiki i Metodologii Papieskiej Akademii Teologicznej (PAT) w Krakowie, 1982-85 – prodziekan Wydziału Filozoficznego PAT, 1988 – profesor PAT, 1988-91 – dziekan Wydziału Filozoficznego PAT, 1998 – kierownik Katedry Relacji między Nauką a Wiarą Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Uczestnik różnych inicjatyw ekumenicznych. 1999-2005 – członek Wspólnej Grupy Roboczej Światowej Rady Kościołów i Kościoła rzymskokatolickiego. W Lublinie powołał Archidiecezjalną Radę Ekumeniczną, wspierał wydawanie „Kalendarza ekumenicznego”, uczestniczył w modlitwach ekumenicznych, m.in. w ramach dorocznego Tygodnia Modlitw o Jedność Chrześcijan czy z okazji 440. rocznicy zawarcia Unii Lubelskiej. W 2000 wraz z prawosławnym biskupem chełmskim i lubelskim Ablem wystosował list do katolików i prawosławnych, który przypominał, że Lublin stanowił zawsze w historii Polski „symbol jedności i dialogu”. W tym mieście – stwierdzali obaj hierarchowie – „zrodziła się szczególna tradycja i kultura, która wymaga pielęgnowania i dalszego przekazywania”.

Lit.: G. Polak, *Abp Józef Życiński 1948 – 2011*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 2011 z. 1-2 (68-69), s. 235-238.